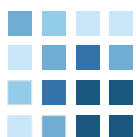

VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ – SZELEKCIÓ, OKOK ÉS HATÁSOK

Gödri Irén, Horváth Veronika,
Ligeti Anna Sára, Makay Zsuzsanna,
Obádovics Csilla

KUTATÁSI JELENTÉSEK 112.

KSH KVANTITATÍV TÁRSADALOM- ÉS
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

A kiadványt, kérjük, a következőképpen hivatkozza:

Gödri Irén, Horváth Veronika, Ligeti Anna Sára, Makay Zsuzsanna, Obádovics Csilla (2026): *Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások*. Kutatási Jelentések 112. KSH Kvantitatív Társadalom- és Gazdaságtudományi Kutató Intézet, Budapest. DOI: 10.21543/Kut.2026.112

A tanulmány „A visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások” c., K 129145 számú OTKA kutatás keretében készült.

Igazgató:

Dr. habil. Bozsonyi Károly

Szerzők:©

Gödri Irén, Horváth Veronika, Ligeti Anna Sára, Makay Zsuzsanna, Obádovics Csilla

Sorozatszerkesztő:

Makay Zsuzsanna

Szerkesztő:

Horváth Veronika

Olvasószerkesztő:

Füredi Andrea

Grafika:

Farkas Anna, anagraphic

Tördelés:

Tömösközi Péter

KSH Kvantitatív Társadalom- és Gazdaságtudományi Kutató Intézet

1024 Budapest, Buday László u. 1-3.

nki@demografia.hu

www.demografia.hu

ISSN 0236-736-X

ISBN 978-963-9597-75-4

VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ - SZELEKCIÓ, OKOK ÉS HATÁSOK

GÖDRI IRÉN, HORVÁTH VERONIKA, LIGETI ANNA SÁRA, MAKAY ZSUZSANNA,
OBÁDOVICS CSILLA

Jelen kutatás Gödri Irén szakmai érdeklődéséből és kutatói gondolkodásából indult ki, ő dolgozta ki a koncepcióját és nyújtotta be a megvalósításhoz szükséges pályázatot. Tragikus hirtelenséggel bekövetkező halála miatt a munkát már nem tudta befejezni. A kutatócsoport azonban fontosnak tartotta, hogy a megkezdett kutatást az eredeti szakmai célkitűzésekhez hűen tovább vigye és lezárja, tisztelegve Gödri Irén szakmai munkássága előtt. A Kutatási Jelentést az ő emlékének ajánljuk.

TARTALOM

Ábrák és táblázatok jegyzéke	7
Összefoglaló	12
Abstract	13
1. Bevezetés	15
2. A kutatás háttere, nemzetközi és hazai előzmények	16
3. A kutatás célkitűzései, kulcskérdések és hipotézisek	21
4. Felhasznált adatok és módszerek	25
4.1. Népszámlálás és mikrocenzus	25
4.2. NEAK adatbázis	26
4.3. Kérdőíves adatfelvétel	27
4.4. Interjú felmérés	29
5. Eredmények	30
5.1. A visszatérő migráció mértéke és társadalmi-demográfiai összetétele	30
5.1.1. A visszatérő migráció mértéke, időbeli alakulása	30
5.1.2. A visszavándorlók társadalmi-demográfiai összetétele	31
5.2. A visszatérő migráció területi mintái	35
5.3. A visszatérő migránsok munkaerőpiaci helyzete	62
5.4. A visszatérő migrációt meghatározó tényezők, egyéni motivációk és a visszatérés utáni tapasztalatok	87
5.4.1. Visszavándorlók a kivándorlás kontextusa és a migrációs döntés szerint	87
5.4.2. A visszatérő migráció motivációit meghatározó tényezők és a visszavándorlók típusai	95
5.4.3. Integráció külföldön a visszavándorlás előtt	103
5.4.4. Transznacionális kapcsolatok	107
5.4.5. Reemigrációs tervek	131

6. Konklúzió	155
Hivatkozások	157
Függelék	168
A Népeségtudományi Kutatóintézet kutatási jelentései	182

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

Ábrák

1. ábra:	A Magyarországon született visszatérő és az európai országokból kivándorló magyar állampolgárok száma (flow)	19
2. ábra:	Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség száma vármegyénként és vármegyén belüli aránya, 2011 és 2022	32
3. ábra:	Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség, illetve a teljes népesség családi állapot/párkapcsolati helyzet szerinti megoszlása, 2011, 2016 és 2022	34
4. ábra:	A költözés ideje a hazatérés után	45
5. ábra:	Vándorlás távolsága az idő függvényében	50
6. ábra:	A költözési távolság és a közigazgatási státusváltás kapcsolata	51
7. ábra:	A hazaérkezés motívuma és a költözés távolságának kapcsolata	52
8. ábra:	A régió kívülről költöző vagy oda beköltöző migránsok migrációs egyenlege	54
9. ábra:	A vármegyék migrációs egyenlege a hazatérők hazatérés utáni költözései alapján	61
10. ábra:	A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása, 2016 és 2022	66
11. ábra:	A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség iskolai végzettség és foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása, 2022	67
12. ábra:	A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a migráció célországa és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 és 2022	69
13. ábra:	A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a visszatérés ideje és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 és 2022	71
14. ábra:	A migrációs tapasztalattal rendelkező 15–64 éves (migráció idején is) foglalkoztatott népesség megoszlása a jelenlegi (adatfelvétel idején aktuális) gazdasági aktivitás és a külföldi foglalkoztatási forma szerint, 2016	75

15. ábra:	A válaszadók megoszlása a kivándorlás éve szerint	87
16. ábra:	Az egyes célországokban élő, majd onnan hazatérő válaszadók megoszlása a külföldre költözés ideje szerint	88
17. ábra:	A válaszadók megoszlása aszerint, hogy egyes tényezők milyen mértékben játszottak szerepet a külföldre költözés melletti döntésben	90
18. ábra:	A válaszadók megoszlása a „Kivel költözött külföldre?” kérdésre adott válaszok alapján	92
19. ábra:	A válaszadók megoszlása a helyi nyelv ismerete és egyéb tényezők szerint	93
20. ábra:	A válaszadók megoszlása a hazaköltözést motiváló tényezők szerint (annak alapján, hogy az adott tényező nagy vagy nagyon nagy szerepet játszott-e a döntésben)	95
21. ábra:	A válaszadók megoszlása a visszavándorlási motivációk alapján alkotott visszavándorló-típusok szerint	96
22. ábra:	A visszavándorlás motivációit befolyásoló tényezők (logisztikus regressziók átlagos marginális hatásai)	102
23. ábra:	Az integrációval kapcsolatos itemekre adott válaszok megoszlása	104
24. ábra:	A válaszadók megoszlása az integrációs index skálán	105

Táblázatok

1. táblázat:	Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség száma és teljes népességen (vagy adott korcsoporton) belüli aránya, 2011, 2016 és 2022	31
2. táblázat:	Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség, illetve a teljes népesség száma és megoszlása nemek és korcsoportok szerint, 2011, 2016 és 2022	33
3. táblázat:	Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség, illetve a teljes népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2011, 2016 és 2022	35
4. táblázat:	A költözők és nem költözők összevetése demográfiai jellemzőik alapján	39
5. táblázat:	A visszatérő típus és a mobilitási hajlandóság közötti összefüggés	40
6. táblázat:	A költözők aránya a külföldi tartózkodás időtartama szerint	40
7. táblázat:	A külföldön végzett foglalkoztatás és a hazatérés utáni költözés közötti összefüggés	41
8. táblázat:	A külföldön végzett foglalkoztatás, a hazatérés időszaka és a visszatérés utáni költözés közötti összefüggés	42
9. táblázat:	A hazatérés utáni területi mobilitást meghatározó társadalmi–demográfiai jellemzők kapcsolata (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)	43
10. táblázat:	A visszatérő migránsok csoportjai a költözés távolsága szerint néhány társadalmi–demográfiai változó mentén (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)	44
11. táblázat:	A költözés idejére ható tényezők	46
12. táblázat:	A költözésig eltelt időre ható tényezők vizsgálata logisztikus regresszióanalízissel (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)	48
13. táblázat:	A vándorlás távolsága az idő függvényében	49

14. táblázat: A költözés távolságát befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)	53
15. táblázat: Az 1991 és 2016 között hazatért és továbbköltözött migránsok területi mozgása régióként a költözők arányában	55
16. táblázat: Az 1991 és 2016 között hazatért és másik régióba költöző migránsok területi mozgása a régióhatárt átlépő költözők arányában	56
17. táblázat: A visszatérők Közép-dunántúli Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)	57
18. táblázat: A visszatérők Nyugat-dunántúli Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)	58
19. táblázat: A visszatérők Dél-dunántúli Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)	58
20. táblázat: A visszatérők Észak-Magyarország régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)	59
21. táblázat: A visszatérők Észak-Alföld régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)	59
22. táblázat: A visszatérők Dél-Alföldi Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)	60
23. táblázat: A migrációs tapasztalattal rendelkező és teljes (15–64 éves) népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2016 és 2022	64
24. táblázat: A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása foglalkoztatási forma szerint, 2016 és 2022	65
25. táblázat: A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a visszatérés ideje és gazdasági aktivitás szerint, 2016 és 2022	70
26. táblázat: A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a migráció hossza és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 és 2022	72
27. táblázat: A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a migráció célja és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016	73
28. táblázat: A migrációs tapasztalattal rendelkező 15–64 éves (migráció idején is) foglalkoztatott népesség megoszlása a képzettség/szakismeret és a végzett munka összhangja, valamint gazdasági aktivitás és foglalkoztatási forma szerint, 2016	74
29. táblázat: A foglalkoztatottságot befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)	79
30. táblázat: A magas képzettséget igénylő foglalkoztatottságot befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)	83
31. táblázat: A válaszadók megoszlása annak alapján, hogy a kivándorlás előtt milyen hosszú időre tervezték a külföldi tartózkodást	92
32. táblázat: A válaszadók megoszlása az alábbi kérdésre: „A kivándorlást követően kellett-e munkát keresni külföldön?” adott válaszok alapján	94
33. táblázat: Az integrációra vonatkozó kérdések az adatfelvételben	103
34. táblázat: Az integrációs index leíró statisztikái	105

35. táblázat: Erősebb integráció valószínűsége a kivándorlási országban különböző egyéni tényezők mentén	106
36. táblázat: A transznacionális tevékenységek gyakoriságának megoszlása a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában társadalmi-demográfiai jellemzők szerint	116
37. táblázat: A transznacionális tevékenységek gyakoriságának megoszlása a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában a migráció jellemzői szerint	122
38. táblázat: A transznacionális gyakorlatok gyakoriságát befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)	129
39. táblázat: A reemigrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok társadalmi-demográfiai jellemzői	139
40. táblázat: A reemigrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok a migráció jellemzői szerint	142
41. táblázat: A reemigrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok a visszatérés utáni helyzet és tapasztalatok szerint	146
42. táblázat: A reemigrációs terveket befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)	153

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a Magyarországra irányuló visszatérő migráció jelenségét vizsgálja, amely az elvándorlás felfutását követően az elmúlt években egyre hangsúlyosabbá vált, miközben empirikus feltártsága korlátozott maradt. A kutatás célja a visszatérő migráció mértékének, társadalmi-demográfiai összetételének és területi mintázatainak bemutatása, valamint a visszatérést meghatározó tényezők, egyéni motivációk és a hazatérést követő munkaerőpiaci és társadalmi (re)integrációs tapasztalatok elemzése. A vizsgálat kiemelt figyelmet fordít a külföldön szerzett humán, anyagi és kapcsolati tőke hazai hasznosítására, továbbá arra, hogy a visszatérést követő tapasztalatok miként befolyásolják a további migrációs terveket.

Az elemzések több adatforrás integrálásával készültek: a 2011. és 2022. évi népszámlálás, a 2016. évi mikrocenzus és annak nemzetközi migrációs kiegészítő adatfelvétele, valamint saját, visszatérő migránsok körében végzett kérdőíves adatfelvétel és kvalitatív interjúk kutatás eredményei szolgáltattak empirikus alapul.

Eredményeink igazolják, hogy a visszatérő migráció növekedése következtében a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség aránya a teljes népességen belül – különösen a munkavállalási korúak körében – számottevően emelkedett. A visszatérő migránsok társadalmi-demográfiai összetétele és területi eloszlása szignifikánsan eltér a kibocsátó népességétől, például a hazatérők nagyobb arányban költöznek a gazdaságilag fejlettebb, kedvezőbb munkaerőpiaci adottságokkal rendelkező régiókba. Az elemzések megerősítik, hogy a külföldön szerzett munkaerőpiaci tapasztalatot az egyéni jellemzők és a migrációs pálya sajátosságai befolyásolják, és ez érdemi hatással van a visszatérést követő foglalkoztatási és jövedelmi pozíciókra.

A kutatás több, egymástól elkülönülő visszatérő migráns típust azonosít, köztük a sikertelen migránsokat, az eredeti céljaikat elérő visszatérőket, valamint az anyagi vagy humán tőkével gyarapodott, itthoni befektetéseket tervező innovatív visszatérőket. A típusok között jelentős különbségek mutatkoznak a társadalmi-demográfiai jellemzőkben, a hazatérés utáni lakóhely-változtatásban, a (re)integráció sikerességében és az újabb migrációs szándékok előfordulásában. A tanulmány empirikus eredményei hozzájárulnak a visszatérő migráció társadalmi, gazdasági és népesedési hatásainak mélyebb megértéséhez, és alapot teremtenek a jelenség szakpolitikai és tudományos értelmezéséhez.

Tárgyszavak: nemzetközi migráció, visszatérő migráció, munkaerőpiaci (re)integráció, migráns tipológiák, reemigrációs tervek

ABSTRACT

The study examines the phenomenon of return migration to Hungary, which has become increasingly prominent in recent years following the surge in emigration, while empirical research on the subject has remained limited. The aim of the research is to present the extent, socio-demographic composition, and spatial patterns of return migration, as well as to analyze the factors determining return, individual motivations, and experiences of labor market and social (re)integration following back home. The study pays particular attention to the domestic utilization of human, financial, and relational capital acquired abroad, as well as how experiences following return influence subsequent migration intentions.

The analyses were prepared by integrating multiple data sources: the 2011 and 2022 population censuses, the 2016 microcensus and its supplementary data on international migration, as well as our own questionnaire-based data collection and qualitative interview research among returning migrants served as the empirical basis.

Our findings confirm that, as a result of the increase in return migration, the proportion of the population with migration experience within the total population has risen significantly, particularly among those of working age. The socio-demographic composition and geographical distribution of returning migrants differs significantly from that of the population of origin; for example, a higher proportion of returnees move to regions that are more economically developed and have more favorable labor market conditions. The analyses confirm that labor market experience acquired abroad is influenced by individual characteristics and the specificities of migration trajectories, and that this has a significant impact on employment and income positions after return.

The research identifies several distinct types of return migrants, including unsuccessful migrants, returnees who have achieved their original goals, and innovative returnees who have accumulated financial or human capital and are planning to invest in their home country. There are significant differences between the types in terms of socio-demographic characteristics, changes of residence after returning home, the success of (re)integration, and the prevalence of re-emigration intentions. The empirical findings of the study contribute to a deeper understanding of the social, economic and demographic impacts of return migration and provide a basis for policy and academic interpretation of the phenomenon.

Keywords: international migration, return migration, labor market (re)integration, migrant typologies, subsequent migration plans

1. BEVEZETÉS

A visszatérő migráció Magyarországon az utóbbi években – az elvándorlás növekedését követően – kezdett jelentősebb méreteket öltetni, és egyre inkább az érdeklődés középpontjába került. A külföldi tartózkodás után visszatérők növekvő száma mind a fogadó országok tükörstatisztikái, mind a hazai adminisztratív adatforrások alapján megfigyelhető (főként a 2016 utáni időszakban). Ezen adatok ugyanakkor csak a jelenség egy-egy szeletének vizsgálatát teszik lehetővé. Ebből adódóan vizsgálatunk célja többek között az volt, hogy a visszatérő migráció kutatásában meglévő hiányt pótolja, – a meglévő adatok elemzése mellett – a visszatérők körében végzett kérdőíves és interjú adatgyűjtés révén feltárja a visszatérő migráció jellemzőit, okait és lehetséges következményeit.

A kutatás során a visszatérő migráció mértékét, társadalmi-demográfiai összetételét, a visszatérést meghatározó tényezőket, a döntés indítékait, egyéni motivációit vizsgáltuk. A visszatérést a migráció (a külföldre távozás) céljának és tervezett hosszának kontextusában is értelmeztük. Feltártuk a visszatérő migránsok külföldi, illetve hazatérés utáni munkaerőpiaci helyzetét, tapasztalatait, személyes kapcsolathálóiknak, illetve családi kapcsolataiknak a hazatérésben játszott szerepét, a visszatérést követő társadalmi és munkaerőpiaci (re) integrációs tapasztalataikat, valamint a külföldön szerzett tudás, képességek, esetleg anyagi tőke itthoni kamatoztatásának sikerességét, illetve azt, hogy hogyan alakulnak a további migrációs tervek a migrációs és visszatérés utáni tapasztalatok függvényében. Továbbá vizsgáltuk a visszatérők országon belüli területi mobilitásának mintázatát és a költözésére ható tényezőket.

Az elemzések a 2011. és 2022. évi népszámlálás, a 2016. évi mikrocenzus és annak nemzetközi migrációs kiegészítő kérdőíve, valamint saját (visszatérők körében készült) kérdőíves adatfelvételünk és interjú kutatásunk alapján készültek.

2. A KUTATÁS HÁTTERE, NEMZETKÖZI ÉS HAZAI ELŐZMÉNYEK

A visszatérő migráció nem új jelenség, tömeges méreteket azonban a kelet-közép-európai országokban csak az utóbbi évtizedben (Smoliner et al., 2011; Fassmann, 2014), Magyarországon pedig az utóbbi években – az elvándorlás növekedését követően – öltött. A rendszerváltások után a határok átjárhatósága, majd az EU-bővítések és a régi tagországok munkaerő-piacainak fokozatos megnyitása nemcsak a kelet-nyugat irányú migráció intenzitásának növekedését eredményezte, hanem a migrációs formák pluralizálódását, a célországok körének bővülését, a migrációra készítő okok, motivációk nagyobb komplexitását is (Okólski, 2010). A migrációs lehetőségek kiszélesedése, a mozgások könnyebbé válása a hagyományos migrációs minták megváltozásához vezetett. Az egyirányú és hosszú távra szóló (esetleg végleges) vándorlások mellett egyre jellemzőbbé váltak a rövidebb időtartamú, átmenetiséggel és ismétlődésekkel jellemezhető elmozdulások, amelyeket a migráció szó helyett gyakran a tágabban értelmezhető földrajzi mobilitás kifejezéssel jelöl a szakirodalom. Az EU-n belüli szabad munkaerő-áramlás következtében az ideiglenes és a hosszabb-rövidebb időszakokból álló cirkuláris¹, illetve ingázó elmozdulások gyakoribbá váltak (Castro-Martín – Cortina, 2015; Galgóczi et al., 2012). Ez az ún. 'folyékony migráció' (lásd: Engbersen – Snel, 2013; Moreh, 2014) a kibocsátó országba való visszatérések számának növekedésével járt, noha a 'visszatérés' gyakran csak átmeneti szünetet jelent a külföldön töltött időszakok között (Kaczmarczyk, 2013). A kétezres évek végén a gazdasági válság – amely az egyes fogadó országokat eltérő mértékben sújtotta – szintén hozzájárult a visszatérő migráció növekedéséhez (különösen Lengyelország és Románia esetében), sok esetben felgyorsítva (a tervezetthez képest előrébb hozva) a döntést (Zaiceva – Zimmermann, 2012;

¹ A cirkuláris migráció általános definíciója szerint azok a személyek tekinthetők cirkuláris migránsnak, akik egy 10 éves időszakon belül legalább háromszor átlépték az adott ország határát, és mindegyik tartózkodásuk (tehát az adott országban és külföldön is) legalább 12 hónapig tartott (UNECE, 2016). Ezzel szemben Agunias és Newland (2007) a legalább egy ide-oda mozgással (vagy két határátlépéssel) járó migrációt is cirkuláris migrációnak tekinti, amelynek – a tartózkodás időtartama (tartós vagy ideiglenes) alapján – négy típusa különíthető el egymástól: tartós migráció és tartós visszatérés, tartós migráció és ideiglenes visszatérés, ideiglenes migráció és tartós visszatérés, ideiglenes migráció és ideiglenes visszatérés.

A cirkuláris migráció meghatározásáról és típusairól bővebben olvashatunk például az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága „*A körkörös migráció meghatározása és mérése*” című tanulmányában (UNECE, 2016), és az Európai Migrációs Hálózat jelentésében (European Migration Network [EMN], 2011), illetve Ligeti (2019), továbbá Schneider és Parusel (2011) munkáiban.

Bastia, 2011). Napjainkra a visszatérő migráció a kelet-közép-európai migrációs áramlatok fontos komponensévé vált (OECD, 2008; Nadler et al., 2016).

A visszatérő migráció növekedése, illetve a visszatérések elősegítése a tudományos és a politikai érdeklődést is felkeltette. A jelenség elméleti és fogalmi keretének alapos kidolgozása mellett (Cassarino, 2004) több empirikus kutatás is készült, amelyek a visszatérő migráció különböző vetületeit – a döntések hátterét, a visszatérés szelekciós mechanizmusát, a visszatérők összetételét, motivációit, visszatérés utáni munkaerőpiaci sikerességét, megküzdési stratégiáit, a külföldi tapasztalat „megtérülését”, a visszatérő migráció egyéni szintű és társadalmi hatásait – igyekeztek feltárni (Co et al., 2000; Iara, 2008; Martin – Radu, 2012; Zaiceva – Zimmermann, 2012; Anacka – Fihel, 2012; Karolak, 2016). Ezek között szerepelt néhány, több országra kiterjedő összehasonlító vizsgálat is (Iara, 2008; Martin – Radu, 2012; Eurofound, 2012). A vizsgálatok zöme arra a következtetésre jutott, hogy a külföldi tapasztalat a visszatérő migránsok, illetve háztartásaik számára gazdasági hasznot jelentett, és a visszatérőknél magasabb béreket figyeltek meg. Ugyanakkor Martin és Radu (2012) vizsgálata (az EU Labour Force Survey 2002 és 2007 közötti adatai alapján) azt is kimutatta, hogy a visszatérő migránsok kisebb arányban vannak jelen a munkaerő-piacon, illetve nagyobb eséllyel önfoglalkoztatókká váltak. A visszatérő migránsok nagyobb arányú munkanélküliségét, illetve gazdasági inaktivitását a Re-Turn projekt (2012-ben online survey révén gyűjtött) adatai is megerősítették (Lang et al., 2012).² A gazdasági válság hatása a visszatérő migrációra a kibocsátó országok szerint – gazdasági helyzetüktől függően – eltérő volt. Ugyanakkor ebben az időszakban összességében nagyobb eséllyel tértek haza azok a migránsok, akik a fogadó országban végzett munkájukhoz túlképzettnek bizonyultak (Eurofound, 2012). Hollandiában adminisztratív adatok alapján vizsgálták a munkanélküliség, valamint a jövedelem mértéke és a visszatérő migráció közötti kapcsolatot az 1999 és 2007 között érkezett bevándorlók különböző csoportjainál. Megállapították, hogy a munkanélküliség növelte a visszatérő migráció esélyét (Bijwaard et al., 2011), a jövedelem pedig U alakú összefüggést mutat: az alacsony és a magas jövedelmű csoportokban nagyobb volt a hazatérők aránya (Bijwaard – Wahba, 2014).

A visszatérő migráció szelekciós mechanizmusának vizsgálata fontos kutatási terület. A szakirodalomból jól ismert, hogy az elvándorlókhoz hasonlóan a visszatérők is bizonyos jellemzők mentén „választódnak ki”, egyfajta „dupla szelekció” (Horváth, 2016) figyelhető meg. A visszatérő migráció ösztönző és korlátozó tényezői, valamint költségei és várható haszna, „megtérülése” ugyanis változnak bizonyos jellemzők mentén, például nem, életkor, iskolai végzettség és egyéb ismérvek (például munkaerőpiaci, jövedelmi és/vagy anyagi helyzet) szerint. Pozitív szelekcióról akkor beszélhetünk, ha a visszatérők bizonyos fontosabb ismérvek tekintetében a migránsok teljes csoportjához képest előnyösebb összetételűek, míg negatív szelekcióról ezzel ellenkező esetben (Gödri – Feleky, 2013). A kutatási eredmények e témában meglehetősen vegyesek, és bár az alapvető szociodemográfiai ismérveket figyelembe véve az eredményekből (például Fihel – Górnay, 2013; Lang et al., 2014; Martin – Radu, 2012; Smoliner et al., 2013) összességében az rajzolódik ki, hogy a visszatérők inkább

² Ezeket az eredményeket azonban csak az adatok pontos ismeretében érdemes értelmezni: míg az előbbi vizsgálat a kevesebb mint egy éve visszatért migránsokra korlátozódott (az LFS adatokból adódóan), az utóbbi vizsgálat egy viszonylag kis elemszámú és nem reprezentatív surveyen alapul.

egyedülálló, fiatalabbak és képzetebbek, nem lehet biztosan tudni, hogy a visszatérő migráció inkább pozitív vagy negatív szelekciós folyamat következménye-e.

Magyarországon a kivándorlás, illetve a külföldi munkavállalás a kétezres évek második felében kezdett számottevően növekedni (mind a fogadó országok tükörstatisztikái, mind a hazai adatforrások szerint), majd 2011-től – a német és az osztrák munkaerőpiac megnyitását követően – a folyamat felgyorsult (Hárs, 2012; Gödri et al., 2014; Gödri, 2015; Hárs, 2016). A tükörstatisztikák adatai alapján úgy becsülhető, hogy 2012 és 2015 között már legalább évi százezer fő távozott Magyarországról az európai célországokba³, majd ezt követően az elvándorlók száma fokozatosan csökkent, 2022-ben valamelyest 55 ezer alatt volt. A hazai munkaerő-felmérés (MEF) 2010-ben éves átlagban 49,5 ezer, 2016-ban már 116,4 ezer külföldön dolgozó (és hazai háztartáshoz tartozó) személyt regisztrált (KSH, 2017a), 2023-ban ez a szám 103 ezer volt.

A kifelé áramlás elterjedésével a visszatérő migránsok száma is növekedni kezdett. Ez a Ravenstein (1885) 19. század végi megfigyelése alapján – miszerint minden migrációs áramlat létrehozza a maga ellenáramlatát –, valamint a régió más kibocsátó országainak hasonló folyamatait figyelembe véve, várható volt. De a jelenség valós méretét – a kivándorláshoz hasonlóan – nehéz megbecsülni. Akárcsak az elvándorlás, a visszatérő migráció esetében is különböző adatforrásokra támaszkodhatunk, amelyek azonban csak a jelenség egy-egy szeletét ragadják meg.

A tükörstatisztikákban a fogadó országokból kivándorló magyar állampolgárok jelennek meg, sok esetben viszont – a kijelentkezések elmaradása miatt – „hiányukra” csak a népszámlálások során derül fény. A fogadó országokból kivándorló vagy csak „hiányzó” magyar állampolgárok esetében azonban nem tudjuk pontosan, milyen arányú hazatérésről, vagy esetleg harmadik országba való továbbvándorlásról van szó. Továbbá az előbbi csoportban (a hazatérők közt) azok is szerepelhetnek, akik már az adott célországban születtek magyar állampolgárként, holott az ő esetükben nem beszélhetünk visszatérésről. E bizonytalanságok ellenére mind a hazai statisztikai adatok, mind a tükörstatisztikák adatai alapján arra következtethetünk, hogy az elvándorlás mellett jelentős visszaáramlás is zajlik. Németországból 2001 és 2006 között évi mintegy 15 ezer külföldi – feltehetőleg nagy többségben magyar - állampolgár vándorolt Magyarországra; 2007-től számuk növekedni kezdett és 2014-ben elérte, majd 2016-ban meghaladta a 40 ezer főt. Ezt követően némi visszaesés látszik, 2017–2019-ig a Németországból Magyarországra vándorló külföldiek száma évi 36 ezer, ezt követően évi 25 ezer fő volt. Az Ausztriából kivándorló magyarok száma szintén 2007 után kezdett növekedni, azonban ez sokkal kisebb létszámot jelent (az utóbbi években 6–8 ezer főt), ugyanis – noha Ausztria jelentős számú magyar munkavállalót fogad – a földrajzi közelség miatt gyakori az időszakos migráció, valamint az ingázás, tehát e munkavállalók többsége nem jelenik meg a be- illetve kivándorlási statisztikában. Az Egyesült Királyságban (amely 2004 után vált a magyarok egyik fő célországává) az EU-csatlakozást követően adó- és társadalombiztosítási számot kapott magyarok mindössze fele jelent meg a 2011-es brit népszámlálásban, nagyobb arányban (63%) az időszak elején (2004 és 2006 között) érkezettek voltak (Moreh, 2014). Ez arra utal, hogy innen is jelentős visszaáramlás

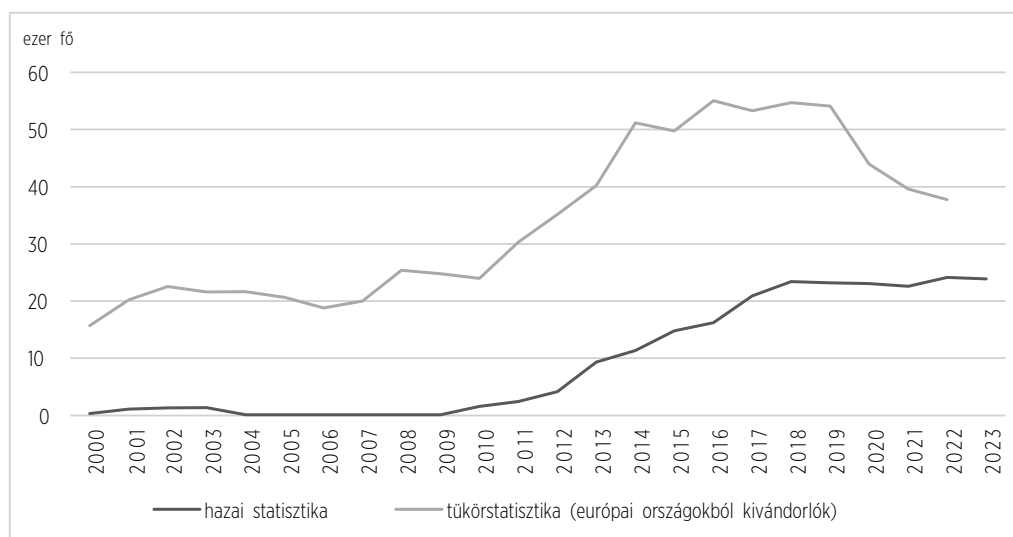
³ Az Eurostat adatbázisa, valamint az Egyesült Királyság esetében az adó- és társadalombiztosítási számok (NiNO) nyilvántartása alapján.

zajlott, különösen a 2007-től érkezettek körében, amiben feltehetően a gazdasági válság hatása is szerepet játszott.

A hazatérő migránsok számának növekedését a hazai adminisztratív adatforrások is jelzik: a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK, korábbi nevén OEP) TAJ-rendszere alapján a visszatérők⁴ száma a 2010-es évek eleje óta folyamatosan növekszik, 2023-ban közel 24 ezer visszavándorlót regisztráltak a hatóságok (KSH, 2024) (1. ábra).

1. ábra:

A Magyarországon született visszatérő és az európai országokból kivándorló magyar állampolgárok száma (flow)

Források: KSH, Demográfiai évkönyvek; Eurostat adatbázis, adathiány miatt kiegészítve Németország (DESTATIS), illetve bizonyos évekre vonatkozóan egyéb célországok bevándorlási statisztikáinak adataival; saját számítás.

Magyarországon a 2011. és 2022. évi népszámlálás, valamint a 2016. évi mikrocenzus is tartalmaz adatokat a külföldi tartózkodás után visszatért (és az adatgyűjtés idején is itthon lévő) migránsok csoportjáról. 2011 őszén mintegy 204 ezer, 2022 őszén pedig már mintegy 319 ezer olyan magyarországi születésű személy élt az országban, aki korábban legalább egy évig külföldön tartózkodott.

A visszatérő migránsok növekvő száma ellenére a jelenség vizsgálata Magyarországon mindeddig kevés figyelmet kapott, noha több nemzetközi összehasonlító vizsgálatban Magyarország is szerepelt a bevont országok közt (Iara 2008, Martin – Radu 2012, Eurofound 2012, Re-Turn 2012). Ezek egy része azonban a kétezres évek első felére/közepére fókuszál,

⁴ Ez a csoport a magyarországi egészségbiztosítási jogviszonyát (a külföldi egészségbiztosítási jogviszony után) újraaktiváló személyekből áll. A külföldi tartózkodás után ténylegesen visszatérők száma feltehetően enél nagyobb.

amikor a visszavándorlás még nem volt jelentős (Martin és Radu vizsgálatában például mindössze 2,6% volt a magyar mintában a visszatértek aránya). Az Eurofound (2012) vizsgálata, amelynek keretében Magyarországon mintegy tíz interjú készült visszatérő migránsokkal és további 5 interjú a visszatérő migrációval foglalkozó hivatalos személlyel vagy szakértővel, szintén nem alkalmas a visszatérő migráció alapos feltárására, inkább további kutatások kiindulópontját jelentheti. A Re-Turn projekt, melynek fő célkitűzése a visszatérő migránsok problémáinak a szakpolitika fókuszába állítsa volt, következtetéseit Magyarország esetében mindössze 43 külföldről visszatért személy (és még további 29 potenciális visszatérő) online megkérdezésére alapozza (Lang et al. 2012). E felmérés eredményei és további 48 mélyinterjú segítségével a visszatérő migránsok identitásváltozását, valamint egyéni motivációit és jellemzőit is vizsgálta egy friss kutatás (Hegedűs – Ladós 2017). Az érdekes összefüggések ellenére azonban a szerzők maguk is megállapítják, hogy *a „kutatás mintájának nagysága alapján csak hozzávetőleges következtetések vonhatók le”*. A külföldi munkavállalás után hazatérők egy sajátos csoportját mutatja be Hárs (2011) a hazai munkaerő-felmérés (MEF) adatai alapján a 2007 és 2010 közötti időszakra: azokat, akik jelenlegi munkanélküli státusukat megelőzően külföldön dolgoztak. Megállapítja többek közt, hogy az Egyesült Királyságból hazatérők aránya lényegesen magasabb, mint a többi országból hazatérőké. Továbbá a kvalifikálatlan, szakképzettséget nem igénylő munkát végzők nagyobb arányban tértek haza a válság éveiben. A magyarországi visszatérő migrációra vonatkozó korábbi elemzések közt megemlíthető még Co és társai (2000) munkája, amely a Magyar Háztartás Panel (1993/94) adatai alapján vizsgálta a külföldi munka után hazatérők (összesen 167 fő) munkaerőpiaci helyzetét, a külföldi tapasztalat „megtérülését” a nemek közötti különbségekre fókuszálva. Megállapítja, hogy a külföldről (az OECD országból) hazatért nők mintegy 67%-kal többet keresnek, mint azok, akik nem voltak külföldön, a férfiak esetében azonban nem talál eltérést.

E rövid áttekintés alapján megállapítható, hogy a visszatérő migrációról Magyarországon – noha egyre jelentősebb méreteket ölt – meglehetősen szerény ismereteink vannak. Az egyéni, családi szinten feltételezett, valamint a makroszinten várható (gazdasági, népessé-
dési) hatásai ellenére a migráció e szelete alig vizsgált terület.

3. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, KULCSKÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

A projekt fő célkitűzése az volt, hogy a Magyarországra irányuló visszatérő migráció mértékét, társadalmi-demográfiai összetételét, területi mintáit, továbbá meghatározó tényezőit és egyéni motivációit feltárja, valamint az egyéni, családi szintű és a társadalmi, népesedési hatásait megbecsülje.

A visszatérő migráció vizsgálatához két alapvető szempontot kell figyelembe venni: hogyan definiáljuk a visszatérő migránsokat és milyen lehetséges adatforrás alapján vizsgáljuk őket. Ez utóbbi azért fontos, mert a különböző adatforrások a visszatérők más-más csoportjait fedik le. Az ENSZ definíciója azokat tekinti visszatérő migránsoknak, akik hosszú vagy rövid távú külföldi tartózkodás után visszatérnek az állampolgárságuk szerinti országba, ahol legalább egy évet kívánnak maradni (UNSD, 1998). Magyarország esetében azonban a magyar állampolgárok bevándorlása nem feltétlenül jelent visszatérő migrációt, hiszen köztük azok a honosított bevándorlók is megjelennek, akik magyar állampolgárságukat külföldön szereztek. Továbbá a kivándorló szülők gyermekeként külföldön született magyar állampolgárok bevándorlása sem tekinthető visszatérő migrációnak. Ezért célszerűbb – és kutatásunkban ezt alkalmazzuk – a születési országot is figyelembe venni a célcsoport meghatározásához.⁵ Kutatásunk során több – egymásra épülő – lépésben történt a visszatérő migráció vizsgálata. Az alábbiakban részletesen ismertetjük a kutatás kulcskérdéseit és hipotéziseit, valamint a felhasznált adatforrásokat és adatgyűjtési módszereket. A kutatási módszerek bemutatása – az ismétlődések elkerülése végett – a főbb téma- és kérdés-csoportok bemutatásával együtt történik.

A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ MÉRTÉKE, TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI ÖSSZETÉTELE ÉS TERÜLETI MINTÁI

A nagy arányú elvándorlásnak számos negatív demográfiai és gazdasági hatása lehet egy kibocsátó társadalomra, melyeket a visszavándorlások ellensúlyozhatnak. A migránsok hazatérésevel a kibocsátó ország is profitálhat: a külföldi munka révén felhalmozott humán erőforrások

⁵ Természetesen ezzel a definícióval kizárjuk azokat a visszatérő migránsokat, akik korábban bevándorlóként letelepedtek Magyarországon, és innen vándoroltak ki, majd vissza. Ennek elkerülése végett célszerű lenne a kivándorlás előtti lakóhely országát figyelembe venni, azonban erre vonatkozó adat többnyire nem szerepel az adatbázisokban.

(képesség, tudás, szakismeret, tapasztalat, nyelvismeret) itthoni kamatoztatása, valamint a hazahozott anyagi és kapcsolati tőke hozzájárulhatnak az – országos vagy regionális – gazdasági növekedéshez (Blaskó – Gödri, 2014; Nadler et al., 2016). A magasan képzettek visszatérése a fejlődés, az innováció terjedésének is a motorja lehet (Cassarino, 2004). Ugyanakkor a regionális fejlődés szempontjából az is fontos kérdés, hogy hová térnek vissza e csoportok: mennyiben követi a visszatérő migráció országon belüli területi mintázata az elvándorlás mintázatát, illetve milyen eltérések vannak a különböző területekre visszatérők összetételében.

A visszatérő migráció mértéke, társadalmi-demográfiai összetétele, és ezek területi mintázatai tehát fontos kérdések a várható társadalmi, gazdasági és népesedési hatások szempontjából is. Ezek vonatkozásában – a szakirodalom eredményeit is szem előtt tartva – a következő hipotéziseink voltak:

H1. A visszatérő migráció növekedéséből adódóan a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség aránya a teljes népességen – és különösen a munkavállalási korúak csoportján – belül az elmúlt időszakban nőtt.

H2. A visszatérő migránsok társadalmi-demográfiai összetétele eltér a kibocsátó népesség összetételétől.

H3. A visszatérő migránsok területi megoszlása eltér a kibocsátó népesség területi megoszlásától.

H4. A visszatérőket nagyobb arányban vonzzák a gazdaságilag fejlettebb, jobb munkaerőpiaci feltételekkel jellemezhető régiók.

A VISSZATÉRŐ MIGRÁNSOK MUNKAERŐPIACI HELYZETE A FOGADÓ ORSZÁGBAN ÉS A VISSZATÉRÉS UTÁN

A visszatérő migráció lehetséges társadalmi, gazdasági hatásainak megítéléséhez fontos a visszatérők külföldi, illetve hazatérés utáni munkaerőpiaci helyzetét, tapasztalatait, a visszatérők szelekcióját is megismerni, hiszen a visszatérés során végbement szelekció a visszatérő migránsok itthoni munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetét is meghatározza (Martin – Radu, 2012). Kérdésként merül fel, hogy nagyobb-e a visszatérés azok körében, akik a fogadó országban nem a végzettségüknek megfelelő munkát végeztek, és a visszatérés során azok szelektálódnak-e, akik a magas végzettségük ellenére nem tudták külföldön a humán tőkájukat kamatoztatni, illetve tovább fejleszteni (tapasztalatot, szaktudást szerezni a végzettségüknek megfelelő területen)?

Hipotéziseink:

H5. A külföldön szerzett munkatapasztalat függ a migránsok egyéni jellemzőitől (főként iskolai végzettségétől, életkorától) valamint a migráció célországától és idejétől.

H6. A visszatérő migránsok külföldi munkaerőpiaci tapasztalata (fő tevékenysége, foglalkozása, a külföldön töltött idő hossza) hatással van a visszatérés utáni munkaerőpiaci helyzetükre.

A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK, EGYÉNI MOTIVÁCIÓK ÉS A VISSZATÉRÉS UTÁNI TAPASZTALATOK

A második nagy kérdéskör, amelyet a kutatás keretében vizsgáltunk: a visszatérő migráció háttere és egyéni motivációi, valamint az egyéni, családi szinten tapasztalható hatásai. A visszatérők összetételének ismerete mellett az is fontos, hogy megértsük, milyen egyéni vagy családi szintű döntési stratégiák állnak a hazatérések mögött, illetve milyen humán erőforrásokkal (tudás, képesség, tapasztalat, nyelvismeret), anyagi és kapcsolati tőkével rendelkeznek a visszatérők, és hogyan tudják ezeket itthon hasznosítani.

Ahhoz, hogy a visszatérést meghatározó tényezőket, a döntés indítékait, egyéni motivációt is megértsük, a migráció körülményeinek részletesebb ismerete szükséges. A külföldre távozás indítékai és célja, a migráns fogadó országbeli helyzete (nemcsak munkaerőpiaci pozíciója, hanem társadalmi kapcsolata, lakás- és életkörülményei, otthonosság érzete), továbbá itthoni kötődései egyaránt meghatározzák azt, hogy a visszatérés mellett dönt-e, és ha igen mikor. Sok esetben a migráció időtartama már az elinduláskor tervezett, azonban gyakori az is, hogy csak a külföldi tartózkodás körülményei döntik el (vagy családi, magánéleti okok befolyásolják a döntést). Saját korábbi kutatásunk arra világított rá, hogy az elmúlt években külföldre vándorolt magyarok fele nem rendelkezett határozott elképzelésekkel a jövőt illetően, a körülmények alakulásától tette függővé, hogy marad (esetleg tovább vándorol) vagy hazatér (Blaskó – Gödri 2014).

Mint általában a migrációs döntésekre, a visszatérésre vonatkozó döntésre is feltehetően mikrokörnyezeti beágyazottság jellemző. A célországban a migránsok fogadó társadalommal, vagy más – azonos országból származó – bevándorlókkal fenntartott kapcsolatai gyakran a munkalehetőségeiket, nyelvi készségeik fejlődését, valamint identitásukat, és ezek révén a visszatérésre vonatkozó döntésüket is meghatározzák. A hazatérésben ugyanakkor sok esetben a hátrahagyott család, vagy a szülőföldön levő ún. „árnyék háztartás” (az ottmaradt szülők, testvérek) is fontos szerepet játszanak (Pohjola, 1991). Mindezekről a Magyarországra visszavándorlók esetében nincsenek ismereteink (mindössze a hazalátogatások gyakoriságáról és az itthon lévő családtag támogatásáról vannak adatok a mikrocenzusban) (lásd: Gábrriel – Horváth, 2020).

Fontos továbbá a visszatérő migránsok hazatérés utáni tapasztalatainak megismerése is. A munkaerőpiaci integrációjuk mellett (ám attól nem függetlenül) kérdés, hogy mennyire tudják a különböző – anyagi, kapcsolati és humán – erőforrásaikat itthon mobilizálni; illetve a külföldi tapasztalatok, a külföldön töltött idő hossza, a visszatérés motivációi vagy akár a korábbi fogadó országhoz kötődő transznacionális kapcsolataik (Van Meeteren et al., 2014) hogyan függnek össze a hazatérés után (re)integrációjuk sikerességével; milyen elégedettség, szubjektív jóllét jellemzi őket.

A szülőföldre való visszatérés ugyanakkor átmeneti állapot is lehet, a cirkuláris mobilitás része. De az is előfordulhat, hogy az itthoni társadalmi, gazdasági visszailleszkedés nehézségei ösztönzik az újabb migrációt. Számos empirikus eredmény van arról, hogy a korábbi migrációs tapasztalat – az általa felhalmozott tudás, információ, készségek révén – növeli az újabb migrációs szándék kialakulásának esélyét (Fassmann – Hintermann, 1998; Fourage

– Ester, 2009; Sik – Örkény, 2003; Gödri, 2016). Ezért (is) fontos a visszatért migránsok stratégiáinak, jövőterveinek, további migrációs terveinek ismerete.

Noha kutatásunk ezen szakasza elsősorban feltáró jellegű, a várható eredményekre vonatkozóan néhány hipotézist fogalmazunk meg:

H7. A külföldre távozás célja és tervezett hossza, valamint a külföldi tartózkodásra jellemző a) gazdasági sikeresség, b) társadalmi-kulturális integráció, c) transznacionális aktivitás (itthoni kapcsolatok ápolása, hazalátogatás gyakorisága stb.) alapján a visszatérő migránsok különböző típusai különíthetők el. Feltételezzük, hogy vannak a visszatérők közt sikertelen migránsok (akiknek a fogadó országbeli céljaikat nem sikerült megvalósítaniuk), az eredeti céljukat elérő visszatérők, ezen belül anyagi, emberi tőkével gazdagodott és azok itthoni befektetését tervező ún. innovatív visszatérők, vagy akár a nyugdíjas éveikre visszatérők (Lang et al., 2012).

H8. Az egyéni kapcsolatháló és a családi kapcsolatok fontos szerepet játszanak a visszatérésben, ugyanakkor azt feltételezzük, hogy a visszatérés indítékai egyfelől a családi állapot, családi körülmények, másfelől az iskolai végzettség és a külföldi munkatapasztalat szerint strukturálódnak.

H9. A visszatérés utáni társadalmi és munkaerőpiaci (re)integráció sikerességét a külföldön töltött idő hossza, az ott szerzett munkaerőpiaci tapasztalatok, az ezek révén felhalmozott humán erőforrások, a már említett transznacionális aktivitás, valamint a visszatérés motívációi is meghatározzák.

H10. A visszatérés utáni (re)integrációs tapasztalatok a további migrációs tervek előfordulásra is hatással vannak: beilleszkedési nehézségek esetén nagyobb az újabb migrációs szándék kialakulásának esélye.

4. FELHASZNÁLT ADATOK ÉS MÓDSZEREK

4.1. NÉPSZÁMLÁLÁS ÉS MIKROCENZUS

A 3.1. és 3.2. szakaszban szereplő kérdések megválaszolásához, illetve hipotéziseink teszteléséhez a visszatérőkről rendelkezésünkre álló adatbázisok szükségesek. Napjaink migrációs mozgásainak egy része – különösen az EU-n belül – azonban olyan ideiglenes elmozdulásokból áll, amelyeknek a regisztrációjára nem kerül sor. Ezért fontos adatforrást jelentenek a visszatérő migránsokról azok a kibocsátó országbeli – teljes körű vagy reprezentatív mintán alapuló – adatgyűjtések, amelyek a korábbi migrációs tapasztalatra is rákérdeznek. Magyarországon a 2011. és 2022. évi népszámlálás, valamint a 2016. évi mikrocenzus is tartalmaz adatokat a külföldi tartózkodás után visszatért (és az adatgyűjtés idején is itthon lévő) migránsok csoportjáról.

A visszatérő migráció mértékét, társadalmi-demográfiai összetételét, területi mintázatait – a visszatérés idejét és a migráció célországát is szem előtt tartva – e három adatforrás alapján elemezzük, részben leíró, részben többváltozós elemzési módszereket alkalmazva. Ez lehetővé teszi az időbeli változások feltárását is. A visszatérő migránsok külföldi és hazatérés utáni munkaerőpiaci helyzetének, tapasztalatainak összefüggéseit főként a mikrocenzus adatai alapján vizsgáljuk (a népszámlálás adatai ezt csak korlátozott mértékben teszik lehetővé⁶). Fontos megemlíteni, hogy noha ezek az adatforrások több éve hazatért személyeket is tartalmaznak, a korábbi visszatérések esetében az időközben esetleg bekövetkező újabb migráció, valamint a halandóság hatásával is számolni kell.

Mivel a külföldön élők teljes sokaságáról, illetve összetételéről nincsenek pontos adataink (a népszámlálások, valamint a mikrocenzus a külföldön élőknek csak egy részét volt képes megragadni), eredményeinket egyfelől a kibocsátó népességhez, másfelől a kivándorlás, illetve külföldi munkavállalás során megfigyelt szelekció korábbi eredményeihez (Blaskó – Gödri, 2014; Hárs – Simon, 2016) viszonyítjuk.

⁶ A népszámlálások során a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség migrációs jellemzőiről (pl. célország, gazdasági aktivitás, foglalkoztatási forma, foglalkozás stb. a migráció idején) nem gyűjtöttek adatokat.

A népszámlálások alapján az életük során legalább egy évig külföldön élő személyek azonosíthatók be, valamint a célország és a visszatérés ideje is ismert. Amennyiben több alkalommal is előfordult legalább egy éves külföldi tartózkodás, ezek az adatok a legutolsó alkalomra vonatkoznak. A népszámlálások alapján 2011 őszén mintegy 204 ezer, 2022 őszén pedig már mintegy 319 ezer olyan magyarországi születésű személy élt az országban, aki korábban legalább egy évig külföldön tartózkodott.

A 2016-os mikrocenzus az ország 2 148 településén, 440 ezer háztartás bevonásával történt. A 2016. évi mikrocenzusban a korábbi migrációs tapasztalattal rendelkező, visszavándorolt népesség két csoportja jelenik meg: 1) akik életük során legalább egy évig folyamatosan külföldön éltek, illetve 2) akik az adatfelvételt megelőző 16 év során kevesebb mint egy évig éltek külföldön. A külföldről visszavándorolt személyek esetében a személyi kérdőív részletes adatai mellett egy kiegészítő kérdőívvel további adatok lekérdezésére is sor került. A *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvétel a minta 60%-át érintette, és így olyan kérdésekre is választ kaptunk, mint például: a külföldön végzett tevékenység (munka, tanulás stb.),⁷ illetve annak jellemzői, a hazalátogatás gyakorisága, az itthon töltött idő, itthoni családtag támogatása, a hazatérés okai. Bár a mikrocenzus segítségével lehetőség adódik egy páratlanul nagy minta vizsgálatára, ez a minta továbbra sem alkalmas arra, hogy a kivándorlás mértékére, valamint a külföldön élők számára pontos becslést adjon. Ez főként az elérés nehézségeiből adódik, hiszen a népszámlálás és a mikrocenzus is magyarországi lakcímen élő személyek adatait rögzíti, így amennyiben egy teljes háztartás külföldre költözik, ők nem jelennek meg a mintában.

Mindhárom adatforrásnak – a népszámlálások és a mikrocenzus – a legnagyobb előnye az adminisztratív forrású adatokhoz képest, hogy nemcsak a „hivatalosan” visszatérők (azaz visszatérésüket regisztrálók), hanem a ténylegesen visszatérők (külföldi tapasztalattal rendelkezők) teljes sokaságára kiterjed.⁸

4.2. NEAK ADATBÁZIS

A visszavándorlókra vonatkozó hivatalos statisztikai adatok előállításához a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adminisztratív adatforrásokat használ, 2011 óta a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK) TAJ nyilvántartását, valamint a Belügyminisztérium (BM) Nyilvántartások Vezetéséért Felelős Helyettes Államtitkárság Személyi Adat- és Lakcímnnyilvántartását. Az 1997. évi LXXXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól, valamint az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról alapján kivándorlaskor – pontosabban egy külföldi társadalombiztosítási jogviszony létesítésekor – jogszabályi kötelezettség a magyarországi jogviszony szüneteltetését bejelenteni a hazai egészségbiztosítónál, hazatérés esetén pedig újra aktiválni azt. A TAJ nyilvántartás tehát a ki- és visszavándorlásra vonatkozó bejelentési kötelezettségen alapuló adatokat tartalmaz, és a regisztrált mozgások jelennek meg benne. Ebből következően – mivel feltételezhető, hogy sokan nem tesznek eleget ennek a bejelentési kötelezettségnek – az így mért kivándorlás és visszavándorlás nagysága elmaradhat a más adatforrások alapján mérttől. Bár a TAJ nyilvántartás

⁷ Ez alapján a tanulók, vagy az egyéb (nem munkavégzési) céllal kint tartózkodók csoportja is vizsgálható.

⁸ Ugyanakkor mivel mindhárom adatforrás keresztmetszeti jellegű, hiányoznak belőlük azok a személyek, akik korábbi külföldi tartózkodás, majd hazatérés után újra elhagyták az országot, és az adatfelvétel idején nem tartózkodtak itthon.

alulbecsüli a kivándorlás és visszavándorlás mértékét, különböző évek összehasonlítására, trendek vizsgálatára alkalmas. A KSH évenkénti gyakorisággal publikál a magyarok nemzetközi vándorlásához kapcsolódó flow adatokat, amelyek mindig az előző évre vonatkoznak.

A hivatalos statisztikai adatok (lásd: KSH, 2024) szerint 2010-ben 1,5 ezer magyar állampolgár vándorolt vissza az országba, azonban a visszavándorlás üteme folyamatosan növekedett az ezt követő években, míg 2022-ben közel 39 ezer fővel tetőzött.

4.3. KÉRDŐÍVES ADATFELVÉTEL

A 3.3. bekezdésben felsorolt kutatói kérdések megválaszolásához, illetve hipotéziseink teszteléséhez kérdőíves adatfelvételt terveztünk a külföldről visszatért 18 éves és idősebb személyek körében, majd ennek interjú vizsgálatával való kiegészítését.⁹

A kérdőíves adatfelvétel kapcsán a legnagyobb kihívást az alapsokaság meghatározása, illetve a mintavétel jelentette. Terveink szerint az egyik lehetőség az lett volna, hogy egy adott időszakban visszatérők (flow) sokaságából vesszük a mintát, ebben az esetben viszont csak a „hivatalosan” visszatérők nyilvántartása állt volna rendelkezésünkre. A másik lehetőség, hogy egy nagyobb reprezentatív lakossági mintán belül a migrációs tapasztalattal rendelkezőket (stock) vizsgáljuk, ez esetben viszont megfelelően nagy elemszámú minta szükséges ahhoz, hogy kellő számú visszavándorló belekerüljön. A két lehetőség előnyeinek és hátrányainak számbavétele után az első lehetőség mellett döntöttünk, ugyanakkor egy alternatív tervet is kialakítottunk.

Az elsődleges tervünk szerint tehát a tervezett adatfelvételünk alapsokaságát a 2014 és 2016 között visszatérők azon csoportja jelentette, akik a NEAK TAJ-rendszerében megjelennek, mint egészségbiztosítási jogviszonyukat külföldi tartózkodás után újraaktiváló személyek. Noha ebből az adminisztratív nyilvántartásból sokan kimaradnak, az alapvető szociodemográfiai jellemzőik – mint nem, kor, családi állapot, területi elhelyezkedés, valamint a fogadó ország – ismeretében módunkban állt volna az összetételüket a mikrocenzusban megjelenők sokaságával összevetni és a torzítás mértékét, irányát megbecsülni/korrigálni. Az adatfelvételt a legalább 40 ezer fős alapsokaság mintegy 1 000 –1 200 fős reprezentatív mintáján terveztük. Ez lehetővé tette volna a felvetett kérdések fogadó ország szerinti eltéréseinek vizsgálatát is.

Az NEAK TAJ rendszer adatbázisához, mint alapsokasághoz való hozzáférési engedélyt kutatási célból nem kaptuk meg, így - az alapsokaság ismerete nélkül - a véletlen, reprezentatív mintavételre nem volt mód. Emiatt a hazánkban kevésbé alkalmazott, ún. RDS (respondent driven sampling) módszert választottuk, amely a ritka és rejtett sokaságok esetén alkalmazott mintavételi és becslési technika. Az RDS-módszer a ritka és rejtett sokaság esetén – a megfelelő megkötések mellett – helyettesítheti a véletlen mintavételt. Az RDS mintavételi módról a magyar szakirodalomban Kapitány (2010), Domokos et al. (2010) és Simon (2012) jelentetett meg cikket.

⁹ Erre azért van szükség, mert a meglévő adatforrások alapján – a 2016. évi mikrocenzus migrációs vonatkozású adatainak viszonylagos gazdagsága ellenére – a fentiekben megfogalmazott kérdéseink zöme nem válaszolható meg.

A KÉRDŐÍVES ADATFELVÉTEL MÓDSZERTANI LEÍRÁSA

Az adatfelvételt a Magyar Városkutató Intézet Kft koordinálta, a terepmunkát a SZOCIO-GRÁF Piac- és Közvéleménykutató Intézet végezte. A minta nem reprezentatív, hólabda módszerrel készült, amely kvóták alapján gyűjtött címekkel egészült ki. A sikeresen lekérdezett kérdőívek száma 749. Az adatfelvétel 2023. július és december között valósult meg. Az adatfelvételben csak azok a legalább 18 éves Magyarországon született magyar állampolgárok vehettek részt, akik 2010 után hagyták el az országot, és 2016 és 2022 között, legalább 12 hónapos, folyamatos külföldi tartózkodást követően vándoroltak vissza Magyarországra. A kiválasztási szempontoknak való megfelelést a kérdőívbe szűrőkérdések formájában építettük be.

A lekérdezés során elsőként a hólabda minta kiinduló pontjainak meghatározására (seed selection) került sor. A kutatás során 25 kiindulópontot választottak. Minden statisztikai régióban egy véletlenszerűen kiválasztott község, város és megyei jogú város ($3 \times 7 = 21$), ezen felül pedig Budapest (4) került a települési mintába. Mivel Budapest egy réteget jelentett, így a mintaindító pontok réteg szerinti száma 22 volt ($21+1$). Minden kiinduló pontnál két független láncot indítottak, és további két póttagot határoztak meg láncszakadás esetére. Ez összesen 50 láncindító tagot jelent és összesen 50 pótlólagos újraindító mintatagot. Az indító pontokra a kérdezők és a Civil Közösségi Szolgáltató Központok országos hálózatának tagjai toborozták a kezdeti listát, családsegítők és közösségsszervezők bevonásával. Összesen 494 láncindító cím került átadásra a kérdezők számára.

A láncindító címekről bekerült válaszadók további öt főt ajánlhattak a résztvevők közé, melyekért – sikeres interjú esetén – a toborzó résztvevők utalványokat kaptak. Amennyiben egy résztvevő nem ajánlott további személyeket, vagy az ajánlott személyek nem vállalták az interjút, a lánc megszakadt, és pótlánc indítására volt szükség. Az összes lánc és pótlánc megszakadása esetében a kívánt mintanagyság eléréséhez a minta kvóták alapján gyűjtött címekkel került kiegészítésre.

A kutatás során a kérdezők összesen 11 893 főt próbáltak felkeresni személyesen vagy telefonon. A felkeresettek kb. 50%-a (5 989 cím) végül elérhetetlen volt. Körülbelül 40%-uk (4 768 cím) elutasította a válaszadást. Az adatgyűjtés során összesen 819 sikeres lekérdezés valósult meg az adatfelvételi időszakban, ezekből 143 db az eredetileg átadott címekből, további 270 db a rekrutált címekből, a többsége (406 db) azonban a kérdezők által szabadon, kvóták alapján gyűjtött címekből. Amennyiben a kérdőív kitöltöttsége csupán a kötelező adatok megadására korlátozódott, a kérdőívből származó adatokat eltávolítottuk a tisztítás során. A végső elemszám így 749 lett.

Az adatok súlyozása a visszavándorlókra vonatkozó hivatalos statisztikai adatok, a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK) adminisztratív adatbázisa alapján történt. A mátrix súly a nem (2), a településtípus (4) és a korcsoport (3) változók alapján készült, és a 2016 és 2022 között visszavándorlók alapadataihoz lett viszonyítva.

A minta összetételét a 2. függelék mutatja.

4.4. INTERJÚS FELMÉRÉS

A visszatérő migráció jellemzőit, okait és lehetséges következményeit a kérdőíves adatfelvétel mellett, annak eredményeit kiegészítve kvalitatív módszerrel, interjúk felmérés keretében is vizsgáltuk. 2020 és 2022 között 14 olyan személlyel készítettünk narratív részeket is tartalmazó félig strukturált interjút, akik hosszú távú (legalább egy éves) külföldi tartózkodás után visszatértek Magyarországra. További kritérium volt, hogy olyan magyar állampolgárságú, migrációjuk kezdetén a 18 éves kort már betöltő személyek kerüljenek a mintába, akik 2011-ben vagy ezt követően hagyták el az országot, visszatérésükre pedig 2016-ban vagy utána került sor.

Interjúk vizsgálatunk célja az volt, hogy mélyebb betekintést nyerjünk a visszatérő migránsok elvándorlási és hazatérési motivációiba, egyéni vagy családi döntéshozási stratégiájukba, továbbá megismerjük a külföldi tapasztalataikat és visszatérésük körülményeit, valamint a külföldön szerzett tudásuk, képességeik, esetleg anyagi tőkéjük itthoni kamatoztatásának sikerességét. Az interjú lehetővé teszi a hazatérés munkaerőpiaci lehetőségekhez kapcsolódó okainak, a befogadó ország jellemzőinek alaposabb megértését (lásd pl. Bastia, 2011), valamint a visszatérésre való felkészültség vizsgálatát is (Van Meeteren, 2014). Másfelől a családi kapcsolatoknak a hazatérésben játszott szerepe, valamint e kapcsolatok hazatérés utáni alakulása, adott esetben a családon belüli reintegráció is jobban feltárható kvalitatív módszerrel. A kérdéskör szenzitív jellege miatt a hazautalások gyakorlatáról szintén pontosabb képet kapunk, ha kérdőívvel felvett adataink kiegészülnek egy személyes beszámolóval.

Az interjúalanyok felkutatása egyrészt migráció és külföldi munkavállalás témájú Facebook-csoportokban történt, másrészt hólabda módszer alkalmazása is segítette: a kérdezettek ajánlásai alapján újabb interjúalanyokat sikerült bevonnunk a kutatásba. Az interjúk elkészítésére személyesen, illetve online, videóhívás formájában került sor.¹⁰ Egy-egy interjú elkészítése átlagosan 1–1,5 órát vett igénybe. Az interjúkról hangfelvétel, majd szó szerinti leiratok készültek. Interjúk kutatásunk során összesen 19 órányi hanganyag keletkezett.

Az interjú fő témakörei a következők voltak: 1) a legutóbbi migráció (külföldre távozás) előtti helyzet; 2) migrációs döntés, előkészületek; 3) külföldön – migrációs tapasztalat; 4) hazatérés; 5) hazatérés utáni helyzet, tapasztalatok; 6) szociodemográfiai adatok. (Az interjú-vezérfonalak az 1. függelékben megtekinthetők.)

Az interjúalanyok anonimitásának biztosítása érdekében az interjúalanyokat nem nevezük meg, az interjúleiratokban – I betűvel és számmal jelölve – kódok alapján szerepelnek. Továbbá az idézett interjúrészekben esetlegesen előforduló keresztneveket is átírtuk. A minta összetételét a 3. függelék mutatja.

¹⁰ A személyes lekérdezés a Covid19-járványhoz kapcsolódó aggodalmak, valamint az interjúalanyok országosan „szétszórta” elhelyezkedése miatt nem tudott minden esetben megvalósulni.

5. EREDMÉNYEK

5.1. A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ MÉRTÉKE ÉS TÁRSADALMI- DEMOGRÁFIAI ÖSSZETÉTELE

5.1.1. A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ MÉRTÉKE, IDŐBELI ALAKULÁSA

HORVÁTH VERONIKA

A 2011-es népszámlálás idején az 1990 utáni hosszútávú migrációs tapasztalattal rendelkező, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség száma 137 ezer, a 2016-os mikrocenzus idején közel 168 ezer fő volt, ami a népesség 1,4, illetve 1,8%-át tette ki. 2022-ben, a legutolsó népszámlálás eszmei időpontjában a Magyarországon született honos népesség (az itt élő magyar állampolgárok) 3,5%-a, azaz mintegy 317 ezer fő rendelkezett legalább egyéves migrációs tapasztalattal.¹¹ Közülük az 1990 után visszatérők csoportjába 259 ezer fő (a népesség 2,9%-a) tartozott. Jól látható tehát, hogy egy évtized leforgása alatt a hosszútávú migrációs tapasztalattal rendelkezők száma és teljes népességen belüli aránya közel duplájára nőtt.

A migrációs tapasztalattal rendelkezők (vizsgált) csoportjában a munkaerőpiaci szempontból aktív korúak (15–64 évesek) aránya a 2011-es népszámlálás, valamint a 2016-os mikrocenzus idején is kiemelkedően magas volt, 2011-ben 88%, 2016-ban pedig 92%. A munkavállalási korú népességen belüli arányuk 1,8%-ot, illetve 2,5%-ot tett ki. 2022-ben az 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező, Magyarországon született, magyar állampolgárságú népesség 90%-a volt munkavállalási korú, ami a 15–64 évesek 4%-át tette ki.

A 20 és 60 év közöttiek aránya a migrációs tapasztalattal rendelkezők csoportjában mindhárom vizsgált évben számottevő volt, 2011-ben 81%, 2016-ban 86%, 2022-ben 79%. A teljes népesség ezen korcsoportját figyelembe véve arányuk jóval meghaladta az előzőekben (a visszatérők teljes csoportjára vonatkozóan) bemutatottakat, és a vizsgált mintegy 10 év alatt rendre nőtt. Míg 2011-ben a 20–60 éves népességen belül az e korcsoportba tartozó

¹¹ A rövidtávú migrációs tapasztalattal rendelkezőkről a népszámlálások során nem gyűjtöttek adatokat. A 2016-os mikrocenzus idején a 2000 utáni rövidtávú migrációs tapasztalattal rendelkezők száma 248 376 fő volt.

migrációs tapasztalattal rendelkező népesség aránya 2,1% volt, addig 2016-ban 2,9%, 2022-ben pedig már 4,7%.

Jól látható tehát – H1 hipotézisünket igazolva –, hogy a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség száma, és teljes népességen – különösen a munkavállalási korúak csoportján – belüli aránya az elmúlt időszakban folyamatosan nőtt (1. táblázat).

1. táblázat:

Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség száma és teljes népességen (vagy adott korcsoporton) belüli aránya, 2011, 2016 és 2022 (%)

	2011		2016		2022	
	Migrációs tapasztalattal rendelkezők száma	Teljes népességen (vagy adott korcsoporton) belüli aránya	Migrációs tapasztalattal rendelkezők száma	Teljes népességen (vagy adott korcsoporton) belüli aránya	Migrációs tapasztalattal rendelkezők száma	Teljes népességen (vagy adott korcsoporton) belüli aránya
15–64 évesek	120 498	1,8	154 209	2,5	233 454	4,1
20–60 évesek	110 887	2,1	144 496	2,9	225 482	4,7
Teljes népesség	137 300	1,4	167 696	1,8	258 808	2,9

Források: 2011. és 2022. évi népszámlálás, 2016 évi mikrocenzus; saját számítás.

5.1.2. A VISSZAVÁNDORLÓK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI ÖSSZETÉTELE

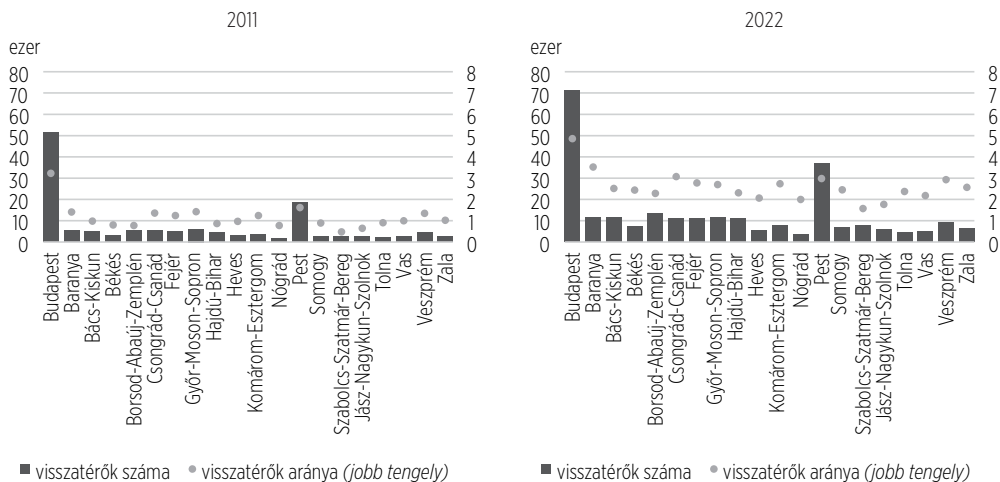
HORVÁTH VERONIKA

A továbbiakban a külföldről hazatérő (1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező) magyarok főbb demográfiai jellemzőit a 2011. és 2022. évi népszámlálás, valamint a 2016-os mikrocenzus adatai alapján mutatjuk be a teljes honos népesség jellemzőihez viszonyítva.

A visszatérők területi megoszlását vizsgálva elmondható, hogy a két népszámlálás idején a visszatérők száma Budapesten és Pest vármegyében volt a legmagasabb, 2022-ben Budapesten több mint 70 ezer, Pest vármegyében közel 37 ezer migrációs háttérrel rendelkező magyar állampolgárságú személy élt. Bár az ország e középső területein a két népszámlálás között eltelt tíz évben 37 ezer fővel nőtt a migrációs háttérrel rendelkező lakosság száma, a növekedés mértéke Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében volt a leginkább kiemelkedő, közel 200%-os (ami mintegy 5 ezer főt jelent). A visszatérők lakónépességhez viszonyított aránya Baranya vármegyében nőtt a leginkább (2,1 százalékponttal) ebben az időszakban, és Budapest, illetve Pest vármegye mellett 2022-ben itt volt a legmagasabb (3,5%) ez az arány (2. ábra).

2. ábra:

Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség száma vármegyénként és vármegyén belüli aránya (%), 2011 és 2022

Források: 2011. és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Míg 2011-ben a visszatérők közel 40%-a, 2016-ban harmada a fővárosban élt, addig 2022-ben már csak 27% volt ez az arány, a kisebb (nem vármegyeszékhely/megyei jogú) városokban, illetve községekben élők aránya pedig a vizsgált időszakban folyamatosan nőtt, a legutóbbi népszámlálás eszmei időpontjában már az 50%-ot is meghaladta.

A visszatérők körében a férfiak aránya mind a három vizsgált évben valamelyest magasabb volt, mint a nőké, és ez az arány 5–7 százalékponttal volt magasabb a visszatérők csoportjában, mint a teljes népességben. Továbbá látható, hogy a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség – noha az elmúlt évtized során az idősebb korcsoportokba tartozók aránya kismértékben nőtt – sokkal fiatalabb korösszetételű, mint Magyarország népességének teljes csoportja: míg 2022-ben Magyarország honos népességének több mint 20%-a már betöltötte a 65 éves kort, addig a migrációs tapasztalattal rendelkezők csoportjában csupán 6% volt ez az arány, miközben körükben a 40 év alattiak (főként a 30–39 évesek) aránya jóval meghaladta a teljes népességre jellemző értéket (2. táblázat).

2. táblázat:

Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség, illetve a teljes népesség száma és megoszlása (%) nemek és korcsoportok szerint, 2011, 2016 és 2022

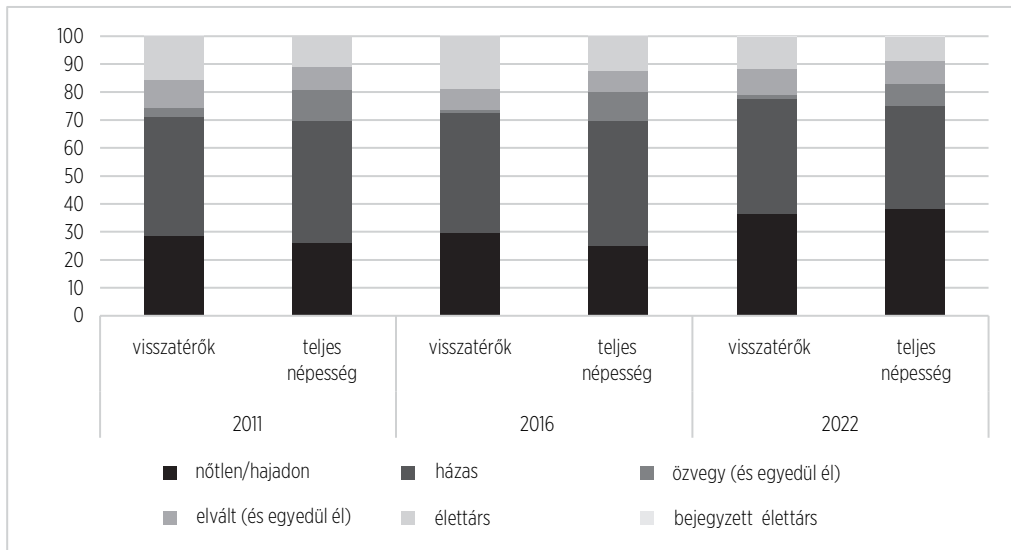
Nem	2011				2016				2022			
	Visszatérők		Teljes népesség		Visszatérők		Teljes népesség		Visszatérők		Teljes népesség	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
férfi	73 020	53,2	4 536 132	47,6	91 850	54,8	4 387 323	47,6	138 460	53,5	4 269 960	48,0
nő	64 280	46,8	5 001 235	52,4	75 846	45,2	4 823 804	52,4	120 348	46,5	4 620 782	52,0
<i>Korcsoport</i>												
0-14	4 895	0,4	1 423 031	14,9	6 449	3,8	1 383 963	15,0	10 235	4,0	1 337 605	15,0
15-19	3 168	0,2	580 516	6,1	2 706	1,6	444 931	4,8	6 501	2,5	458 501	5,2
20-24	7 229	0,5	592 971	6,2	9 015	5,4	544 026	5,9	10 547	4,1	453 427	5,1
25-29	14 965	1,1	582 486	6,1	20 945	12,5	577 834	6,3	22 820	8,8	518 931	5,8
30-34	23 988	1,7	729 650	7,7	25 171	15,0	574 173	6,2	35 490	13,7	565 601	6,4
35-39	23 656	1,7	779 134	8,2	31 012	18,5	719 502	7,8	37 966	14,7	565 396	6,4
40-44	15 645	1,1	675 510	7,1	26 260	15,7	766 484	8,3	39 056	15,1	673 659	7,6
45-49	9 181	0,7	575 652	6,0	16 587	9,9	661 168	7,2	35 702	13,8	784 559	8,8
50-54	7 718	0,6	631 729	6,6	9 221	5,5	557 121	6,0	22 720	8,8	649 842	7,3
55-59	8 505	0,6	756 793	7,9	6 285	3,7	599 022	6,5	13 534	5,2	542 719	6,1
60-64	6 443	0,5	633 281	6,6	7 007	4,2	698 613	7,6	9 118	3,5	526 735	5,9
65+	11 907	0,9	1 576 614	16,5	7 038	4,2	1 684 290	18,3	15 119	5,8	1 813 767	20,4
Összesen	137 300	100,0	9 537 367	100,0	167 696	100,0	9 211 127	100,0	258 808	100,0	8 890 742	100,0

Források: 2011. és 2022. évi népszámlálás, 2016. évi mikrocenzus; saját számítás.

A visszatérők párkapcsolati helyzet szerinti megoszlása a vizsgált három évben hasonló volt, noha elmondható, hogy körükben a nőtlen/hajadon családi állapotúak aránya 2011 és 2022 között valamelyest nőtt. 2022-ben az 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség 36%-a nőtlen/hajadon, 41%-a házas, 10%-a özvegy vagy elvált családi állapotú volt, 12%-uk pedig élettársi kapcsolatban élt. Az özvegyek arányát leszámítva – amely a teljes népesség körében lényegesen magasabb – ez a családi állapot/párkapcsolati helyzet szerinti összetétel a teljes népességéhez hasonló (3. ábra).

3. ábra:

Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség, illetve a teljes népesség családi állapot/párkapcsolati helyzet szerinti megoszlása, 2011, 2016 és 2022 (%)

Források: 2011. és 2022. évi népszámlálás, 2016. évi mikrocenzus; saját számítás.

Iskolai végzettség szerint azonban jelentős különbségek látszanak: a visszatérők csoportja összetételét tekintve sokkal képzettebb: míg 2022-ben 37%-uk felsőfokú végzettséggel rendelkezett, addig a teljes népességben 19% volt ez az arány. Az érettségizettek aránya is magasabb volt a visszatérők körében, viszont a szakmunkások aránya a teljes népességhez viszonyítva valamelyest, a legfeljebb alafokú végzettséggel rendelkezők aránya pedig lényegesen, közel 20 százalékponttal alacsonyabb volt a legutolsó népszámlálás idején (3. táblázat).

3. táblázat:

Az 1990 után legalább egy évet külföldön élt, Magyarországon született magyar állampolgárságú népesség, illetve a teljes népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2011, 2016 és 2022 (%)

	2011		2016		2022	
	Visszatérők	Teljes népesség	Visszatérők	Teljes népesség	Visszatérők	Teljes népesség
8 osztály vagy kevesebb	9,3	32,1	6,5	26,2	10,9	30,1
Szaktanácsos	15,6	21,6	16,9	21,5	19,3	23,2
Érettségi	30,1	29,9	30,6	32,1	32,7	28,1
Felsőfokú	44,9	16,5	46,1	20,2	37,1	18,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: 2011. és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Összességében elmondható tehát (H2. hipotézisünket igazolva), hogy a visszatérők csoportjának alapvető társadalmi-demográfiai változók szerinti összetétele eltér a kibocsátó népességétől, és ez az összetételben megfigyelhető különbség az iskolai végzettség tekintetében a leginkább figyelemre méltó.

5.2. A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ TERÜLETI MINTÁI

OBÁDOVICS CSILLA

A visszatérők területi – regionális és vármegyei – eloszlását a NEAK adatbázis alapján a KSH munkatársa készítette el. A lakónépesség területi megoszlása az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) adatbázisának KSH népmozgalomra, népességre vonatkozó adataiból származnak. A hazatérők belföldi mobilitását és a költözésre ható tényezőket a 2016-os mikrocenzus és annak nemzetközi migrációs kiegészítő kérdőíve alapján elemeztük. A visszatérő migráció területi eloszlását a lakónépesség területi megoszlásához viszonyítottuk. Sajnos a külföldre távozókról nincs megbízható adatforrás, így a távozó-visszatérők összevetésére nem volt lehetőség. Emiatt a kettősszelekció-hatást nem tudtuk vizsgálni.

A hazatérőket a hazatérés utáni területi mozgásaik jellemzője szerint költözött–nem költözött¹² csoportokba soroltuk. Keresztábra elemzéssel és logisztikus regresszió–analízissel vizsgáltuk, milyen demográfiai, társadalmi tényezők valószínűsítik a belföldi vándorlást a hazatérők körében. Megvizsgáltuk továbbá, hogy mely tényezők hatnak a költözés időzítésére. A tényezők között – a demográfiai jellemzőkön túl – a visszatérés okai alapján képzett tipológia¹³, és a külföldön

¹² Költözött: itt csak a településhatárt átlépő költözést számítjuk ebbe a kategóriába. A településen belül költözők a nem költözött csoportba tartoznak. Tisztába vagyunk azzal, hogy a településen belüli költözés is együtt járhat gazdasági gyarapodással, a településen belüli státuszváltozással, azonban a kérdőív ebből a szempontból nem adott lehetőséget a részletesebb elemzésre.

¹³ Korábbi tanulmányunkban (Obádovics – Kulcsár – Gödri, 2022) kialakítottunk egy tipológiát, amely a hazatérés alapvető motívumait foglalja magában.

töltött idő hossza is szerepel. Elemzésünk kitér arra is, honnan hová költöznek a hosszútávú migrációs tapasztalattal rendelkező hazatérők, és melyek a befolyásoló tényezők. A területi mobilitást más megközelítésben vizsgáljuk, amikor a mobilitás földrajzi irányát is nyomon követjük. A legtöbb, területi összefüggést elemző szakirodalom felfigyelt arra a jelenségre, hogy költözésük esetén a visszatérő migránsok főként a fejlettebb, az ebbe a csoportba tartozó határterületek felé törekednek. A magyar adatok azt mutatják, hogy a visszavándorló költözők minden régióból elsősorban a Közép-Magyarországi régióba költöztek, azon belül is leginkább Pest vármegyébe. Az egyes régiók különböznek abban is, hogy milyen arányt képviselnek azok a költöző migránsok, akik a régióon belül maradnak. Ez az arány a kutatásunkban érintett hazatérő migránsok vonatkozásában a régió stabilitásának mértékét is jelzi.

Az Európai Unióba történő belépés után, majd a 2011-es munkaerőpiaci korlátozások feloldásának következményeként a hosszabb-rövidebb időtartamú külföldi munkavállalás jelentősen megnövekedett (Moreh, 2014b; Hárs, 2016; Bruder – Szabó, 2022), s ez egyrészt problémákat okozott a magyar munkaerőpiacon (Bodnár – Szabó, 2014), másrészt viszont előnyökkel járt nemcsak a kivándoroltak, illetve családtagjaik számára, hanem visszatérésük után feltehetően valamelyest a hazai gazdaság és társadalom számára is.

Ez utóbbi megállapítás alátámasztása lényegesen nehezebb feladat. Itt nemcsak az anyagi javak különböző hasznosítására gondolunk, hanem például az említett tudástranszfer és kapcsolatháló jelentette előnyökre, amelyekkel a hazatérők rendelkezhetnek, vagy olyan kulturális mintákra, amelyek akár innovációként is értelmezhetők. Ezeket nevezte már évtizedekkel korábban Levitt (1998) „társadalmi átutalásnak” (social remittance). Az elnevezés ma is aktuális. Ezek az előnyök, vagy előnyösnek vélt változások azonban véleményünk szerint csak mikroregionális szinten vizsgálhatók és értelmezhetők megalapozottan. DaVanzo és Morrison (1981) már közel fél évszázada megállapította a „hely-specifikus tőke” tulajdonságainak alapvető jelentőségét az eredeti helyszínre történő hazatérést és ottmaradást illetően. Hausmann és Nedelkoska (2018) nemrég megjelent tanulmánya is alátámasztja ezt a gondolatmenetet, mivel véleményük szerint a visszatérőknek a munkaerőpiacra gyakorolt hatása alapvetően a hazatérőknek, illetve a hazatérés helyének jellegzetességeitől függ. Vállalkozásbarát helyi környezetben például komolyabb sikerre számíthatnak, mint az új vállalkozásokkal szemben ellenségesebb, tradicionális környezetben. Ez utóbbi körülmény akár a visszatérés helyéről történő elköltözés szándékát is erősítheti.

A hazatérés utáni költözésnek éppúgy, mint a nem költözésnek, számos oka lehet. Feltételezhető, hogy a területi mozgás – éppúgy, mint a lakosság körében – nem véletlenszerű ebben a csoportban sem. Téves tehát a megállapítás, hogy a hazatérő migránsok közül a nem költözők csak az úgynevezett „tradicionális” hazatérők vagy a „kudarcos” visszatérők közé tartoznak (Scârnci – Domnişoru – Csesznek, 2017), akik nem képviselnek komoly gazdasági vagy társadalmi, kulturális megújulási törekvéseket, a költözők pedig velük ellentétben igen.

A hazatérők területi mozgása természetesen azt is jelentheti, hogy a külföldön megszerzett erőforrásokat érvényesíteni szeretnék, s ehhez a törekvéshez a területi mobilitás lehet az egyik eszköz (DaVanzo – Morrison, 1981; Fong, 2012). Ez a helyzet azonban nem tekinthető kizárólagosnak. Könnyen lehetséges az is, hogy a mobilitási szándék már korábban létezett, s a külföldi tartózkodás során szerzett erőforrások megkönnyítették a mobilitást gátló közbülső akadályok leküzdését (Lee, 1966). A különböző tényezők nyomást gyakorolhatnak a

visszatérő migránsokra, s területi mozgást válthatnak ki elsősorban a fiatalok körében, akik gyakran nem találnak megfelelő munkát, jövedelmet a rurális területeken, aspirációjukat nem tudják megvalósítani, s mozgásuk feltehetően a városok, és fejlettebb területek felé irányul. A hazai szakirodalom már régóta észleli a belföldi vándorlás városi, városkörnyéki, főként az ország középső és nyugati területei felé történő irányultságát (Dövényi, 2009; Kulcsár – Obádovics, 2016; Bálint – Obádovics, 2021). A visszatérő migránsok területi mozgása összefüggésbe hozható a visszatérők különböző típusaival is.

A likvid migráció elméletének – amelyet Engbersen és Snel tipikusan az EU keleti bővítésével hozott összefüggésbe – néhány vonását magunk is a hazatérők költözési magatartását magyarázó tényezőnek tartjuk, amely alkalmas általánosabb elméleti keretet biztosítani a visszatérők területi mozgásának sajátosságaihoz. Anacka és szerzőtársai (2013) a már klasszikusnak számító Ravenstein (1889) és Lee (1966) elméleti megközelítéseit ötvözték a likvid migráció megközelítéssel, és többek között arra a kérdésre kerestek választ, hogy milyen stratégiát alakítanak ki a visszatérők az otthoni mobilitással kapcsolatban. A visszatért lengyel migránsok területi mozgásának néhány aspektusával Klein-Hitpaß (2013) foglalkozik, de kizárólag a magasan képzett hazatérők területi mobilitását vizsgálja abból a szempontból, hogy igazolható-e az a hipotézis, miszerint a visszatérő magas képzettségű migránsok a gazdaságilag legfejlettebb terület felé orientálódnak. Eredményei szerint a lengyel adatok nem igazolják ezt a feltevést, mivel az ebbe a csoportba tartozó visszatérők többsége más-más, eltérő gazdasági jellemzőkkel bíró terület felé vándorol. Ez az összefüggés felhívja a figyelmet arra, hogy a visszatérő migránsok területi mobilitásának vizsgálatánál a vonzó és a taszító (pull-push) tényezőket egyaránt figyelembe kell venni (Németh – Lőrincz, 2019). A visszatért migránsok területi mobilitását valószínűleg erősen befolyásolja az a körülmény is, hogy a kívánatos területek (fejlettebb határterületek, fővárosok stb.) milyen mértékben „telítettek” a hazatért migránsok által felkínált erőforrások szempontjából. Tehát a hazatérésre való felkészülés során nemcsak az új ismeretek, készségek, megoldások elsajátítása fontos, hanem az otthoni viszonyok ismerete is.

Az áttekintett témához kapcsolódó szakirodalmakat a következőkben összegezzük:

- 1.) Mivel a hazatérő migránsok területi mozgását nem szakíthatjuk el az őket érintő társadalmi folyamatoktól, ezért a szakirodalom (Leopold, 1908; Cerase, 1974; King, 1978; Cassarino, 2004; Dustmann – Weiss, 2007; Gmelch, 1983; Barjaba – Barjaba, 2017) által felvázolt tipológiát (kudarcos – kényszerű, tudást hasznosító – innovatív, érzelmi kötődő, tervezett) abból a szempontból értelmeztük, hogy vajon a területi mozgás egyformán érinti-e a különböző típusokat. Az empirikus elemzésnél megkíséreljük figyelembe venni az egyes típusok jellemzőit.
- 2.) A szakirodalom alapján megkérdőjelezhető, hogy a külföldről visszatérő költözők csak az innovatív gondolkodású csoportból kerülnek ki. Egyrészt a reintegrációs nehézségek is növelhetik a költözés valószínűségét, másrészt a nem költözők között sem kizárt a fejlesztésorientált visszavándorlók jelenléte.
- 3.) A szakirodalom megerősít bennünket abban, hogy főként a rurális térségek munkaerőpiaca az, ami nem kedvez a visszatérőknek akkor sem, ha nem rendelkeznek magas képzettséggel és innovációs készséggel, így a költözés körükben is jellemző lehet, különösen akkor, ha az elérhető jövedelem alacsonyabb a külföldön megszokottnál.

4.) A likvid migrációs elmélet alapján a költözés kevésbé valószínű azok körében, akik olyan helyen élnek, ahol a hagyományosabb intézmények őrzik a befolyásukat. Ezek az intézmények feltehetően elsősorban a tradicionálisabb térségekben találhatók.

A VISSZATÉRŐK TERÜLETI MINTÁZATA

A visszatérő migráció területi eloszlását a lakónépesség területi megoszlásához viszonyítottuk. Sajnos a külföldön élőkéről nincs megbízható adatforrás, így a két csoport (külföldön élők és visszatértek) összevetésére nem volt lehetőség. Emiatt a kettőszelekció-hatást nem tudtuk vizsgálni.

Vármegyei viszonylatban elmondható, hogy a visszatérők csoportjában a Budapesten, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében élők részaránya egyaránt 2 százalékponttal alacsonyabb, mint a lakónépességben, míg a Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Zala vármegyében élők részaránya a visszatértek csoportjában magasabb (3, 2, illetve 3 százalékponttal) a referenciacsoporthoz képest. (H3 hipotézis igazolása, lásd: 6. függelék.)

HAZATÉRÉS UTÁN KÖLTÖZŐK ÉS NEM KÖLTÖZŐK – HASONLÓSÁGOK ÉS ELTÉRÉSEK

A külföldi munkavállalás/tanulás után hazatérő magyarok demográfiai összetételének elemzése során alapvető, hogy ismerjük, vajon ennek a csoportnak a demográfiai összetétele eltér-e és milyen mértékben a megfelelő korcsoportot képviselő lakossági jellemzőktől, továbbá különböznek-e a demográfiai-társadalmi jellemzők a hazatérők között attól függően, hogy költöztek-e a hazatérés után, vagy sem. Az 5. táblázat ennek néhány vonását mutatja be, de egy szempontból hiányosan. Korábban már említettük, hogy nincs módunk megvizsgálni a külföldön maradtak demográfiai jellemzőit és azokat összevetni a hazatértekével. Hasonlóan viszonylag kevés információnk van arról, hogy a külföldre munka vagy tanulás céljából távozók elsősorban milyen népességcsoportokból kerülnek ki. Blaskó és Gödri (2016), valamint Gödri (2018) tanulmánya nyújt ehhez néhány támpontot, de adatainkkal való közvetlen összevetésre sajnos nincs mód.

A teljes magyar állampolgárságú népességben a 2016-os mikrocenzus idején 7 382 233 fő volt a 20 éves és idősebbek száma. A hazatéréskor 20 éves és idősebb, mintánkba bekerült visszatérő magyarok¹⁴ száma 140 109 fő volt. A hazatérés után a településhatárt átlépő költözők aránya a 20 éves és idősebb visszatérő népesség 18%-a (25 796 fő) volt.

Ebben a fejezetben a visszatérést követően más településre költöző magyar állampolgárok demográfiai jellemzőit tárjuk fel. Elsőként a költözők és nem költözők főbb demográfiai eltéréseire világítunk rá.

A 4. táblázat első blokkja a költözők és a nem költözők demográfiai megoszlásában mutató eltéréseket mutatja, amelyek meglehetősen figyelemreméltóak. A nem költözők csoportjában a férfiak aránya lényegesen magasabb, míg a költözők között a nők vannak

¹⁴ Hazatéréskor 20 éves vagy idősebb, 12 hónapot vagy azt meghaladó külföldi tartózkodás után visszatérő, Magyarországon született magánháztartásban élő magyar állampolgárok.

többségben. Az életkori megoszlás azt mutatja, hogy a költöző népesség közel 60%-a 20–29 éves, 88%-a 40 év aluli. A nem költöző népesség körében a 30 év alattiak aránya 41%, a 40 év alattiak aránya pedig 74%. A 30–49 évesek aránya a költözők körében magasabb, mint az otthonmaradotknál. Figyelemre méltó a házások, élettársi kapcsolatban élők, valamint a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők költözők csoportjához viszonyított lényegesen magasabb aránya a költözők körében.

Az adatok azt mutatják, hogy a nem költözők 46%-a felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, és 61%-uk szintén házassági állapotú. Ennél valamelyest (12–14 százalékponttal) magasabb arányok figyelhetők meg a költözők csoportjában is. Ezek az eredmények azt valószínűsítik, hogy nem egyszerűen az iskolai végzettség, a családi állapot vagy az életkor, hanem más tényezők is szerepet játszanak abban, hogy a visszatérő migráns elköltözik-e lakóhelyéről, vagy marad.

4. táblázat:

A költözők és nem költözők összevetése demográfiai jellemzőik alapján (%)

Demográfiai jellemző	Mobilitás szerinti megoszlás			Demográfiai jellemző szerinti megoszlás		
	Nem költözőt	Költözőt	Összesen	Nem költözőt	Költözőt	Összesen
<i>Nem</i>						
férfi	56,3	47,9	54,7	83,9	16,1	100,0
nő	43,7	52,1	45,3	78,8	21,2	100,0
összesen	100,0	100,0	100,0	81,6	18,4	100,0
<i>Korcsoport</i>						
20–29 éves	40,8	58,6	44,0	75,5	24,5	100,0
30–39 éves	32,8	29,8	32,3	83,0	17,0	100,0
40–49 éves	15,3	7,5	13,8	90,0	10,0	100,0
50–x éves	11,2	4,1	9,9	92,3	7,7	100,0
összesen	100,0	100,0	100,0	81,6	18,4	100,0
<i>Családi állapot</i>						
nőtlen, hajadon	28,8	17,8	26,8	87,8	12,2	100,0
házas, élettárs	60,9	74,0	63,3	78,5	21,5	100,0
elvált, özvegy	10,2	8,2	9,9	84,8	15,2	100,0
összesen	100,0	100,0	100,0	81,6	18,4	100,0
<i>Iskolai végzettség</i>						
max. 8 osztály	5,7	4,4	5,4	85,0	15,0	100,0
szakmunkás	18,2	12,8	17,2	86,3	13,7	100,0
érettségi	30,6	25,3	29,6	84,3	15,7	100,0
felsőfokú	45,6	57,5	47,8	77,8	22,2	100,0
összesen	100,0	100,0	100,0	81,6	18,4	100,0

Források: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás. Költözőt n = 25 796; nem költözőt n = 114 313.

Megjegyzés: χ^2 -próba eredménye minden esetben szignifikáns összefüggést mutat (szig = 0,000).

5. EREDMÉNYEK

A hazatérés indoka és az eredeti lakóhelyről való elköltözés közötti összefüggés sokszor szerepel a közbeszédben. Elsősorban az hangsúlyozódik ilyenkor, hogy a visszatérő a megszerzett tudást, innovatív gondolkodást az eredeti lakóhelyén kevésbé tudja hasznosítani. Adataink alapján ebből a szempontból ennél valamelyest többféle ok állhat a költözések mögött.

Költözőket legnagyobb arányban abban a csoportban találunk, amelyhez tartozók a tudás transfert jelölték meg a visszatérés motívumaként. Jelentős még a költözők aránya a megvalósult célt említők csoportjában. Az érzelmi kötődés hazahúzó motívuma jelentős a költözők és a nem költözők csoportjában egyaránt, de magasabb ez az arány a nem költözők között, továbbá az is látható, hogy a tudás hasznosítása céljából történő hazatérés nem feltétlenül jár együtt az eredeti lakóhelyről való elköltözéssel (5. táblázat).

5. táblázat:

A visszatérő típus és a mobilitási hajlandóság közötti összefüggés (%)

Mobilitási hajlandóság	Kudarcos	Tudás hasznosító	Érzelmi kötődés	A kitűzött cél megvalósult	Összesen
Költözött	7,8	14,9	46,9	30,5	100,0
Nem költözött	8,5	11,4	53,6	26,5	100,0
Összesen	8,4	12,0	52,3	27,2	100,0
Költözött	17,3	23,0	16,6	20,8	18,6
Nem költözött	82,7	77,0	83,4	79,2	81,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Források: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás. Költözött n = 22 419; nem költözött n = 98 121.

Megjegyzés: χ^2 -próba szig=0,000. A közölt értékek sor-, majd oszlopszázalékok.

A külföldi tartózkodás hossza és a költözés között is szignifikáns összefüggés tapasztalható. Azokra, akik csupán egy évet töltöttek külföldön, jellemzőbb a költözés, mint azokra, akik huzamosabb ideig, legalább öt évig voltak távol (6. táblázat).

6. táblázat:

A költözők aránya a külföldi tartózkodás időtartama szerint (%)

	1 év	2 év	3 év	4 év	5 év vagy több	Összesen
Költözött	39,2	26,5	10,3	8,9	15,1	100,0
Nem költözött	34,3	25,2	11,1	7,6	21,8	100,0
Összesen	35,2	25,4	11,0	7,9	20,6	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Megjegyzés: χ^2 -próba szig=0,000.

Kutatásunk során kialakítottunk egy olyan mutatót, amely az alulfoglalkoztatás jelenségét méri, annak alapján, hogy a válaszolók véleménye szerint az általuk külföldön végzett munka megfelelt-e iskolai végzettségüknek és szakképesítésüknek.¹⁵ Abban az esetben tekintettük alulfoglalkoztatottnak a válaszadót, ha azt a választ jelölte, hogy a külföldön végzett munka csak részben felelt meg, vagy egyáltalán nem felelt meg szakmájának vagy képzettségének. Azt feltételeztük, hogy az alulfoglalkoztatás igen nagy arányban fordult elő a hazaérkezők között, és ez érinti a területi mozgásokat is. Az adatok alátámasztják ennek a jelenségnek a gyakoriságát (8. táblázat). Összességében 50% volt az alulfoglalkoztatottak aránya, a költözők között ez az arány magasabb, 55%, a nem költözők esetében 49% (7. táblázat).

7. táblázat:

A külföldön végzett foglalkoztatás és a hazatérés utáni költözés közötti összefüggés (%)

	Visszatért népesség	A visszatértek közül	
		költözött	nem költözött
A kinti munka jellege			
Szakmájának és képzettségnek is megfelelt	49,8	44,8	51,4
Csak részben felelt meg	18,5	19,4	18,1
Egyáltalán nem felelt meg	31,8	35,8	30,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Megjegyzés: χ^2 -próba eredménye minden esetben szignifikáns összefüggést mutat (szig=0,000).

Az alulfoglalkoztatottak aránya a visszatérés ideje szerint vizsgálva jelentős eltérést mutat (8. táblázat). Megfigyelhető, hogy az alulfoglalkoztatottság aránya 1990 és 2016 között tendenciaszerűen növekszik. Míg az 1990–1999 között visszatértek 39%-a számolt be erről a helyzetről, addig a 2000–2009 között hazatérteknél 46%, majd 2010–2016 között 55% volt ez az arány. A költözők csoportjában az alulfoglalkoztatottak aránya, bármelyik visszatérési időszakot is nézzük, magasabb, mint a nem költözők csoportjában, főként az 1990-es években visszatérők esetében, ahol ez a különbség a két csoport között 15 százalékpont.

¹⁵ Előfordulhat, hogy azért nem felel meg a kinti munka a képzettségnek, mert annál magasabb szintű munkát végez az illető. Az eredmények viszont azt mutatják, hogy többségében ennek ellenkezője (tehát a képzettségi szintnél alacsonyabb szintű munka végzése) jellemző képzettséghez képest nem megfelelő szintű munka végzése esetén.

8. táblázat:

A külföldön végzett foglalkoztatás, a hazatérés időszaka és a visszatérés utáni költözés közötti összefüggés (%)

	Szaknak és képzettségnek megfelelt	Csak részben felelt meg	Egyáltalán nem felelt meg	Összesen
Nem költözött				
1990–1999	66,2	17,8	16,0	100,0
2000–2009	57,7	16,2	26,1	100,0
2010–2016	46,5	19,0	34,5	100,0
Összesen	51,4	18,1	30,4	100,0
Költözött				
1990–1999	51,7	15,7	32,6	100,0
2000–2009	46,2	18,7	35,1	100,0
2010–2016	40,5	21,7	37,8	100,0
Összesen	44,8	19,4	35,8	100,0
Összesen				
1990–1999	60,9	17,0	22,1	100,0
2000–2009	53,7	17,1	29,2	100,0
2010–2016	45,4	19,5	35,1	100,0
Összesen	49,8	18,5	31,8	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Megjegyzés: χ^2 -próba eredménye minden esetben szignifikáns összefüggést mutat (szig=0,000).

A KÖLTÖZÉSRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA LOGISZTIKUS REGRESSZIÓ ANALÍZISSEL

A legfontosabb demográfiai változók hatását megvizsgáltuk többváltozós módszer, nevezetesen a binomiális logisztikus regresszió alkalmazásával is. A függő változó a hazatérés utáni területi mobilitás volt, azaz a költözés ténye, vagy annak elmaradása. Az elemzésbe bevont demográfiai változók a következők voltak: nem, korcsoport, iskolai végzettség és a családi állapot. Ezt kiegészítettük a külföldi tartózkodás hossza változóval. Az eredményeket a 9. táblázat tartalmazza.

Eredményeink azt mutatják, hogy az 50 év felettiekhez képest a legfiatalabb korcsoporthoz tartozóknak van a legnagyobb esélye arra, hogy a hazatérés után a költözők csoportjába kerüljenek (esélyhányados: 4,225). Iskolai végzettség szerint a diplomások esélye a legnagyobb a többi iskolai végzettséghez képest. A logisztikus regresszió adatai abban is alátámasztják a korábban leírtakat, hogy jelzik a nőkkal szemben a férfiak szignifikáns mértékben alacsonyabb bekerülési esélyét a költözők csoportjába. A külföldön töltött idő hossza szerint az öt vagy több évet külföldön tartózkodókhoz képest a négy éves kinttartózkodás növeli a költözés esélyét.

9. táblázat:

A hazatérés utáni területi mobilitást meghatározó társadalmi–demográfiai jellemzők kapcsolata (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)

	Exp(B)
Nem (ref.: nő)	
férfi	0,859***
Korcsoport (ref.: 50+ éves)	
20–29 éves	4,225***
30–39 éves	2,625***
44–49 éves	1,243***
Iskolai végzettség (ref.: max. 8 osztály)	
szakmunkás végzettség	1,170***
érettségi	1,137**
felsőfokú	1,381***
Családi állapot (ref.: nőtlen, hajadon)	
házas, élettárs	2,515***
özvegy, elvált	2,339***
Külföldi tartózkodás hossza (ref.: 5 év vagy több)	
1 év	1,183***
2 év	1,206***
3 év	1,184***
4 év	1,485***

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Megjegyzések: Módszer: binomiális logisztikus regresszió; függő változó: területi mobilitás; referencia kategória: nem költözők. Cox & Snell $R^2 = 0,053$; Nagelkerke $R^2 = 0,086$; *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,1$

A 10. táblázatban közölt multinomiális regresszióelemzés a különböző területi költözéstípusok társadalmi–demográfiai hátterét mutatja meg. Azt vizsgálja, hogy a különböző célterületekre való költözések a hazatérő migránsok mely demográfiai ismérveivel, társadalmi jellemzőikkel kapcsolódnak. A költözési típusok bizonyos mértékig egyben távolságot is jelentenek. Nem egyszerűen csak kilométerben mért távolságot, hanem sok esetben jelentősen eltérő társadalmi körülményeket, azaz eltérő kulturális távolságot (Vizi et al., 2019). Ezt a távolságot átlépni a legtöbb esetben nem egyszerű dolog. Az alábbi elemzés megmutatja, hogy melyik társadalmi csoportnak volt erre a legnagyobb esélye. A függő változó ebben az esetben a területi, államigazgatási kategóriákat tartalmazó költözési mintákat jelenti. Az elemzés során a függő változó tartalmazza a nem költözők csoportját is, valamint külön szerepeltetjük a településen belüli költözéseket is. Ez utóbbi típus szintén jelez egyfajta mozgékonyt, amihez a külföldi tartózkodás alatt gyűjtött erőforrások jelentősen hozzájárulhatnak.

10. táblázat:

A visszatérő migránsok csoportjai a költözés távolsága szerint néhány társadalmi-demográfiai változó mentén (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)

	Településen belül	Megyén belül	Régióon belül	Régióon túl
Nem (ref.: nő)				
férfi	0,920***	0,798***	0,449***	0,796***
Korcsoport (ref.: 65+ éves)				
20–29	2,322***	5,426***	5,307***	2,165***
30–39	3,446***	3,672***	3,691***	3,127***
40–49	2,803***	3,740***	4,387***	2,103***
50–64	1,383***	2,031***	1,864***	0,757**
Családi állapot (ref.: nőtlen, hajadon)				
házas, élettárs	3,759***	2,939***	4,674***	1,743***
özvegy	3,672***	2,593***	0,000	0,000
elvált	4,384***	2,912***	3,664***	2,208***
Iskolai végzettség (ref.: max. 8 osztály)				
szakmunkás végzettség	1,373***	1,464***	0,508***	0,686***
érettségi	1,713***	1,457***	0,754**	1,037
felsőfokú	2,557***	3,438***	2,485***	1,682***
Alulfoglalkoztatási index (Ref: sem szaknak, sem képzettségnek nem felelt meg)				
szaknak és képzettségnek is megfelelt	0,898***	0,548***	0,543***	0,637***
szaknak vagy képzettségnek nem felelt meg	0,981	0,925*	0,946	1,235***
Előző település jogállása (ref.: Budapest)				
megyei jogú város	1,382***	0,288***	0,125***	2,536***
város	0,925**	0,259***	0,697***	1,008
község	1,724***	0,696***	0,558***	1,586***

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Megjegyzések: Módszer: multinomiális logisztikus regresszió; függő változó: költözés távolsága; referencia kategória: nem költözött.
*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,1$

A demográfiai változók közül, mint korábban már jeleztük a „nem” változója a férfiak alacsonyabb költözési aktivitását jelzi. Az életkor minden költözési kategóriánál jelentős tényezőnek bizonyult. Az esélyhányados a vármegyén belüli és a régióon belüli költözéseknél a legfiatalabbak csoportjában a legmagasabb. A településen belüli költözés típusba legnagyobb eséllyel a 30–39 évesek tartoztak. A régióon túli költözés is ennél a korosztálynál a legvalószínűbb. Az idősebb, 50–64 évesek költözési hajlandósága igen visszafogott, a régióon túli költözés esetében pedig nem valószínű. Az iskolai végzettség szerinti esélyhányadosok megerősítik az eddigiekben leírtakat a magas végzettségű csoport erős költözési aktivitásáról. Ugyanez mondható el a házasságban, valamint az élettársi kapcsolatban élőkéről is. A megyei jogú városban és a községekben élő hazatért migránsok költöznek elsősorban a településen belül. Ugyanez a megállapítás vonatkozik a régió határain túli

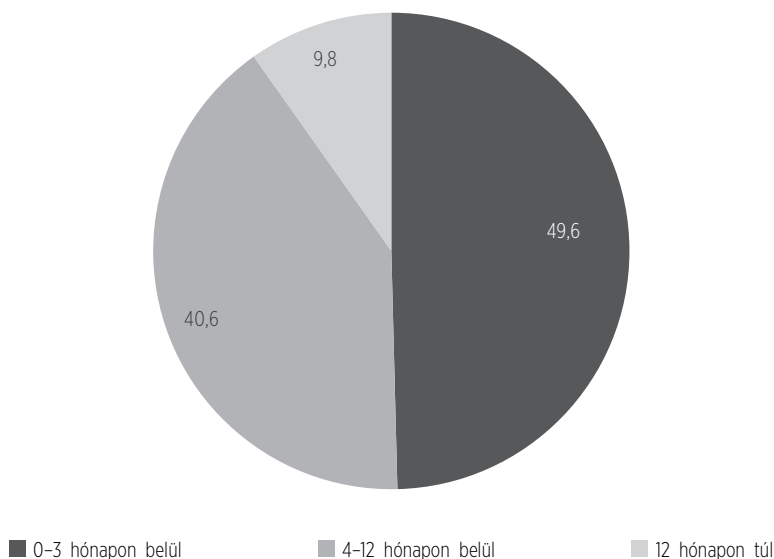
költözések esetében is. A település jogállásának sokkal gyengébb differenciáló hatása van a költözésekre, mint akár az életkornak, az iskolai végzettségnek, vagy a családi állapotnak.

A KÖLTÖZÉS IDŐBELI ALAKULÁSÁRA HATÓ TÉNYEZŐK

A hazatérés után a költözés idejének alakulása felvet néhány kérdést. A költözések túlnyomó többsége (90,2%) lezajlik a hazatérés után egy éven belül (4. ábra). A költözők közel fele a hazatérés után már három hónapon belül megvalósította szándékát. Ez az arány erősen valószínűsíti azt, hogy a költözésre vonatkozó döntés már a migráció előtt megfogalmazódott, vagy a migráció alatt formálódott, nem pedig a hazatérés után kezdett kialakulni. Nagyon alacsony tehát azok aránya a visszaérkezők között, akik a hazaérkezés után egy év elteltével költöznek el a lakóhelyükről.

4. ábra:

A költözés ideje a hazatérés után (%)

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Kérdés az, hogy vajon mely társadalmi-demográfiai csoportok jelenléte valószínűsíthető a „korai” vagy a „késői” költözők csoportjában (11. táblázat).

11. táblázat:

A költözés idejére ható tényezők (%)

Demográfiai jellemző	0-3 hónapon belül	4-12 hónapon belül	12 hónapon túl	Összesen
Nem				
férfi	46,7	42,8	10,5	100,0
nő	52,2	38,6	9,2	100,0
Összesen	49,6	40,6	9,8	100,0
Családi állapot				
nőtlen, hajadon	54,6	32,5	12,9	100,0
házas, élettárs	49,1	42,1	8,8	100,0
elvált, özvegy	43,2	44,9	12,0	100,0
Összesen	49,6	40,6	9,8	100,0
Iskolai végzettség				
max. 8 osztály	75,9	20,2	3,8	100,0
szakmunkás	51,0	41,0	8,0	100,0
érettségi	58,7	37,2	4,1	100,0
felsőfokú	43,2	43,6	13,1	100,0
Összesen	49,6	40,6	9,8	100,0
Korcsoport				
20-29	41,5	46,8	11,7	100,0
30-39	59,3	32,3	8,4	100,0
40-49	62,1	34,1	3,8	100,0
50-x	71,1	25,1	3,8	100,0
Összesen	49,6	40,6	9,8	100,0
Típus (N = 22 419)*				
kudarcos	55,0	41,1	3,9	100,0
humán erő	37,5	50,9	11,6	100,0
kötődés	54,0	39,7	6,3	100,0
cél	41,1	40,6	18,3	100,0
Összesen	47,7	41,8	10,5	100,0
Külföldi tartózkodás hossza				
1 év	40,7	42,7	16,6	100,0
2 év	51,6	40,7	7,7	100,0
3 év	51,9	42,8	5,3	100,0
4 év	59,3	37,5	3,2	100,0
5 év vagy több	61,8	35,7	2,3	100,0
Összesen	49,6	40,6	9,8	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016 saját számítás

Megjegyzések: χ^2 -próba szig = 0,000 mindegyik keresztábla esetében.

* A típusalkotásnál a hiányzó értékek miatt az elemszám nem egyezik meg a teljes visszatérő létszámmal.

A 11. táblázat adatai azt mutatják, hogy a korai költözők (0–3 hónap) között valamelyest többségben vannak a nők, valamint azok, akik kinti létüket kudarcként értékelték, de azok is, akik valamilyen érzelmi kötődés miatt tértek haza saját elmondásuk szerint. A 30 éven aluliak részaránya a 4–12 hónapon belül költözőkre nézve lényegesen magasabb, mint a 30 év felettié. A 30 év felettiekre a 3 hónapon belüli költözés jellemzőbb, mint a 30 év alattiakra. A csak 8 általánost végzetek háromnegyede tartozik a korai lakóhely változtatók közé, a felsőfokú végzettségűeknél pedig már kevesebb, mint fele. A nőtlen-hajadon csoport független életmódja lehetővé teszi a korai költözést, könnyebben mozdulnak, ha a munkakörülmények azt kívánják.

A KÖLTÖZÉS IDŐZÍTÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK FELTÁRÁSA LOGISZTIKUS REGRESSZIÓ-ANALÍZISSEL

A hazatérés utáni költözés időbeli alakulását befolyásoló tényezőket szintén binomiális logisztikus regresszió-analízissel tártuk fel. Első esetben a függő változó a 0–3 hónapon belüli költözés, majd a 4–12 hónapon belüli költözés volt. Arra kerestük a választ, mely demográfiai tényezők növelik az esélyét a visszatérés után a rövid időn belüli költözésnek, illetve a későbbi időpontban történő költözésnek (12. táblázat).

A nők 3 hónapon belüli költözésének esélye nagyobb, mint a férfiaknak. Az idősebbekhez képest a 40 év alattiak korai költözésének esélye nagyobb. A 3 hónapon túli költözés esélye az 50 év alattiaknak mindegyik korcsoportnál nagyobb, mint az idős korosztálynak, de a fiatalok esetében (30 év alattiak) nyolcszorosa, mint az 50 év felettieknek. Az iskolai végzettség esetében a logisztikus regresszió jelzi, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esélye a legmagasabb a 4–12 hónap között költözők kategóriában. A családi állapot esetében a nőtlen és hajadon referencia kategóriához hasonlítva az eredmények mutatják az elváltak és a házasok nagyobb esélyhányadosát elsősorban a 4–12 hónapon belüli költözők csoportjába való bekerülésre.

Az egy év után hazatérők 3 hónapon belüli költözésének valószínűsége kisebb, mint a hosszabb idejű külföldi tartózkodóknál. A 4 hónapon túli költözés esélye a 4 év után hazatérők esetében a legnagyobb.

12. táblázat:

A költözésig eltelt időre ható tényezők vizsgálata logisztikus regresszióanalízissel (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)

	3 hónapon belül költözött	4-12 hónapon belül költözött
Neme (ref.: nő)		
férfi	0,689***	1,099***
Korcsoport (ref.: 50+ éves)		
20-29 éves	1,845***	8,416***
30-39 éves	1,901***	3,260***
40-49 éves	0,960	1,900***
Iskolai végzettség (ref.: max. 8 osztály)		
szakmunkás	0,798***	1,763***
érettségi	0,875**	1,802***
felsőfokú	0,814***	2,225***
Családi állapot (ref.: nőtlen, hajadon)		
házas, élettárs	1,959***	3,363***
özvegy, elvált	1,272***	4,309***
Visszatérő típus (ref.: teljesült a cél)		
kudarcos	1,125**	1,075
innovatív	1,046	1,378***
érzelmi kötődő	1,011	0,875***
Külföldi tartózkodás hossza (ref.: 5 év vagy több)		
1 év	0,883***	1,198***
2 év	1,179***	1,145**
3 év	1,053	1,311***
4 év	1,484***	1,516***
Cox & Snell R ²	0,014	0,042
Nagelkerke R ²	0,032	0,100

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016 saját számítás, n = 120 540.

Megjegyzések: Módszer: binomiális logisztikus regresszió (ref.: nem költözött). A jelzett kategória kódja 1, a többi 0. *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,1.

A HAZATÉRT MIGRÁNSOK KÖLTÖZÉSÉNEK TERÜLETI MINTÁZATAI

A hazavándorlók területi mintázatát egyrészt a régiók, illetve a vármegyék közötti mozgással mutatjuk be, másrészt pedig a közigazgatási szintek közötti mobilitás elemzésével. Ezek a tényezők rávilágítanak a költözés térségi és urbanizációs jellemvonásaira. A térségi mozgás megmutatja azt, hogy a hazatért és költöző migránsok valóban a fejlettebb és a központi területek felé törekednek-e. Másrészt az is látható, hogy magasabb urbanizáltságú, magasabb közigazgatási státussal rendelkező települések felé irányul-e a költözés.

A vándorlók 56%-a a vármegyén belül költözött másik településre. A belföldi migrációs folyamatok elemzése során, ahol az állandó lakóhely-változtatást vettük górcső alá, hasonló

arányt kaptunk a vármegyén belüli vándorlókra vonatkozóan (Bálint – Obádovics, 2018). A régión belüli vármegyeváltók aránya viszont 7%-kal alacsonyabb, a régiót átlépő vándorlók aránya ennek megfelelően 7%-kal magasabb a visszatérő magyarok esetében, mint azt az állandó vándorlások esetében tapasztaltuk (15. táblázat).

A KÖLTÖZÉS TÁVOLSÁGA ÉS A KÖLTÖZÉS IDEJE

Ha a költözés távolságát nézzük, azt láthatjuk, hogy a költöző hazatérőknek csak alig több mint egyharmada maradt vármegyéjén belül. A többség más vármegyébe költözött, 36%-uk a régiót is elhagyta. Az sem elhanyagolható tényező, hogy a visszatérés után mennyi idővel történik a vándorlási esemény. Megállapítható, hogy 67%-ban fél éven belül, 32%-ban pedig fél éven túl valósult meg a lakóhely-változtatás.

Nem elhanyagolható, hogy az egy éven túli költözések aránya az összes költözés 11%-a.

13. táblázat:

A vándorlás távolsága az idő függvényében (%)

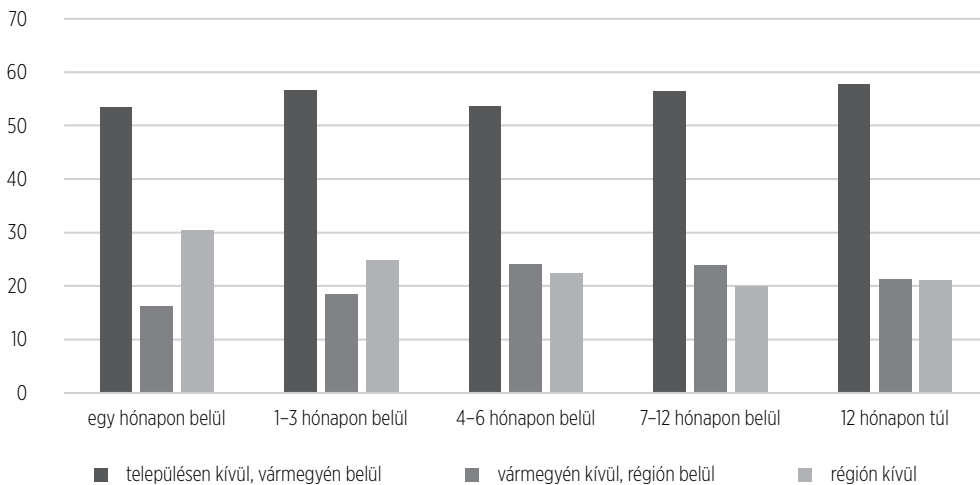
	Egy hónapon belül	1-3 hónapon belül	4-6 hónapon belül	7-12 hónapon belül	12 hónapon túl	Összesen
Településen kívül, vármegyén belül	53,5	56,6	53,6	56,3	57,7	55,5
Megyén kívül, régión belül	16,2	18,5	24,1	23,9	21,2	20,7
Régión kívül	30,4	24,8	22,3	19,8	21,1	23,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

Az eredmények azt mutatják, hogy a régióhatárt átlépő költözések a hazatérést követő első hónapban a legnagyobb arányúak (30%), a vándorlók nagyobb arányban választanak másik régiót, azaz költöznek nagyobb távolságra, mint azok, akik később költöznek. Az idő múlásával a régióhatárt átlépő költözések aránya fokozatosan csökken. Ezzel szemben a vármegyén belüli költözések aránya az itthon töltött idő előrehaladtával mérsékelt emelkedést mutat. A régión belüli, de vármegyehatárt átlépő költözések az első félévben magasabb arányban fordulnak elő, mint az ezt követő időszakban (13. táblázat és 5. ábra).

5. ábra:

Vándorlás távolsága az idő függvényében (%)

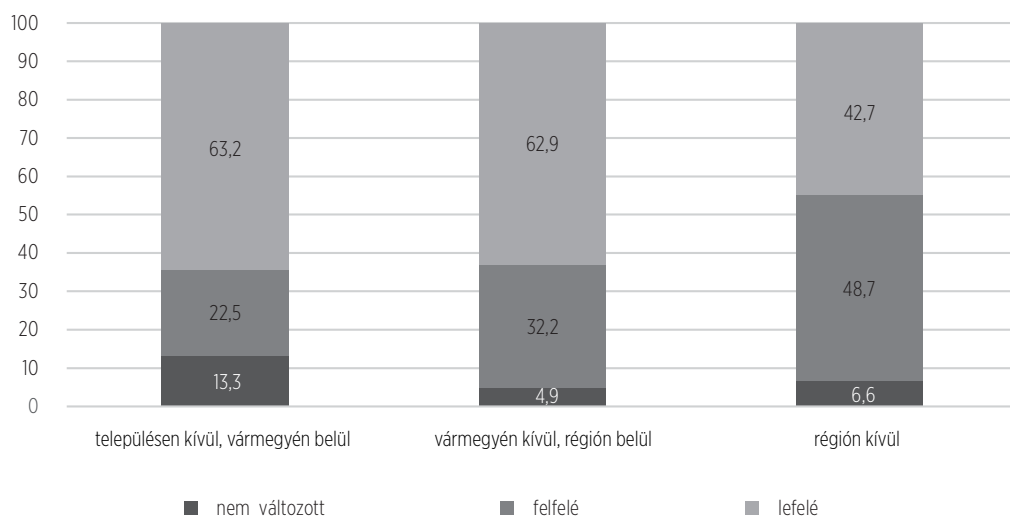
Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás.

A KÖLTÖZÉS TÁVOLSÁGA ÉS A TELEPÜLÉS KÖZIGAZGATÁSI JELLEGE

A költözés a legtrikább esetben járt azzal, hogy változatlan maradt az új település közigazgatási jellege. Ez az arány mindössze 9,6%-ot tett ki. A közigazgatási jelleg megváltozása nem mindig jelenti azt, hogy a céltelepülés közigazgatási „rangja” magasabb. Adataink szerint a költözők 56%-a alacsonyabb, 35%-a pedig magasabb státusú településre költözött. A vizsgált költözők vándorlása sokkal alaposabb vizsgálatot igényelne, mivel nem egyszerűen a magasabb státusú település felé való törekvés rajzolódik ki. Ha a közigazgatási státust és a költözés távolságát együtt vesszük figyelembe, mint ahogyan a 3. ábra mutatja, azt látjuk, hogy a költözési távolságnak jelentős szerepe van. A távolság növekedésével együtt nő azoknak az aránya, akik magasabb közigazgatási státussal rendelkező településre költöztek. Azoknak többségénél, akik nem lépték át a vármegye határát, a közigazgatási jelleg hierarchiájában az alacsonyabb fokozat felé történő elmozdulást tapasztalhattuk (6. ábra).

6. ábra:

A költözési távolság és a közigazgatási státusváltás kapcsolata (%)

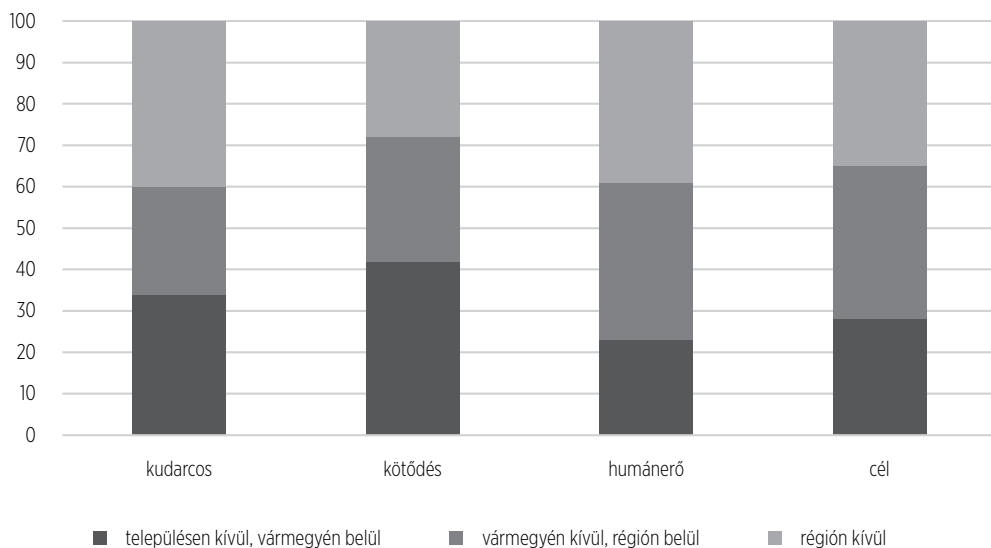

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját szerkesztés.

Joggal feltételezhető, hogy a hazatérés legfontosabb motívuma befolyásolhatja a költözés, a településen kívüli lakóhelyváltás jellegzetességeit. Adataink korábban azt mutatták (Obádovics – Kulcsár – Gödri, 2022), hogy a visszaérkezettek mindössze 18%-a költözött más településre, s ez az arány a felsőfokú végzettségűeknél is csak 20% volt. Másoldalról a tudáshasznosító (humán erőforrást érvényesíteni kívánó) csoportban a költözők aránya 23%, a céljukat elérők között pedig 21% volt. A költözési arányok kevésnek tűnhetnek, de nem szabad elfelejteni, hogy a terveket sok esetben költözés nélkül is meg lehet valósítani. Ha azonban csak a költözőket vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a hazatérés fő motívumainak változása együtt jár a költözési távolság növekedésével, vagyis azzal, hogy az új lakóhely milyen messze van a régítől, legalábbis ami a közigazgatási területi egységeket illeti. A 7. ábra erre az összefüggésre világít rá, jól mutatja, hogy az egyes hazaérkezési motívumok hatása nem kizárólagos, bizonyos tendenciákat azonban felfedezhetünk.

7. ábra:

A hazaérkezés motívuma és a költözés távolságának kapcsolata (%)

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját szerkesztés.

A „tudást hasznosító” és a „kitűzött célt elérő” csoportokban a legnagyobb azoknak az aránya, akik elhagyták a vármegyét, sőt a régiót is. Itt is vannak azonban olyan költözők, akik a vármegyén belül találtak új lakóhelyet. Az ő arányuk a legmagasabb azok között, akik hazatérésüket érzelmi okokkal magyarázták.

A logisztikus regressziós elemzés eredményei (14. táblázat) megerősítik azt, hogy a hazatért és elköltözött migránsok területi mozgása rendkívül összetett. Ha az eredmények alapján a legjelentősebb hatással valószínűsíthető tényezőket emeljük ki, a következőket tapasztalhatjuk: az életkor elsősorban a vármegyén és a régió belüli költözésre mutat jelentősebb valószínűséget, elsősorban a fiatalok esetében. A régió túli költözés valószínűsége nem emelkedik lényegesen attól függően, hogy mely életkor csoportba tartozik a hazatérő. Ha az iskolai végzettségeket nézzük, akkor elsősorban a szakmunkások vármegyén és régió belüli költözése a legnagyobb valószínűségű. Korábban már láttuk, hogy a település jogállása tekintetében a felfelé történő elmozdulás azoknál a költözőknél a legvalószínűbb, akik a régió túl találnak új lakóhelyet. Az özvegyek és elváltak nagyobb valószínűséggel költöznek vármegyén és régió belül, mint a házasok, vagy a nőtlenek, hajadonok.

14. táblázat:*A költözés távolságát befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modell esélyhányadosai)*

	Megyén belül	Régión belül	Régión túl
Nem (ref.: Nő)			
férfi	0,839	0,799	1,251
Korcsoport (ref.: 50+ éves)			
20–29 éves	2,105	2,003	0,499
30–39 éves	1,892	1,438	0,695
40–49 éves	1,274	2,063	0,485
Iskolai végzettség (ref.: max. 8 osztály)			
szakmunkás	2,357	1,739	0,575
érettségi	1,587	1,694	0,590
felsőfokú	0,613	1,486	0,673
Családi állapot (ref.: nőtlen, hajadon)			
házas, élettárs	1,811	1,530	0,654
özvegy, elvált	3,566	2,265	0,441
Migrációs tapasztalat (ref.: 5 éven túl)			
1 év	1,270	0,618	1,618
2 év	1,454	0,792	1,263
3 év	2,476	1,300	0,769
4 év	1,638		
Hazatérés oka (ref.: teljesült a cél)			
kudarcos	0,824	0,782	1,280
innovatív		0,890	1,123
érzelmi kötődő	1,312	1,124	0,889
Település jogállásának változása (ref.: nem változott)			
felfelé	0,200	0,413	2,423
lefelé	0,476		
Nagelkerke R ²	0,191	0,120	0,120

Forrás: Mikrocenzus 2016, KSH; saját számítás.

A hazatérés okait tekintve az érzelmi kötődés miatt hazatért költözők előfordulási valószínűsége a vármegyén és a régión belüli költözőknél nagyobb, és – mint a korábban bemutatott adatokból is láthattuk – a logisztikus regresszió eredménye megerősíti a „kudarcos” és a „tudást hasznosító” csoportok nagyobb bekerülési valószínűségét a régión kívüli költözők közé.

A RÉGIÓK MIGRÁCIÓS EGYENLEGE

A régiós mozgások megmutatják néhány területi jellemzőjét a hazatérő, majd hazatérés után költöző migránsoknak, amelyek közül a legjelentősebbeknek a Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl felé irányuló mozgásokat tartjuk.

A régiós mozgások mértéke között azonban nagy különbségek találhatók. Az alábbi képlet segítségével meghatároztuk a migrációs irány egyenlegét, s ennek alapján állítottuk sorba a régiókat, majd a vármegyéket.

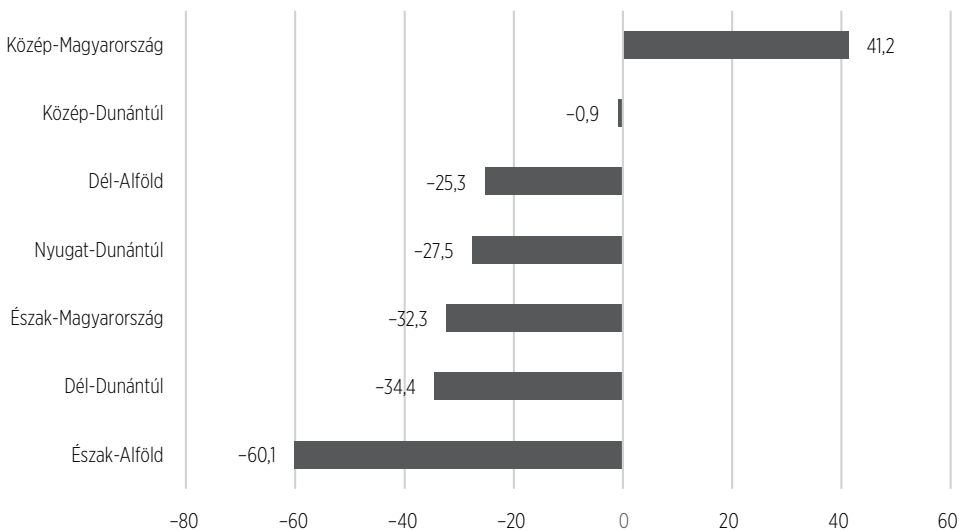
$$\text{A hazatérő migráció egyenlege} = \frac{\text{beköltözők} - \text{elköltözők}}{\text{beköltözők} + \text{elköltözők}} \times 100$$

A 8. ábra a beköltözők és az elköltözők egyenlegét mutatja régiónként. Az egyenleg értékét viszonyítottuk a beköltözők és elköltözők összegéhez. Az előjel mutatja, hogy a beköltözők (+), vagy az elköltözők (-) képviseltek nagyobb arányt a régióban.

A migrációs egyenleg csak Közép-Magyarország esetében pozitív, ott viszont igen jelentős mértékben. Közép-Dunántúl lényegében egyensúlyban van. Ezek az adatok is jelzik, hogy Észak-Alföld jelentősen elveszti a hazaérkezett migránsok humán erőforrásait. A következő két „vesztes” régió Dél-Dunántúl és Észak-Magyarország, ahol a migrációs veszteség -32-34%. Dél-Alföld és – várározásainktól eltérően – Nyugat-Dunántúl szintén a vesztesek közé tartozik, bár mérsékeltebb veszteséggel.

8. ábra:

A régión kívülre költöző vagy oda beköltöző migránsok migrációs egyenlege

Forrás: Mikrocenzus 2016, KSH; saját szerkesztés.

A HAZATÉRŐK BELSŐ MOBILITÁSÁNAK IRÁNYA

Minden régióban igen jelentős a belső migráció. Ebből a szempontból a Közép-Magyarországi régió kiemelkedik, ahonnan mindössze a hazatérők alig 20%-a költözött el, túlnyomó többségük a régión belül mozgott. A stabilitás szempontjából a második helyet

a Közép-Dunántúl régió foglalja el. A Közép-Magyarország régióhoz való közeli földrajzi helyzete, fejlett gazdasága indokolja ezt a stabilitást. Vizsgálatunk szempontjából legkevésbé stabil az Észak-Alföldi régió, mivel a költöző migránsok több mint fele elhagyta a régió belüli korábbi lakhelyét. A 15. táblázat az eredeti településükről elköltözött migrációs útvonalait mutatja, amely alapján jól látható, hogy mindegyik régióra jellemző a hazatérők be-, illetve elköltözése.

15. táblázat:

Az 1991 és 2016 között hazatért és továbkköltözött migránsok területi mozgása régióként a költözők arányában (%)

Előző lakóhely régiója	Jelenlegi lakóhely régiója							Összesen
	Közép-Magyarország (n=13 871)	Közép-Dunántúl (n=3 431)	Nyugat-Dunántúl (n=2 180)	Dél-Dunántúl (n=2 288)	Észak-Magyarország (n=2 214)	Észak-Alföld (n=1 046)	Dél-Alföld (n=2 733)	
Közép-Magyarország (n=10 634)	78,3	6,6	3,6	1,8	3,4	1,2	5,2	100,0
Közép-Dunántúl (n=3 452)	23,9	66,2	0,0	4,8	1,0	1,9	2,3	100,0
Nyugat-Dunántúl (n=2 736)	35,2	3,3	52,9	2,1	0,8	0,0	5,8	100,0
Dél-Dunántúl (n=2 896)	28,9	0,0	4,7	58,9	5,0	1,1	1,2	100,0
Észak-Magyarország (n=2 823)	31,5	3,5	3,5	3,2	55,9	1,3	1,2	100,0
Észak-Alföld (n=1 849)	37,4	7,3	4,1	0,0	4,3	42,2	4,7	100,0
Dél-Alföld (n=3 373)	39,8	3,7	1,1	2,3	0,0	0,0	53,0	100,0
Összesen (n=27 763)	50,0	12,4	7,9	8,2	8,0	3,8	9,8	100,0
Közép-Magyarország	60,0	20,3	17,6	8,4	16,1	12,3	20,2	38,3
Közép-Dunántúl	5,9	66,6	0,0	7,2	1,5	6,4	2,9	12,4
Nyugat-Dunántúl	6,9	2,6	66,4	2,5	0,9	0,0	5,8	9,9
Dél-Dunántúl	6,0	0,0	6,3	74,6	6,6	3,1	1,3	10,4
Észak-Magyarország	6,4	2,9	4,5	3,9	71,2	3,6	1,2	10,2
Észak-Alföld	5,0	3,9	3,5	0,0	3,6	74,6	3,1	6,7
Dél-Alföld	9,7	3,7	1,7	3,4	0,0	0,0	65,4	12,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás. A közölt értékek sor-, majd oszlopszázalékok.

A legnépesebb régió Közép-Magyarország. Budapest és agglomerációja a versenyképes munkalehetőségeivel az ország egész területéről vonzza az aktív népességet, így a külföldről hazatelepülő fiatalokat is. Míg az összes költöző 35%-a hagyta el a régióját hazatérés után, addig a Közép-Magyarország régióból mindössze 24%-uk távozott, a régióba – elsősorban Pest vármegyébe – beköltözők aránya pedig 56% volt (16. táblázat). A másik pólus Észak-Alföld, vagyis a legkevésbé vonzó célterület a költözők számára. A régióhatárt átlépő költözők kevesebb, mint 3%-a választotta ezt a régiót a költözés céljának.

16. táblázat:

Az 1991 és 2016 között hazatért és másik régióba költöző migránsok területi mozgása a régióhatárt átlépő költözők arányában (%)

Előző lakóhely régiója	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Összesen
Közép-Magyarország	-	7,1	3,9	1,9	3,6	1,3	5,6	23,5
Közép-Dunántúl	8,4	-	0,0	1,7	0,3	0,7	0,8	11,8
Nyugat-Dunántúl	9,8	0,9	-	0,6	0,2	0,0	1,6	13,1
Dél-Dunántúl	8,5	0,0	1,4	-	1,5	0,3	0,4	12,1
Észak-Magyarország	9,0	1,0	1,0	0,9	-	0,4	0,3	12,6
Észak-Alföld	7,0	1,4	0,8	0,0	0,8	-	0,9	10,8
Dél-Alföld	13,6	1,3	0,4	0,8	0,0	0,0	-	16,1
Összesen	56,3	11,6	7,4	5,9	6,5	2,7	9,6	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n=9 856.

Tekintsük át, honnan hová költöznek a hazatérő magyarok, melyek a preferált vármegyék, és melyek nem azok. Elsőként a régió belüli, de vármegyehatárt átlépő költözésekre összpontosítunk.

A Közép-Magyarországi régió belül csak Budapest és Pest vármegye viszonylata értelmezhető. A visszatérés után mindkét irányba történt elmozdulás, de a költözők kétharmada (4 652 fő) Budapestről költözött Pest vármegyébe.

Lényegesen kisebb mozgás volt tapasztalható a többi régió esetében. A Közép-Dunántúli régió három vármegyéből áll, Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém vármegye. Fejér vármegye fejlett, és folyamatosan fejlődő vármegyéje a Közép-Dunántúlnak, a régió központja Székesfehérvár, ahonnan Budapest könnyedén megközelíthető, ma már Budapest elővárosaként is emlegetik. Így érthető és nem meglepő, hogy 3,5-szer annyian költöztek át Fejér vármegyébe a szomszédos vármegyékből, mint ahányan onnan elmentek. A leghátrányosabb helyzetű vármegye a régióban Komárom-Esztergom vármegye, ez megmutatkozik a vándorlási adatokban is (17. táblázat).

17. táblázat:

A visszatérők Közép-dunántúli Régió belüli vármegyehatár átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)

Honnan/hová	Fejér	Komárom-Esztergom	Veszprém	Összesen
Fejér	-	7,3	15,3	22,7
Komárom-Esztergom	20,7	-	0,0	20,7
Veszprém	56,7	0,0	-	56,7
Összesen	77,3	7,3	15,3	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n=150.

A Nyugat-Dunántúl régió belüli vándorlások szintén jól mutatják a vármegyék közötti – a hazatérés után költözők mozgásai alapján azonosítható – eltéréseket. A régió a nyugati országhatár három vármegyéből áll, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala vármegyéből. Az első Szlovákiával és Ausztriával is határos, a második Ausztriával és Szlovéniával, míg a harmadik Szlovéniával és Horvátországgal. Győr-Moson-Sopron vármegye központja és egyben a régió központja Győr, az ország egyik legdinamikusabban fejlődő városa, jelentős gazdasági központ. Sopron vármegyei jogú város, hivatalosan 63 ezer lakossal, de nem hivatalos adatok szerint közel 100 ezer ember él itt az osztrák határ közelsége miatt.

Győr-Moson-Sopron vármegye és Vas vármegye viszonylatában az előbbi nyeresége jelentős az utóbbi hátrányára. E két szomszédos vármegye esetében Vas vármegyéből Győr-Moson-Sopron vármegye felé közel 1,5-szeres a migráció, mint fordítva.

Más a helyzet Zala vármegye esetében. Zala vármegyéből Győr-Moson-Sopron vármegyébe egyáltalán nem történt elmozdulás, Zala vármegyéből Vas vármegyébe mindössze 11 fő, Vas vármegyéből Zala vármegyébe pedig 39 fő vándorolt. Összességében tehát a három vármegye közül a legnagyobb „vesztesnek” Vas vármegye tekinthető. Győr-Moson-Sopron vármegye egyenlege is negatív volt, Zala vármegye viszont pozitív egyenleggel rendelkezett (18. táblázat).

18. táblázat:

A visszatérők Nyugat-dunántúli Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)

Honnan/hová	Győr-Moson-Sopron	Vas	Zala	Összesen
Győr-Moson-Sopron	-	24,6	19,7	44,3
Vas	36,7	-	14,8	51,5
Zala	0,0	4,2	-	4,2
Összesen	36,7	28,8	34,5	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n = 264.

A Dél-Dunántúli régió a hátrányos helyzetű régiók közé tartozik, bár közel sem annyira rosszak a mutatói, mint az Észak-Magyarország régióinak. A déli régió három vármegyéje Baranya, Somogy és Tolna. Baranya vármegye központja és egyben a régió központja Pécs, az ország ötödik legnagyobb települése.

A három vármegye közül a legkevésbé vonzó a vándorlók számára Tolna vármegye, és elmondható, hogy a három vármegye közül egyedül Somogy vármegye egyenlege volt pozitív. Baranyából Somogyba több, mint másfélszer annyian költöztek, mint Somogyból Baranyába (19. táblázat).

19. táblázat:

A visszatérők Dél-dunántúli Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)

Előző lakóhely - vármegye	Jelenlegi lakóhely - vármegye			Összesen
	Baranya	Somogy	Tolna	
Baranya	-	21,6	10,8	32,4
Somogy	12,9	-	0,0	12,9
Tolna	11,4	43,2	-	54,7
Összesen	24,3	64,9	10,8	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n = 333.

Az Észak-Magyarország régió hazánk egyik leghátrányosabb helyzetű régiója, és egyben az egyik legalacsonyabb migrációs potenciállal rendelkező régiója is. Három vármegyéje közül kettő – Borsod-Abaúj-Zemplén (BAZ) és Nógrád – az északi országhatár mentén helyezkedik el, Szlovákiával határosan. Közéjük ékelődve helyezkedik el a harmadik vármegye, Heves vármegye. Nógrád és BAZ vármegye között – egyik irányban sem – történt vándorlás.

Bár a régió központja a BAZ vármegyéjében található Miskolc, a migrációs irány Heves vármegye felé mutat. Az összes régió belüli vándorló 43%-a Heves vármegyébe vándorolt,

de összességében ennek ellenére is többen költöztek el onnan, mint ahányan oda érkeztek. A három vármegye közül egyedül BAZ vármegye egyenlege volt pozitív (20. táblázat).

20. táblázat:

A visszatérők Észak-Magyarország régión belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régión belül költöző %-ában)

Honnan/hová	BAZ	Heves	Nógrád	Összesen
BAZ	–	6,9	0,0	6,9
Heves	26,7	–	30,2	56,9
Nógrád	0,0	36,2	–	36,2
Összesen	26,7	43,1	30,2	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n = 116.

A hatodik Régióink az Észak-Alföld régió. Három vármegyéje Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye. A régió központja, és egyben az ország második legnépesebb városa Debrecen.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye központja Szolnok. Ebből a vármegyéből nem történt régión belüli elvándorlás a visszatérő magyarok körében, viszont a régión belül vándorlók több, mint 50%-ának ez volt a célterülete. A régión belüli vándorlási mintákat vizsgálva elmondható, hogy Hajdú-Bihar vármegyébe nem érkezett visszatérő személy, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéből pedig nem költözött el egyetlen visszatérő sem. A migrációs egyenleget vizsgálva pedig látható, hogy a három vármegye közül egyedül Hajdú-Bihar vármegye egyenlege volt negatív, nem érkezett ide senki, miközben 85 fő elköltözött a régió egy másik vármegyéjébe (21. táblázat).

21. táblázat:

A visszatérők Észak-Alföld régión belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régión belül költöző %-ában)

Honnan/hová	Jász-Nagykun-Szolnok	Hajdú-Bihar	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Összesen
Jász-Nagykun-Szolnok	–	0,0	0,0	0,0
Hajdú-Bihar	36,6	–	47,5	84,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	15,8	0,0	–	15,8
Összesen	52,5	0,0	47,5	100,0

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n = 101

A Dél-Alföld régió három vármegyéje Bács-Kiskun, Csongrád-Csanád és Békés vármegye. A déli és dél-keleti országhatárnál helyezkednek el. Békés vármegye Romániával, Csongrád-Csanád vármegye Romániával és Szerbiával, Bács-Kiskun vármegye pedig Szerbiával és

valamelyest Horvátországgal határos. Csongrád-Csanád vármegye központja és egyben a régió központja Szeged, az ország harmadik legnépesebb városa.

A visszatérést követő, e régión belüli költözésekre a Csongrád-Csanád vármegyébe történő mozgás a leginkább jellemző. A régión belül migrálók közel 50%-a települt át Csongrád-Csanád vármegyébe, a teljes csoport Bács-Kiskun vármegyéből. Érdekességgépp megemlítendő, hogy Békésből csak Bács-Kiskun vármegyébe, Bács-Kiskun vármegyéből csak Csongrád-Csanád vármegyébe, Csongrád-Csanád vármegyéből pedig csak Békés vármegyébe történt régió belüli mobilitás (22. táblázat).

22. táblázat:

A visszatérők Dél-Alföldi Régió belüli vármegyehatárt átlépő területi mobilitása (az összes régió belüli költöző %-ában)

Honnan/hová	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád-Csanád	Összesen
Bács-Kiskun	–	0,0	47,6	47,6
Békés	12,4	–	0,0	12,4
Csongrád-Csanád	0,0	40,1	–	40,1
Összesen	12,4	40,1	47,6	100,0

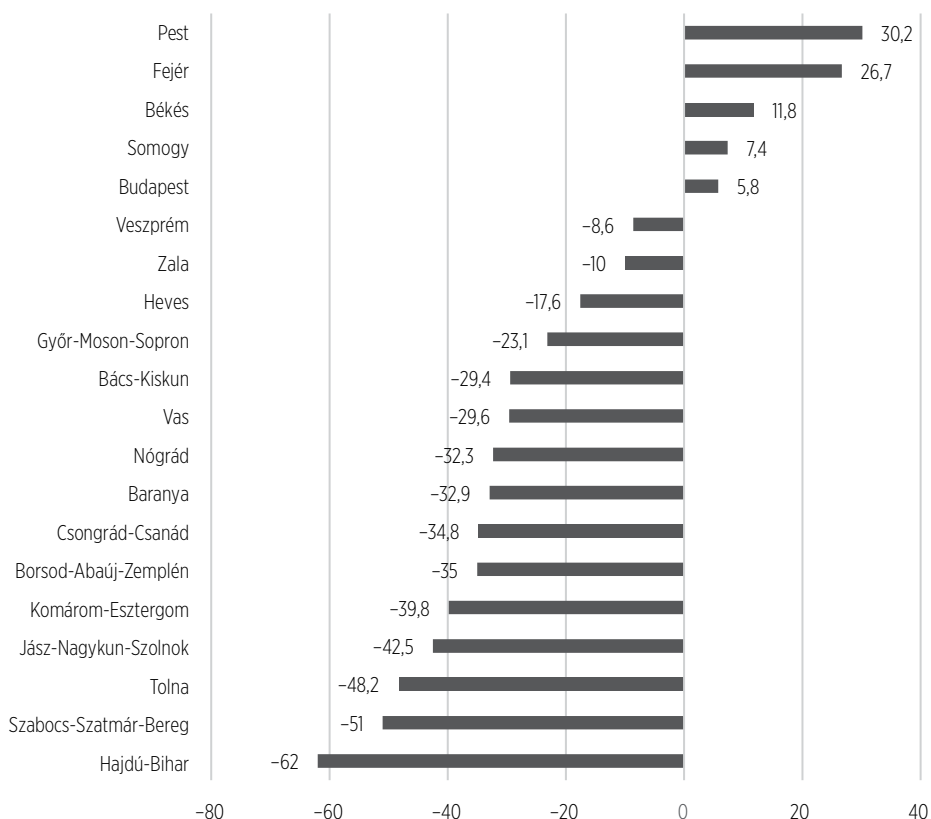
Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját számítás, n = 267.

A VÁRMEGYÉK MIGRÁCIÓS EGYENLEGE

Az elemzés egyik legfontosabb eredménye az, hogy a térségi migráció mintázata nem tér el különösebben az általában megfigyelt (gazdaságilag fejlettebb térség felé irányuló) költözési irányoktól. A migrációs egyenleg Pest vármegyében mutatja a legmagasabb pozitív mértéket, utána Fejér vármegye következik (9. ábra).

9. ábra:

A vármegyék migrációs egyenlege a hazatérők hazatérés utáni költözései alapján

Forrás: Mikrocenzus, KSH, 2016; saját szerkesztés.

A vármegyék nagy többsége negatív egyenleggel rendelkezik, ami azt mutatja, hogy ezekre a vármegyékre a visszatérők hazatérés utáni elköltözése a jellemző. Különösen kiemelkedő ez a negatív egyenleg Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Jász-Nagykun-Szolnok és Komárom-Esztergom vármegyékben. Hajdú-Bihar vármegyéből elsősorban Közép-Magyarországra és Nyugat-Dunántúl vármegyéibe távoznak a hazatérők, de megtalálható a befogadó oldalon Közép-Dunántúl és Észak-Alföld két-két vármegyéje is. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyéből az elköltözők 60%-a a Közép-Magyarország régióba távozott.

Somogy vármegye pozitív egyenlege bizonyára összefügg a Balaton térségével. A beköltözők 37%-a Tolnából, 18%-a Baranyából, 16%-a Csongrád-Csanád vármegyéből érkezett. Ez a Balatonnak tulajdonítható hatás Veszprém vármegye esetében nem érzékelhető. Békés vármegye az országos migrációs adatok alapján népességvesztő területnek számít, esetenként azonban az adatok mást mutatnak: a vármegyehatárt átlépő költözők esetében

pozitív az egyenlege. Békés vármegyébe Budapestről, illetve Pest és Csongrád-Csanád vármegyéből költöznek a hazatérők (lásd: 5. függelék).

Összességében elmondható, hogy a költözők egyenlege 14 vármegyében volt negatív, legnagyobb mértékben Hajú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Borsod-Abaúj-Zemplén és Tolna vármegyékben. A nagyobb költözési távolság elsősorban a „tudást hasznosító” és a „cél elérése” hazatérést magyarázó motivációkkal, valamint a kudarcos hazatéréssel van kapcsolatban. A régió kívüli költözés gyakran jár együtt a magasabb közigazgatási jelleggel rendelkező településre történő vándorlással.

A visszatérő migránsok területi mobilitása a kevésbé kutatott jelenségek közé tartozik a szakirodalomban, pedig a humán erőforrások területi átrendeződését illetően nem elhanyagolható kérdés. Elemzésünk rámutatott arra, hogy a téma vizsgálata több figyelmet érdemel a társadalomtudományi kutatásokban. Ezt a megállapítást támasztja alá az, hogy a visszatérő migránsok területi mozgásának jellemzői eltérnek a demográfiai és társadalmi jellemzők, illetve az egyes „visszatérő típusok” szerint is. A külföldről hazatérők költözési szokásait és területi mintázatait azonban nem sikerült teljes mértékben feltárni.

5.3. A VISSZATÉRŐ MIGRÁNSOK MUNKAERŐPIACI HELYZETE

GÖDRI IRÉN – HORVÁTH VERONIKA

A visszatérő migránsok munkaerőpiaci helyzetét csak a 2016. évi mikrocenzus, illetve néhány változó mentén a 2022. évi népszámlálás adatai alapján volt lehetőségünk elemezni. Ennek okai a következők:

Egyrészt saját kérdőíves adatfelvételünk mintájában a visszatérők jelentős része (82%-a) a hazatérés után dolgozott (77%-uk a hazatérést követő fél éven belül elhelyezkedett), munkanélkülinek pedig csupán 4%-uk vallotta magát, illetve a magas válaszmegtagadás miatt egyéb munkaerőpiaci helyzetre vonatkozó mutatókat (például foglalkozás/végzett munka jellege) sem volt lehetőségünk vizsgálni;

Másrészt mivel a 2022. évi népszámlálás kérdőívében – szemben a 2016. évi mikrocenzussal, ahol *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvétel során a külföldi tapasztalattal rendelkezőkről is gyűjtöttek plusz, migrációjukra vonatkozó adatokat – a visszatérők korábbi, külföldön szerzett munkatapasztalataira vonatkozó kérdések nem szerepeltek, így ezen adatok a külföldi munkaerőpiaci tapasztalatok visszatérésre, illetve visszatérés utáni munkaerőpiaci helyzetre gyakorolt hatásának vizsgálatát nem tették lehetővé.

A 2016. évi mikrocenzus alapján a Magyarországon született honos népesség (az itt élő magyar állampolgárok) 2,6%-a, azaz mintegy 242 ezer fő rendelkezett legalább egyéves migrációs tapasztalattal. Közülük közel 168 ezren 1990-ben vagy később vándoroltak ki, majd tértek haza, többségük, 128 ezer fő 2000-ben vagy azt követően. A rövid távú migrációs tapasztalattal rendelkezők száma ennél számottevően nagyobb: a 2000-ben vagy később egy évnél rövidebb ideig külföldön tartózkodók száma meghaladta a 248 ezer főt.¹⁶

¹⁶ Az egy évnél rövidebb migrációs tapasztalat előfordulásáról csak 2000-től vannak adatok.

A munkaerőpiaci szempontból aktív korúak (15–64 évesek) aránya mindkét migráns csoportban kiemelkedően magas: a hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkezők körében 92%, a rövid távú migrációs tapasztalattal rendelkezők körében pedig 94% volt, miközben a teljes honos népesség mindössze kétharmada (66,7%-a) tartozott ebbe a korcsoportba. Az ún. legjobb munkavállalási korú (25–54 éves) népesség arányát tekintve szintén jelentős eltérés figyelhető meg: a migrációs tapasztalattal rendelkezők körében 77%-ot, illetve 76%-ot képviselt ez a korcsoport, míg a teljes népességben alig 42%-ot.

2022-ben a Magyarországon született honos népesség (az itt élő magyar állampolgárok) 3,5%-a, azaz mintegy 317 ezer fő rendelkezett legalább egyéves migrációs tapasztalattal. Közülük az 1990 után visszatérők csoportjába 259 ezer fő (a népesség 2,9%-a) tartozott. A 15–64 évesek aránya körükben 90%-ot, a 25–54 évesek aránya 75%-ot tett ki, a teljes népességben 65%, illetve 42% volt ez a két érték.

Az alábbiakban a mikrocenzus és a legutóbbi népszámlálás alapján a 2016-ban jellemző gazdasági aktivitás, foglalkoztatási forma és foglalkozási csoportok szerint hasonlítjuk össze a hosszú távú (legalább egyéves) és a rövid távú (egy évnél rövidebb) migrációs tapasztalattal rendelkezők csoportjait egymással, illetve a legutóbbi népszámlálás adatait felhasználva a 2022-ben hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkező népesség jellemzőivel, valamint bizonyos ismérvek mentén a teljes népességgel. Ezt követően a foglalkoztatottságot, illetve a magas képzettséget igénylő foglalkoztatottságot meghatározó tényezőket vizsgáljuk bináris logisztikus regressziós modellek segítségével. Az elemzés során csak a munkaerőpiaci szempontból aktív korúak (15–64 évesek) főbb munkaerőpiaci mutatóit tekintjük át.

A gazdasági aktivitás alapján jól látható, hogy a migrációs tapasztalattal rendelkezők körében a foglalkoztatottak aránya 6–10 százalékponttal magasabb, mint a teljes népességben, és valamelyest – bár csak 1–2 százalékponttal – a munkanélküliek aránya is magasabb. Az inaktív keresők aránya viszont a visszatérők csoportjában lényegesen alacsonyabb, mint a teljes népességre jellemző érték (23. táblázat). Továbbá elmondható, hogy a munkával nem rendelkezők (munkanélküliek, inaktív keresők és eltartottak) közül azok aránya, akik a mikrocenzus eszmei időpontját megelőző négy hétben aktívan kerestek munkát (de nem találtak) mintegy kétszer akkora volt a visszatérők csoportjában, mint a teljes népességben (24–26% vs. 13%). Ez azt sugallja, hogy a migrációs tapasztalattal rendelkezők motiváltabbak abban, hogy el tudjanak helyezkedni.

23. táblázat:

A migrációs tapasztalattal rendelkező és teljes (15–64 éves) népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2016 és 2022 (%)

Gazdasági aktivitás	2016				2022	
	1990 óta hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	2000 óta hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	2000 óta rövid távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	Teljes népesség	1990 óta hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	Teljes népesség
Foglalkoztatott	77,6	76,6	78,1	68,4	78,5	73,3
Munkanélküli	5,1	5,8	4,9	3,9	4,4	3,8
Inaktív kereső	8,9	8,5	6,8	15,1	3,9	8,1
Eltartott	8,4	9,1	10,2	12,6	13,2	14,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	154 209	118 730	290 154	6 142 874	233 454	5 739 370

Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

A visszatérők és a teljes népesség körében a különböző korcsoportokba tartozók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása hasonló, viszont jól látható, hogy a 60 év feletti visszatérők körében jóval magasabb a foglalkoztatottak aránya, és jóval alacsonyabb az inaktív keresők aránya, mint a teljes népesség azonos korú tagjai körében. A 2016-os mikrocenzus adatai szerint ez a különbség leginkább a nők esetében látványos: míg az 1990 utáni hosszútávú migrációs tapasztalattal rendelkező 60 év feletti nők 43%-ának gazdasági aktivitás szerinti besorolása foglalkoztatott volt 2016-ban, addig a teljes népesség azonos korú női tagjainak csupán negyedére volt igaz ez. Továbbá elmondható, hogy a legfeljebb alapfokú és szakmunkás iskolai végzettséggel rendelkezők foglalkoztatottsága a visszatérők körében magasabb, mint a teljes népesség azonos iskolázottságú csoportjában (2022-ben 60% vs. 55%, illetve 70% vs. 63%).

A két csoport (visszatérők és teljes népesség) foglalkoztatási forma szerinti megoszlása hasonló: a foglalkoztatottak mintegy háromnegyede alkalmazottként dolgozik, a vállalkozók vagy társas vállalkozásokban dolgozók aránya az összes vizsgált csoportban 9–13%, egyéb foglalkoztatási formában – a közalkalmazottként történő munkavégzéstől eltekintve, amely a teljes népesség körében valamelyest magasabb – csupán néhány százalékuk dolgozik (24. táblázat). A beosztottak számára vonatkozó adatokban viszont különbségek látszanak: míg 2016-ban a hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkezők 19–22%-a, a rövidtávú migrációs tapasztalattal rendelkezőknek pedig 16%-a, 2022-ben a hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkezőknek 18%-a nyilatkozott úgy, hogy van beosztottja/alkalmazottja (jellemzően 1–10 fő), addig a teljes népességben mindkét vizsgált évben 14% volt ez az arány.

24. táblázat:

A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása foglalkoztatási forma szerint, 2016 és 2022 (%)

Foglalkoztatási forma	2016				2022	
	1990 óta hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	2000 óta hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	2000 óta rövid távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	Teljes népesség	1990 óta hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők	Teljes népesség
Alkalmazott	85,1	86,9	87,9	83,5	82,7	83,8
Egyéni vállalkozó/társas vállalkozás dolgozó tagja	11,8	10,1	8,9	10,3	12,7	10,2
Alkalmi munkavállaló	1,5	1,5	1,8	1,3	3,0	3,0
Egyéb (pl. Segítő családtag, szövetkezet tagja, közfoglalkoztatott)	1,6	1,5	1,4	4,9	1,6	3,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	119 665	90 978	226 611	4 203 465	216 543	4 964 231

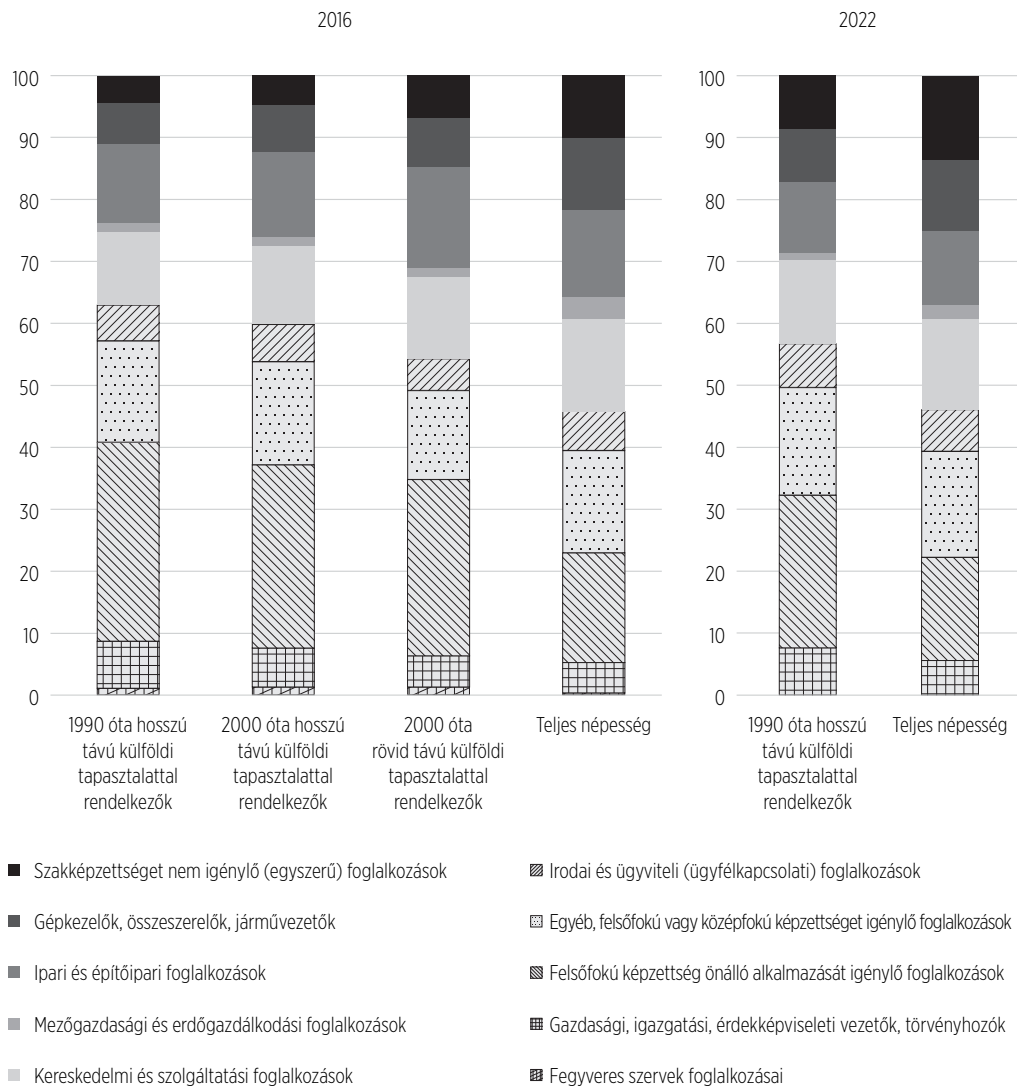
Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Foglalkozási főcsoportok szerint vizsgálva az adatokat szintén különbségek látszanak: míg a (különböző időszakokban és eltérő hosszúságú migráció után) visszatérők körében lényegesen magasabb a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásokat végzők aránya mint a teljes népességben (különösen a nők csoportjában), addig utóbbiak körében a kereskedelmi/szolgáltatási foglalkozásokat és szakképzettséget nem igénylő munkát végzők, valamint a gépkezelőként, összeszerelőként, járművezetőként dolgozók aránya magasabb (10. ábra).

2022-ben a szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásokat végzők aránya – akár csak a teljes népességben – a legfiatalabb, 15–19 éves korcsoportban volt a legmagasabb: az e korcsoportba tartozó visszatérők harmada végzett ilyen jellegű munkát 2022-ben, további harmaduk pedig a kereskedelem és szolgáltatások területén dolgozott. Magasabb képzettséget igénylő munkakörökben a 35–49 éves korcsoportba tartozó visszatérők több mint 50%-a dolgozott 2022-ben, körükben az ilyen jellegű foglalkozásokat végzők aránya mintegy 10 százalékponttal haladta meg a teljes népesség azonos korcsoportjára jellemző értéket.

10. ábra:

A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása, 2016 és 2022 (%)

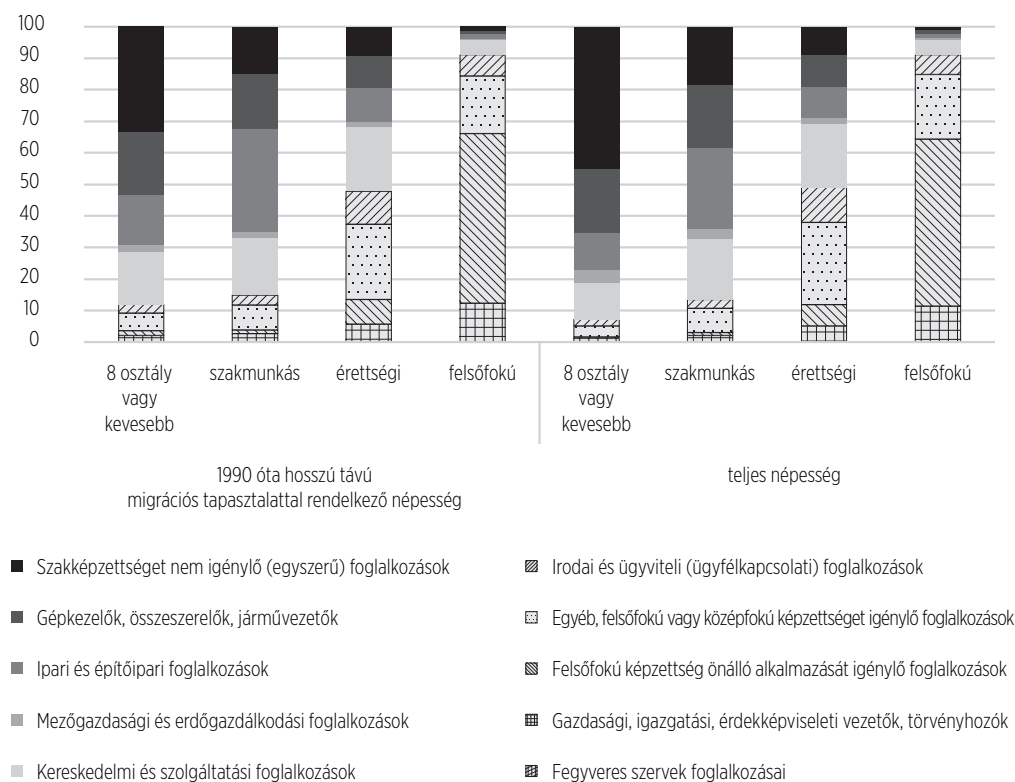
Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Iskolai végzettség alapján pedig látható, hogy a szakképzéssel nem igénylő munkák a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők körében voltak a leginkább gyakoriak, de míg a legfeljebb 8 általánossal rendelkező visszatérők harmada végzett ilyen jellegű munkát, addig a teljes népesség azonos iskolázottságú csoportjában 45% volt ez az arány.

Az első négy FEOR főcsoportba tartozó foglalkozások (fegyveres szervek foglalkozásai; gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók; felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások; egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások) pedig a felsőfokú végzettségűek csoportjában voltak jellemzőek, a magasan képzett visszatérők 84%-a (a teljes népesség 85%-a) dolgozott e foglalkozásokat felölelő területeken (11. ábra).

11. ábra:

A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség iskolai végzettség és foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása, 2022 (%)

Forrás: 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

A 2022-ben 1990 utáni hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkező népesség, illetve a teljes honos népesség TEÁOR szerinti megoszlását a 7. függelék mutatja.

Az előzőek mellett elmondható az is, hogy a migrációs tapasztalattal rendelkezők körében lényegesen magasabb az adatfelvétel idején külföldön élők/dolgozók (ingázók és átmenetileg külföldön lévők) aránya, mint a teljes népességben, főként a rövid távú migrációs

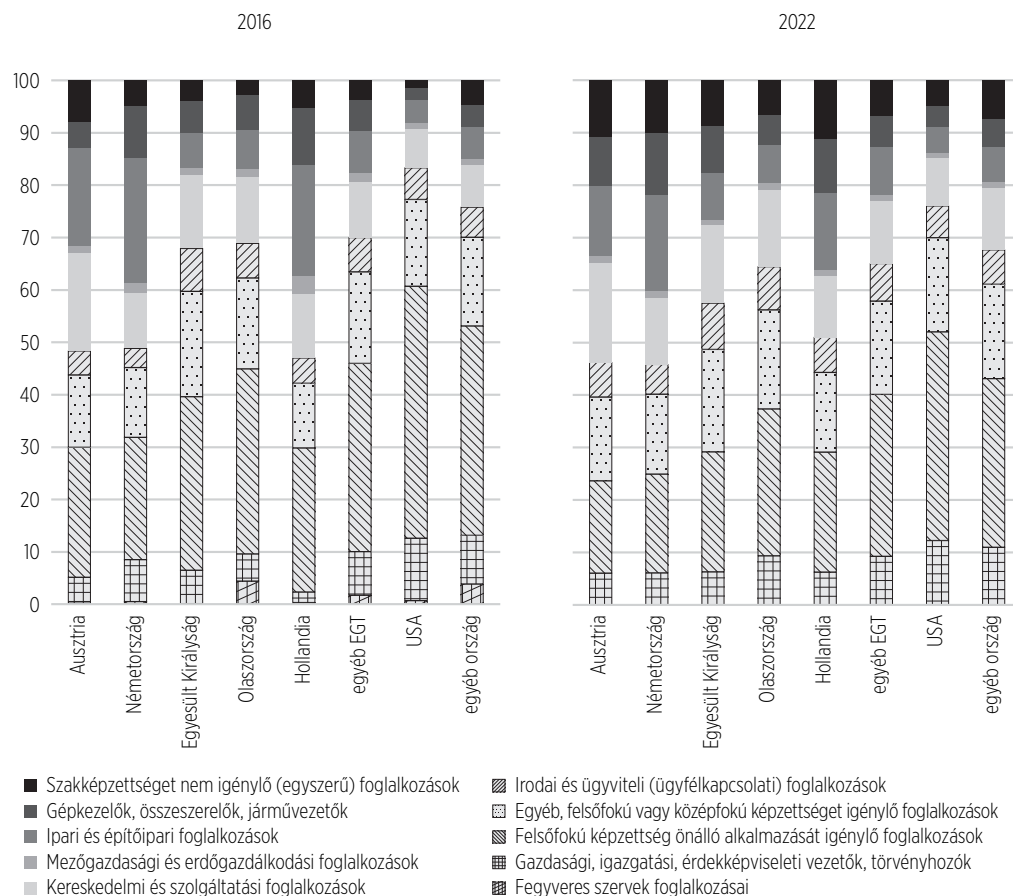
tapasztalattal rendelkezők csoportjában. Míg a teljes népesség 2,3%-a dolgozott külföldön 2016-ban, addig a hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkezők körében 9–11%, a rövid távú migrációs tapasztalattal rendelkezők körében pedig 22% volt ez az arány (közülük a férfiak csoportjában még jelentősebb, 26%). 2022-ban az 1990 utáni hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkező, aktív korú népesség 9%-a (közel 22 ezer fő) élt átmenetileg külföldön/ingázott oda, a teljes aktív korú népességben 2% volt ez az arány. A külföldi munkavállalás leginkább a 20–34 éves, illetve középfokú iskolai végzettséggel rendelkező visszatérőkre volt jellemző.

2016-ban az 1990 utáni hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkezők 55%-a, 2022-ben 60%-a a három fő célországból (Németországból, Ausztriából és az Egyesült Királyságból) tért haza, 27%-uk, illetve 25%-uk pedig egyéb EGT-országokból (elsősorban Olaszországból és Hollandiából).

A visszatérők munkaerőpiaci mutatóit a korábbi külföldi tartózkodás célországa szerint vizsgálva látható, hogy a munkanélküliek aránya az Egyesült Királyságból és Hollandiából visszatérők körében a legmagasabb (2016-ban 6%, 2022-ben 5% mindkét csoportban), az inaktív keresők és eltartottak aránya pedig 2016-ban az Olaszországból (12%), 2022-ben pedig az egyéb (nem EGT) országokból visszatérők körében (21%). Az egyéni vállalkozóként vagy társas vállalkozásban dolgozók aránya az USA-ból hazatérők körében kiemelkedő: míg 2016-ban az USA-ból visszatérők 15%-a, 2022-ben 16%-a ilyen foglalkoztatási formában dolgozott, addig a más célországból visszatérők körében 10–13% volt ez az arány. Jól látható továbbá, hogy a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő, valamint egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya a visszatérők körében kifejezetten magas (2016-ban 48%, 2022-ben 42%), de míg az Ausztriából és Németországból hazatérők 32–34%-a végzett ilyen foglalkozásokat a két adatfelvétel idején, addig a más célországból hazatérők esetében lényegesen magasabb volt ez az arány, a legmagasabb az USA-ból hazatérők esetében (2016-ban 65%, 2022-ben pedig 58%). Az előbbi két csoportban viszont az iparban és építőiparban dolgozók aránya magas (2016-ban 19–24%, 2022-ben 13–18%), illetve az Ausztriából hazatérők csoportjában a gépszerező, összeszerelő és járművezető foglalkozásokat végzők aránya (10–12%), a Németországból hazatérők esetében pedig a kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozásokat végzőké (mindkét évben 19%). A szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásokat végzők aránya szintén az ausztriai migrációs tapasztalattal rendelkezők körében kimagasló, de csupán 8–11% volt mindkét adatfelvétel idején (12. ábra).

12. ábra:

A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a migráció célországa és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 és 2022 (%)

Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

A 2022-ben 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkezők mintegy harmada 2000 és 2010 között tért haza, 61%-uk pedig az elmúlt évtizedben (50%-uk 2016 után). Jól látható, hogy az adatfelvételt megelőző években hazatérők között volt a legalacsonyabb a foglalkoztatottak, és a legmagasabb a munkanélküliek aránya. Míg a 2020 előtt hazatérők 79–86%-ának gazdasági aktivitása foglalkoztatott volt 2022-ben, addig a 2021–22-ben hazatérőknek csupán 66%-ára volt igaz ez, miközben körükben a munkanélküliek aránya mintegy duplája volt a régebb óta itthon lévők csoportjaiban megfigyelhető értékeknek. Ezek az eredmények a 2016-ban hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkező népességre vonatkozó adatok alapján is megfigyelhetőek (25. táblázat). Fontos azonban megjegyezni,

hogy ez nem feltétlenül a munkaerőpiaci sikertelenség mutatója. Előfordulhat ugyanis, hogy a két adatfelvételt megelőző években hazatérők számára a külföldön felhalmozott pénz lehetővé tette/(teszi) a magyarországi munkavállalás megkezdésének kitolását, a hazatérés utáni „pihenést”.

25. táblázat:

A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a visszatérés ideje és gazdasági aktivitás szerint, 2016 és 2022 (%)

Gazdasági aktivitás	A visszatérés ideje								Összesen
	1990– 1994	1995– 1999	2000– 2004	2005– 2009	2010– 2014	2015– 2016	2017– 2020	2021– 2022	
	2016								
Foglalkoztatott	84,1	82,9	80,1	78,4	77,6	71,6	–	–	77,5
Munkanélküli	3,1	2,3	2,9	3,7	4,7	9,7	–	–	5,1
Inaktív kereső	9	9,7	10	11,5	9,3	5,4	–	–	8,9
Eltartott	3,7	5,2	7	6,4	8,4	13,3	–	–	8,4
Összesen	100	100	100	100	100	100	–	–	100
N	7 472	13 646	22 427	25 389	49 563	34 912	–	–	153 409
	2022								
Foglalkoztatott	85,0	86,4	85,4	79,6	80,8	81,6	79,0	66,5	78,5
Munkanélküli	2,9	2,9	3,1	3,2	3,4	3,8	4,4	8,0	4,4
Inaktív kereső	6,1	4,1	4,0	3,7	3,7	3,5	3,8	4,5	3,9
Eltartott	6,0	6,6	7,5	13,4	12,1	11,2	12,9	21,0	13,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	5 231	10 246	16 965	20 479	37 209	25 488	79 341	38 495	233 454

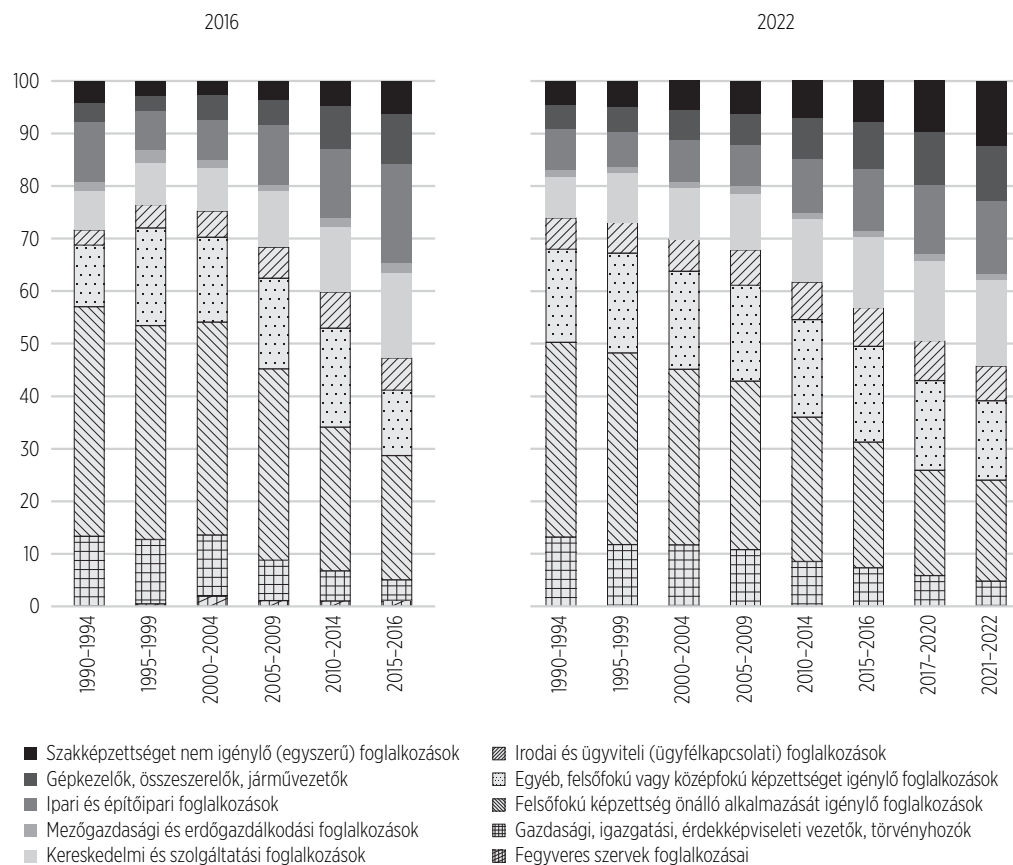
Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Megjegyzés: 2016-ban a 15–64 éves korcsoportból 800 főnél a visszatérés ideje nem ismert.

A korábban visszatérők csoportjában a vállalkozóként vagy társas vállalkozás tagjaiként dolgozók aránya is magasabb (2022-ben az 1990-es évek elején visszatérők 19%-a dolgozott ilyen foglalkoztatási formában, a 2020 után visszatérőknek viszont csupán 9%-a). A magasabb végzettséget igénylő foglalkozásokban (fegyveres szervek foglalkozásai; gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók; felsőfokú képzettség önálló alkalmazását, illetve egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások) dolgozók aránya is a korábban hazaköltözők csoportjában jelentős: míg 2022-ben a 2005 előtt hazatérők 64–68%-a végzett ilyen irányú foglalkozásokat, addig a 2016 után hazatérőknek csupán 43%-a, a 2020 után hazatérőknek pedig már csak 39%-a. Ez a visszatérés ideje alapján megfigyelhető diverzitás a 2016-os adatok alapján is látható (13. ábra). A visszatérés ideje alapján vizsgálva az adatokat ugyanakkor elmondható, hogy a 2015-ben és 2016-ban hazatérők azok, akik közül a legtöbben külföldön dolgoznak: 20%-uk hazatérése után átmeneti jelleggel újra külföldre költözött vagy munkavállalási céllal külföldre ingázik, szemben a 2010 előtt visszatérők 2–6%-ával.

13. ábra:

A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a visszatérés ideje és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 és 2022 (%)

Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

A 2022-ben migrációs tapasztalattal rendelkezők 44%-ának migrációja több mint négy évig tartott, 28%-uk 1-2 évig élt külföldön, további 28%-uk 3-4 évig.

A munkanélküliek és inaktív keresők aránya azon visszatérők körében kicsit magasabb volt 2016-ban, akiknek a migrációja a leghosszabb ideig tartott: míg a maximum 2 évig külföldön lévők 4%-a munkanélküli és 8-9%-a inaktív kereső volt, addig a több mint négy évet távollévők 6, illetve 10%-a. Ezek a különbségek azonban 2022-ben már nem voltak megfigyelhetők. A huzamosabb idejű migrációs tapasztalattal rendelkezők körében azok aránya is magasabb, akik valamilyen fizikai munkát (főként kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozást, illetve ipari és építőipari munkát) végeznek, viszont körükben alacsonyabb a

felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokat végzők aránya. Ez a 2016-os mikrocenzus és a 2022-es népszámlálás adatai alapján is látható (26. táblázat). Továbbá elmondható az is, hogy a hosszabb időt külföldön lévők valamelyest nagyobb arányban vállalnak újra külföldi munkát: a több mint 2 évig külföldön lévők mintegy 20%-a hazatérése után is külföldre ment dolgozni ingázó jelleggel vagy egy évet meg nem haladó időtávra, az ennél kevesebb idejű migrációs tapasztalattal rendelkezők viszont valamelyest kisebb arányban, 15%-ban választottak hazatérésük után újra külföldi munkahelyet.

26. táblázat:

A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a migráció hossza és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 és 2022 (%)

Foglalkozási főcsoport	Migráció hossza										
	2016					2022					
	Max.12 hónap	13–24 hónap	25–48 hónap	Több, mint 48 hónap	Össz.	Max.12 hónap	13–24 hónap	25–36 hónap	37–48 hónap	Több, mint 48 hónap	Össz.
Fegyveres szervek foglalkozásai	2,6	0,7	1,4	0,2	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gazdasági, igazgatási, érdekképviselői vezetők, törvényhozók	8,0	8,4	7,5	6,3	7,6	10,2	8,6	8,1	8,1	6,7	7,7
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	42,0	30,5	31,4	28,8	32,1	37,6	29,0	25,2	24,7	20,7	24,7
Egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	18,1	17,5	15,2	15,5	16,4	17,3	17,5	17,8	17,8	17,3	17,5
Irodai és ügyviteli (ügyfélkapcsolati) foglalkozások	4,2	5,8	6,0	6,8	5,8	6,2	6,9	6,9	7,3	7,4	7,1
Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások	9,9	10,8	12,4	13,2	11,7	10,0	12,3	13,0	13,5	14,4	13,4
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások	1,1	1,3	1,9	2,0	1,6	0,8	1,2	1,2	1,1	1,3	1,2
Ipari és építőipari foglalkozások	7,4	13,9	12,4	14,8	12,7	6,8	9,8	11,0	10,7	13,2	11,5
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	3,9	7,0	7,2	7,5	6,7	5,3	7,3	8,3	8,2	9,6	8,5
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások	2,8	4,2	4,6	5,0	4,3	5,7	7,5	8,4	8,6	9,3	8,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	18 745	35 770	36 842	27 572	118 929	10 032	48 173	32 773	24 785	90 328	206 091

Források: 2016. évi mikrocenzus és 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

A 2016-os mikrocenzus során a migrációval kapcsolatos kérdések is szerepeltek a kiegészítő, *Nemzetközi vándorlás* című kérdőívében. A továbbiakban a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség munkaerőpiaci mutatóit ezek mentén tekintjük át.

A migráció célja szerint vizsgálva a mikrocenzus adatait látható, hogy azok a visszatérők, akik munkavállalási céllal mentek külföldre, visszatérésük után nagyobb arányban helyezkedtek el a hazai munkaerőpiacon, mint azok, akik tanulási vagy egyéb céllal migráltak (81% vs. 75 és 64%). Ugyanakkor sokkal kisebb arányban végeznek magasabb képzettséget igénylő munkát, mint a tanulási vagy egyéb céllal külföldön lévők: míg a munkavállalás miatt migrálók 54%-a dolgozott magasabb végzettséget igénylő munkakörökben, addig a tanulás miatt külföldre költözők 89%-a, az egyéb okból külföldre költözőknek pedig 73%-a (27. táblázat). Továbbá elmondható, hogy azokra volt a leginkább jellemző az újbóli külföldi munkavállalás, akik korábban is munkavállalási céllal voltak külföldön: 12%-uk külföldön dolgozott 2016-ban, szemben a tanulási vagy egyéb célú migrációs tapasztalattal rendelkezők 3%-ával.

27. táblázat:

A migrációs tapasztalattal rendelkező (15–64 éves foglalkoztatott) népesség megoszlása a migráció célja és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016 (%)

Foglalkozási főcsoport	Migráció (volt) célja			Összesen
	Munka	Tanulás, szakmai gyakorlat	Egyéb	
Fegyveres szervek foglalkozásai	1,4	0,2	0,9	1,1
Gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók	6,9	10,6	6,5	7,6
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	25,3	55,4	34,3	32,1
Egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	15,4	16,7	22,1	16,4
Irodai és ügyviteli (ügyfélkapcsolati) foglalkozások	5,2	6,3	8,9	5,8
Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások	13,6	5,6	10,7	11,7
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások	1,9	0,6	1,2	1,6
Ipari és építőipari foglalkozások	16,8	1,9	5,6	12,7
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	8,4	1,5	4,7	6,7
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások	5,2	1,1	5,0	4,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	83 914	23 617	12 134	119 665

Forrás: 2016. évi mikrocenzus; saját számítás.

A foglalkoztatottak aránya azon visszatérők körében volt a legnagyobb (84–90%), akik szakami okok (karrierlehetőség és szakmai fejlődés), illetve gazdasági okok (anyagi és megélhetési okok, jobb munkafeltételek és életkörülmények) miatt költöztek vissza Magyarországra. Az eltartottak aránya pedig – nem meglepő módon – azok között (20%), akiknek visszatérésében a tanulmányi ok (jobb képzés, nyelvyakorlás, magyar diploma megszerzése) szerepet játszott. Elmondható továbbá, hogy az inaktív keresők aránya (akik között a különféle juttatásokban/támogatásokban részesülők mellett azok is megjelennek, akik vagyonukból élnek) a visszatérők közül azok körében volt a legmagasabb, akik azért jöttek vissza Magyarországra, mert elmondásuk szerint „teljesült a kiköltözéskor kitűzött cél”.

Nekik vélhetően sikerült akkora tőkét összegyűjteniük, ami lehetővé tette/teszi számukra ezt az életformát.

Az eredmények alapján jól látható, hogy azok a visszatérők, akik munkavállalási céllal tartózkodtak külföldön, és ott képzettségi szintjüknél alacsonyabb szintű munkát, illetve eredeti szakmájuktól eltérő munkát végeztek, a 2016-os mikrocenzus idején lényegesen kisebb arányban dolgoztak a hazai munkaerőpiacon, mint azok, akik képzettségi szintjüknek, illetve eredeti szakmájuknak megfelelő munkakörben helyezkedtek el migrációjuk idején. Továbbá az is elmondható, hogy az előbbi csoportban a vállalkozók vagy társas vállalkozásban dolgozók aránya is valamelyest alacsonyabb (28. táblázat).

28. táblázat:

A migrációs tapasztalattal rendelkező 15–64 éves (migráció idején is) foglalkoztatott népesség megoszlása a képzettség/szakismeret és a végzett munka összhangja, valamint gazdasági aktivitás és foglalkoztatási forma szerint, 2016 (%)

Gazdasági aktivitás és foglalkoztatás a hazatérés után / 2016-ban	A külföldi munka összhangja a képzettséggel					
	Képzettségi szintjének megfelelő	Képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű	Összesen	Eredeti szakmájának megfelelő	Eredeti szakmájától eltérő	Összesen
Gazdasági aktivitás						
Foglalkoztatott	81,7	76,9	80,0	83,4	76,5	79,9
Munkanélküli	5,2	6,3	5,6	4,8	6,4	5,6
Inaktív kereső	8,4	10,6	9,2	7,3	11,1	9,2
Eltartott	4,6	6,2	5,2	4,5	6,0	5,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	71 739	38 913	110 652	55 048	55 203	110 251
Foglalkoztatási forma						
Alkalmazott	83,7	86,1	84,5	84,0	85,1	84,5
Egyéni vállalkozó, önálló	8,3	8,2	8,2	7,9	8,7	8,3
Társas vállalkozás dolgozó tagja	5,1	2,2	4,1	5,5	2,7	4,2
Szövetkezet dolgozó tagja	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Alkalmi munkavállaló	1,8	1,5	1,7	1,8	1,6	1,7
Közfoglalkoztatott	1,1	1,7	1,3	0,8	1,7	1,2
Segítő családtag	0,0	0,3	0,1	0,0	0,2	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	58 611	29 939	88 550	45 901	42 214	88 115

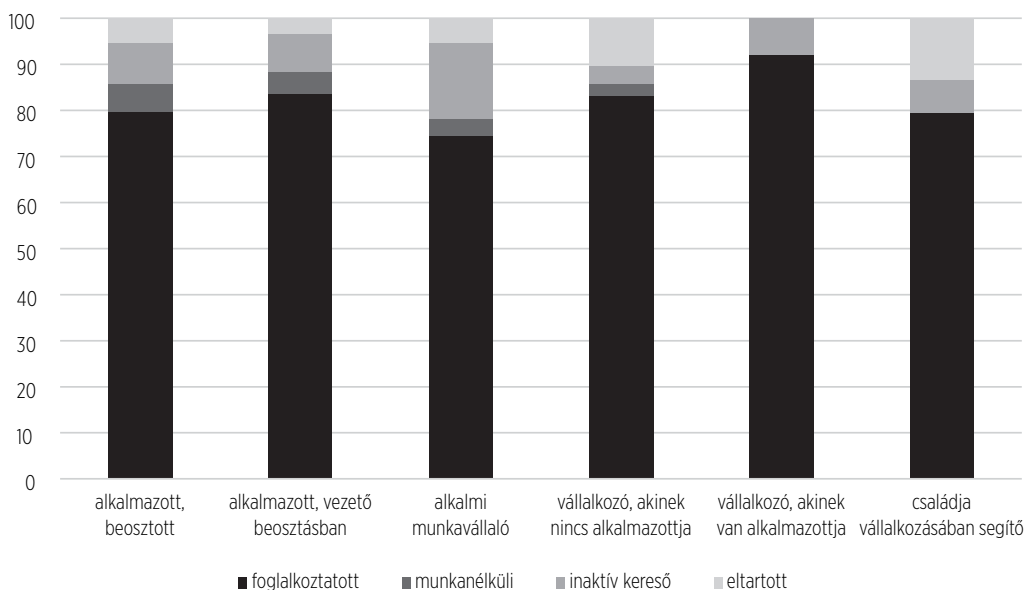
Forrás: 2016. évi mikrocenzus; saját számítás.

Végül elmondható az is, hogy azon visszatérők foglalkoztatottsági mutatói a legmagasabbak, akik külföldön (alkalmazottat is foglalkoztatató) vállalkozóként dolgoztak, a legalacsonyabbak pedig azoké, akik alkalmi munkavállalóként dolgoztak külföldön: e személyek csupán 74%-a volt foglalkoztatott 2016-ban (szemben a külföldön alkalmazottat is foglalkoztatató

vállalkozók 92%-ával), 16%-uk viszont inaktív kereső (állással nem, de valamilyen jövedelemmel¹⁷ rendelkező személy) volt (14. ábra).

14. ábra:

A migrációs tapasztalattal rendelkező 15–64 éves (migráció idején is) foglalkoztatott népesség megoszlása a jelenlegi (adatfelvétel idején aktuális) gazdasági aktivitás és a külföldi foglalkoztatási forma szerint, 2016 (%)

Forrás: 2016. évi mikrocenzus; saját számítás.

Ezen eredmények alapján összességében elmondható – H5. hipotézisünket igazolva –, hogy a visszatérő migránsok külföldi munkaerőpiaci tapasztalata (fő tevékenysége, foglalkozása, a külföldön töltött idő hossza stb.) hatással van a visszatérés utáni munkaerőpiaci helyzetükre. A migrációs tapasztalattal rendelkezők körében a foglalkoztatottak aránya magasabb, mint a teljes népességben, nagyobb arányban van beosztottjuk/alkalmazottjuk, illetve nagyobb arányban végeznek felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásokat, mint a teljes honos népesség. A 2016-os mikrocenzus adatai alapján vizsgálva a migráció hossza, a külföldön végzett munka képzettségi szinttel/szakmával való összhangja, illetve a foglalkoztatási forma befolyásolja számottevő mértékben az itthoni munkaerőpiaci helyzetet. Míg a hosszabb ideig (több mint négy évig) tartó migráció, az alulfoglalkoztatás, illetve az alkalmi munkavállalóként történő elhelyezkedés negatív hatással van a hazatérés utáni munkaerőpiaci mutatókra, addig a rövidebb ideig tartó migráció, a képzettségi szintnek/szakismeretnek megfelelő munkavégzés, illetve vállalkozói lét pozitívan befolyásolja azokat. A visszatérők körében készült interjúk kutatás eredményei alapján ugyanakkor jól látható,

¹⁷ Például nyugdíj, gyermekgondozási ellátások, munkanélküliek részére folyósított juttatás, felhalmozott vagy kamata vagy ingatlan bérbeadásából származó bevétel stb.

hogy a nyelvtudás nem minden esetben játszik szerepet a hazatérés utáni sikeres elhelyezkedésben, viszont a tágabb világszemlélet, a külföldi lét által megerősített önbizalom olyan migrációs tapasztalatok eredményezte tényezők, amelyeket kamatoztatni tudnak a hazatérők nemcsak a munkaerőpiacon, hanem az élet minden területén:

„Nagyon nehezen kaptam munkát, mert ugye nem volt releváns munkatapasztalatom, hiába volt nagyon jó az angolom. Rengeteg helyre leadtam a jelentkezésemet, szerintem több mint 100 helyre jelentkeztem a vírus alatt. Az elején sehonnan nem hívtak vissza, és végül a kisvárosban mentem el konyhai kiségitőnek, ahol nem volt túl jó a fizetésem, de minden nap kaptam kaját.” (I01 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban)

„(...) megismerhettem egy teljesen más kultúrát, kaptam egy olyan jellegű tapasztalatot, hogyha ténylegesen a világ másik felén raknak le, akkor sem tudnak eladni két tevéért. Tehát megállom a helyem külföldön is. Tudok ugyanúgy tájékozódni, el tudom látni a szükségleteimet, feltalálom magam. Ezekről mind kaptam egy ilyen visszajelzést, és az élettől is, hogy igen, végül is egy életképes felnőtt lett belőlem. (...) egy tök másfajta szemlélet, amit odakint kaptam, például emberekhez, munkákhoz is hat rám.” (I11 – nő, 28 éves, 2 év USA)

„A szemléletet, a munkaetikát tudom alkalmazni, amelyet külföldi munkák alatt szereztem. A tényleges gyakorlati, lexikális tudásnak csak egy elenyésző részét, tekintve ez egy más terület, mint amiben én korábban dolgoztam.” (I05 – férfi, 37 éves, 6 év Svájcban)

„(...) egyenesbe rakta az életemet anyagilag, céltudatosabb lettem még jobban, határozottabb. Ott mindenképpen fontos volt, hogy határozott legyél, ha látták rajtad a gyengeséget, akkor kihasználták. Meg érettebb lettem, tapasztaltam jót is, rosszat is. Amikor kimentem 32 évesen, akkor bohókás voltam, de azóta benőtt a fejem lágya bizonyos dolgokban. A munkával kapcsolatosan is precízebb lettem, mert kint elvárták a precizitást.” (I07 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

A foglalkoztatottság esélyét meghatározó tényezőket logisztikus regressziós modellek alapján is vizsgáltuk. A kialakított modellek függő változói azt mutatják, hogy a magyarországi népesség bizonyos csoportjai (*1. modell*: Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves népesség; *2. modell*: teljes 15–64 éves népesség; *3. modell*: Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség; *4. modell*: teljes 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség; *5. modell*: Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező, 2021–2022-ben hazatérő népesség; valamint *6. modell*: Teljes 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező, 2021–2022-ben hazatérő népesség) foglalkoztatottak-e (referencia kategória: munkanélküli vagy eltartott, de nem tanul).

A modellek kialakítása két lépésben történt: az alapmodellekbe az alapvető szociodemográfiai és területi jellemzőket mutató változókat (nem, korcsoport, iskolai végzettség, családi állapot, lakóhely vármegyéje, illetve a teljes népesség foglalkoztatottságát vizsgáló modellekben az állampolgárság) vontuk be, majd ezeket kontroll-változóként kezelve alakítottuk ki az

1990 utáni hosszú távú migrációs tapasztalat létét (volt/nem volt) (1–2. modell), illetve a migráció jellemzőit (3–6. modell) tartalmazó teljes modelleket (29. táblázat).

A modellek esélyhányadosai alapján jól látható, hogy a foglalkoztatottság esélyét a nem, az életkor, az iskolai végzettség, a családi állapot és a lakóhely vármegyéje egyaránt befolyásolja, és ezek a hatások a teljes (korábbi migrációt létét és annak jellemzőit tartalmazó) modellekben is megmaradtak. A férfiakhoz képest a nők kisebb eséllyel foglalkoztatottak, viszont a legfiatalabb korcsoporthoz képest az idősebbek (leginkább a 25–59, a visszatérők esetében a 25–49 évesek), az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőkhöz képest a magasabb iskolai végzettségűek (főként felsőfokú végzettséggel rendelkezők), illetve a nőtlen/hajadon családi állapotúakhoz képest az egyéb (a bejegyzett élettársi kapcsolatban élők kivételével) családi állapotúak foglalkoztatottsági esélye nagyobb. Elmondható továbbá, hogy a Budapesten élőkhez képest csak öt vármegye (Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém) lakosainak foglalkoztatottsági esélye nagyobb, a migrációs tapasztalattal rendelkező csoportjait nézve viszont már csak Győr-Moson-Sopron vármegye lakosairól mondható el ugyanez. Végül látható (a teljes népesség foglalkoztatottságát vizsgáló modellekben), hogy az állampolgárság is mérvadó: a külföldi állampolgársággal rendelkező gazdaságilag aktív lakosok szignifikánsan kisebb valószínűséggel foglalkoztatottak, mint a magyar állampolgárok (egészen pontosan a csak magyar állampolgársággal rendelkező lakosok).

A 1990 utáni, hosszú távú migráció létét jelölő változót tartalmazó modellekben az esélyhányadosok azt mutatják, hogy azok a lakosok, akiknek volt migrációs tapasztalatuk, 40%-kal kisebb eséllyel foglalkoztatottak, mint azok, akik nem rendelkeznek migrációs tapasztalattal. A migráció jellemzőit tartalmazó modellek alapján a foglalkoztatottság kisebb valószínűsége látható azok esetében is, akiknek a migrációja a leghosszabb ideig (több mint 48 hónapig) tartott, akik nem a két fő célországból (Ausztriából és Németországból) tértek haza, illetve akik az adatfelvételt megelőző években költöztek vissza Magyarországra (tehát a visszatérésük óta kevesebb idő telt el): a 2021–2022-ben hazatérők mintegy feleakkora eséllyel dolgoztak a legutóbbi népszámlálás idején, mint akik az 1990-es évek elején tértek haza.

Az előzőek mellett a magas képzettséget igénylő foglalkoztatottságot befolyásoló tényezőket külön elemeztük. A 7–10. modellek függő változóját a gazdasági aktivitás és foglalkozás (FEOR-kódok) alapján alakítottuk ki: azokat a foglalkoztatott személyeket tekintettük magas képzettséget igénylő foglalkozásokat végzőknek, akik a 0–3 FEOR főcsoport (0 – fegyveres szervek foglalkozásai; 1 – gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók; 2 – felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások; 3 – egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások) valamelyikéhez tartozó foglalkozásokat végeztek. Hasonlóan a foglalkoztatottságot vizsgáló modellekhez, itt is elsőként az alapvető szociodemográfiai és területi jellemzőket mutató változókat vontuk be az alapmodellekbe, majd ezeket kontroll-változóként kezelve, a korábbi migrációs tapasztalat létét és jellemzőit jelölő változókat pedig az alapmodellekhez hozzáadva alakítottuk ki a teljes modelleket.

A 7. modell a Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves népesség; a 8. modell a teljes 15–64 éves népesség; a 9. modell a Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség; a 10. modell pedig a teljes 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező

népesség magas képzettséget igénylő foglalkoztatottságának esélyét befolyásoló tényezőket mutatja (30. ábra).

Mind a 8 (4+4) modell esélyhányadosai egyértelműen mutatják, hogy Budapesthez képest az ország más területén élés egyértelműen csökkenti a magas képzettséget igénylő foglalkoztatottság esélyét. Nem meglepő módon a legfeljebb alacsony végzettséggel rendelkezőkhöz képest a felsőfokú végzettségűek ilyen jellegű foglalkoztatottságának valószínűsége is lényegesen magasabb, de a különbség a visszatérők csoportjában fele akkora, mint a teljes népességben: míg teljes/honos népességben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezőkhöz képest mintegy 80–90-szer nagyobb eséllyel helyezkednek el magas képzettséget igénylő munkakörökben, addig a migrációs tapasztalattal rendelkezők körében 40-szeres ugyanez a szorzó. Látható továbbá, hogy míg a teljes/honos népességben a nők magas képzettséget igénylő munkakörökben való elhelyezkedésének esélye magasabb, mint a férfiaké, addig a migrációs tapasztalattal rendelkezők körében már alig látható különbség a két nem között. Az életkor hatása ugyancsak mérsékeltebb az utóbbi csoportban, de az egyértelműen látható, hogy 15–19 évesekhez képest – értelemszerűen – minden életkori csoportnak nagyobb az esélye olyan munkakörben elhelyezkedni, ahol elvárás a magasabb iskolai végzettség, főként a középkorúaknak. A teljes népességben az állampolgárság ugyancsak meghatározó: a csak magyar állampolgársággal rendelkező személyekhez képest a csak külföldi állampolgársággal rendelkező személyeknek kisebb, a kettős külföldi állampolgársággal rendelkező személyeknek (közülük is főként a migrációs tapasztalattal rendelkezőknek) pedig nagyobb az esélyük magasabb presztízsű foglalkozásokat végezni Magyarországon. A korábbi migrációs tapasztalat viszont úgy tűnik, hogy nincs hatással a magasabb képzettséget igénylő foglalkoztatottságra, de a migráció néhány jellemzője ebből a szempontból meghatározó: a hosszabb ideig tartó migráció és a minél későbbi időpontban történő hazatérés csökkenti, az Ausztriához képest más célországból történő hazatérés pedig növeli a magasabb képzettséget igénylő foglalkoztatottság valószínűségét, főként az USA-ból való hazatérés.

29. táblázat:

A foglalkoztatottságot befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)

Nem (ref.: férfi)	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves népesség		Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség		Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező, 2021–2022-ben hazatérő népesség	
	Alapmodell 1 (kontroll- változók)	Alapmodell 2 (kontroll- változók)	Alapmodell 3 (kontroll- változók)	Alapmodell 4 (kontroll- változók)	Alapmodell 5 (kontroll- változók)	Alapmodell 6 (kontroll- változók)
Nő	0,77***	0,79***	0,67***	0,69***	0,68***	0,69***
Korcsoport (ref.: 15–19)						
20–24	2,47***	2,55***	2,24***	2,41***	2,66***	2,66***
25–29	3,41***	3,47***	3,77***	3,85***	4,28***	4,36***
30–34	3,56***	3,61***	3,83***	3,85***	4,19***	4,52***
35–39	3,40***	3,46***	3,58***	3,63***	3,48***	3,50***
40–44	3,42***	3,48***	3,32***	3,38***	3,03***	3,08***
45–49	3,51***	3,57***	3,04***	3,09***	2,99***	3,42***
50–54	3,45***	3,47***	2,69***	2,81***	2,57***	2,92***
55–59	3,22***	3,19***	2,48***	2,52***	2,80***	2,90***
60–64	2,13***	2,13***	1,68***	1,72***	2,23***	2,21***
Iskolai végzettség (ref.: 8 osztály vagy kevesebb)						
Szakmunkás	2,44***	2,49***	1,87***	1,93***	1,48***	1,53***
Érettségi	3,30***	3,26***	2,11***	2,15***	1,49***	1,53***
Felsőfokú	6,85***	6,31***	4,23***	4,31***	2,62***	2,75***
Családi állapot (ref.: nőtlen/hajadon)						
Házas	1,76***	1,74***	1,75***	1,73***	1,36***	1,40***
Özvegy	2,01***	1,94***	1,91***	1,85***	1,50+	1,47*
Elvált	1,42***	1,39***	1,58***	1,54***	1,44***	1,42***
Élettárs	1,27***	1,32***	1,54***	1,58***	1,44***	1,41***
Bejegyzett élettárs	1,00	1,01	0,69+	0,74	0,43+	0,57

5. EREDMÉNYEK

Vármegye (ref.: Budapest)	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves népesség		Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség		Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező, 2021-2022-ben hazatérő népesség	
	Alapmodell 1 (kontroll-változók) térfé	Alapmodell 2 (AI+ vissza-térő-e) változók	Alapmodell 3 (A3+ migráció jellemzői) változók	Alapmodell 4 (A4+ migráció jellemzői) változók	Alapmodell 5 (A5+ migráció jellemzői) változók	Alapmodell 6 (A6+ migráció jellemzői) változók
Baranya	0,97**	0,97***	0,82***	0,80***	0,85+	0,82**
Bács-Kiskun	0,98*	0,97***	0,83***	0,78***	0,83*	0,80***
Békés	1,03**	1,02+	0,83***	0,82***	0,88+	0,88**
Borsod-Abaúj-Zemplén	0,77***	0,76***	0,73***	0,73***	0,84**	0,84**
Csongrád-Csanád	1,05***	1,01	0,87***	0,88***	0,81**	0,80***
Fejér	1,17***	1,09	0,99	0,91*	1,01	0,94
Győr-Moson-Sopron	1,32***	1,31***	1,14***	1,15***	1,27**	1,31***
Hajdú-Bihar	0,84***	0,83**	0,79***	0,78***	0,88+	0,86**
Heves	0,92***	0,91***	0,90*	0,89*	1,00	0,99
Komárom-Esztergom	1,30***	1,29***	1,04	1,06	0,91	0,96
Nógrád	0,85***	0,83***	0,76***	0,75***	0,81*	0,77*
Pest	1,00	0,99	0,94*	0,95*	0,96	0,95+
Somogy	0,80***	0,79***	0,71***	0,70***	0,88+	0,84+
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0,82***	0,80***	0,73***	0,67***	0,81**	0,74***
Jász-Nagykun-Szolnok	0,91***	0,90***	0,88**	0,86***	0,98	0,98
Tolna	1,00	0,99	0,82***	0,81***	0,81+	0,77**
Vas	1,34***	1,32***	1,02	0,99	1,11	1,02
Veszprém	1,20***	1,19***	0,98	0,98	1,06	1,06

	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező, 2021-2022-ben hazatérő népesség
Alapmodell 1 (kontroll- változók)	Alapmodell 1 (A1+ vissza- térő-e)	Alapmodell 2 (kontroll- változók)	Alapmodell 3 (A3+ migráció jellemzői)	Alapmodell 4 (A4+ migráció jellemzői)
1,01	1,00	0,99	0,79***	0,78***
0,99	0,99+	0,79***	0,79***	0,87*
0,56***	0,56***	0,52***	0,67***	0,84***
0,62***	0,65***	0,59***	0,68***	0,69***
0,27***	0,27***	0,55*	0,69	0,89
1990 utáni migrációs tapasztalat (ref.: nem volt)				
Volt	0,60***	0,62***		
Migráció hossza (ref.: max. 12 hónap)				
13-24 hónap	1,02	0,98	1,00	0,93
25-36 hónap	0,98	0,98	0,94	0,96
37-48 hónap	0,94	0,94	0,94+	0,85*
Több, mint 48 hónap	0,80***	0,83***	0,83***	0,74***
Visszatérés ideje (ref.: 1990-1994)				
1995-1999	1,03	1,05		
2000-2004	1,00	1,00		
2005-2009	0,86+	0,88+		
2010-2014	0,80*	0,81*		
2015-2016	0,80*	0,80*		
2017-2020	0,81*	0,78*		
2021-2022	0,41***	0,42***		
Célország (ref.: Ausztria)				
Németország	0,97	0,99	0,88*	0,91*
Egyesült Királyság	0,91***	0,95*	0,80***	0,84***
Olaszország	0,89*	0,93*	0,72*	0,78*
Hollandia	0,83***	0,83***	0,68***	0,68***
Egyéb EGT-ország	0,83***	0,89***	0,71***	0,79***
USA	0,71***	0,75***	0,52***	0,57***

	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	
	Alapmodell 1 (kontroll- váltózkodó) (A1+ vissza- térő-e)	Alapmodell 2 (kontroll- váltózkodó) (A1+ vissza- térő-e)	Alapmodell 3 (kontroll- váltózkodó) jellemzői	Alapmodell 4 (kontroll- váltózkodó) jellemzői	Alapmodell 5 (kontroll- váltózkodó) jellemzői	Alapmodell 6 (kontroll- váltózkodó) jellemzői
Egyéb ország			0,66***	0,73***	0,68***	0,78***
Visszatérés óta eltelt idő (ref: 1-7 év)						
3-5 év			1,13***	1,12***		
6-10 év			1,24**	1,20**		
11-20 év			1,30**	1,23*		
Több, mint 20 év			1,28*	1,24+		
N	4 803 673	5 199 093	213 734	240 629	34 833	32 651
Nagelkerke R ²	0,117	0,116	0,079	0,088	0,058	0,064

Forrás: 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Megjegyzések: Függetlenség: foglalkoztatottság; referencia kategória: munkanélküli vagy eltarított; de nem tanul. A szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; + p<0,1.

30. táblázat:

A magas képzettséget igénylő foglalkoztatottságot befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)

	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves népesség		Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	
	Alapmodell 7 (kontroll-változók)	Teljes modell 7 (A7+ migráció jellemzői)	Alapmodell 9 (kontroll-változók)	Teljes modell 9 (A9+ migráció jellemzői)
Nem (ref.: férfi)	1,26***	1,26***	1,02+	1,00
Nő			1,02*	1,01
Korcsoport (ref.: 15–19)				
20–24	1,46***	1,46***	1,17+	1,39**
25–29	1,88***	1,89***	1,39***	1,68***
30–34	1,91***	1,91***	1,42***	1,71***
35–39	1,96***	1,96***	2,01***	1,70***
40–44	2,15***	2,15***	2,19***	1,71***
45–49	2,38***	2,39***	2,40***	1,79***
50–54	2,39***	2,39***	2,38***	1,60***
55–59	2,21***	2,21***	1,51***	1,56***
60–64	2,00***	2,00***	1,33	1,34**
Iskolai végzettség (ref.: 8 osztály vagy kevesebb)				
Szakmunkás	2,13***	2,13***	1,28***	1,30***
Érettségi	10,78***	10,78***	5,61***	5,58***
Felsőfokú	89,12***	89,15***	42,94***	40,38***
Családi állapot (ref.: nőtlen/hajadon)				
Házas	1,28***	1,27***	1,36***	1,34***
Özvegy	1,15***	1,13***	1,23***	1,28**
Elvált	1,13***	1,13***	1,15***	1,15***
Élettárs	1,05***	1,04***	1,04+	1,04*
Bejegyzett élettárs	1,37***	1,43***	1,55+	1,38
			1,58*	1,45+
			1,29***	1,31***
			5,46***	5,44***
			41,52***	39,42***
			1,32***	1,31***
			1,16*	1,20**
			1,14**	1,14***
			1,04*	1,03
			1,58*	1,45+

5. EREDMÉNYEK

	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves népesség			Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves népesség			Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15-64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség		
	Alapmodell 7 (kontroll-változók)	Alapmodell 7 (A7+ migráció jellemzői)	Alapmodell 8 (kontroll-változók)	Alapmodell 8 (A8+ migráció jellemzői)	Alapmodell 9 (kontroll-változók)	Alapmodell 9 (A9+ migráció jellemzői)	Alapmodell 10 (kontroll-változók)	Alapmodell 10 (A10+ migráció jellemzői)	Alapmodell 10 (kontroll-változók)
Vármegye (ref.: Budapest)									
Baranya	0,71***	0,71***	0,73***	0,73***	0,59***	0,65***	0,63***	0,67***	
Bács-Kiskun	0,60***	0,60***	0,61***	0,61***	0,51***	0,55***	0,53***	0,57***	
Békés	0,55***	0,55***	0,57***	0,57***	0,42***	0,46***	0,45***	0,48***	
Borsod-Abaúj-Zemplén	0,61***	0,61***	0,63***	0,63***	0,47***	0,51***	0,51***	0,54***	
Csongrád-Csanád	0,62***	0,62***	0,64***	0,64***	0,55***	0,57***	0,59***	0,60***	
Fejér	0,73***	0,73***	0,74***	0,74***	0,66***	0,69***	0,69***	0,72***	
Győr-Ménfőcsanak-Sopron	0,59***	0,59***	0,61***	0,61***	0,55***	0,60***	0,59***	0,63***	
Hajdú-Bihar	0,62***	0,62***	0,63***	0,63***	0,52***	0,56***	0,55***	0,58***	
Heves	0,60***	0,60***	0,61***	0,61***	0,50***	0,53***	0,53***	0,55***	
Komárom-Esztergom	0,78***	0,78***	0,78***	0,78***	0,67***	0,71***	0,69***	0,71***	
Nógrád	0,60***	0,60***	0,61***	0,61***	0,50***	0,53***	0,53***	0,55***	
Pest	0,78***	0,78***	0,80***	0,80***	0,75***	0,77***	0,77***	0,78***	
Somogy	0,62***	0,62***	0,64***	0,64***	0,49***	0,54***	0,52***	0,56***	
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0,54***	0,54***	0,54***	0,54***	0,44***	0,48***	0,45***	0,49***	
Jász-Nagykun-Szolnok	0,62***	0,62***	0,63***	0,63***	0,50***	0,54***	0,52***	0,56***	
Tolna	0,63***	0,63***	0,64***	0,64***	0,47***	0,52***	0,49***	0,54***	
Vas	0,55***	0,55***	0,56***	0,56***	0,44***	0,49***	0,47***	0,51***	
Veszprém	0,68***	0,68***	0,70***	0,70***	0,60***	0,65***	0,63***	0,67***	
Zala	0,60***	0,60***	0,61***	0,61***	0,49***	0,56***	0,52***	0,58***	
Állampolgárság (ref.: csak magyar)									
Csak külföldi			0,91***	0,91***			0,91**	0,93*	
Kettős: magyar és külföldi			0,90***	0,90***			1,02	1,00	
Kettős: külföldi és külföldi			1,43***	1,43***			1,98**	2,05**	
1990 utáni migrációs tapasztalat (ref.: nem volt)									
Volt		0,99+							

	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves népesség	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség
	Alapmodell 7 (kontroll-változók)	Alapmodell 8 (kontroll-változók)
	Teljes modell 7 (A7+ migráció jellemzői)	Teljes modell 8 (A8+ migráció jellemzői)
	Alapmodell 9 (kontroll-változók)	Alapmodell 10 (kontroll-változók)
	Teljes modell 9 (A9+ migráció jellemzői)	Teljes modell 10 (A10+ migráció jellemzői)
Migráció hossza (ref.: max. 12 hónap)		
13–24 hónap	0,93*	0,93*
25–36 hónap	0,92**	0,91**
37–48 hónap	0,93*	0,92**
Több mint 48 hónap	0,90***	0,90***
Viszátérés ideje (ref.: 1990–1994)		
1995–1999	1,01	1,00
2000–2004	0,87**	0,87**
2005–2009	0,73***	0,74***
2010–2014	0,70***	0,71***
2015–2016	0,66***	0,67***
2017–2020	0,63***	0,62***
2021–2022	0,56***	0,55***
Célország (ref.: Ausztria)		
Németország	1,10***	1,09***
Egyesült Királyság	1,15***	1,14***
Olaszország	1,29***	1,29***
Hollandia	1,18***	1,16***
Egyéb EGT-ország	1,36***	1,33***
USA	1,61***	1,61***
Egyéb ország	1,44***	1,26***

	Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves népesség		Magyarországon született, magyar állampolgárságú, 15–64 éves, 1990 utáni migrációs tapasztalattal rendelkező népesség	
	Alapmodell 7 (kontroll-változók)	Teljes modell 7 (A7+ migráció jellemzői)	Alapmodell 8 (kontroll-változók)	Teljes modell 8 (A8+ migráció jellemzői)
Visztlérés óta eltelt idő (ref.: 1-2 év)				
3-5 év				
6-10 év				
11-20 év				
Több, mint 20 év				
N	4 974 659	4 974 659	5 381 660	5 381 660
Nagelkerke R ²	0,473	0,473	0,468	0,468
			215 044	195 939
			0,461	0,468
				241 803
				0,453
				1,05*
				1,11*
				1,16***
				1,04
				0,99
				218 909
				0,461

Forrás: 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

Megjegyzések: Fügő változó: magas képzettséget igénylő foglalkoztatottság; referencia kategória: nem magas képzettséget igénylő foglalkoztatottság. Magas képzettséget igénylő foglalkozások: 1) fegyveres szervek foglalkozásai; 2) gazdasági, igazgatási, érdekl-képiseleti vezetők, tővényhozók; 3) felsőfokú képzettség önálló alkalmazásai; igénylő foglalkozások; 4) egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások. A szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; + p<0,1.

5.4. A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK, EGYÉNI MOTIVÁCIÓK ÉS A VISSZATÉRÉS UTÁNI TAPASZTALATOK

A következő fejezetben részletesen kitérünk a kivándorlás előzményeire, a kivándorlást meghatározó tényezőkre, elemezzük a külföldi tartózkodásra jellemző gazdasági sikeresség, a társadalmi-kulturális integráció és a transznacionális aktivitás (itthoni kapcsolatok ápolása, hazalátogatás gyakorisága stb.) hatását a visszavándorlásra és a visszavándorlás utáni életre. Emellett kitérünk a visszavándorlás motívumára, a visszavándorlási döntésben közrejátszó motivációkra, valamint a visszavándorlást követő reemigrációs tervekre.

5.4.1. VISSZAVÁNDORLÓK A KIVÁNDORLÁS KONTEXTUSA ÉS A MIGRÁCIÓS DÖNTÉS SZERINT

MAKAY ZSUZSANNA

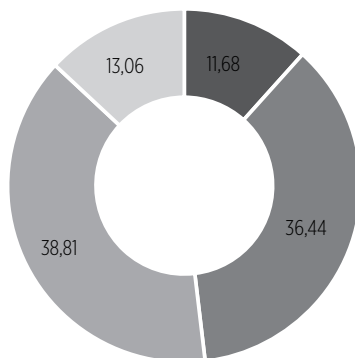
A visszavándorlás körülményeinek vizsgálata előtt érdemes megnézni, hogy a kivándorlási döntések milyen kontextusban születtek meg. A már bemutatott kérdőíves adatgyűjtésből dolgozunk, így eredményeink kizárólag azokra vonatkoznak, akik legalább egyéves külföldi tartózkodás után visszatértek Magyarországra. Attól, aki élete során többször tartózkodott legalább egy évig külföldön, azt kértük, hogy a legutolsó tartózkodására vonatkozóan töltsse ki a kérdőívet. Az adatfelvételben részt vevő személyek egyötöde volt ilyen helyzetben, a többiek egyetlen alkalommal tartózkodtak huzamosabb ideig külföldön.

A kivándorlás éve és országa

A kérdőíves felmérésünk válaszadóinak legnagyobb hányada, 39%-a 2016 és 2018 között költözött külföldre. 2013 és 2015 között 36%-uk vándorolt ki, míg 2011 és 2012-ben 12%-uk, 2020 és 2022 között pedig 13%-uk (15. ábra).

15. ábra:

A válaszadók megoszlása a kivándorlás éve szerint (%)

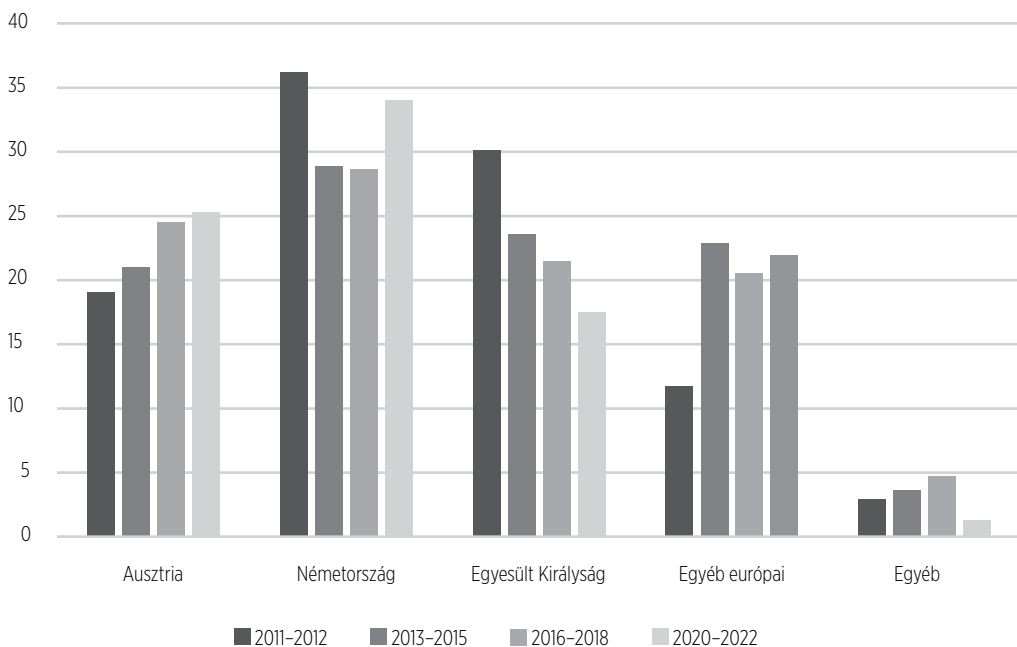
■ 2011-2012 ■ 2013-2015 ■ 2016-2018 ■ 2020-2022

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, n=749

A kivándorlók közel harmada Németországba költözött, Ausztriába és az Egyesült Királyságba minden ötödik válaszadó utazott. E három országba ment tehát a válaszadók mintegy három-negyede. A többiek egyéb európai országba (21%), illetve más földrészre (4%) vándoroltak. Nem figyelhető meg szignifikáns összefüggés a kiköltözés ideje és a célország között, noha az egyértelműen látszik, hogy az Egyesült Királyság népszerűsége csökkent (16. ábra). Ez nem csak a 2020-as Brexit miatt történt, hanem már korábban is megfigyelhető volt. Míg a 2011–2012-ben költözők közel harmada a szigetországba ment, addig ez már csak 22% volt a 2016–2018 között költözők esetében. A jelenség inkább a többi európai ország munkapiaci nyitásával magyarázható, mert azon válaszadók aránya, akik nem a három legnépszerűbb ország egyikébe költöztek, 12%-ról 22%-ra nőtt a megfigyelt időszak alatt. Ausztria, mint célpont növekvő népszerűségnek örvendett a vizsgált időszak alatt, a 2020–2022-ben költözők negyede ide vándorolt. Németországba 2011 és 2012 között mentek a legtöbben, a kivándorlók több mint harmada. Utána viszont valamelyest csökkent népszerűsége, ám a legutóbbi időszakban ismét emelkedő tendencia figyelhető meg.

16. ábra:

Az egyes célországokban élő, majd onnan hazatérő válaszadók megoszlása a külföldre költözés ideje szerint (%)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, $n=749$.

A kivándorlás előtti otthoni körülmények

A kivándorlás előtt a válaszadók többsége a szülőjével élt, ami nem meglepő, hiszen közel 60%-uk 30 év alatti volt a kivándorlás idején. Ennek a korosztálynak több mint kétharmada a szülőjével élt ekkor. A kivándorlók 17%-a egyedül élt, 22% partnerrel és 14% gyermekkel is élt.

A 30 év alattiak nagyrésze még tanult itthon, miközben a két középső korcsoport tagjai az esetek 92%-ban dolgoztak.

Kérdőíves adatfelvételünk során feltettük a kérdést, hogy a visszatérők számára kik voltak azok a személyek, akik a kivándorlási döntés meghozatalában fontos szerepet játszottak. Itt a megfigyelést azokra szűkítettük, akik összesen egyszer éltek külföldön, hiszen a többiek esetében más mechanizmusról van szó, egy újabb migrációs döntés meghozatalában más tényezők játszanak közre. A válaszadók közel 70%-a megjelölte partnerét, egyéb családtagját vagy munkatársát, olyan személyként, akivel a döntést átbeszélte. Emellett 56%-ot tett ki azon válaszadók aránya, akiket olyan ismerős vagy családtag befolyásolt a döntésben, aki dolgozott már külföldön, vagyis feltehetően hiteles információval tudott szolgálni a külföldi élettel kapcsolatban. Ez egybevág azzal a korábbi kutatási eredménnyel, mely szerint a kivándorlás célhelyén meglévő társadalmi tőke erősíti a kivándorlási szándékot (Haug, 2008). Erről tanúskodik több olyan interjúalany által elmondott is, akit már kint élő ismerőse segítette az első időszakban:

„(...) biztos helyre mentem, a testvéremhez mentem, aki biztos egzisztenciával rendelkezett, orvosként dolgozott kint akkor Németországban, és volt helyem, és úgymond vártak, jöttek értem a repülőtérre, vittek-hoztak, tehát nagyon-nagyon jó dologom volt. (...) Az első két hónap, amikor Düsseldorfba kimentem, az egy olyan időszak volt, amikor álláskereséssel elment az idő. Nézegettük a weboldalakat, tesóm segített abban. Összeállítottunk egy önéletrajzot és egy ajánlólevelet, és küldözgettem mindenhová. Volt ahová behívtak, volt ahová nem, és addig-addig küldtem, ameddig nem találtam munkát.” (110 – férfi, 31 éves, 4 év Németországban és Svájcban)

„(...) volt egy munkatársam, akivel együtt dolgoztunk az egyik cégnél, és ő kiment Németországba dolgozni. (...) Ő mesélt mindent róla, hogy milyen kint Németországban, és addig győzködött, »Gyere ki, gyere ki, milyen jó lesz ott kint, nem leszel egyedül!«, meg több pénzt is kereshetek. (...) A lehetőséget megláttam, úgy gondoltam, ez előre segíti az életemet.” (107 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

„Az ok nagyon egyszerű volt, itt voltunk a válság után, nem volt munkahelyem, és az ismerőseim szóltak, hogy van hely Olaszországban, oda menjek ki. (...) egy étterembe kellett menni konyhai kisegítőnek, mosogatónak, de sok pénzért, nettó 2 ezer euróért.” (109 – nő, 39 éves, 3 év Ausztriában)

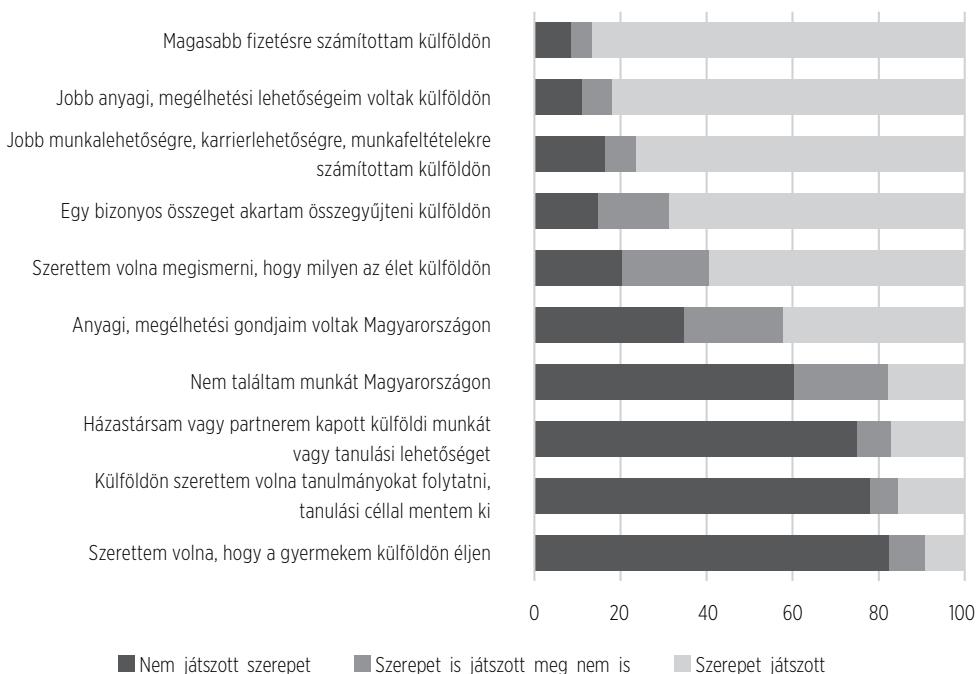
A külföldre költözés motivációi és az előzetes tervek

A külföldre költözés melletti döntésben a legtöbb válaszadó esetében több tényező is szerepet játszott. Az elsődleges tényezők mind anyagi vonatkozásúak: a válaszadók 87%-a magasabb fizetésre számított külföldön, és 82%-uk megjelölte azt a választ, hogy a jobb

anyagi, megélhetési lehetőségek miatt ment külföldre (17. ábra). A harmadik leggyakrabban említett tényező a jobb munkalehetőség, karrierlehetőség volt, míg a negyedik indok ismét az anyagi tényezőkre vonatkozott: a válaszadók kétharmada mondta, hogy egy bizonyos összeg összegyűjtése volt a szándéka külföldön. Mindez azonban nem feltétlenül jelentette azt, hogy súlyos anyagi gondok miatt került sor a kivándorlásra. Azt ugyanis, hogy „súlyos anyagi, megélhetési gondjaim voltak”, kevesebb, mint a válaszadók fele jelölte meg. Itt a legnagyobb ugyanakkor azok száma, akiknél ez részben szerepet játszott (23%). A válaszadók egyharmada pedig kifejezetten azt nyilatkozta, hogy ez a tényező nem játszott szerepet a döntésében. Hasonló mintázat figyelhető meg a külföldi munkavállalással, karrierlehetőségekkel kapcsolatban is. Míg ez az egyik legfontosabb kiköltözést motiváló tényező, viszonylag alacsony azok aránya, akik kifejezetten munkanélküliség miatt költöztek külföldre. A válaszadók 60%-ának döntésében nem játszott szerepet ez a tényező.

17. ábra:

A válaszadók megoszlása aszerint, hogy egyes tényezők milyen mértékben játszottak szerepet a külföldre költözés melletti döntésben (%)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, n=749.

A kíváncsiság, a kalandvágy ugyanakkor egy fontos tényező, hiszen a válaszadók 60%-a mondta, hogy szeretne volna megismerni, hogy milyen az élet külföldön. A magánéleti tényezők, vagyis a partner külföldi állása vagy az a kíváncsiság, hogy a gyermekek külföldön

éjljenek, a válaszadók döntő többsége esetében nem játszottak szerepet a döntésben. Tanulási céllal a válaszadók 16%-a indult külföldre.

A kivándorlási döntést tehát több dimenzió mentén hozták meg a költözők, ahogy az interjúrésztletekből is kiderül.

„Igazából nem az vitt ki külföldre, hogy itthon utálok lenni, de az se, hogy szeretnék kint élni, hanem csak simán miért ne alapon. Abban biztosak voltunk a barátommal, hogy itthon nem tudnánk olyan tőkét összeszedni, amiből majd esetleg házat tudunk venni, vagy telket, vagy amire hitelt tudunk építeni, ez egy nagyon nagy húzóerő volt. De ebbe nem igazán gondoltam bele, ez inkább kint alakult ki, amikor hónapról hónapra láttuk, hogy wow, lehet is félretenni pénzt, ez nagyon durva. (...) Nem szerettem volna külföldre menni, úgy voltam vele, hogy nekem sok mindenkim kint volt a családból, de én szeretek itt lakni, szeretem ezt a nyelvet, ezt a kultúrát (...), viszont arra gondoltam, amikor a barátom felhozta, hogy mi lenne, ha mennénk, hogy mikor mennék, ha nem most. És igazából úgy voltam vele, hogy nem utasíthatok el valamit, ami lehet, hogy jó lesz. (...) nem is terveztünk nagyon sok időre menni, úgy voltunk vele, hogy másfél, maximum két év, de igazából, ameddig a kedvünk tartja. Nem is úgy indultunk el, hogy kint akarunk maradni.” (101 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban)

„Tudtunk gyűjtögetni, de úgy éreztük, hogy minden fiatal szeretné megalapozni a jövőjét, és azt meg nem láttuk. Nem láttunk egy aranyos kis házat, ahol elélegélünk. (...) Hiába Pesten élünk, nem kerestünk rosszul, tudtunk félretenni (...), de egyszerűen, ha jött egy váratlan esemény, egy autójavítás, egy esküvő, egy plusz kiadás, akkor oda jutottunk, hogy most megint 2 lépést visszaléptünk. Haladtunk, volt egy kiadás, puff vissza a starthoz. (...) Az is egy kérdés volt, hogy mikor lesz gyerekünk, és hová legyen gyerekünk, ha nem is érezzük stabilnak az anyagi dolgainkat se. (...) Meg hát úgy voltunk vele, hogy mind a ketten angolul tanultunk, próbáljunk ki egy ilyen lehetőséget, külföldön ugyanazt a munkát sokkal jobban megfizetik. Egyébként jól éltünk, mindenünk megvolt, csak egy picit többet akartunk, plusz egy kis élményt, mert tudtuk, hogyha Luxemburgba sikerül elhelyezkednünk, meg ott élni, azért az elég jó kis helyen van. Ott aztán mindenfelé lehet utazni, kicsit többet látni Európából, meg az mindig élmény az embernek, hogyha egy kicsit máshol is él, nyitottabb lesz a szemlélete is. (...) A célunk az volt, hogy gyűjtögessünk. Szerettünk volna a jövőnkre pénzt gyűjteni, meg világot látni egy kicsit, tapasztalni.” (108 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

A kivándorlaskor igen kevés válaszadó tervezte, hogy hosszú ideig vagy akár végleg külföldön marad. A többség egy évre vagy legfeljebb 2–3 évre tervezte a külföldön tartózkodást, ám a válaszadók 29%-ának nem voltak előzetes tervei (31. táblázat).

31. táblázat:

A válaszadók megoszlása annak alapján, hogy a kivándorlás előtt milyen hosszú időre tervezték a külföldi tartózkodást (%)

	%
Legfeljebb egy évre	18,8
2-3 évre	33,3
Több, mint 3 évre	12,0
Akár végleg	7,3
Nem tervezte előre	28,6
Összesen	100,0

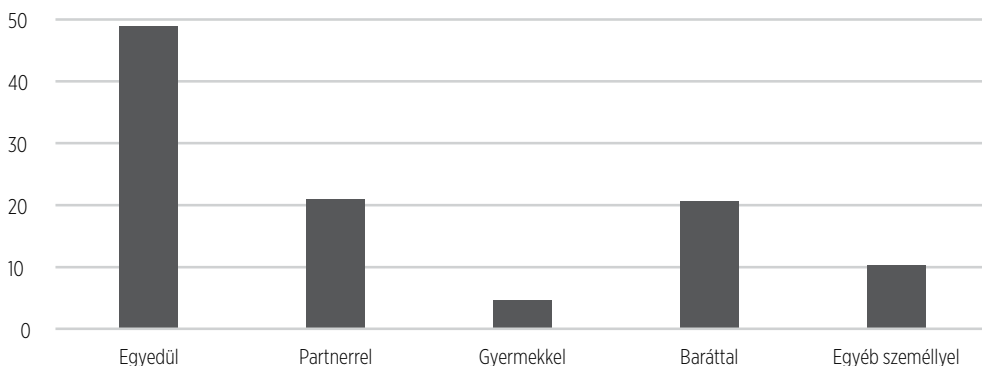
Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, n=749.

A tervezett időtartam szignifikáns összefüggést mutat a kiköltözés előtti általános elégedetlenséggel. Azok a válaszadók, akik nem voltak elégedettek az életükkel nagyobb arányban mondták, hogy hosszabb időre, vagy akár végleg tervezik a külföldi költözést, illetve nagyobb arányban voltak bizonytalanok az időtartamot illetően (az eredmények kérésre elérhetőek). Szintén szignifikáns összefüggés mutatható ki a kivándorlás éve és a tervezett időtartam között, ami azonban pusztán annak tudható be, hogy a 2020 és 2022 közötti kivándorlók között (az adatfelvétel jellegéből adódóan) csak olyan válaszadóink vannak, akik rövid időre költöztek külföldre, majd visszatértek. A tervezett idő ugyanakkor nem mutat szignifikáns összefüggést az életkorral és a célországgal sem.

A válaszadók közel fele egyedül költözött külföldre (18. ábra). A partnerrel, illetve barátal költözők aránya 20–20%, miközben viszonylag alacsony azok aránya, akik gyermekkel (is) költöztek (csupán 5%).

18. ábra:

A válaszadók megoszlása a „Kivel költözött külföldre?” kérdésre adott válaszok alapján (%)

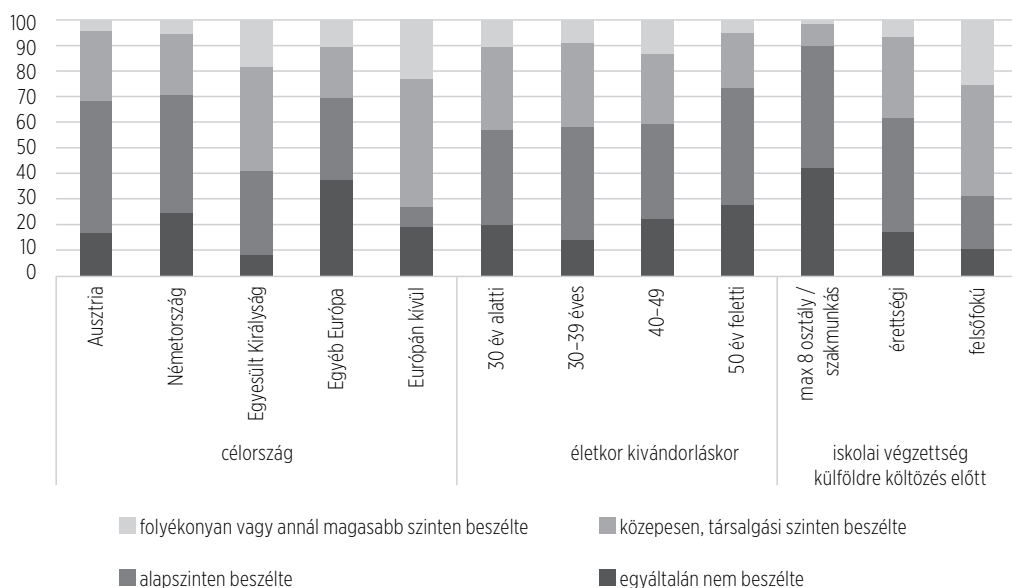
Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, n=749.

A válaszadók közel kétharmada legfeljebb alapszinten beszélte a célország nyelvét a kiköltözés előtt, viszont minden ötödik személy egyáltalán nem beszélte azt. A nyelvismeret természetesen szorosan összefügg a célországgal, életkorral, iskolai végzettséggel.

Az Egyesült Királyságba vándorlók nagyobb arányban beszéltek legalább közepes szinten a helyi nyelvet (59%), mint azok, akik Ausztriába (32%) vagy Németországba (29%) vándoroltak. Azok körében, akik egyéb európai országba vándoroltak, kiemelkedő a helyi nyelvet egyáltalán nem beszélők aránya (37%), miközben azok, akik egyéb (nem európai) országba mentek, gyakrabban beszéltek legalább közepesen, de akár folyékonyan is a helyi nyelvet (19. ábra).

19. ábra:

A válaszadók megoszlása a helyi nyelv ismerete és egyéb tényezők szerint (%)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, $n=749$.

Életkor szerint megfigyelhető, hogy az idősebbek gyakrabban keltek úgy útra, hogy egyáltalán nem vagy csak alapszinten beszéltek a célország nyelvét. Ám a fiatal, 30 alatti kivándorlók körében is 19%-ot tett ki azok aránya, akik egyáltalán nem beszéltek a nyelvet, és 40%-ot azoké, akik alapszinten beszéltek.

A különbségek iskolai végzettség szerint is számottevők. Az alacsony végzettségűek közül legalább közepes szinten alig tízből egy beszélte a célország nyelvét. Ugyanez a középfokú végzettséggel rendelkezők több mint harmadáról, a diplomásoknak pedig több mint kétharmadáról mondható el.

Fontos kérdés, hogy a célországban várta-e biztos állást a kivándorlót, vagy bizonytalanabb helyzetbe indult, még nem volt munkája. Az adatokból kiderül, hogy a válaszadók döntő többsége úgy indult útnak, hogy már megvolt a munkája, és csak minden ötödik visszatérő költözött úgy külföldre anno, hogy ott kellett munkát keresnie. Akinek már volt munkája, az esetek közel kétharmadában olyan új munkát kezdett, melyet saját maga talált. Előfordult (32%-ban), hogy az ismerősök, barátok segítettek a külföldi elhelyezkedésben, az esetek mintegy 7%-ában pedig az itthoni munkát folytatta a válaszadó külföldön (32. táblázat).

32. táblázat:

A válaszadók megoszlása az alábbi kérdésre: „A kivándorlást követően kellett-e munkát keresni külföldön?” adott válaszok alapján (%)

A kivándorlást követően kellett-e munkát keresni külföldön?	
Igen	20,2
Nem	79,8
Összesen	100,0
Ha nem kellett munkát keresnie:	
Korábban Magyarországon végzett munkáját folytatta	6,6
Már a költözés előtt talált munkát	61,4
Kint lévő rokonok, barátok találtak munkát	32,0
Összesen	100,0

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, n=703.

Azok esetében, akiknek már a költözés előtt volt munkája külföldön, sok esetben minden más (papírok, szállás stb.) előre el lett intézve egy ügynökségen vagy a munkáltatón keresztül, ahogy azt az egyik interjúalany is kifejtette:

„Volt egy kapcsolattartónk, és ők intéztek nekünk mindent. (...) Tolmácsoltak és így elintézték mindent. Ebből a szempontból jó dolgunk volt, mert nem kellett nekünk ilyenekkel foglalkoznunk. Lehet, ezért nem is tudtam beilleszkedni, mert mindent elintézték helyettem.” (107 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban).

Az interjúkból érződik, hogy a legtöbb kivándorló számára a döntéshozatalt komoly – előnyökre és hátrányokra vonatkozó – mérlegelés előzi a meg, és a döntés jellemzően a jelenlegi élethelyzetre, valamint a jövőbeli kilátásokra várt hatások mentén születik meg, gyakran komoly kompromisszumok árán.

5.4.2. A VISSZATÉRŐ MIGRÁCIÓ MOTIVÁCIÓIT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK ÉS A VISSZAVÁNDORLÓK TÍPUSAI

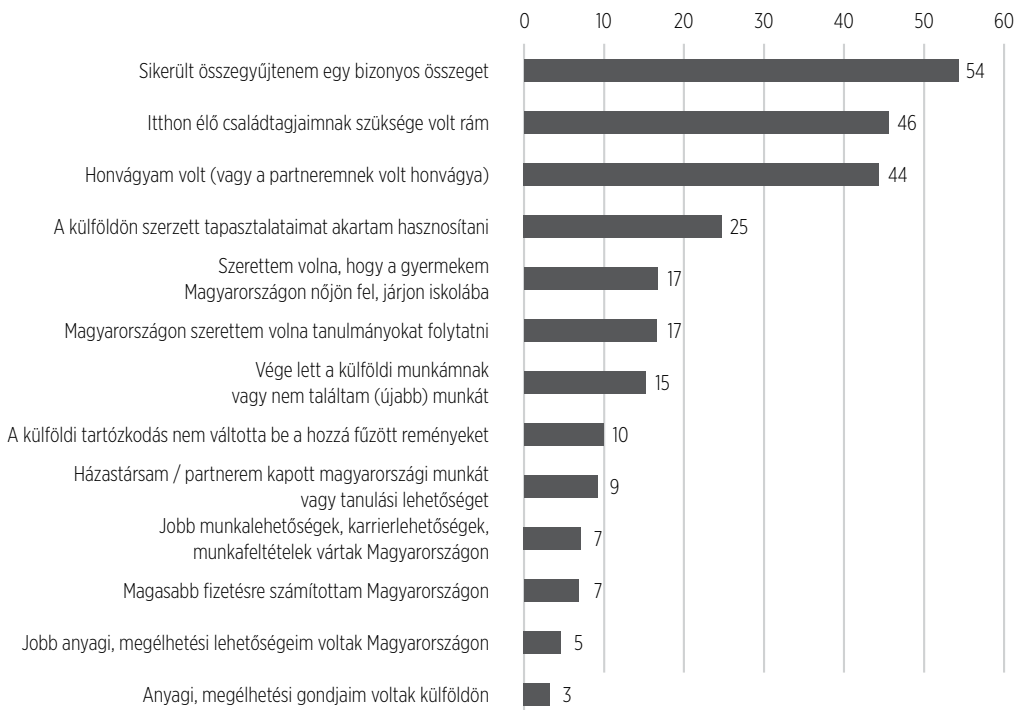
LIGETI ANNA SÁRA

A kivándorláshoz hasonlóan a visszavándorlási döntésben is számos különböző tényező játszik szerepet. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy milyen visszavándorló típusok különíthetőek el a visszavándorlási döntésben közrejátszó okok és motivációk alapján.

A kérdezettek több mint fele (54%) számára nagy vagy nagyon nagy szerepet játszott a visszavándorlási döntésben az, hogy sikerült külföldön egy bizonyos pénzüsszeget megtakarítani a külföldi tartózkodás során, amely a kivándorlás tervezetten átmeneti jellegére utal. Emellett azonban a visszavándorlást motiváló tényezők között a családi, érzelmi okok voltak hangsúlyosabbak. A kérdezettek 46%-a számára nagy vagy nagyon nagy szerepet játszott a visszavándorlási döntésben, hogy a Magyarországon élő családtagjainak szüksége volt rá, 44%-ukat pedig a honvágy (is) motiválta (20. ábra).

20. ábra:

A válaszadók megoszlása a hazaköltözést motiváló tényezők szerint (annak alapján, hogy az adott tényező nagy vagy nagyon nagy szerepet játszott-e a döntésben) (%)

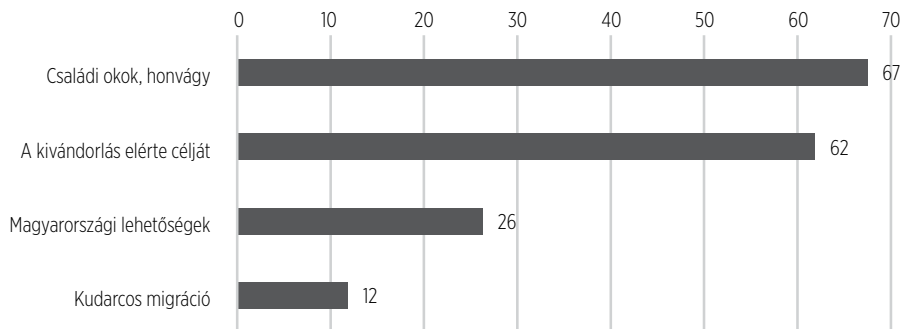
Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

A visszavándorlókat motivációik alapján négy csoportba soroltuk úgy, hogy egy személy több csoportba is tartozhatott (lásd: 4. függelék).¹⁸ Az első kategóriába azok kerültek, akiknek visszavándorlását erőteljesen motiválta valamilyen magyarországi lehetőség: jobb munkalehetőségek vagy -feltételek, karrierlehetőségek, esetleg magasabb fizetés, jobb anyagi, megélhetési vagy tanulmányi lehetőségek Magyarországon. A második kategóriába azok kerültek, akiknek hazatérését honvágy vagy valamilyen családi ok (például az itthon élő családtagjainak szüksége volt a kérdezettre) motiválta. A harmadik kategóriába olyan válaszadókat soroltunk, akiknek teljesült a kivándorlaskor kitűzött céljuk: sikerült egy bizonyos pénzösszeget összegyűjteniük, vagy szeretnék volna Magyarországon hasznosítani a külföldön szerzett tapasztalataikat. Végezetül a negyedik csoportba soroltuk az úgynevezett „kudarcos” kivándorlókat, azokat, akiknek külföldi tartózkodása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, esetleg anyagi, megélhetési gondjaik voltak külföldön.

A válaszadók több mint kétharmadára (66%) volt jellemző, hogy visszavándorlásukat valamilyen családi ok vagy honvágy (is) motiválta, 62%-uk pedig amiatt (is) vándorolt haza, mert a kivándorlaskor kitűzött célja megvalósult. Ennél jóval kevesebben tartoztak a másik két csoportba: 26%-ot a magyarországi lehetőségek vonzottak haza, és 12% sorolható a kudarcos kivándorlók csoportjába (21. ábra).

21. ábra:

A válaszadók megoszlása a visszavándorlási motivációk alapján alkotott visszavándorló-típusok szerint (%)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

A családi okok vagy honvágy miatti hazatérés motívuma az interjúrészekből is jól kirajzolódik.

„(...) nagyon sok honvágyam volt. Nekem ez volt a problémám. Ha jöttem haza kocsival, már jobb volt a levegő, ahog Ausztria felé közeledtem. Szép, tiszta tájak, átjöttél Magyarországra, itt-ott szemét volt, de itthon voltam. Még a levegő is másabb volt a

¹⁸ A válaszadók 1-től 5-ig tartó skálán értékelték különböző szempontokat aszerint, hogy azok mennyire játszottak nagy szerepet a hazatérési döntésükben. Egy-egy szempontot akkor tekintettünk erőteljes tényezőnek, ha az adott tényező nagy vagy nagyon nagy szerepet játszott (4-es vagy 5-ös értékelés) a visszavándorlási döntésben.

határnál. Ahogy Majka mondta: »magyar vagyok és magyarnak születtem.«” (I07 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

„Nagyon vágyódtunk haza, de nem azért, mert Anglia rossz volt, hanem mert úgy éreztük, hogy nem sokkal jobb, mint otthon. Iszonyúan elfáradtunk, hogy angolul kell gondolkodni, hogy másik oldalon közlekedünk, hogy mit vegyünk le a polcról. És a végén nagyon sokszor éreztem, hogy annyira el vagyok fáradva, hogy a munkatársamnak magyarul beszéltem, otthon angolul beszéltem.” (I01 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban)

A családi okok többféle módon is megjelentek az interjúalanyoknál: többeket a Magyarországon maradt családtagok, a családi élettől való elszakadás motivált a hazatérésre, de volt olyan is, akit valamilyen változás – nevezetesen az unoka születése – billentett el a visszavándorlási döntés felé.

„(...) mindig is azt mondom, nem vágyom én sehova, mert ettől nekem sokkal jobbat nem tudnak adni sehol. (...) Már annyira hiányzott, egy csomót güriztem éveken keresztül és a hatodikról könyököltem ki, mondom, milyen jó lenne most otthon. (...) Három évig mondogattuk: »menni kéne, menni kéne«, de mindig találtunk valami kifogást. (...) De nagyon sok mindentől kimaradt az ember, összefüggésekből, ünnepekből, karácsony, nagyon sok mindentől. Az adta a végső lökést, hogy jön az unoka.” (I06 – férfi, 63 éves, 15 év Németországban)

„Még hátrány volt, hogy messze voltam a családtól. Én családcentrikus vagyok. Azt megfigyeltem, hogy öt év a választóvonal. Öt év után annyira elhidegülnek az emberek egymástól, hogy nagyon. Volt egy kollégám, aki azt mondta, hogy a lánya nem látja, csak azt tudja, hogy valahonnan jön a pénz. Én ezt megelőztem és hazajöttem hamarabb.” (I07 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

A második csoportba tartoztak azok, akik amiatt (is) vándoroltak haza, mert a kivándorláskor kitűzött céljuk megvalósult. Ez a motívum interjúrészletekben leginkább az anyagiak tekintetében jelenik meg:

„Mindentől dupla volt itthon, mert tudtam, hogy hazajövök, anyagilag ez töredéke, ez a pénz, amit itt keresek. Dupla mosógép, dupla hűtő, dupla mindentől, ha el is romlik, ne kelljen megvenni. Annak idején ezt én magamnak elgondoltam, hogy így kell, hogy ilyen nagy kiadás minket ne érjen.” (I06 – férfi, 63 éves, 15 év Németországban)

„Én úgy terveztem, hogy egy-két évre megyek csak ki, amíg helyreállunk egy kicsit, de ezt akarom, meg azt akarom, és akkor így lett belőle ennyi. Most meg még ez a koronavírus egy kicsit rásegített, mert igazából előbb akartam eljönni, csak aztán lett ez a Kurzarbeit, nem kellett dolgozni, kaptam pénzt, de egy idő után mondtam, hogy »Na jó, most már elég, és jövök haza.«” (I13 – férfi, 32 éves, 2 és fél év Ausztriában)

A magyarországi lehetőségek szintén leginkább az anyagiak és karrierlehetőségek kontextusában jelentek meg:

„Leadtam a magyarországi állásjelentkezést, amire egyből választ kaptam, egyből interjú, egyből behívtak és ezen a ponton úgy döntöttem, hogy ha ez ilyen jól megy, akkor igazából nincs ok arra, hogy halogassam a visszaköltözést.” (I05 – férfi, 37 éves, 6 év Svájcban)

„Ő [interjúalany férje] sokkal határozottabb ember, mint én. Ő eldönti és tök biztos benne, hogy az úgy jó lesz, én meg fölteszek magamban 28 kérdést. (...) A kis barátjával kintről egy kis vállalkozást próbáltak tervezni, tehát ő már nagyon itthon volt fejben. Ő magabiztosan tudta, hogy ez nekünk jó lesz és az a helyzet, hogy sajnos sokszor igaz van.” (I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

A kvantitatív adatok alapján a kudarcos migráció által motivált csoport volt a legkisebb, csupán a kérdezettek 12%-a tartozott ide. Ennek ellenére a kudarc motívuma számos interjúrészletben megjelent, főként a munkalehetőségek és karrier kontextusában:

„Én szerettem volna maradni, csak nem tudtak engem felvenni rendes munkába, dolgozóként, és ezért jöttem haza, de én nagyon szívesen maradtam volna kint. (...) Nekem azt mondták, hogy nincs pénz új embert felvenni, ez volt az egyik, a másik meg, hogy úgy nem beszéltem a nyelvet egy év után sem, hogy engem éjszakára magamra tudtak volna hagyni teljesen egyedül sérültekkel.” (I04 – nő, 30 éves, 1 év Csehországban)

„A hazatérés gondolata, konkrétan azzal kezdődött, hogy Svájcban nem volt sikeres az álláskeresésem és úgy gondoltam, ezt nem lehet halogatni a végtelenségig, mert hosszútávú következményei lesznek annak, hogy nem vagyok alkalmazva. Úgy gondoltam, hogy a következményei személyesek lesznek, valahogy az én attitűdöm változik meg, mondjuk a munka felé. Meg eszembe jutott, mint lehetséges aggodalom, a felejtés, tehát van egy csomó olyan aktív tudás, amit az ember nem használ, felejtésbe megy.” (I05 – férfi, 37 éves, 6 év Svájcban)

„Bejött ez a válság, de akkor már ők is húzták a szájukat, nincs annyi munka, nem tudunk annyit fizetni, juttatásokat elvették. Utána egyre kevesebb pénzt kaptunk, és már nem motivált a pénz sem. Az elején teljesen jó volt, kiszakadtam, kerestem otthon 100 ezer forintot, kint meg az 5–6-szorosát. Az elég motiváló szerintem. De utána már az se motivált, nem érdekelt a pénz se.” (I07 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

„(...) nem olyan könnyű Svájcban találni olyan munkát, ami nem fizikai, hogyha az embernek nincsen egy jó végzettsége, vagy egy nagyon jó svájci nyelvtudása, és ezek a jött-ment munkák nem voltak már nálam aktuálisak.” (I10 – férfi, 31 éves, 4 év Németországban és Svájcban)

Mivel a kvalitatív interjúk egy speciális időszakban, a COVID-19 világjárvány idején készültek, ez a körülmény is sokaknál motivációs tényezőként jelent meg a hazatéréskor:

„Nem úgy volt a terv, hogy Magyarországra költözünk, hanem az volt a terv, hogy átjövünk Magyarországra, kicsit megpihenünk és megyünk tovább Kínába, január környékén, ott felveszem ezt a pozíciót, de akkor meg jött a Covid. (...) a Covid az eléggé beütött sajnos, mert február óta én nem tudok utazni. (...) Őszintén szólva, utáltam visszajönni

Európába, merthogy Európában én kelet-európai vagyok.” (I02 – férfi, 30 éves, 5 év az Amerikai Egyesült Államokban)

Mivel egy válaszadó több csoportba is tartozhatott, bizonyos csoportok között jellemző volt az átfedtség is. Jelentős átfedésben volt a családi okok vagy honvágy által motivált csoport azokkal, akik szerint a kivándorlásuk elérte célját (a családi okok által motivált visszavándorlók kétharmada sorolható a másik csoportba is, míg azok, akik beteljesült céljaik miatt vándoroltak vissza, 72%-ban hivatkoztak családi okokra is). Azokat, akiket a magyarországi lehetőségek motiváltak, többségében családi okokra is hivatkoztak (60%), illetve úgy gondolták, hogy a kivándorlásuk elérte célját (73%). A legkülönállóbb csoport a kudarcos kivándorlóké volt, azonban nekik is közel felük (49%) nyilatkozta, hogy a magyarországi lehetőségek is hazahúzták.

Az átfedtség, az okok keveredése az interjúrészekben is gyakran megjelent:

„Mi már régóta haza akartunk jönni, csak arra vártunk, hogy a legkisebb gyerek is annyira nagy legyen, hogy ha kell, akkor tudjak mellette utazni. Amikor a gyerekek kicsik voltak, és el kellett mennem egy konferenciára, mert ugye a kutatóknál elő kell adni, akkor mindig jött a férjem, meg vittük a gyereket. Az egy nehéz dolog volt. (...) Addig akartunk kint lenni, amíg nem nagyok a gyerekek. Végül is 2009-ben született a legkisebb, és amikor olyan 3–4 éves lett, gondoltuk itt az ideje, hogy hazaköltözzünk. Akkor elkezdtem én is, meg a férjem is munkát keresni. Azt mondtuk, ha egyikünk kap egy olyan állást, amiben elég jó a fizetés, hazajövünk. (...) Végül szerencsénk volt, mert mind a ketten egyszerre kaptunk jó állást.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

„(...) úgy éreztem, hogy ez a gyerek dolog amúgy tök király, és akkor mi lenne, hogyha inkább abba fektetném az energiámat, hogy mondjuk akár legyen nekem is. És akkor én úgy döntöttem, hogy akkor inkább hazajönnék, és kezdenék valamit végre a saját életemmel is. Úgyhogy amíg kint voltam, akkor újra jelentkeztem az egyetemre, hogy befejezzem a diplomámat. Gondoltam, hogy hazajövök (...), befejezem az egyetemem, és valami munkát csak találok.” (I11 – nő, 28 éves, 2 év az Amerikai Egyesült Államokban)

„(...) bátyámék 5 évet éltek kint, 5–6-ot, valahogy így, nagyon sokat, és ők azt mondták, hogy hát ők hazaköltöznének lassan. (...) Akkor már nagyon a nyakunkon volt a Brexit, nem tudtuk, hogy mi lesz utána, nagyon nagy volt a bizonytalanság, a font mennyit fog érni, sok olyan tényező volt, ami miatt úgy voltunk vele, hogy lehet, hogy jobb elhagyni Angliát. (...) úgy voltunk vele, hogy ha ők jönnek, akkor mi is. Tehát akkor inkább költözzünk együtt, együtt küldjük haza a csomagjainkat, a bútorainkat, egyebeket, és akkor inkább közös legyen a hazatérés, mert önállóan lakást nem tudtunk volna bérelni, és akkor nem tudtunk volna félretenni annyi pénzt, ami a célunk volt. És így jött, hogy májusban lejárt a lakásbérleti szerződésünk, hazaküldtük a csomagokat, és úgy voltunk vele, hogy ennyi elég volt. Majdnem két év. Az angolunk jobb lett, van tőkénk, itthon kezdünk bele a nagybetűs életbe. (...) munkakeresőként, de legalább a saját nyelvünkön beszélhetünk, közelebb leszünk a családtagjainkhoz, ez motivált.” (I01 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban)

„Tudtam, hogy a Marcinak [interjúalany gyermeke] jó hogy hazajövünk, mert itt lesz a családjával, végre több időt tud a mamival, papival, mindenkivel tölteni. A férjemnek is ez a munkahely annyira nem jött be, kicsit kifacsarták, ő nagyon hazavágyódott, sokkal jobban, mint én. Bennem az volt, hogy lehet, hogy a Marcinak arra kell megadni az esélyt, hogy többnyelvűségben nőhessen fel. Ott aztán tanulhatott volna franciát, németet, angolt. Szóval én ezt nagyon meg akartam neki adni. Meg azt, hogy egy nyitottabb irányban nőjön fel, mint ami itthon van, de arra jutottunk, hogy ahhoz, hogy ő nyitott legyen, nem biztos, hogy az kell, hogy külföldön éljen feltétlenül, hanem amit tőlünk lát, meg hall, meg tapasztal. Most élhetünk külföldön is, ha a szülei zárkóztak. (...) Végül is úgy döntöttünk, hogy hazajövünk. De ott azért sokáig hezitáltam: adjunk neki családot, otthont, vagy maradjunk, kicsit sose leszünk otthon, de talán jobb lesz a taníttatása.” (I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

„(...) ha Németországban maradtam volna, talán még mindig ott lennék, de így, hogy otthagytam Németországot, és Svájcban voltam, így azt mondom, hogy a munka végett költöztem haza részben, részben pedig szerettem volna újból magyarul beszélni, magyar emberek között. Fontos volt számomra az anyanyelv, és hiányzott is. Hiányozott másik tesóm, hiányzott édesapám is, akivel rendszeresen nem is találkoztam azóta.” (I10 – férfi, 31 éves, 4 év Németországban és Svájcban)

Azt, hogy milyen tényezők határozzák meg a visszavándorlás motivációját, binomiális logisztikus regressziókkal vizsgáltuk (22. ábra). A négy csoport összehasonlíthatósága érdekében nem esélyhányadosokat, hanem átlagos marginális hatásokat¹⁹ vizsgáltunk (Bartus, 2005; Leeper, 2017).

A családi okok és a honvágy leginkább a Németországban élőkre, valamint a két idősebb, 30–39 éves és legalább 40 éves korcsoportra volt jellemző. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy ezek a korcsoportok azok, amelyek már nagyobb valószínűséggel alapítottak saját családot, esetleg saját gyermekük is van, akiknek szempontjait figyelembe vehetik a visszavándorlási döntés során, másrészt nagyobb valószínűséggel hárul rájuk a felelősség, hogy Magyarországon élő idősebb családtagjaikról gondoskodjanak. Érdekes azonban, hogy nem volt szignifikáns különbség azok között, akik háztartástagjaikkal vándoroltak ki, illetve egyedül (esetleg otthon hagyott háztartástagjaik nélkül). Látható az is, hogy minél több szállal kötődött a kérdezett Magyarországhoz, annál valószínűbb volt, hogy családi okok vagy honvágy motiválta a hazatérését. A családi okok és a honvágy a visszavándorlás időzítésével is szignifikáns kapcsolatban állt (bár ebben az esetben az ok-okozati kapcsolat inkább fordított), hiszen jellemzőbb volt a csoportra, hogy a tervezetthez képest előbb megszakították külföldi tartózkodásukat.

A második csoportba azok tartoztak, akiknek visszavándorlását erőteljesen motiválta, hogy külföldi tartózkodásuk elérte az előre eltervezett célját. Bár nagyobb eséllyel tartoztak a csoportba olyanok, akik hosszabb időt, legalább két évet éltek külföldön, a csoport tagjait minden más csoportnál alacsonyabb fokú külföldi integritás jellemezte. Ezzel együtt azonban nagyobb valószínűséggel fűzte őket több szál Magyarországhoz. Azzal együtt,

¹⁹ A modellek illesztése, illetve az AME-ek kiszámítása az R stats csomagjának (3.6.2 verzió) glm funkciójával, valamint a margins csomaggal történt (R Core Team 2022; Leeper et al. 2017).

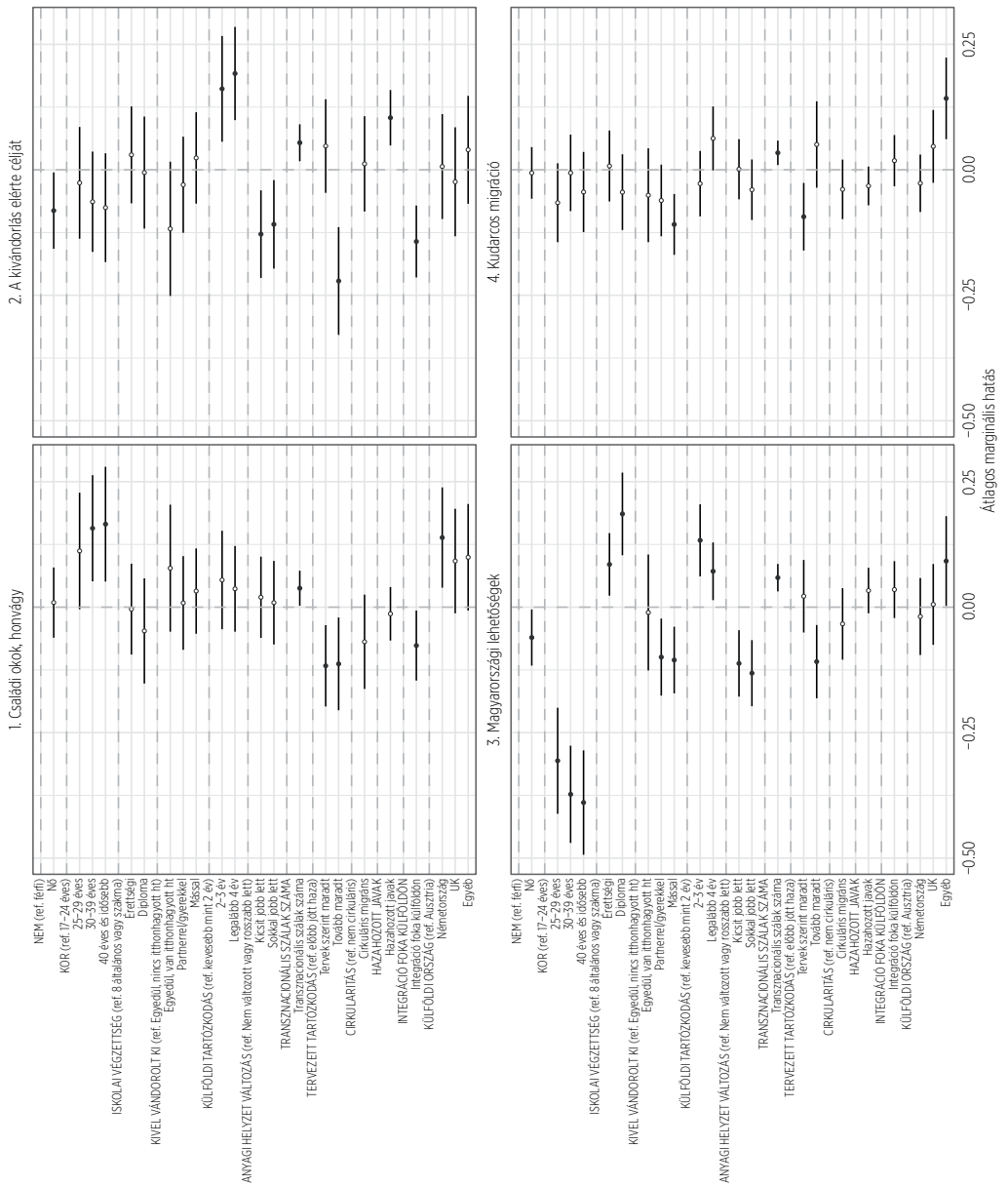
hogy hosszabb távú külföldi tartózkodás jellemezte a csoportot, a tervekhez képest kitolt visszavándorlás csökkentette a csoporthoz tartozás esélyét. Látható az is, hogy a férfiak nagyobb eséllyel vallották, hogy a külföldön elért céljaik motiválták a visszavándorlásukat. Habár a külföldön felhalmozott szellemi javak, hasznos külföldi tapasztalatok növelték a csoporthoz tartozás esélyét, az anyagi javak felhalmozása kevésbé jellemezte a csoportot, hiszen csökkentette a csoporthoz tartozás esélyét, ha a kérdezett anyagi helyzete javult a külföldön töltött idő során.

A magyarországi lehetőségek (például itthoni karrierlehetőségek, magasabb fizetés stb.) leginkább a férfiak, a legfiatalabb, 17–24 éves korcsoport, az egyedül kivándorlók, valamint magasabb iskolai végzettségűek hazatérését motiválta. A csoportba ezen kívül nagyobb eséllyel tartoztak olyanok, akik hosszabb időtávot töltöttek külföldön, azonban csak a tervezett ideig maradtak vagy annál előbb hazatértek. Látható az is, hogy a csoport tagjai erőteljesen kötődnek Magyarországhoz, valamint nem jellemző rájuk, hogy javult volna az anyagi helyzetük a külföldi tartózkodás során. Mindezek alapján a magyarországi lehetőségek által motivált visszavándorlás leginkább egy olyan pályakezdő, fiatal, ám magasan képzett csoportra jellemző, amely tervezetten ideiglenes időt töltött külföldön.

Végezetül a kudarcos kivándorlás – amellyel láthatóan gyakran együtt jár a külföldi tartózkodás korai megszakítása is – leginkább a Magyarországhoz erőteljesen kötődőkre, valamint a három fő célországon kívül élőkre jellemző leginkább. Ezek mellett azonban nem rajzolódnak ki a csoportot jellemző demográfiai karakterisztikák, így feltételezhető, hogy a kudarcos kivándorlást sokkal inkább egyéni élethelyzetek idézik elő.

22. ábra:

A visszavándorlás motivációit befolyásoló tényezők (logisztikus regressziók átlagos marginális hatásai)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját szerkesztés.

5.4.3. INTEGRÁCIÓ KÜLFÖLDÖN A VISSZAVÁNDORLÁS ELŐTT

MAKAY ZSUZSANNA

A bevándorlók integrációja a legtöbb országban fontos társadalmi és politikai kérdés, melyet sokféleképpen lehet mérni és definiálni. Egy lehetséges definíció szerint az integráció annak a mérőfoka, hogy a bevándorlóknak milyen tudással és képességekkel kell rendelkezniük ahhoz, hogy sikeres és teljes életet alakíthassanak ki a befogadó társadalomban (Harder et al., 2018). A tudás magába foglalja a nyelvi ismeretet, és azokat az információkat, melyek lehetővé teszik a helyi viszonyok közötti eligazodást, legyen szó a munkapiacról, a politikai életről vagy a szociális intézményekről. A képességek pedig azokra a mentális, szociális és gazdasági erőforrásokra vonatkoznak, melyeket a bevándorló mozgósít annak érdekében, hogy a jövőbe történő befektetése megtérüljön. Kérdőívünk összeállításánál az Immigration Policy Lab (IPL) integrációs kérdőívét vettük alapul (Harder et al., 2018), és azt adaptáltuk online adatfelvételünkhöz. Az eredeti kérdőívből létrehozható integrációs index egy többdimenziós, de mégis egyszerű integrációs mérőeszköz, mellyel jól mérhető a bevándorlók integrációja. Hat dimenziót foglal magában, és ezek mentén méri az integrációt: pszichológiai-, gazdasági-, politikai-, társadalmi-, nyelvi integráció, és a mindennapi életben történő „eligazodás”. Mivel a kérdőív az adott országban élő válaszadókra lett kifejlesztve, emiatt – valamint terjedelmi korlátok miatt – valamelyest szűkítenünk és módosítanunk kellett a kérdések számát. Erre azért is volt szükség, mert mi a különböző országokban élt egyének integrációjára kérdeztünk rá, tehát például a jövedelmi, anyagi kérdések kontextusba (adott időszakba és kereseti viszonyokba) helyezés nélkül nem értelmezhetőek. Hét kérdést tettünk tehát fel, melyek magukban foglalják a pszichológiai, szociális, nyelvi, politikai integrációt (33. táblázat). A különböző válaszlehetőségek négyes skálán mérték az integráció mértékét.

33. táblázat:

Az integrációra vonatkozó kérdések az adatfelvételben

Külföldre költözésekor milyen szinten beszélte az ott élő emberek anyanyelvét?

Külföldi tartózkodása során mennyire érezte, hogy kötődik az országhoz, amelyben akkor élt?

Milyen gyakran érezte, hogy kívülálló abban az országban, amelyben élt?

Külföldi tartózkodása során milyen gyakran töltötte szabadidejét ott élő lakosokkal, helyi állampolgárokkal?

A mindennapok során az emberek szoktak egymásnak segíteni apróbb dolgokban, például kocsival elvinni valakit valahova, egy kis pénzt kölcsönadni, egymás gyerekére vigyázni stb. Ön milyen gyakran tett ilyen jellegű szívességet az ott élő helyieknek?

Külföldi tartózkodása során mennyire tudta, hogy mik a fontos helyi ügyek, politikai kérdések az országban, ahol élt?

Külföldi tartózkodásának utolsó 12 hónapjában milyen gyakran beszélgetett helyiekkel az országot érintő fontos kérdésekről, ügyekről?

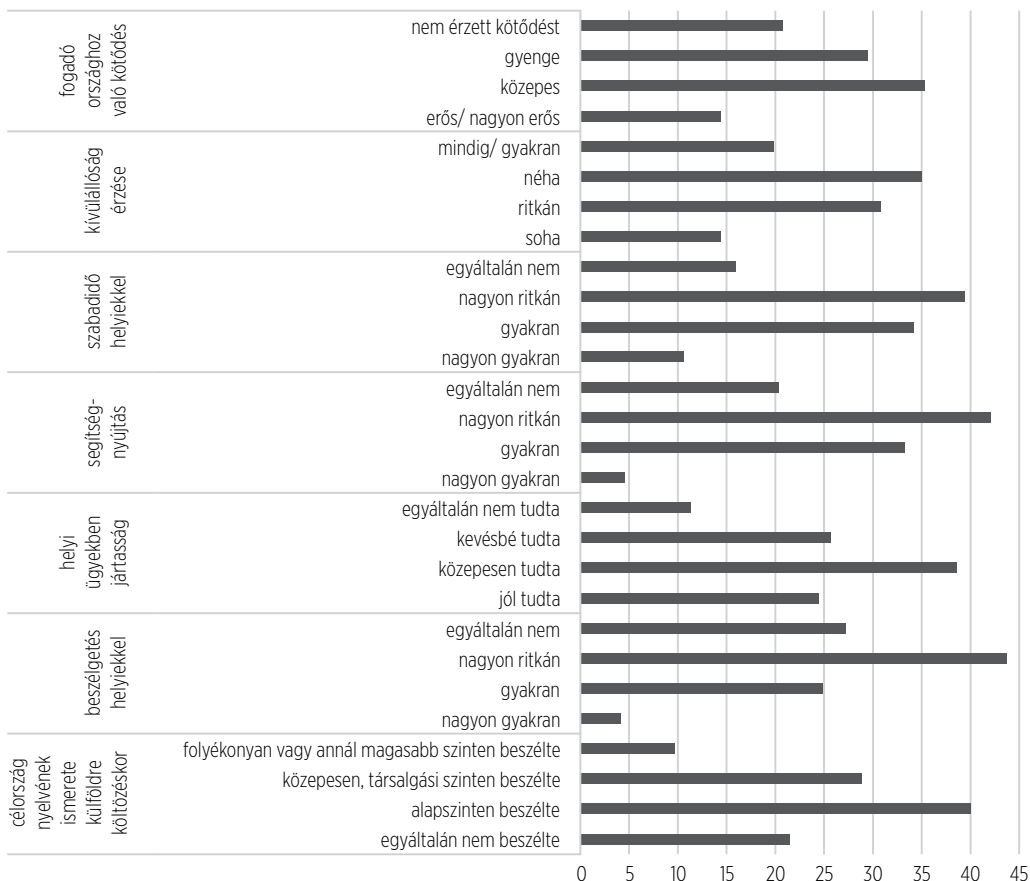
Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját szerkesztés.

Az integrációt jellemzően kint élő bevándorlók körében mérik, és az, hogy mi a visszavándorlók körében kérdeztük, eltérő jelentést ad neki. Egyrészt, a külföldön megélt érzések valamennyire torzulhattak és átértékelődhettek a hazatérés óta. Másrészt, a szakirodalom szerint a sikertelen integráció megmagyarázhatja a visszatérési döntést. Az aktív részvétel hiánya a befogadó ország szociális életében, illetve az adaptációs képesség hiánya elég erős lehet ahhoz, hogy a visszavándorlást motiválja (Cassarino, 2004). Az integráció mértékének vizsgálata ilyen szempontból hozzájárul a visszavándorlási döntések megértéséhez.

A leíró eredmények valószínűsítik, hogy a kivándorláskori viszonylag alacsony nyelvtudás (a válaszadók többsége alapszinten beszélt csak a helyi nyelvet) erőteljes gátja a további integrációnak, hiszen számos integrációs tényező szóbeli kommunikációra épül. A nyelv mellest a helyi kultúra „proxijának” is tekinthető, és ilyen szempontból a hiánya egyértelműen nehezíti az integrációt. Így nem csoda, hogy ezek (a „beszélgetés helyiekkel”, a „segítségnyújtás” és a „szabadidő eltöltése helyiekkel”) jellemzően igen ritkán fordultak elő a válaszadók körében (23. ábra). Ugyanakkor azok az elemek, melyek nem feltétlenül igényelnek közvetlen kommunikációt a helyiekkel (pl. helyi ügyekben jártasság, mely újságból, internetről való tájékozódás során is megszerezhető), valamint a pszichológiai integráció valamivel magasabb szintű. A válaszadók több mint kétharmada mondta például, hogy ritkán vagy soha nem érezte magát kívülállónak.

23. ábra:

Az integrációval kapcsolatos itemekre adott válaszok megoszlása (%)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, n=729.

A fenti kérdésekből létrehoztunk egy integrációs indexet (34. táblázat), hogy megnézzük, mely háttér tényezők segítettek elő a nagyobb mértékű integrációt. Az index 1 és 4 közötti értéket vehet fel, az átlaga 2,4, és a válaszadók mintegy 46%-a ebbe a kategóriába tartozik. A legmagasabb érték 3,7 (24. ábra).

34. táblázat:

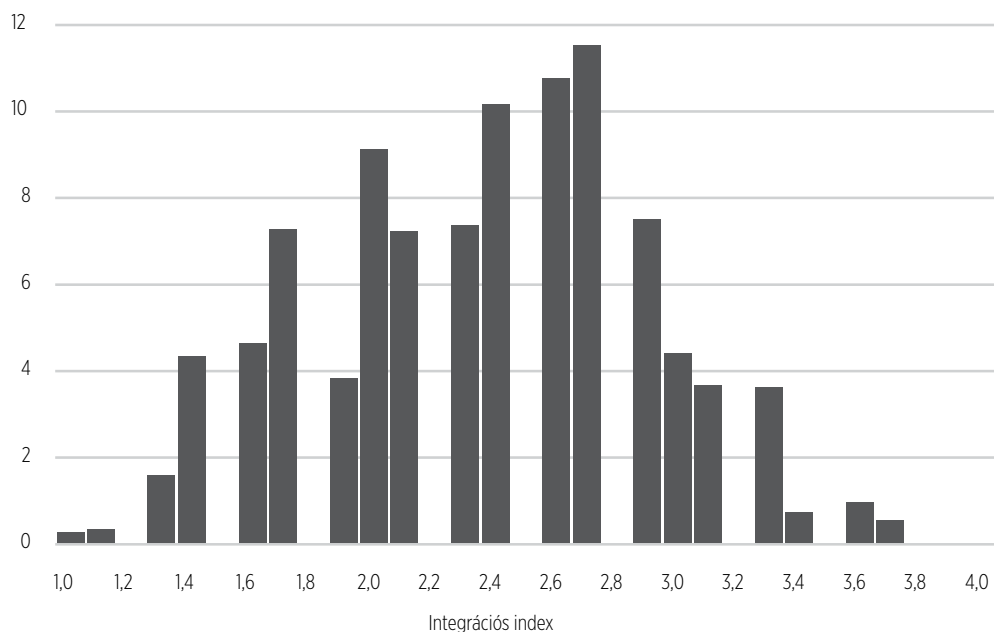
Az integrációs index leíró statisztikái

Statisztika	Érték
Átlag	2,364
Standard hiba	0,020
95%-os konfidencia intervallum, alsó érték	2,324
95%-os konfidencia intervallum, felső érték	2,403
Skála megbízhatósága (Cronbach-alfa)	0,713

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

24. ábra:

A válaszadók megoszlása az integrációs index skálán (%)

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

A további elemzéshez az átlag alatti integrációt tekintettük „alacsony”, míg az efeletti integrációt „magas” integrációnak, és arra keressük a választ, hogy mely háttértényezők befolyásolták a magasabb integrációt. A kétváltozós elemzések alapján igen kevés változó tűnik szignifikánsnak, és ezek bevonása után a logisztikus regressziós eredmény arra utal, hogy az életkor, az iskolai végzettség és a kivándorlási ország szignifikánsan befolyásolják az integráció mértékét (35. táblázat). A 30 év alatti fiatalokhoz képest a 30–39 éves és 40–49 éves korcsoportokban kisebb a valószínűsége a magas integrációnak: a 40–49 évesek például fele akkora eséllyel integrálódnak, mint a 30 év alattiak. Az 50 év feletti válaszadók esetében ugyanakkor nincs szignifikáns eltérés. Az iskolai végzettség hatása roppant erős: azokhoz képest, akik nem rendelkeznek érettségivel, az érettségivel rendelkezők két és félszer, míg a magasabb képzettségűek hétszer nagyobb valószínűséggel integrálódnak a fogadó országban. Maga a fogadó ország is befolyásolja az integrációt. Csoportosításunkban az Ausztriába vándorló magyarok kevésbé tudtak integrálódni, mint a többi országba menők. Ausztriához képest mind Németországban, mind az Egyesült Királyságban, mind az egyéb (európai vagy nem európai) országokban nagyobb eséllyel sikerült az integráció. Elképzelhető, hogy Ausztria közelsége miatt az ott élő magyarok szorosabb kapcsolatot ápolnak magyarországi ismerőseikkel és kevésbé élnek szociális életet Ausztriában. Az is elképzelhető, hogy ott – mivel (az átmeneti és ingázó jellegű mobilitási formákat is figyelembe véve) a magyarok elsődleges kivándorlási országa – gyakoribbak a magyar közösségi programok, és kevésbé fontos a helyiekkel való kapcsolat.

35. táblázat:

Erősebb integráció valószínűsége a kivándorlási országban különböző egyéni tényezők mentén

	Esélyhányados	Standard hiba	z	P>z	95%-os konfidencia intervallum	
Nem						
Férfi	Ref.					
Nő	0,826	0,148	-1,11	0,269	0,589	1,159
Életkor kivándorláskor						
30 alatt	Ref.					
30–39	0,658	0,129	-2,13	0,034	0,448	0,968
40–49	0,506	0,129	-2,66	0,008	0,307	0,835
50 felett	0,662	0,226	-1,20	0,229	0,339	1,295
Iskolai végzettség						
Érettségi nélkül	Ref.					
Érettségi	2,561	0,545	4,42	0,000	1,688	3,887
Diploma	7,166	1,777	7,94	0,000	4,408	11,650
Kivándorlási ország						
Ausztria	Ref.					
Németország	1,489	0,340	1,75	0,081	0,952	2,329
Egyesült Királyság	2,321	0,571	3,42	0,001	1,433	3,759
Egyéb európai	2,562	0,647	3,73	0,000	1,562	4,203
Egyéb	3,703	1,952	2,48	0,013	1,317	10,408
Konstans	0,334	0,084	-4,38	0,000	0,204	0,546

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás, $n=729$.

Fontos hangsúlyozni – mint arról már volt szó –, hogy ezt a viszonylag alacsony integrációt olyan magyarok körében mértük, akik visszajöttek Magyarországra, tehát semmiképpen sem tekinthető ez általánosnak a kivándorlók körében, hiszen az alacsony integráció hiánya a visszavándorlásnak egy motivációja is lehet. Interjúalanyaink körében látunk is erre példát:

„Az egyik ok, amiért mi sose akartunk örökre kint maradni, az az volt, hogy mi mindig is kívülállóknak éreztük magunkat. Ezt nagyon jól lehetett látni, hogy a gyerekeink, akik kint jártak bölcsődébe, óvodába, iskolába, ők teljesen beépültek a helyi társadalomba. Tehát a gyerekek teljesen jól integrálódtak a társadalomba, de mi nem annyira. Mondjuk mi sokat is dolgoztunk. Ha az embernek van három gyereke, meg két komoly munkája, akkor nincs sok szabadideje. Ami volt, azt a gyerekekkel töltöttük. (...) ugyan megtanultunk franciául, de a lokális francia szülők egymás között viccelődtek, még ha tudtam is követni, de hogy beleszóljak, az már nehezen ment. Tehát megvolt az a nyelvi korlát is. (...) Szerintem a svájciak nem is az nagyon befogadó nemzet, elég nagy a távolságtartás. Ráadásul én egy nemzetközi kutatóintézetben dolgoztam, ahol a kollégák között is nagy volt a mozgás, tehát az emberek jöttek, ott voltak egy évig, aztán hazamentek. (...) szerintem az egyik ok, amiért sosem akartunk kint maradni, az az volt, hogy nem épültünk be olyan jól a társadalomba. Pedig kint voltunk 15 évig, született 3 gyerekünk, akik teljesen jól integrálódtak, de mi nem annyira.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

5.4.4. TRANSZNACIONÁLIS KAPCSOLATOK

HORVÁTH VERONIKA

A transznacionalizmus koncepciója az 1990-es évek elején, Glick Schiller, Basch és Blanc-Szanton (1992a; 1992b) munkái nyomán került a tudományos érdeklődés középpontjába. A szerzők transznacionalizmust olyan folyamatként értelmezik, amely során a vándorló személyek nemzetállami határokon átívelő társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatokat alakítanak ki és tartanak fenn a származási országgal, és ezen összeköttetések hatására nemzeti határokat átlépő transznacionális társadalmi tereket hoznak létre. Míg a klasszikus migrációs elméletek úgy tekintettek a migránsokra, hogy „ide” vagy „oda” tartoznak, és integrációjuk együtt jár a kiinduló társadalmakhoz fűződő kötelek fokozatos lazulásával (de Haas, 2010a), addig a *transznacionalizmus elmélete* (transnationalism theory – TT) megváltoztatta ezt a nézetet, kiemelte az egyidejűleg több helyhez való tartozás lehetőségét, azokat az összetett (triadikus) kapcsolatokat és interakciókat, amelyek a nagy földrajzi távolságok ellenére is összekötik a migráció érintettjeit (Alaazi et al., 2018; Niedermüller, 2005; Vertovec, 1999). A transznacionális közösségek tagjai egyszerre több országot tekintenek otthonuknak, jellemzően több nyelven beszélnek, és olyan gazdasági, politikai vagy kulturális tevékenységet folytatnak, amely megköveteli a két országban („itt” és „ott”) való egyidejű jelenlétüket (Portes, 1997; Waldinger, 2008). Ez az új életforma – mely főként a tömegkommunikációs eszközök fejlődése, az utazási lehetőségek kiszélesedése, illetve a határok átjárhatósága, a munkaerő szabad áramlása következtében alakult ki, és vált tömegessé²⁰ – a külföldön élő és az otthon maradt családtagok közötti erős társas és

²⁰ Noha Wimmer és Glick Schiller (2002, p. 302.) meglátása szerint a transznacionalizmus „nem a globalizáció új keletű jelensége, hanem a modern élet állandója, amely elrejtőzött a módszertani nacionalizmus által fogva tartott nézet elől”.

gazdasági kapcsolatokon alapul, lehetővé teszi a migránsok számára, hogy egyszerre több különböző helyen jelen legyenek, és folyamatosan kapcsolatot tartsanak fenn a származási országban élő családtagokkal, barátokkal.

A határon átívelő (transznacionális) kapcsolatok fenntartásának egyik módja a virtuális kommunikáció, amely gyakran a külföldön dolgozó fél mindennapi életének szerves részévé válik, csökkenti a magány okozta szorongást, és jelentős érzelmi támogatást nyújt, amikor az egyén marginalizálódva érzi magát a fogadó országban (Villa-Torres et al., 2017; Viruell-Fuentes and Schulz, 2009). Lehetővé teszi továbbá, hogy a távol lévő fél valamelyest részt vegyen a család mindennapi életében, ugyanakkor nem helyettesíti a fizikai jelenlétet, akadályozhatja az érzelmi támogatás időben történő cseréjét, és Vermot (2015) szerint ez a fajta kapcsolattartás a gyermeküket hátrahagyó szülők esetén a stressz és büntudat forrása is lehet, mivel az elvárt és a voltaképpen „hátrahagyott” szülői szerepek és felelőségek emlékeztetőjéül szolgál.

A transznacionális kapcsolattartás másik formája a *hazalátogatás*, amelyre De Haas (2010a) a migránsélet transznacionális természetének kifejezésekként tekint. Ez a fajta „kapcsolatban maradás” kötődést vált ki az anyaország iránt, és többszörös identitás kialakulását eredményezi (Tezcan, 2019).

A migránsok származási helyükre tett utazásai és az utazási döntéshozatalt befolyásoló tényezők vizsgálata eddig kevés figyelmet kapott (Marschall, 2017), noha a barátok és rokonok látogatása (Visiting Friends and Relatives – VFR) a turisztikai célú utazások jelentős részét teszi ki (Backer, 2012), és az egyik legrégebbi utazási formának tekinthető (Backer, 2011). Ennek ellenére a legtöbb országban nem tesznek különbséget a barátok és rokonok látogatása céljából történő utazások és az egyéb turisztikai célú utazások között – vélhetően azért, mert nem mindig különül el a családtagok látogatása és a szabadidős élmények miatti hazautazás –, és a VFR utazásokat rendkívül alá is becsülik (Jackson, 1990).

Az asszimilációs elmélet képviselői szerint elsősorban a célországban marginalizált helyzetben lévő migránsok keresik a társadalmi kapcsolatokat a származási országban maradt rokonokkal (Bilgili, 2015). Hung, Xiao és Yang (2013) kutatási eredményei szerint a nyelvi nehézségek, az önbizalom hiánya és a bevándorlókkal szembeni diszkrimináció mind olyan tényezők, amelyek motivációt jelentenek az ideiglenes hazautazásra, noha a közelmúltban végzett empirikus kutatások eredményei kimutatták, hogy a gazdaságilag és társadalmilag jobban integrált bevándorlók is szoros kapcsolatot tartanak fenn a származási országban élő családtagjaikkal és barátaikkal (Bilgili, 2015).

Összességében elmondható, hogy a barátok és rokonok látogatásával egybekötött hazautazás az érzelmi jólétre, illetve az élettél való elégedettségre is egyértelműen pozitív hatással van (Backer, 2019; Bilgiliy – Kuschminderz – Siegel, 2018; Michalkó, 2010). Trana, Moore és Shone (2018, p. 89.) szerint az egyik legjelentősebb következménye az, hogy „*a résztvevők számára lehetővé teszi, hogy otthon érezzék magukat, miközben távol vannak a saját otthonuktól*”. Emellett lehetőséget teremt a kulturális értékek és tapasztalatok átadására és cseréjére, és egyfajta hidat képez a származási és célország között. Ennek hatására a migráns személyek úgy érezhetik, hogy hazájuk mindig egy „menedékhely” lesz számukra, ahová bármikor visszatérhetnek, hiszen az ismétlődő hazalátogatások révén a

szülői ház ajtaja mindig nyitva marad (Ali and Holden, 2011; idézi Marschall, 2017). Tehát az utazás fontos eszköz a társadalmi tőke fenntartásához, noha bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (például nagy földrajzi távolság, időhiány, pénzügyi korlátok vagy munkahelyi kötelezettségek) egyaránt akadályozhatják a megvalósítását (Hung – Xiao – Yang, 2013). Egy közelmúltbeli, Magyarországra visszatérő migránsok visszatérés előtti transznacionális kapcsolatait vizsgáló tanulmányunk (Gábrriel – Horváth, 2020)²¹ eredményei szerint a hazalátogatás a földrajzi távolság függvényében változik: a hazalátogatások mellőzése azokra a magyarokra a leginkább jellemző, akik a legtávolabb, az USA-ba és egyéb (nem EGT) országokba vándoroltak, a havonta legalább egyszer hazalátogatók aránya pedig az ausztriai migrációs tapasztalattal rendelkezők körében a legnagyobb. Blaskó és Gödri (2014) hasonló eredményekről számoltak be.

Az átutalások²² küldése szintén fontos eleme a származási országban maradt családtagokhoz fűződő kapcsolatok ápolásának. A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) külföldi gazdaságokból érkező, személyek időszakos vagy állandó mozgásából származó háztartási bevételként tekint a migráns hazautalásokra, amely készpénzes és nem készpénz jellegű tételeket foglal magában²³ (International Monetary Fund [IMF], 2009). Magyarországra formális csatornákon keresztül érkezett hazaküldött pénzösszeg 2019 áprilisában 4 974 millió USD volt, ami az ország GDP-jének 2,9%-át tette ki (World Bank, 2019). Az idősoros adatok alapján jól látható, hogy 2004 hozta meg az ugrásszerű emelkedést. Míg 2003-ban 295 millió USD körül mozogtak a hazautalt pénzösszegek, 2004-ben ez a szám már 1 722 millió USD volt, majd egészen 2008-ig emelkedést mutatott. A gazdasági válság beköszöntével a hazautalások mértéke csökkent, azonban 2009 után újra emelkedő a tendencia, az elmúlt néhány évben pedig stagnálás jellemezte a külföldről érkező utalások összegét. 2014 és 2019 között nem nőtt jelentősen a Magyarországra érkező összegek mértéke (4 768-ról 4 974 millió USD-ra), GDP-n belüli aránya évről évre közel egytizedes eltéréseket mutatott.

A migráns hazautalások gazdasági hatásainak megítélése körül kettős érvelés jelenik meg (lásd például: Taylor, 1999; de Haas, 2010b; Soltész, 2016). Az optimista nézet szerint a külföldről érkező transzferek előnyt jelentenek a háztartás számára, mivel szegénységcsökkentő hatásuk van, növelik az abban részesülő háztartás életszínvonalát és a fogyasztást, ami további növekvő igényt idézhet elő szolgáltatások és javak tekintetében (Massey – Parrado, 1994). A humán tőkébe való befektetés (például az oktatás vagy az egészségügyi szolgáltatásokba történő befektetés) szintén pozitív hozadékkal bírnak az

²¹ A tanulmány jelen projekt keretében készült.

²² Az átutalások olyan pénzbeli vagy természetbeni transzferek, amelyekkel a migráns személyek a származási országban élő családjukat vagy közösségüket támogatják (McAuliffe – Khadria, 2019). Ezek az átutalások alkotják a világ egyik legnagyobb pénzügyi áramlását, és a külföldi tőkebefektetést követően a második legnagyobb pénzügyi forrását képezik a nemzetgazdaságnak (Skeldon, 2011). A hazautalt pénzek volumene világszerte folyamatosan nő, 2018-ban megközelítette a 700 milliárd dollárt, amely jelentős részét a hátrahagyott gyerekek egészségének és jólétének támogatására, valamint oktatására fordítottak (Kajdi, 2015; United Nations Children's Fund [UNICEF], 2019).

²³ A hazautalások formális csatornákon (például bankon keresztül, elektronikus úton) vagy informális úton (határokon keresztül szállítva, készpénzes formában) áramolhatnak a küldő féltől a kedvezményezettig. A migráns hazautalások adatai alapvetően kétféle kvantitatív forrásból származhatnak, egyrészt pénzintézetek (pl. Világbank, IMF) által összegyűjtött aggregált adatokból, másrészt mintavételre alapuló surveyekből (Brown et al., 2014). Ez utóbbi előnye, hogy az informális úton elküldött transzfereket is méri, továbbá az egyének gyakorlatáról és a tranzakciókról is kapunk információt, miközben a hazautalások hatásai és a kontextus is megismerhető.

egyén szempontjából. A kritikai irányzatok – amelyek már nem mikroszinten vizsgálják a jelenséget – ezzel szemben rávilágítanak a hazautalások negatív következményeire is, és azt hangsúlyozzák, hogy ezen transzferek nagymértékben hozzájárulnak a társadalmon belüli egyenlőtlenségek növekedéséhez, alááshatják a háztartástagok munkakeresési motivációját, pénzügyileg kiszolgáltatottá, sérülékenyebbé tehetik őket.

Az átutalások küldésének érzelmi dimenzióit, a migráns személy egészségi állapotára gyakorolt hatásait kevésbé vizsgálták, és a témában született kutatások eredményei ellentmondásosak. Alcantara, Chen és Alegria (2015) az Egyesült Államokban élő latin-amerikai bevándorlók reprezentatív országos mintáján készült kutatása eredményei szerint az átutalások az elmúlt évi major depressziós epizódok fellépésének alacsonyabb esélyével társulnak; elősegítik az éhhatékonyág érzetét, és a hátrahagyott rokonokhoz fűződő kötelezettségek teljesítését, így pozitív hatással vannak a bevándorlók mentális egészségi állapotára. Ugyanezen adatok felhasználásával Alcantara, Molina és Kawachi (2015) megállapította, hogy azok körében, akik hazautalnak, alacsonyabb a dohányzás előfordulása is. A Franciaországban élő szubszaharai afrikai migránsok körében végzett reprezentatív kutatás (Afulani et al., 2016) eredményei ugyanakkor azt mutatják, hogy a hazautaló migráns nők körében több mint 50%-kal nagyobb az esélye a krónikus betegségek kialakulásának, mint azoknál a nőknél, akik nem utalnak haza²⁴. Amoyaw és Abada (2016) a Kanadai Bevándorlók Longitudinális Felmérése (the Longitudinal Survey of Immigrants to Canada – LSIC, 2001–2005) adatai alapján szintén arra az eredményre jutott, hogy a bevándorlás utáni első hat hónapban az átutalások küldése hozzájárul a mentális egészségügyi problémák kialakulásához, ezt követően azonban „érzelmi előnyt” jelent a bevándorlók számára.

A hazautalások szoros összefüggést mutatnak bizonyos demográfiai és egyéb (például gazdasági) változókkal. Kajdi et al. (2019) eredményei szerint minél alacsonyabb az egy főre jutó lakónégyzetméterek száma a lakásban, annál nagyobb eséllyel utal haza a külföldre költözött családtag. Emellett a szerzők megállapították, hogy több, mint kétszeres az esélye annak, hogy a származási országban maradt háztartás külföldről támogatást fogad, ha abban él legalább egy kiskorú gyermek. A gyermekkel rendelkező munkamigránsok gyermektelenekhez képest nagyobb hazautalási valószínűségét Toth (2009) Spanyolországban élő románok körében készült vizsgálatának eredményei is alátámasztják. Wong (2006) arra is felhívja a figyelmet, hogy a külföldön dolgozó anyák gyakran bizonytalan migráns státuszuk és munkakörülményeik ellenére is utalnak a hátrahagyottaknak, noha a témában végzett kutatások eredményei azt mutatják, hogy a hazautalt összeg azokban a családokban magasabb, ahol az apa van külföldön (Carling, 2008; Bettin and Lucchetti, 2016; Nguyen, 2016; Skeldon, 2011). Az iskolai végzettséggel kapcsolatban azonban már nem ilyen egyértelmű a helyzet, mivel különböző eredményeket kapunk, ha a migráció előtt, alatt vagy az esetleges hazatérést követően megszerzett végzettséget vesszük alapul. Családi jellemzők tekintetében pedig elmondható, hogy azok, akik házastársukkal együtt élnek külföldön, kisebb valószínűséggel támogatják az otthoniakat, mint azok, akik hátrahagyták társukat (Carling, 2008).

²⁴ A férfiak körében a hazautalás és a krónikus betegségek kialakulása között nem találtak szignifikáns összefüggést a szerzők.

A szakirodalom kevés esetben számol be arról, hogy a transzferek iránya ellenkező lenne, azaz a külföldön élő személyt otthonmaradt hozzátartozói segítenék anyagilag. A jelenség azonban nem rendkívüli, egy válságos időszakot megelőző munkamigránst vagy jövedelem nélküli diákot rendszeresen támogathat családja a kibocsátó országból (Brown et al., 2014). Ezen összegek (például elvált szülők gyermeke esetében) akár több forrásból is származhatnak.

Erdal (2014) szerint a transznacionalizmus gyakran az integrációval párhuzamosan futó folyamat, és mindkettő jelentős hatással van a migránsok visszatérési szándékaira. Carling és Bivand Erdal (2014) eredményei szerint a származási országba történő visszatérés leginkább az erősen transznacionális és gyengén integrált migránsok körében figyelhető meg, és fordítva, az erősen integrált és gyengén transznacionális emberek tervezik a hazatérést a legkevésbé. Carling és Pettersen (2014) úgy gondolja, hogy a szocio-kulturális integrációs elmélet (socio-cultural integration theory – SIT) és transznacionalizmus koncepciója együttesen jobban magyarázza a visszatérési szándékokat, mint bármelyik más visszatérő migrációt értelmező elmélet.

Egyes nézetek szerint a befogadó országba történő integrációra (így a transznacionális aktivitásra) a célországban töltött idő is hatással van. De Haas (2010a) tanulmányában olvashatunk arról, hogy a nyelvi és kulturális akadályok miatt a transznacionális migrációban érintett személy számára a célországba való beilleszkedés nagy kihívást (kulturális sokkot)²⁵ jelent, fokozott lelki terhekkel és egyfajta „életviteli megállapodással” – beletörődés a családtagok hátrahagyásába és hiányába a jobb pénzkeresési lehetőségek miatt – jár együtt. Egy bizonyos idő eltelte után a fogadó ország kultúrájába való beilleszkedés (akkulturáció) új társadalmi kapcsolatok kiépülését és további lehetőségeket eredményez, viszont „*a kiinduló társadalmakhoz fűződő kötelek fokozatos lazulásával*” jár együtt (de Haas, 2010a, p. 247.).

A migráció hosszának a kiinduló társadalmakhoz fűződő kapcsolatokra gyakorolt hatásairól szóló diskurzusok ugyanakkor vegyes eredményeket mutatnak. Az egyik nézőpont szerint a családtagok közötti elválás hossza meghatározza a beilleszkedés sikerességét a fogadó társadalomban, hiszen a külföldön töltött idő hosszával nő az integráció esélye (Van Tubergen, 2006; idézi: Bilgiliy – Kuschminderz – Siegel, 2018), így még egy olyan országban is, amely teljesen más történelemmel, földrajzi adottságokkal és kultúrával rendelkezik, többnyire – de nem minden esetben – idővel megvalósul a beilleszkedés. A külön töltött idő és a szocio-kulturális beilleszkedés²⁶ pedig – mint arról az előző bekezdésben is volt szó – együttesen a hátrahagyottakhoz fűződő kapcsolatok gyengülését eredményezi. Ezt jól mutatják korábban idézett tanulmányunk (Gábrriel – Horváth, 2020) eredményei is, amely szerint a hazatérés előtti évben csupán 1-2 alkalommal hazlátogatók aránya az öt vagy több éves külföldi tapasztalattal rendelkezők körében a legmagasabb.

²⁵ „Az új kultúrával való találkozás élménye sokkoló hatású, kellemetlen meglepetés, amelyet az ismerős jelek és szimbólumok elvesztéséből fakadó félelem kísér” (Rhinesmith, 1985; idézi: Horvát-Militityi, 2011, p. 30.).

²⁶ A szocio-kulturális integráció a fogadó társadalommal való azonosulás, a célország állampolgáraival és intézményeivel fenntartott kapcsolatok, valamint adott ország nyelvének ismerete alapján determinálható (Snel – Faber – Engbersen, 2015).

A szocio-kulturális integrációs elmélet negatív kapcsolatot feltételez a célországban való tartózkodás időtartama, és a visszatérési szándékok között is. Az elmélet szerint minél hosszabb ideig tartózkodnak a bevándorlók a fogadó országban, minél sikeresebb az integrációjuk, és minél gyengébb transznacionális kapcsolatokkal rendelkeznek, annál kevésbé akarnak visszatérni a származási országba (Snel – Faber – Engbersen, 2015). Noha de Haas (2010a, p. 247.) felhívja a figyelmet arra, hogy „a migránsok kötődése kiinduló országaikhoz nem visszatérésük függvénye, hanem fenntartható pénz és ötletek hazaküldésével, a telekommunikáció segítségével, szabadság alatti hazalátogatással és ingaszerű migrációs mintákon keresztül”. A másik álláspont szerint tehát a származási országokkal fennálló kötelékek nem a migráció hosszának függvényében alakulnak át, azokat sokkal inkább a kapcsolattartás módja és intenzitása befolyásolja. E felfogás szerint a migránsok és a származási országban élő családtagjaik közötti szoros kapcsolatok a többségi kultúrával és a fogadó országgal való azonosulás akadályának tekinthetők²⁷. Stark és Dorn (2013) szerint a hátrahagyott családtagokhoz fűződő kapcsolatok befolyásolják a tartózkodás tervezett időtartamát, és ezáltal az asszimilációs erőfeszítéseket is.

A tanulmány e fejezetében a Magyarországra visszatérő migránsok hazatérés előtti transznacionális gyakorlatait, illetve azokat befolyásoló tényezőket tekintjük át, először leíró és kétváltozós statisztikai elemzési módszert alkalmazva, majd binomiális logisztikus regressziós modellek alapján.

Kérdőíves adatfelvételünk öt kérdés: (1) a családtagokkal, egyéb rokonokkal, barátokkal és ismerősökkel történő szóbeli vagy írásbeli kommunikáció gyakorisága; 2) a hazalátogatás gyakorisága; 3) a Magyarországon élők részére történő pénzbeli támogatás nyújtásának (utalásának vagy hazaadásának) gyakorisága; 4) a magyarországi hírek, műsorok követésének gyakorisága; illetve 3) az itthon élő családtagok, barátok külföldre tett látogatásainak gyakorisága) alapján teszik lehetővé a transznacionális gyakorlatok vizsgálatát. A transznacionális aktivitások gyakoriságához kapcsolódó kérdések a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjára vonatkoznak, és abba az esetben tekintettük úgy, hogy az adott tevékenység jellemző/rendszeres volt, ha a válaszadó a „gyakran” vagy „nagyon gyakran” válaszokat adta. A transznacionális gyakorlatokra vonatkozó kérdésekből kialakított dummy változók tehát „gyakran”/”nagyon gyakran” válaszok esetén 1-es, „egyáltalán nem”/”nagyon ritkán” válaszok esetén pedig 0 értéket vettek fel.

Transznacionális gyakorlatok társadalmi-demográfiai jellemzők szerint

A kérdőíves adatfelvételünk transznacionális kapcsolatokra vonatkozó adatai azt mutatják, hogy a tartós külföldön tartózkodás után Magyarországra visszatérők csoportjának majdnem teljes egésze rendszeresen kapcsolatot tartott itthon élő családtagjaival, barátaival, ismerőseivel a migráció utolsó évében, 95%-uk nyilatkozott úgy, hogy nagyon gyakran/gyakran kommunikált írásban vagy szóban az itthoniakkal. Bár ez nagyon magas arány,

²⁷ Albrow (1997; idézi Cachia and Jariego, 2018) szerint a globalizáció hatására a bevándorlók társadalmi kapcsolatai térben és időben egyre inkább kiterjednek, aminek következtében mindennapi életük mindinkább elszakad a helyi környezettől. Belső-London egyik kerületében, Wandsworth-ben végzett kutatásának eredményei alapján megállapította, hogy a bevándorlók alig ismerik szomszédaikat, miközben távoli családtagjaikkal és ismerőseikkel napi szinten kapcsolatban állnak.

fontos megjegyezni, hogy a virtuális kapcsolattartásnak is lehetnek különféle korlátai, mint arra interjúk kutatásunk során az egyik interjúalany is felhívta a figyelmet:

„A probléma a távolság és az időeltolódás volt, tehát azt nagyon nehéz volt menedzselni és megszokni, hogy tudom, hogy délután háromig érek el embereket, mert ugye kilenc óra időeltolódással éjfél van, és a nagy többség éjfélig sem marad fenn általában. De az még egy ilyen végső határ, amikor azért még tudunk váltani egy-két szót egy emberrel. Azért fontos volt, hogy ne csak a két gyerek legyen a társaságom, hanem azért tudjak egy-két szót mással is beszélni.” (I11 – nő, 28 éves, 2 év az Amerikai Egyesült Államokban)

A válaszadók között ugyancsak magas (66%) azok aránya, akik követték a magyarországi történéseket, tehát az itthoni élettel kapcsolatos híreket/műsorokat néztek, hallgattak vagy olvastak. A 2016-os mikrocenzus során mért értékhez hasonló arányban (közel 40%-ban) nyilatkoztak úgy a válaszadók, hogy gyakran nyújtottak (utaltak vagy adtak haza) pénzbeli támogatást, viszont az itthon élők külföldre tett látogatásairól csak a válaszadók 15%-a számolt be, és a hazalátogatók aránya is lényegesen alacsonyabb saját kutatásunkban, mint azt a mikrocenzus adatai mutatják (lásd: Gábrriel – Horváth, 2020). Míg az utóbbi adatok szerint a Magyarországra visszatérő migránsok 45%-a látogatott haza gyakran (havonta vagy két-háromhavonta) a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában, addig saját adatfelvételünk alapján a visszatérők kevesebb, mint harmadáról (31%-ukról) mondható el ugyanez. Feltételezhetnénk, hogy ebben a 2020-as éveket sújtó COVID-19 járvány szerepet játszott, ugyanakkor az adatok éppen ennek ellenkezőjét mutatják: a gyakran/nagyon gyakran hazalátogatók aránya a 2020 után visszatérők körében volt a legmagasabb, 2021-ben és 2022-ben több mint 40%, szemben a 2016-ban visszatérők csoportjára jellemző alig több mint 20%-os értékkel. Csak találgatni lehet, hogy ez a két adatfelvétel között megfigyelhető eltérés milyen egyéb okokkal magyarázható, az kétségtelen, hogy ennek módszertani magyarázata is van: a mikrocenzushoz képest saját kérdőíves felmérésünk mintájában a tanulási céllal külföldön tartózkodók – akikre (majd a következőkben láthatjuk) a leginkább jellemző a hazalátogatás – aránya lényegesen alacsonyabb (15 vs. 5%).

A vizsgált transznacionális tevékenységek a férfiak és nők csoportjában hasonló arányban fordultak elő, kivételt képez ez alól az itthoniak anyagi támogatása, amely a férfiak körében 10 százalékponttal nagyobb arányú volt, mint a nőknél. Fontos azonban megjegyezni, hogy az itthon élő családtagok anyagi támogatása nemcsak közvetlenül, a külföldön megkeresett pénz hazaadása/utalása által valósulhat meg, mint azt a következő interjúrészletek is szemléltetik:

„Konkrétan pénzt nem utaltam haza, de segitettem olyan dolgokban, ami pénzbe került, és nem engedtem anyukámnak, hogy kifizesse. (...) vagy ha úgy láttam, hogy valami tetszene anyukámnak, akkor tudtam, hogy azt magának nem venné meg, de örülne neki.” (I01 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban)

„(...) ajándékokat vettem, meg hoztam. Amikor elkezdtem dolgozni, egy kicsit extravagánsabb dolgokat, kint elektronikát könnyebben, meg olcsón lehet venni, vettem okostelefonokat, meg ilyeneket, de ez mind ajándék. Ilyen hazautalós sztorik nem voltak.” (I02 – férfi, 30 éves, 5 év az Amerikai Egyesült Államokban)

„Mi nem küldtünk haza pénzt. Mindig nagy ajándékokat vettünk a családnak, de nem adtunk nekik pénzt. Csak megengedhettük magunknak, hogy nagyobb dolgot vegyünk karácsonyra.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

„Olyan volt, hogy amikor olyan helyzet alakult ki, hogy pénzre volt szükség, és tudtam, hogy nem rossz, hogy küldök egy százast, vagy kétszázat, akkor utaltam (...), de ilyen nem volt olyan sok, viszont ha hazalátogattam, és mentünk mindenfelé, akkor azt én fizettem.” (I10 – férfi, 31 éves, 4 év Németország és Svájc)

A visszatérési korcsoportok szerinti megoszlás alapján elmondható – illeszkedve a mikrocenzus eredményeihez –, hogy a válaszadók a kor előrehaladtával egyre nagyobb arányban látogattak és utaltak haza: míg a külföldön töltött időszak utolsó évében a 40 év felettek 43%-a, illetve 57% gyakran/nagyon gyakran hazalátogatott, vagy utalt/adott haza pénzt az itthoniaknak, addig a 25 év alattiaknak csupán negyedére igaz ez. A fiatalabbak alacsonyabb hazalátogatása feltehetően azzal magyarázható, hogy több az egyedülálló és tanulás céljából külföldön tartózkodó személy, akik külföldi kapcsolati háló kiépítésével, valamint a fogadó ország nyelvének és normáinak elsajátításával sikeresen integrálódtak és ezáltal kevésbé kötődnek Magyarországhoz. Ezzel szemben az 50 év felettek nyugdíj előtti gyakoribb hazalátogatását a Magyarországon hagyott család és barátok mellett a gyökerekhez visszatérés is motiválja, de Illés (2013) szerint az alacsonyabb ingatlanárak és az alacsonyabb árszínvonal is visszahúzó erővel bír. A legfiatalabbak voltak viszont azok, akik legnagyobb arányban fogadtak látogatókat Magyarországról, főként a 25 év alatti férfiak, akik körében az itthoni családtagok rendszeres külföldre tett látogatásairól beszámolóik aránya kétszer olyan magas (26%) volt, min az e korcsoportba tartozó nőknél. Ugyanez a nemek közötti különbség megfigyelhető a hazautalás tekintetében is, az is leginkább a 40 feletti férfiakra volt jellemző.

Bár a mikrocenzus adatai azt mutatják, hogy a szakmunkás végzettségűekre (főként a férfiakra) jellemző leginkább a gyakori, havonta legalább egyszer történő hazalátogatás, saját adatfelvételünk alapján a hazalátogatások tekintetében ilyen képzettség szerinti különbségek nem azonosíthatók. Jól látható viszont, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező, legfeljebb általános iskolát végzett vagy szakmunkás végzettségű személyek támogatták legnagyobb arányban itthon maradó családtagjaikat: több mint 50%-uk nyilatkozott úgy, hogy a vizsgált időszakban gyakran hazaadott/utalt egy bizonyos összeget.²⁸ Ez az eredmény ellentmond Cho és Allen (2019) azon álláspontjának, hogy a

²⁸ Kajdi és munkatársai (2019) hasonló eredményre jutottak, megállapították, hogy jellemzően az alacsonyabb jövedelmű háztartások fogadnak külföldről utalást, amit elsősorban a mindennapi kiadásaikhoz használnak fel. Bár az érintett háztartások jövedelmi helyzetéről nem rendelkezünk adatokkal (jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdés kérdőívünkben nem szerepelt), feltételezhető, hogy a külföldön dolgozó háztartásfő iskolai végzettsége és a magyarországi háztartás jövedelmi helyzete között összefüggés mutatható ki. Igaz ugyan, hogy a család (háztartás) anyagi helyzetére a külföldről kapott támogatás is hatást gyakorol, de főleg annak összege és nem az, hogy milyen rendszeresen küldik. Továbbá a háztartás jövedelmi helyzetét a hátrahagyott családtagok iskolai végzettsége is befolyásolja. Mivel a homogámiára való hajlandóság, vagyis az azonos iskolázottságúak házasodása a legfeljebb általános iskolát végzettek között a legvalószínűbb (Bukodi, 2002), és a 2011. évi népszámlálás, illetve a 2016. évi mikrocenzus adatai azt mutatják, hogy a saját iskolai kategórián belüli házasodás az évezred eleje óta még inkább jelentős (Tóth és Szelényi, 2018), így arra következtethetünk, hogy a legfeljebb alapközi iskolai végzettséggel rendelkező átmenetileg külföldön tartózkodó személyek Magyarországon élő házastársai/élettársai/partnerei is hasonló iskolai végzettségűek, így munkaerőpiaci helyzetük jobbra kedvezőten, keresetük alacsony.

transznacionális migrációban érintett személy tudása, kompetenciái és egyéb gazdaságilag releváns tulajdonságai olyan többlet-erőforrásokat (például pénz, rugalmasság, szakmai/üzleti kapcsolatok a származási országgal stb.) eredményeznek, amelyek a transznacionális tevékenységeket (így a hazautalást is) pozitív irányba befolyásolhatják. A szerzők perspektívájából kiindulva, vagy akár attól függetlenül is feltételezhetnénk, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők többsége külföldön is magasabb presztízsű munkakörben dolgozik,²⁹ ebből adódóan többet keres, így az alacsonyabb pozícióban dolgozókhöz képest nagyobb valószínűséggel tudja itthon élő családtagjait anyagilag támogatni, eredményeink sokkal inkább azt sejtetik, hogy az utalási gyakorlatok különbözősége mögött nem kereseti okok, hanem sokkal inkább családi kötelezettségek húzódnak meg. Míg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők jellemzően családdal költöznek külföldre, addig a kevésbé képzettek rendszerint családjukat hátrahagyva migrálnak (Blaskó – Gödri, 2014; Horváth, 2023), ugyanakkor ezt – illeszkedve a migráció új gazdaságtanának előfeltevéseihez³⁰ – nem egyéni érdekek miatt, hanem családjuk szükségleteit szem előtt tartva teszik: „(...) *minden hónapban majdnem 800 és 1000 eurót küldtem haza azért, hogy amik vannak itthon, lakás, üzlet, akármilyen, azok legyenek kifizetve. Amit pedig ő [interjúalany felesége] keresett, az pedig szépen lett félrerakva.*” (113 – férfi, 32 éves, 2 és fél év Ausztriában) – nyilatkozta az egyik interjúalany.

A hazai hírek gyakori követéséről a felsőfokú végzettségűek számoltak be a legnagyobb arányban, és a képzettebbek voltak azok is, akik gyakran fogadtak magyarországi látogatókat migrációjuk utolsó évében.

A külföldön végzett tevékenység tekintetében ugyancsak különbségek mutatkoznak: míg a munkavállalási céllal külföldön tartózkodók körében volt a legnagyobb arányú az itthon élő családtagok anyagi támogatása, a tanulási céllal külföldön tartózkodókra pedig a legkevésbé jellemző, addig az utóbbi csoport tagjai voltak azok, akik a legnagyobb arányban hazalátogattak, figyelemmel kísérték a hazai híreket és magyarországi látogatót fogadtak külföldön (36. táblázat).

A településtípus szerinti és területi adatokat vizsgálva számottevő különbségeket nem tudunk kiemelni a transznacionális tevékenységek vonatkozásában.

²⁹ Ezt a mikrocenzus külföldön élőkre vonatkozó adatai is alátámasztják: 2016-ban felsőfokú végzettségűek többsége (74, illetve 63%-a) felsőfokú/középfokú végzettséget igénylő vagy irodai munkakörben dolgozott (KSH, 2018).

³⁰ A migráció új közgazdaságtana (New Economics of Labour Migration – NELM) szerint a migrációs döntést nem elkülönült egyének hozzák, hanem közösen cselekvő emberek, családok és háztartások, akik a külföldi munkavállalás lehetőségét egyfajta allokációs döntésként kezelik a várható közös jövedelem maximalizálására és a keresetüket fenyegető kockázatok csökkentésére törekedve (Stark, 1991; Taylor, 1986).

36. táblázat:

A transznacionális tevékenységek gyakoriságának megoszlása a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában társadalmi-demográfiai jellemzők szerint (%)

	Kommunikáció		Hazalátogatás		Hazautalás		Hazai hírek követése		Családtag látogatása külföldre	
	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem
Nem						*				
Férfi	94,3	5,7	31,6	68,4	43,5	56,5	67,4	32,6	14,5	85,5
Nő	96,6	3,4	31,1	68,9	34,5	65,5	64,7	35,3	14,5	85,5
Korcsoport visszavándorlaskor		+		***		***				
17-24	93,7	6,3	26,2	73,8	23,4	76,6	65,9	34,1	18,8	81,2
25-29	99,3	0,7	25,0	75,0	29,9	70,1	59,3	40,7	14,0	86,0
30-39	95,7	4,3	28,7	71,3	43,2	56,8	66,7	33,3	11,2	88,8
40+	93,5	6,5	43,2	56,8	57,9	42,1	70,6	29,4	13,6	86,4
Iskolai végzettség (a migráció idején aktuális)						**		*		*
Max. 8 általános/szakmunkás	94,4	5,6	27,9	72,1	51,5	48,5	60,0	40,0	8,3	91,7
Érettségi	94,8	5,2	33,5	66,5	37,7	62,3	66,5	33,5	16,0	84,0
Felsőfokú	97,1	2,9	29,2	70,8	34,3	65,7	73,1	26,9	17,0	83,0
Külföldön végzett tevékenység				*		***				***
Csak dolgozott	94,5	5,5	30,4	69,6	45,2	54,8	65,3	34,7	13,2	86,8
Dolgozott és tanult/dolgozott és egyéb tevékenységet végzett	97,6	2,4	28,9	71,1	19,5	80,5	71,1	28,9	9,6	90,4
Tanult/tanult és egyéb tevékenységet végzett	100,0	0,0	51,2	48,8	1,5	98,5	75,0	25,0	39,0	61,0
Egyéb tevékenységet végzett, (ami nem munkavállalás vagy tanulás/nyelvtanulás)	90,0	10,0	40,0	60,0	30,0	70,0	50,0	50,0	30,0	70,0
Összesen	95,2	4,8	31,3	68,7	39,6	60,4	66,2	33,8	14,5	85,5

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: Transznacionális tevékenységek gyakorisága: „igen”=adott transznacionális tevékenység gyakran/nagyon gyakran történt, „nem”=adott transznacionális tevékenység egyáltalán nem/nagyon ritkán történt. A khi2-próba alapján szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; + p<0,1.

Transznacionális gyakorlatok a migráció jellemzői szerint

Noha a különféle transznacionális gyakorlatokra az érintettek szociodemográfiai jellemzői hatást gyakorolnak, a korábbi kutatások (például Bilgili, 2015; Gábrriel – Horváth, 2020; Horváth, 2023; Hung – Xiao – Yang, 2013; Wong, 2006) eredményei alapján úgy tűnik, hogy azt sokkal inkább egyéb, főként a migrációval, migráns élethelyzettel kapcsolatos tényezők alakítják. A következőkben kérdőíves felmérésünk alapján e jellemzőknek a transznacionális tevékenységekkel való kapcsolatát tekintjük át (37. táblázat).

A migráció hosszára és migrációs tapasztalatok számára vonatkozó eredmények alapján látszik, hogy minél hosszabb ideig élt adott személy külföldön, annál nagyobb arányban látogatott rendszeresen haza és támogatta anyagilag itthon élő családtagjait, és ugyanez elmondható akkor is, ha adott személy cirkuláris migránsnak tekinthető, tehát az utolsó migrációját megelőzően is élt (egyszer vagy többször) legalább egy évig külföldön. Ez az eredmény ellentmond Cho és Allen (2019) azon meglátásának, hogy egy idegen országban, egy teljesen új kulturális vagy társadalmi környezetben jelentkező kulturális sokk egy bizonyos idő eltelte után egyfajta elfogadássá („életviteli megállapodássá”) alakul át, ami a származási országhoz fűződő kötelékek fokozatos lazulását eredményezi. A hosszabb idejű migrációs tapasztalattal rendelkezők intenzívebb transznacionális aktivitása minden bizonnyal az érintettek előnyösebb anyagi helyzetével magyarázható, hiszen míg a kezdeti időszakban több a migrációval kapcsolatos kiadás, nincs vagy kevesebb a félretett összeg, addig egy huzamosabb külföldi tartózkodás után kevésbé jelent problémát az ilyen jellegű költségek finanszírozása. Továbbá a hazalátogatás gyakoriságát illetően lehetséges az is – amit Horváth (2022, p. 419.) transznacionális családokban élő szülőkre vonatkozólag szintén megállapított –, hogy „míg az újonnan költözők (...) kevésbé 'szaladgálnak' haza, a régebb óta külföldön élők egyfajta hazajárási rutint alakítanak ki, amit az évek során fenntartanak”.

Célország tekintetében elmondható, hogy a hazalátogatás a földrajzi távolság függvénye, minél távolabb költözik valaki a származási országtól, annál kevésbé látogat haza. Az egykor Ausztriában élők közel 40%-a, a németországi migrációs tapasztalattal rendelkezők közel harmada nyilatkozott úgy, hogy a hazatérés évében gyakran/nagyon gyakran hazalátogatott Magyarországra, az Egyesült Királyságból és egyéb országokból visszatérők csoportjában viszont bőven 30% alatti az ilyen gyakorisággal hazalátogatók aránya. Ez az eredmény nem meglepő, illeszkedik a korábbi kutatások (Blaskó – Gödri, 2014; Gábrriel – Horváth, 2020; Horváth, 2022; Horváth, 2023) megállapításaihoz, és alátámasztja Cho és Allen (2019) azon meglátását, hogy a transznacionális életmód hatásainak vizsgálata során a transznacionális migrációban érintett családtag elhelyezkedését, azaz a származási és célország közötti földrajzi távolságot is szükséges figyelembe venni, hiszen az a hazalátogatást bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (például időhiány vagy pénzügyi korlátok) miatt gátolhatja. Ezt jól mutatják az interjúk kutatás eredményei is:

„(...) akkor tudtam volna hazalátogatni, amikor úgymond szabadidőm volt, de abból nagyon kevés volt. Ami volt, azt szerettem volna eltölteni máshogy, mint utazással és családlátogatással. Ennek ellenére, persze, haza kellett látogatnom, szerintem évente háromszor. Karácsonykor, húsvétkor és egyszer nyáron.” (105 – férfi, 37 éves, 6 év Svájcban)

„(...) rengeteg ilyen egyházi ünnep van náluk, úgyhogy nem volt érdemes ott maradni, mert nem dolgoztak. 3–4 napot ott ültünk, lestünk, inkább hazajöttünk. Összedobtuk a pénzt, aztán gyerünk. Egy utazás eleinte volt 30–40 euró, aztán a végén már 60 eurók voltak, meg vissza 60. 1200 km-es út volt. És hát ugye ez úgy volt, hogy amíg nem volt nekem kocsí, valahova bekérezkedtem, amit elég nehéz volt összehozni, meg a visszaút is elég rossz volt, főleg, ha nem vele tudtam visszamenni.” (106 – férfi, 63 éves, 15 év Németországban)

„A hazajövetel nagyon sokba kerül, meg hát a munka akkor még elég sok volt, nem nagyon szerettek hazaengedni.” (107 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

„Nyaranta biztos, hogy jöttünk, karácsonyra biztos, hogy jöttünk (...), általában évi kettő, max. három alkalommal. Ugye mi kocsival jártunk mindig, van egy kiskutyánk is, nem akartunk repülővel járni velem, de azért hosszú az út, 1200 km, és nagyon megterhelő. (...) Legalább 14 óra, ha megállunk 1-2-szer. Az a baj, ha az ember külföldön él, a szabadságát erre használja, mert mikor jöjjön haza, ha nem szabadság alatt. Ha külföldön élsz, mehetnél onnan 88 helyre, de véges a lehetőség, van 25 napod. Ha ebből hazajössz egy csomót, akkor arra nincs idő, hogy ott kint kirándulj, szóval ez egy csiki-csuki, mert muszáj vagy a szabidat arra használni, hogy hazalátogass, hiszen hiányzik a család. Ez nehéz, de hála Istennek a család is jár ki és így meg tudtuk oldani, hogy találkozunk.”
(I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

A visszatérés évében gyakran hazautalók aránya az Egyesült Királyságból visszatérők körében a legalacsonyabb, csupán kicsivel több, mint negyedük nyilatkozott úgy, hogy anyagilag támogatta Magyarországon élő családtagjait, míg más célországok esetében bőven 50% feletti ez az arány. Ez abból fakadhat, hogy az Egyesült Királyságba jobbra a fiatalabbak vándorolnak (Blaskó – Gödri, 2014; Moreh, 2014), akik között nagy arányban vannak jelen egyedülálló és gyermektelenek, akik keresetüket főként saját megélhetésükre fordítják.

Bár a válaszadók családi állapotára vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésünkre,³¹ a (hazaköltözés előtti időszakra vonatkozó) családszerkezet alapján jól látható, hogy azokra volt leginkább jellemző a rendszeres hazalátogatás és a hazautalás, akik nem családtaggal éltek külföldön és volt hátrahagyott partnerük és/vagy gyermekük. Továbbá – jóllehet a visszatérők 95%-a úgy nyilatkozott, hogy szóban vagy írásban gyakran kommunikál itthon élő családtagjaival, ismerőseivel – a hazaköltözésük előtt külföldön egyedül élők esetében 7-10 százalékponttal alacsonyabb az itthoniakkal rendszeresen kapcsolatot tartók aránya, mint más családszerkezetű csoportokban. Végül a családszerkezetre vonatkozó adatokat elemezve elmondható az is, hogy bár a hazaköltözés előtt külföldön családjukkal (gyermekükkel és partnerükkel) élők körében volt az egyik legalacsonyabb (33%) a hazalátogatók aránya, a többi csoporthoz képest ők voltak azok, akik legnagyobb arányban fogadtak külföldön magyarországi látogatókat. Míg előbbi eredmény az itthon élő családtagokhoz fűződő kötődés hiánya mellett azzal is magyarázható, hogy a teljes család kivándorlása esetén a hazalátogatás költségei is növekednek (Siskáné és Halász, 2018), és a hazalátogatások a migráns személyek anyagi lehetőségeinek függvényében változnak (Örkény és Székelyi, 2009), addig utóbbi eredmény vélhetően a gyerekek nevelésébe bekapcsolódó rokonok (elsősorban nagyszülők) látogatásainak tulajdonítható:

„3 gyerekünk van (...), mind a hárman kint születtek. (...) Nekünk nagy szerencsénk volt, mert a nagyszülők mindig nagyon támogatók voltak. Az első néhány hónapban az anyukám vagy az anyósom kijött hozzánk, és gyakorlatilag ők voltak a gyerekekkel, utána 3-4

³¹ A 2016-os mikrocenzus adatai alapján Horváth (2022, 2023) a transznacionális családokhoz tartozó, külföldön dolgozó szülők transznacionális gyakorlatait vizsgálva megállapította, hogy a nőtlen/hajadon családi állapotúakhoz képest minden más családi állapotú személy szignifikánsan nagyobb valószínűséggel látogatott Magyarországra a külföldön töltött időszak utolsó évében. A szerző külön kiemelte az elvált és özvegy családi állapotúak csoportját, akik 4-szer és 7-szer nagyobb eséllyel látogattak haza, mint a nőtlenek/hajadonok. Eredményei továbbá azt mutatják, hogy míg a nőtlenek/hajadonok csoportjához képest a házasság és elvált családi állapotúak, illetve élettársi kapcsolatban élők közé tartozás növelte az átutalás valószínűségét, addig az özvegy családi állapothoz tartozás nyolcadára csökkentette azt.

hónapos kortól lehet bölcsődébe adni a gyerekeket Svájcban. És ha a gyerekek betegek voltak, és én vagy a férjem nem tudtunk otthon maradni, az egyik nagymama felült az Easy Jet-re és kijött hozzánk.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

„A nagyszülők rendszeresen jöttek hozzánk. Ők sokat voltak nálunk. Ha volt valami komolyabb dolog, úgy terveztük, hogy akkor jöttek a nagyszülők.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

„Mindig tudtunk valakinek szólni. Azért volt, hogy kijött a család is, főleg mikor a pici megszületett. Mindig volt kire számítsunk.” (I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

A transznacionális tevékenységekre vonatkozó adatok elemzése során arra is választ kerestünk, hogy a külföldi integráció foka és a transznacionális tevékenység intenzitása valóban összefüggést mutat-e, az erős integráltság gyenge transznacionális kötődéssel, és fordítva, a gyenge integráltság erős transznacionális kötődéssel jár-e, egyáltalán lehet-e párhuzamot vonni a két jelenség között. E témában vegyes eredményekkel találkozhatunk a szakirodalomban (erről lásd bővebben Kovács és Zsigmond (2023) tanulmányának³² szakirodalmi áttekintő részét), Cela, Fokkema és Ambrosetti (2013) kiemelte például azt, hogy meglehetősen komplex a kapcsolat a transznacionalizmus és az integráció között, míg a gazdasági integráció erősíti a transznacionalizmust, addig a szociokulturális integráció gyengíti azt, amiben a fogadó országban töltött idő hossza is szerepet játszik: minél hosszabb ideje él egy adott személy a fogadó országban, szociokulturális integrációja annál sikeresebb, és a származási országhoz kapcsolódó transznacionális kötődései és kapcsolatai viszont annál inkább megszakadnak. Utóbbi (az integráció mértéke és a migráció hossza közötti kapcsolatra vonatkozó) megállapítását – mint arról már volt szó – saját kutatásunk eredményei nem támasztják alá, és mivel a gazdasági integráció vizsgálatához szükséges adatokkal nem rendelkezünk, így csupán a szociokulturális integráció, valamint a strukturális integrációhoz kapcsolódóan a nyelvtudás szintjének transznacionális tevékenységekre gyakorolt hatását volt lehetőségünk elemezni. A társadalmi integrációra vonatkozó kérdésekből kialakított integráció foka mutató³³ alacsony értéke a hazautalás gyakoriságával, magas értéke pedig a magyarországi események követésének, illetve az itthon élő családtagok külföldre tett látogatásainak gyakoriságával mutatott összefüggést: azok körében, akik

³² Kovács és Zsigmond (2023, p. 20.) online kérdőíves adatfelvétel ($n=5\ 342$) alapján vizsgálta a külföldön élők transznacionális gyakorlatait és integrációs mutatóit, a kettő közötti kapcsolatot, valamint ezeknek a visszatéréssel kapcsolatos tervekre gyakorolt hatását. Véggöveztetésük az, hogy „az erős integráció és az erős transznacionalizmus, illetve a gyenge integráció és a gyenge transznacionalizmus hasonló arányú visszaköltözési tervezést mutat, míg az erősen integráltak és gyengén transznacionálisak körében a legalacsonyabb, a gyengén integráltak és erősen transznacionálisak körében pedig a legmagasabb előfordulású a visszaköltözés gondolata”.

³³ Az integráció foka változó 5 kérdésből (1: mennyire érzett kötődést a fogadó országhoz; 2: milyen gyakran töltött időt a helyi lakosokkal; 3: milyen gyakran tett szívességet a helyi lakosoknak; 4: mennyire tudta, hogy melyek a fontos helyi ügyek, politikai kérdések a fogadó országban; és 5: milyen gyakran beszélgetett a helyiekkel az országot érintő fontos kérdésekről, ügyekről) létrehozott index (Chronbach $\alpha=0,718$) alapján készült. Az index létrehozása során az 1–5 skálán mért változókat 1–4 skálára kódoltuk, és szükség szerint beforgattuk (annak érdekében, hogy minden esetben a magas értékek jelentsék az erős integrációt). Mivel a kívülállóság érzése (milyen gyakran érezte kívülállónak magát) nem illeszkedett jól, ezért nem képezi részét az összevont mutatónak.

Az index magasabb értéke magasabb fokú integrációt jelöl, így az integráció fokát 2 alatti érték esetén alacsonynak, 3 és 4 közötti érték esetén magasnak, a kettő közötti esetben pedig közepesnek tekintettük.

kevésbé integrálódtak, a gyakran hazautalók aránya lényegesen (16-17 százalékponttal) magasabb volt, mint az erősebb integráltságú csoportokban, viszont a magyarországi híreket rendszeresen hallgató/olvasó, illetve magyarországi családtag látogatását fogadó személyek aránya az utóbbi csoportban kiemelkedő. Az egyes integrációs mutatókat külön-külön vizsgálva elmondható, hogy akik 1) kívülállónak érezték magukat, 2) nem vagy inkább nem érezték kötődést a fogadó országhoz, 3) nem vagy inkább nem töltöttek időt az ott élő lakosokkal, helyi állampolgárokkal, 4) nem vagy inkább nem ismerték a fontos helyi ügyeket, politikai kérdéseket a fogadó országban, illetve 5) migrációjuk kezdetén nem, vagy csak alapszinten beszéltek a fogadó ország nyelvét³⁴, nagyobb arányban utaltak rendszeresen haza. Ők vélhetően olyan személyek, akik pénzkeresés, gyűjtés és annak hazaadása céljából tartózkodtak a fogadó országban, ebből adódóan szabadidejüket is e célt szem előtt tartva töltötték el, kevésbé költekeztek és keresték a helyi kapcsolatokat. Ezt jól példázza a következő néhány interjúrészlet is:

„(...) el lehet egész könnyen durrantani a fizetést, csak mi kintre is úgy mentünk, hogy persze éljünk szépen, ne úgy, hogy ez a 4 év arról szóljon, hogy szűkölködünk, meg csak félrerakunk, de okosan. Mi ehhez tartottuk magunkat.” (I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

„Amikor már megszoktam a környezetet, vettem egy bicajt, és elkezdtem ott biciklizni. (...) nézelődtem, hétvégi piacokra mentem, mostam, főztem magamra, tévéztem, ennyi. (...) Annyira nem vettem bele magam a németek életébe. Maga az az életstílus nekem nem tetszik. Voltak jó, meg rossz dolgok. Nem tetszett, hogy vasárnap nincsen bolt. Vasárnap ők családotól mennek kirándulni, (...) mindig valamelyik faluban ilyen festek voltak, lángos vagy sörfesztivál, és mentek oda, beszélgettek, ittak, ettek, mentek haza. Csak én Magyarországról jöttem, mi ilyen melós nép vagyunk, nem azzal telik a hétvégénk, hogy bulizgatunk, mert kell a pénz. Ott meg nekik adott volt a pénz, nem volt másra gondjuk, csak hogy elköltsék. Nem tudtam beilleszkedni, de nem is akarnék ott élni.” (I07 – férfi, 47 éves, 5 év Németországban)

„Nem is terveztünk nagyon sok időre menni, úgy voltunk vele, hogy másfél, maximum két év, de igazából, ameddig a kedvünk tartja. Nem is úgy indultunk el, hogy kint akarunk maradni. Valószínűleg, ha úgy megyünk, hogy végleg költözünk, akkor sokkal jobban elengedtük volna magunkat kint. És akkor sokkal több élményt szerzünk, sokkal több helyre jutunk el. Így viszont sokkal jobban a spórolás volt a szemünk előtt, és nem volt egy ereszd el a hajamat élmény Anglia, mert nekünk inkább az volt, hogy nem rendelünk minden héten háromszor kaját, mert inkább megfőzzük, hogy annál többet hozhassunk haza. (...) Mivel nem akartunk pénzt költeni arra, hogy szórakozunk, annyira nem is volt csábítás, inkább otthonülősek voltunk. (...) Nem is nagyon próbálkoztam, nem is nagyon jártunk el, ha mentünk, akkor is kint élő magyarokkal jártunk el, akik a bátyámnak a haveri társasága volt.” (I01 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban)

³⁴ Mivel a nyelvtudásra vonatkozó kérdés a migráció kezdetén aktuális nyelvtudásra kérdezett rá, és feltételezhető, hogy annak szintje a külföldön töltött időben változhatott, ezért a nyelvtudás szintjéhez kapcsolódó eredményeink csak jelzésértékűek, további vizsgálatokat igényel a nyelvtudás, transznacionalizmus és integráció közötti összefüggés tárgyalása.

„Lényegében ez egy falanszterben töltött idő. Tehát bent ül az ember az intézetben reggeltől éjszakáig és hétvégén meg elmegy biciklizni, és ez futószalagon 5 évig. (...) Tulajdonképpen én nem költöttem soha semmire azonkívül, hogy fenntartottam az albérletet, meg vettem kaját, meg vettem könyveket alkalmanként. (...) nem utaztam Marokkóba, hanem minden reggel bejártam, minden este hazamenetem és ennyi történt. A kirándulásaim is viszonylag lokálisak, Svájcon belül, meg ilyesmi. (...) én a helyieket lényegében nem ismertem. (...) Nagyjából csak a boltban talákoztam helyiekkel, de nem jártam el klubba, vagy hasonló helyre, ahol tudtam volna velük interaktálni. Vagyis volt néhány alkalom, amikor persze egyéb emberekkel is talákoztam, de abból nem alakult ki tartósabb baráti kapcsolat. (I05 – férfi, 37 éves, 6 év Svájcban)

Az előzőek mellett látszik, hogy a kevésbé integráltak és a fogadó ország nyelvét jól (közepesen/társalgási szinten, illetve folyékonyan vagy annál magasabb szinten) beszélők a magyarországi híreket is nagyobb arányban követték, de ugyanez igaz azokra is, akik számára a helyi ügyek, politikai kérdések is fontosak voltak.³⁵ Továbbá elmondható, hogy sokkal nagyobb arányban fogadtak magyarországi látogatókat azok, akik jobban integrálódtak (például éreztek kötődést a fogadó országhoz, töltöttek időt a helyi állampolgárokkal, ismerték a helyi fontos ügyeket, politikai kérdéseket vagy beszélgettek ezekről a helyi lakosokkal, illetve úgy nyilatkoztak, hogy a migrációjuk kezdetén folyékonyan vagy annál magasabb szinten beszélték a fogadó ország nyelvét).

A migráció tervezett és tervekhez képest valós hossza úgy tűnik, hogy nem befolyásolja számottevő mértékben a transznacionális tevékenységeket, csupán két szignifikáns összefüggés mutatkozott: 1) azok, akik több mint 10 évre vagy akár végleg terveztek külföldre költözni, sokkal kevésbé követték a magyarországi híreket/műsorokat, mint az ennél rövidebb idejű tervekkel rendelkezők; 2) azok pedig, akik a tervezettnél tovább maradtak külföldön, lényegesen magasabb arányban utaltak haza, mint a tervekhez képest rövidebb vagy a tervezettnél megfelelő ideig maradók.

Végül a visszatérés motivációit (lásd: 5.3.2. *fejezet*) tanulmányozva látható, hogy 1) a családi okok és honvágy miatt hazatérők szignifikánsan nagyobb arányban utaltak haza, 2) a magyarországi lehetőségek (pénz, karrier, tanulás) miatt hazatérők szignifikánsan nagyobb arányban látogattak és utaltak haza, illetve fogadtak magyarországi látogatókat, 3) a sikeres külföldi tartózkodás (kivándorlásuk elérte a célját) után hazatérők szignifikánsan nagyobb arányban látogattak/utaltak haza és követték a magyarországi eseményeket, illetve 4) a kudarc miatt visszatérők szignifikánsan kisebb arányban látogattak haza, ugyanakkor nagyobb arányban követték a hazai történéseket és fogadtak magyar látogatókat, mint azok, akik ezeket az okokat nem említették. Amennyiben a hazatérés okait külön-külön, adott okokat említőket és nem említőket összehasonlítva vizsgáljuk az egyes transznacionális tevékenységek gyakoriságát, a következő megállapításokat tehetjük:

1) A magyarországi lehetőségek (magasabb fizetés vagy jobb anyagi, megélhetési lehetőségek) miatt vagy tanulási céllal visszatérők, valamint azon személyek, akik szerették volna, hogy gyermekük Magyarországon nőjön fel/járjon iskolába, lényegesen magasabb

³⁵ Vélhetően ez utóbbit nem annyira az integráció mértéke befolyásolja, hanem sokkal inkább egyéb jellemzők, például – mint korábban láthattuk – az életkor vagy az iskolai végzettség.

arányban látogattak gyakran/nagyon gyakran Magyarország migrációjuk utolsó évében, mint az ezeket az okokat nem említők.

2) Azok a válaszadók, akik a visszatérés okaként „sikerült összegyűjtenem egy bizonyos összeget”, illetve „itthon élő családtagjaimnak szüksége volt rám” válaszokat adták, közel kétszer akkor arányban támogatták anyagilag itthon élő családtagjaikat, mint az egyéb más indíttatásból visszatérők.

3) A valamilyen céllal és céljuk elérése érdekében valamilyen (például a magyarországi tanulási- vagy álláslehetőségekre vonatkozó) információ gyűjtését igénylő esetek miatt („vége lett a külföldi munkámnak vagy nem találtam (újabb) munkát”, „külföldön szerzett tapasztalataimat akartam hasznosítani”, „szerettem volna, hogy a gyermekem Magyarországon nőjön fel/járjon iskolába” illetve „Magyarországon szerettem volna tanulmányokat folytatni”) hazatérők csoportjában 12–16 százalékponttal magasabb a hazai híreket rendszeresen néző/olvasó/hallgató személyek aránya, szemben a más visszatérési motivációt említőknél.

A hazalátogatók és magyarországi családtag látogatását fogadó aránya azok körében volt a legalacsonyabb, akik úgy nyilatkoztak, hogy anyagi, megélhetési gondjaik voltak külföldön, a hazautalás pedig a tanulási céllal hazatérőkre volt a legkevésbé jellemző, ami részben életkori sajátosságokkal, részben a külföldi – nem pénzkereső – tevékenységgel magyarázható.

37. táblázat:

A transznacionális tevékenységek gyakoriságának megoszlása a külföldön töltött időszak utolsó 12 hónapjában a migráció jellemzői szerint (%)

	Kommunikáció		Hazalátogatás		Hazautalás		Hazai hírek követése		Családtag látogatása külföldre	
	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem
Korábbi migrációs tapasztalat				**		**				
Egy volt	95,4	4,6	28,8	71,2	37,0	63,0	66,6	33,4	15,0	85,0
Több volt	94,6	5,4	41,3	58,7	50,0	50,0	64,7	35,3	12,1	87,9
Utolsó migráció célországa		*		+		***				*
Ausztria	91,1	8,9	38,9	61,1	45,7	54,3	61,7	38,3	9,5	90,5
Németország	97,3	2,7	31,8	68,2	46,0	54,0	66,1	33,9	14,3	85,7
Egyesült királyság	97,1	2,9	25,9	74,1	27,2	72,8	68,0	32,0	13,5	86,5
Egyéb ország	95,0	5,0	28,7	71,3	38,5	61,5	68,7	31,3	20,3	79,7
Utolsó migráció hossza		*		*		**				**
Kevesebb, mint 2 év	96,9	3,1	29,1	70,9	31,2	68,8	68,1	31,9	19,6	80,4
2–3 év	92,9	7,1	27,3	72,7	41,0	59,0	64,5	35,5	9,9	90,1
4 év vagy annál hosszabb idő	96,8	3,2	39,2	60,8	46,1	53,9	66,5	33,5	15,4	84,6

	Kommunikáció		Hazalátogatás		Hazautalás		Hazai hírek követése		Családtag látogatása külföldre	
	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem
Háztartásszerkezet hazaköltözés előtt		***		**		***				*
Egyedül élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek	85,6	14,4	24,4	75,6	37,1	62,9	62,9	37,1	10,0	90,0
Egyedül élt és volt hátrahagyott partner/gyerek	90,0	10,0	38,1	61,9	76,2	23,8	81,0	19,0	10,0	90,0
Partnerrel/gyerekkel élt	96,7	3,3	33,3	66,7	32,8	67,2	68,3	31,7	17,5	82,5
Más személlyel élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek	96,5	3,5	27,0	73,0	25,8	74,2	65,3	34,7	16,5	83,5
Más személlyel élt és volt hátrahagyott partner/gyerek	97,5	2,5	45,9	54,1	77,7	22,3	65,3	34,7	6,6	93,4
Társadalmi integráció foka külföldön		**				***		**		***
Alacsony	98,3	1,7	28,7	71,3	52,4	47,6	64,9	35,1	4,0	96,0
Közepes	92,9	7,1	30,6	69,4	35,6	64,4	62,8	37,2	15,4	84,6
Magas	97,3	2,7	38,1	61,9	36,8	63,2	76,9	23,1	25,7	74,3
Integrációs mutatók										
A fogadó országhoz való kötődés érzése	95,7	4,3	31,8	68,2	34,2	65,8	62,8	37,2	18,1	81,9
Kívülállóság érzése a fogadó országban	95,0	5,0	31,9	68,1	45,3	54,7	71,9	28,1	14,7	85,3
Időtöltés az ott élő lakosokkal, helyi állampolgárokkal	94,3	5,7	31,9	68,1	32,8	67,2	67,6	32,4	21,1	78,9
Szívességnyújtás helyieknek	95,3	4,7	36,2	63,8	41,2	58,8	71,1	28,9	22,6	77,4
Fontos helyi ügyek, politikai kérdések ismerete a fogadó országban	95,1	4,9	32,1	67,9	36,8	63,2	73,1	26,9	16,8	83,2
Beszélgetés helyiekkel az országot érintő fontos kérdésekről, ügyekről	93,0	7,0	36,0	64,0	38,2	61,8	79,0	21,0	24,7	75,3
Fogadó ország nyelvének ismerete a migráció kezdetén		+		*		***		+		*
Egyáltalán nem beszélt	95,6	4,4	23,9	76,1	51,6	48,4	66,7	33,3	12,5	87,5
Alapszinten beszélt	96,6	3,4	29,4	70,6	42,3	57,7	61,1	38,9	11,2	88,8
Közepesen, társalgási szinten beszélt	92,1	7,9	38,1	61,9	32,7	67,3	70,2	29,8	19,1	80,9
Folyékonyan vagy annál magasabb szinten beszélt	97,2	2,8	32,9	67,1	22,2	77,8	73,6	26,4	19,2	80,8

5. EREDMÉNYEK

	Kommunikáció		Hazalátogatás		Hazautalás		Hazai hírek követése		Családtag látogatása külföldre		
	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem	
Migráció tervezett hossza											***
Kevesebb, mint 1 év	100,0	0,0	41,9	58,1	51,6	48,4	71,0	29,0	12,9	87,1	
1–4 év	94,0	6,0	30,5	69,5	41,4	58,6	73,2	26,8	13,4	86,6	
5–10 év	96,4	3,6	25,9	74,1	37,0	63,0	81,5	18,5	10,9	89,1	
Több, mint 10 év/akár végleg is	93,7	6,3	30,8	69,2	27,1	72,9	47,7	52,3	23,1	76,9	
Nem tervezte előre	96,7	3,3	33,2	66,8	39,3	60,7	55,8	44,2	15,2	84,8	
Migráció hossza a tervekhez képest											***
Több (tovább maradt)	97,7	2,3	31,2	68,8	57,4	42,6	71,6	28,4	13,5	86,5	
Nagyjából addig volt kint, mint tervezte	93,7	6,3	29,6	70,4	34,5	65,5	69,0	31,0	14,0	86,0	
Kevesebb (hamarabb tért vissza)	95,3	4,7	31,2	68,8	34,4	65,6	63,7	36,3	17,4	82,6	
Visszavándorlás motivációja											
Családi okok/honvágy	96,2	3,8	33,3	66,7	46,0	54,0	66,0	34,0	15,2	84,8	+
Magyarországi lehetőség (pénz, karrier, tanulás)	91,8	8,2	42,9	57,1	33,2	66,8	70,8	29,2	26,4	73,6	**
A kivándorlás elérte célját	95,9	4,1	33,8	66,2	44,4	55,6	70,5	29,5	13,0	87,0	+
Kudarccal (integráció nem volt sikeres)	93,1	6,9	25,9	74,1	44,6	55,4	71,8	28,2	20,0	80,0	+

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: Transznacionális tevékenységek gyakorisága: „igen”=adott transznacionális tevékenység gyakran/nagyon gyakran történt, „nem”=adott transznacionális tevékenység egyáltalán nem/nagyon ritkán történt. A χ^2 -próba alapján szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; + $p < 0,1$.

Transznacionális gyakorlatokat befolyásoló tényezők

Annak érdekében, hogy kiszűrjük a transznacionális tevékenységeket meghatározó tényezők egymásra gyakorolt hatását, a visszatérők hazaköltözés előtti transznacionális aktivitásának esélyét befolyásoló tényezőket többváltozós elemzéssel vizsgáltuk. A logisztikus regressziós elemzés során kialakított modellek függő változói azt mutatják, hogy a hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkező személy a külföldi tartózkodás utolsó 12 hónapjában rendszeresen (gyakran/nagyon gyakran) hazalátogatott-e, utalt-e haza, követte-e a hazai híreket, illetve fogadott-e Magyarországról látogatókat, szemben azokkal, akik ugyanezen időszak alatt nem, vagy csak nagyon ritkán végezték ezeket a transznacionális tevékenységeket. Mivel kérdőíves felmérésünk mintájában nagyon magas (95%) azon személyek aránya, akik a migráció utolsó évében gyakran/nagyon gyakran kommunikáltak szóban vagy írásban itthon élő családtagjaikkal, így ezt a transznacionális aktivitási formát kihagytuk az elemzésből.

Az egyes transznacionális gyakorlatokhoz kapcsoló modellek kialakítása két lépésben történt: az alapmodellekbe három változót (nem, korcsoport, iskolai végzettség) vontunk be, majd ezeket kontroll-változóként kezelve alakítottuk ki a migráció jellemzőit tartalmazó teljes modelleket. A teljes modellekben csak azok az előző bekezdésekben vizsgált változók szerepelnek, amelyek egyváltozós hatása az első alapmodellek változóira kontrollálva szignifikánsnak mutatkozott (38. táblázat).

Többváltozós elemzésünk alapján nemek szerint nem mutatható ki szignifikáns különbség egyik transznacionális tevékenység tekintetében sem, ugyanakkor látható, hogy az életkor jelentősen befolyásolja annak három formáját, a hazalátogatásokat, hazautalásokat és a magyarországi családtagok külföldi látogatásait. A legfiatalabb (17–24 éves) korcsoporthoz képest a 40 év feletti több mint kétszer nagyobb valószínűséggel látogattak haza, és ez a hatás a migráció jellemzőit tartalmazó teljes modellben is megfigyelhető. A hazautalás szintén az idősebb korcsoportok tagjaira jellemző, a 30–39 évesek esetében az itthoniak anyagi támogatásának valószínűsége két és félszerese a legfiatalabb korosztályra jellemző értéknek, a 40 év feletti pedig több mint négyszeres szorzóval jelennek meg az alapvető szociodemográfiai jellemzőket tartalmazó modellben. Bár a teljes modellben az előbbi csoport esetében ezek a különbségek már nem szignifikánsak, a legidősebbek hazautalásának nagyobb valószínűsége továbbra is megfigyelhető. Ezzel ellentétes hatások látszanak az itthon élő családtagok külföldre tett látogatásait illetően: az ilyen látogatások fogadása a legfiatalabbakhoz képest a többi korcsoport tagjaira az alapmodell szerint kevésbé jellemző. Az iskolai végzettség minden transznacionális tevékenység tekintetében meghatározónak bizonyult az alapmodellek alapján (a legfeljebb 8 általános vagy szakmunkás végzettséggel rendelkezőkhöz képest a magasabb iskolai végzettségűek kisebb valószínűséggel támogatták az itthoniakat, ellenben nagyobb eséllyel látogattak haza, követték a hazai híreket és fogadtak külföldön magyarországi látogatókat), ugyanakkor a migrációs tapasztalat jellemzőivel bővített modellekben ezek a különbségek már nem látszanak. Az alapvető szociodemográfiai jellemzők vonatkozásában tehát összességében elmondható, hogy azok többségének transznacionális tevékenységekre gyakorolt hatása az egyéb, migráció jellemzőit leíró változókkal bővített modellekben már nem érvényesült, csak a legidősebbek hazalátogatásának és hazautalásának nagyobb valószínűsége bizonyult szignifikánsnak.

A küldő és fogadó országok közötti földrajzi távolság hazalátogatásokra gyakorolt hatását a többváltozós elemzés is megerősítette: a távolabbi országokból mintegy 50%-kal kisebb volt a hazalátogatás valószínűsége, mint a szomszédos Ausztriából, de más transznacionális tevékenységek vonatkozásában ilyen célországok szerinti különbségeket nem tudtunk azonosítani.

A külföldön végzett tevékenységnek csak két kategóriája bizonyult szignifikánsnak, és ezek is mindössze három transznacionális gyakorlat vonatkozásában. Látható, hogy a külföldön töltött időszak alatt a csak dolgozó és mellette egyéb tevékenységet nem végző személyekhez képest szignifikánsan kisebb eséllyel utaltak haza és fogadtak látogatókat azok, akik munka mellett egyéb tevékenységet is végeztek (például önkéntes munkát vállaltak vagy tanultak) migrációjuk idején. Továbbá majdnem háromszor nagyobb valószínűséggel látogattak haza azok, akik tanultak vagy tanultak és mellette egyéb tevékenységet is végeztek külföldön.

A migráció jellemzőt vizsgálva elmondható, hogy a transznacionális tevékenységekre a háztartásszerkezetnek volt az egyik legjelentősebb hatása. Az esélyhányadosok azt mutatják, hogy azokra volt leginkább jellemző a hazalátogatás és az itthon élők anyagi támogatása, akik partnerüket és/vagy gyermeküket hátrahagyták, ők a külföldön egyedül élő, gyermektelen személyekhez képest háromszor nagyobb eséllyel látogattak haza, és több mint ötször nagyobb eséllyel küldtek haza pénzt az itthoniaknak. A külföldön családtaggal (gyermekkel és/vagy partnerrel) élők körében viszont a magyarországi családtag külföldi látogatásának esélye a referenciacsoporthoz képest két és félszeresnek bizonyult, ami – mint arról már volt szó – vélhetően a gyerekek nevelésében/gondozásában közreműködő, ebből a célból utazó családtagok (főként nagyszülők) szerepének tulajdonítható. Gyengébb szignifikanciával ugyan, de az ehhez a háztartásszerkezeti kategóriához tartozók esetében a hazalátogatás esélye is kétszerese volt az egyedülálló/élő személyekre jellemző értéknek. Összességében tehát látható, hogy nemcsak a családot hátrahagyó migráció esetén, hanem külföldi családalapítás vagy az egész család külföldre költözése esetén is erős a kötődés a származási országhoz, amit elsősorban a gyermekek léte magyaráz. A családot hátrahagyó migrációra a család (elsősorban gyerekek) szükségletei miatt kerül sor, és ennek megfelelően erős kötődés (gyakori látogatások és a külföldön megkeresett pénz hazaadása³⁶) marad fenn a külföldön dolgozó fél és az itthon maradó családtagjai között. A külföldön családjukkal élők ugyancsak elsősorban gyermekük/gyermekük szükségleteit szem előtt tartva alakítják ki transznacionális tevékenységeiket: a gyermekneveléssel járó feladatok, illetve az abban való segédkezés okán gyakran fogadnak látogatókat, illetve a gyerekek nemzeti identitásának megőrzése érdekében gyakran sort kerítenek magyarországi látogatásokra. Erre jó példa kvalitatív kutatásunkból származó következő interjúrészlet:

„Ők [interjúalany gyermekei] minden évben hosszú időt töltöttek a nagyszülőknél. Ők szinte az egész nyarat Magyarországon töltötték. Anyukám mindig szerzett nekik focitábor, úszótábor. Igyekeztünk őket arra tanítani, hogy a magyar kapcsolatok, kultúra, az fontos. Kint Svájcban jártak hetente egyszer ilyen magyar iskolába, tanítottuk őket magyarul. Mi, mindig magyarul beszéltünk, de vannak dolgok, amiket iskolában tanul, nem otthon. Volt magyar tanárunk, különösen akkor, amikor tudtuk, hogy jövünk haza és le kell vizsgáznunk, hogy mehessenek iskolába.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

A Magyarországon élő családtagok külföldre tett látogatásait a családszerkezet mellett az is meghatározta, hogy mennyire sikerült beilleszkednie az adott személynek a fogadó országba. Az eredmények az mutatják, hogy azon személyek, akik esetében az integráció foka magas volt, 6-szor nagyobb eséllyel fogadtak látogatókat, mint akiknél ez a mutató alacsony értéket vett fel. A visszatérők nyelvtudása ugyanakkor a magyarországi vendégek fogadását nem befolyásolta, csak az utalások és a látogatások tekintetében mutatkozott szignifikánsnak: a fogadó ország nyelvét jól beszélők kétszer nagyobb valószínűséggel látogattak haza, viszont fele akkora eséllyel támogatták anyagilag itthon élő családtagjaikat, mint a fogadó ország nyelvét egyáltalán nem beszélők.

³⁶ Erre jó példa Horváth (2023, p. 188.) transznacionális családokhoz tartozó szülők körében készített kutatásából a következő, egy külföldön dolgozó, három gyermeket hátrahagyó apától származó interjúrészlet is: „(...) egyértelmű, hogy ez az egész pénz hazamegy. Szóval ez számomra nem kérdéses. (...) Amit meg szokok tartani, az (...) a buszjegy ára, tehát, hogy ki tudjak utazni. Meg mondjuk rá egy 20, 30, 50 euró, hogy maradjon nálam pénz, hogyha szükségem van rá, de általában nincs semmire sem szükségem. Úgyhogy számomra ez nem is kérdéses, hogy ez a családé.”.

Végül az esélyhányadosok alapján látható, hogy a visszatérés motivációi is jelentősen befolyásolják az egyes transznacionális tevékenységeket:

1) Azon a válaszadók, akik visszatérésének oka az volt, hogy *a)* magasabb fizetésre számítottak Magyarországon, *b)* szerették volna, hogy gyermekük Magyarországon nőjön fel/járjon iskolába, vagy *c)* itthon szerettek volna tanulmányokat folytatni, szignifikánsan nagyobb valószínűséggel látogattak haza, mint az ezeket az okokat nem említőket.

2) Azok a válaszadók, akiknek visszatérésében szerepet játszott, hogy *a)* itthon élő családtagjuknak szüksége volt rájuk, *b)* a migrációjuk anyagi szempontból eredményes volt, sikerült összegyűjteniük egy bizonyos összeget, illetve *c)* itthon jobb fizetésre számítottak, számottevően (*a* és *b* esetben kétszer, *c* esetben hétszer) nagyobb valószínűséggel utaltak haza, mint azok, akik egyéb okokból költöztek vissza Magyarországra.

3) Azok a válaszadók, akik különféle lehetőségek miatt költöztek haza, *a)* tapasztalatukat akarták itthon hasznosítani, *b)* vége lett a külföldi munkájuknak vagy nem találtak újabb munkát külföldön, így vélhetően itthon szándékoztak munkát keresni, *c)* szerették volna gyermeküket itthon nevelni/iskoláztatni, illetve *d)* hazai oktatási intézményben szerettek volna tanulni), 2–3-szor nagyobb valószínűséggel követték a magyarországi híreket/műsorokat, mint azok, akiknek visszatérésekor ezek az okok nem voltak relevánsak.

4) Azok a válaszadók, akik *a)* magasabb fizetésre számítottak Magyarországon, *b)* jobb anyagi, megélhetési lehetőségeik voltak itthon, *c)* szerették volna gyermeküket Magyarországon nevelni és iskoláztatni, illetve *d)* itthon szerettek volna tanulni, szignifikánsan nagyobb valószínűséggel fogadtak gyakran/nagyon gyakran magyarországi látogatók migrációjuk utolsó évében, mint a referenciacsoport (ezeket az okokat nem említőket) tagjai.

Meglátásunk szerint ezen eredmények többsége logikus, nem meglepő, csupán kettő olyat emelnénk ki, amely némi magyarázatra szorul: egyrészt a hazai magasabb fizetések miatt hazatérők körében az itthoniak anyagi támogatásának, illetve az itthonról történő látogatások fogadásának nagyobb valószínűségét, másrészt a tanulási céllal történő hazatérés és a magyarországi családtag külföldi látogatása közötti összefüggést. Előbbi szignifikáns hatások mögött az állhat, hogy a visszatérés okaként „magasabb fizetésre számítottam Magyarországon” választ megjelölők körében vélhetően magas azon személyek aránya, akiknek migrációja sikeres volt (tehát sikerült a fogadó országba beilleszkedniük, tapasztalatot és olyan tudást gyűjteniük, amit reményeik szerint kamatoztatni tudnak majd Magyarországon), így anyagi helyzetük bizonyára stabil volt, ami lehetővé tette az itthoniak támogatását. Továbbá mivel – mint korábban láthattuk – az integráció mértéke és az itthonról érkező látogatók fogadása között szoros az összefüggés, ennek fényében nem meglepő, hogy rájuk kiemelten jellemző a transznacionális gyakorlatok e formája. Feltételezhető ugyanis, hogy azok kezdeményezik, hogy szeretteik látogatást tegyenek hozzájuk, akik megfelelő körülmények között élnek a fogadó országban, saját lakásban, nem pedig munkásszállón vagy bérlőtársakkal együtt laknak; jól beszélnek a fogadó ország nyelvét, így az idegen nyelveket nem beszélő látogatók számára az esetlegesen (például az utazás során) felmerülő, nyelvtudást igénylő helyzetekben segíteni tudnak; illetve megengedhetik maguknak, hogy (részben vagy teljes egészben) finanszírozzák ezeket

az utazásokat, hiszen a Magyarországon élők pénztárcája kevésbé tesz lehetővé egy ilyen külföldi utat. Ezt a következő interjúrészlet is jól mutatja:

„Az én szüleim fiatalabbak, viszont egyikük sem beszél semmilyen idegen nyelvet, mindig nagyon parás volt. Vagy sikerült megoldani, hogy egyikünk velük repült, vagy minimális átszállás és csak Frankfurtban, mert ez az egyedüli, amit ismertek. Egyszer voltak, és hát úgy, hogy egész éjszaka ott volt mellettem bekapcsolva a mobil, ha van valami baj, akkor hívjanak, akkor én fordítok. Aadtunk nekik kis levelet, amit, ha bárki kérdezi, megmutatják, hogy ez van velünk, és akkor segítsenek. Megoldották. Apám nem boldogan, anyám Viktor születésekor kijött egyedül. A pénzügyi rész drága, egy ilyen repülőjegy 1000 dolcsi körül volt. Mindenfélét csináltunk, hogy jó, mi fizetjük a felét és gyertek ide a születésnapjára, amit vagy elfogadtak, vagy nem. Tudom, hogy nekik pénzügyileg elég megterhelő volt. Volt úgy is, hogy mi vettük az egészet. Próbáltuk így-úgy megoldani.” (I02 – férfi, 30 éves, 5 év az Amerikai Egyesült Államokban)

Utóbbi esetben pedig arról lehet szó, hogy a tanulási céllal hazatérők minden bizonnyal fiatalabbak, akik szükségleteik (például erős szülő–gyermek kapcsolat/igény a szülők fizikai közelségére) miatt sokkal inkább rászorulnak, hogy rendszeresen találkozzanak a származási országban maradó családtagjaikkal, de az is elképzelhető, hogy az itthon élő barátok kalandvágya, vagy az itthon élő családtagok aggodalmi és a szülők gyermekük utáni vágyódásai ösztönzik ezeket a látogatásokat.

„Édesanyám volt, hogy kint töltött egy-két napot, de csak így látogatóba. Akkor az egy óriási dolog volt, jártuk a várost, nagyon szerettünk sétálni is, kijárogattunk, amikor mindenkinek szabadja volt, és jól éreztük magunkat.” (I10 – férfi, 31 éves, 4 év Németországban és Svájcban)

„Volt olyan alkalom, amikor kijöttek hozzám látogatóba, egyik alkalommal két barátnőm, másik alkalommal a húgom, és ilyenkor szerveztünk azért nyilván nagyobb programokat. (...) ilyenkor elmentünk a Universal Studios kis élményparkjába, meg nagyon sok múzeumba, illetve sokat sétálgattunk, megnéztük ezeket a helyi látványosságokat, és kimentünk a tengerpartra is.” (I11 – nő, 28 éves, 2 év az Amerikai Egyesült Államokban)

38. táblázat:

A transznacionális gyakorlatok gyakoriságát befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)

	Hazalátogatás		Hazautalás		Hazai hírek követése		Családtag látogatása külföldre	
	Alapmodell 1 (kontroll- változók)	Tejes modell 1 (A1+migráció jellemzői)	Alapmodell 2 (A2+migráció jellemzői)	Tejes modell 2 (A2+migráció jellemzői)	Alapmodell 3 (kontroll- változók)	Tejes modell 3 (A3+migráció jellemzői)	Alapmodell 4 (kontroll- változók)	Tejes modell 4 (A4+migráció jellemzői)
Nem (ref.: férfi)	0,96	1,08	0,83	1,18	0,76	0,79	0,81	0,87
Nő								
Korcsoport visszavándorításkor (ref.: 17-24)								
25-29	0,87	1,36	1,43	0,92	0,59*	0,87	0,53*	0,69
30-39	1,19	1,47	2,48***	1,57	0,88	1,26	0,48*	0,77
40+	2,24***	2,54**	4,38***	1,97*	1,08	1,51	0,58+	0,93
Iskolai végzettség (a migráció idején aktuális) (ref.: max. 8 általános/szakk munkás)								
Érettségi	1,44+	1,12	0,67*	0,95	1,46*	1,26	2,22*	1,31
Felsőfokú	1,10	0,83	0,48**	0,94	2,14**	1,57	2,76**	0,84
Korábbi migrációs tapasztalat (ref.: egy volt)								
Több volt (ciklus migráns)	1,55*			1,46		0,82		0,92
Utolsó migráció célországa (ref.: Ausztria)								
Németország	0,72			1,05		1,06		1,08
Egyesült királyság	0,45**			0,78		1,16		0,84
Egyéb ország	0,54*			1,20		1,04		1,50
Külföldön végzett tevékenység (ref.: csak dolgozott)								
Dolgozott és tanult/dolgozott és egyéb tevékenységet végzett	0,85			0,39**		1,19		0,35*
Tanult/tanult és egyéb tevékenységet végzett	2,80*			0,48		1,48		1,49
Egyéb tevékenységet végzett, (ami nem munkavállalás vagy tanulás/nyelvtanulás)	1,78			0,55		0,57		2,19
Háztartáskezelt hazaköltözés előtt (ref.: egyedül élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek)								
Egyedül élt és volt hátrahagyott partner/gyerek	2,01			4,15*		2,38		1,24
Partnerrel/gyerekekkel élt	1,73+			0,86		1,35		2,50*
Más személlyel élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek	1,31			0,94		1,20		2,08+
Más személlyel élt és volt hátrahagyott partner/gyerek	3,12**			5,54***		1,32		1,10

	Hazalátogatás		Hazautalás		Hazai hírek követése		Családtag látogatása külföldre	
	Alapmodell 1 (kontroll- változók) jellemzői	Alapmodell 2 (A1+migráció jellemzői)	Alapmodell 3 (kontroll- változók) jellemzői	Alapmodell 4 (kontroll- változók) jellemzői	Alapmodell 3 (A3+migráció jellemzői)	Alapmodell 4 (kontroll- változók) jellemzői	Alapmodell 3 (kontroll- változók) jellemzői	Alapmodell 4 (A4+migráció jellemzői)
Társadalmi integráció foka külföldön (ref.: alacsony)	0,94	0,77	0,77	0,72	0,72	0,72	3,41**	3,41**
Közepes (2–2,8)	1,62	1,00	1,00	1,37	1,37	1,37	5,99***	5,99***
Magas (3–4)	1,54+	0,62+	0,62+	0,83	0,83	0,83	0,77	0,77
Fogadó ország nyelvének ismerete a migráció kezdetén (ref.: egyáltalán nem beszélte)	2,24**	0,73	0,73	1,18	1,18	1,18	1,40	1,40
Alapszinten beszélte	1,95+	0,39*	0,39*	1,33	1,33	1,33	1,42	1,42
Közepesen, társalgási szinten beszélte								
Folyékonyan vagy annál magasabb szinten beszélte								
Visszavándorlás motivációja (ref.: nem játszott szerepet/kis szerepet játszott)	0,57	1,14	1,14	2,64**	2,64**	2,64**	1,50	1,50
Vége lett a külföldi munkámnak vagy nem találtam (újabb) munkát.	5,11***	7,46***	7,46***	0,60	0,60	0,60	4,34**	4,34**
Magasabb fizetésre számítottam Magyarországon.	0,96	0,58*	0,58*	2,32***	2,32***	2,32***	0,89	0,89
A külföldön szerzett tapasztalataimat akartam hasznosítani.	0,86	1,44	1,44	1,16	1,16	1,16	4,94**	4,94**
Jobb anyagi, megélhetési lehetőségem voltak Magyarországon.	1,10	2,02***	2,02***	1,46	1,46	1,46	0,77	0,77
Sikerült összegyűjtenem egy bizonyos összeget.	1,86*	1,14	1,14	1,81*	1,81*	1,81*	2,20*	2,20*
Szerettem volna, hogy a gyermekem Magyarországon nőjön fel, járjon iskolába.	0,75	2,27***	2,27***	1,07	1,07	1,07	0,86	0,86
Itthon élő családtagjaimnak szüksége volt rám.	2,23**	1,38	1,38	2,12*	2,12*	2,12*	4,44***	4,44***
Magyarországon szerettem volna tanulmányokat folytatni.								
N	734	704	717	733	702	736	705	705
Nagelkerke R ²	0,045	0,178	0,122	0,030	0,086	0,039	0,217	0,217

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: A szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** p<0,001; ** p<0,05; * p<0,1. A táblázatban a transznacionális tevékenységeket magyarázó tényezők közül csak azok szerepelnek, amelyek (vagy amelyek valamely kategóriájának) hatása az alapmodellek változóira kontrollálva szignifikánsnak bizonyult, valamint transznacionális aktivitási forma tekintetében.

5.4.5. REEMIGRÁCIÓS TERVEK

HORVÁTH VERONIKA

A migrációs szakirodalomban általánosan elterjedt megközelítés szerint a migráció az egyéni döntéshozás és cselekvés szempontjából egy több szakaszból álló folyamatnak tekinthető, a migráció fontolgatásával kezdődik, amit konkrét migrációs szándék, illetve terv kialakulása követ (*döntéshozó szakasz*), majd a tervek egy része végül be is teljesül (*megvalósulási szakasz*) (Kley – Mulder 2010; idézi Gödri – Feleky, 2013, p. 282.). A migrációs folyamat különböző szakaszaiban számos olyan segítő és korlátozó tényező azonosítható, amely a végkifejletre hatással van: az egyéni erőforrások, várokozások, külső elvárások és a megvalósítást gátló – gazdasági, jogi vagy az egyéni életciklusokban/élethelyzetekben gyökerező – akadályok stb. mind-mind szerepet játszhatnak abban, hogy a migrációs tervek megszületnek és valóra válnak-e vagy sem. Ugyanakkor ezek súlya a különböző szakaszokban zajló szelekció³⁷ során vélhetően eltérő, más tényezők befolyásolják a migrációs tervek kialakulását, mint a migráció tényleges létrejöttét (Gödri – Feleky, 2013), és azzal kapcsolatban sincs egységes álláspont, hogy a migrációs szándék a későbbi migráció megbízható előrejelzőjének tekinthető-e.³⁸ „A szándék a cselekvés szükséges, de nem elégséges kritériuma” – fogalmaz Carling és Pettersen (2014, p. 14.), sokan nem valósítják meg migrációs terveiket, mások viszont (például váratlan események vagy megváltozó körülmények hatására) előzetes tervek nélkül is útnak indulnak. Az sem mindegy, hogy a szándék általánosan vagy szilárdabban, konkrét cselekvésre vonatkozóan fogalmazódik-e meg, hiszen az a személy, aki a migráció időzítésének pontos meghatározása nélkül, valamikor a jövőben tervezi, fontolgatja a migrációt, vélhetően kisebb valószínűséggel valósítja meg szándékát, mint azok, akik egy konkrét időpontban vagy meghatározott időn belül tervezik a külföldre költözést. Abban viszont egyetértés mutatkozik, hogy a korábbi migrációs tapasztalat növeli az ismételt migráció esélyét (Cieslik, 2011; De Jong et al., 1985; Kley, 2011; Massey – Espinoza, 1997; Massey, 1987; Massey – Espinoza, 1997; Richmond, 1968; White, 2014),³⁹ ami Anacka and Wójcicka (2019, p. 31.) szerint részben azzal magyarázható, hogy míg az első migrációt tervezők esetében a szándék gyakran csak álmaikat és törekvéseiket tükrözi, addig a migrációs tapasztalattal rendelkezőknek realisabb elvárásai

³⁷ A kibocsátó országot elhagyók – mint ahogy arról a jelentés bevezető részében már volt szó – bizonyos szempontból szelektálódnak, összetételüket tekintve eltérnek az ország teljes/helyben maradó népességétől. Amennyiben az elvándorlók csoportja néhány fontosabb ismérvtől (például iskolai végzettség, munkaerőpiaci státusz, jövedelmi helyzet stb.) alapján a kibocsátó népességhez képest előnyösebb összetételű, pozitív szelekcióról, ellenkező esetben negatív szelekcióról beszélhetünk (Gödri – Feleky, 2013).

³⁸ Egy korábbi, a migrációs szándékok és cselekvés közötti kapcsolatot feltáró holland követéses vizsgálat során Van Dalen és Henkens (2008, 2013) például arra a következtetésre jutott, hogy a tényleges kivándorlás legfőbb magyarázó tényezőjének a korábbi migrációs szándék tekinthető. Ezzel szemben Gödri és Feleky (2013) erdélyi magyarok körében készített követéses vizsgálata során azt találta, hogy egy hároméves időtartam leforgása alatt csak a migrációs tervek 17%-át követte tényleges elvándorlás, illetve Hárs és Neumann (2008) is csak gyenge kapcsolatot állapított meg a migrációs elképzelések és a tényleges migráció között. A szerzők végkövetkeztetése az, hogy „a migráció nem tekinthető tudatos, előre tervezett migrációs stratégiának” (Hárs – Neumann, 2008. p.34.).

³⁹ Gmelch (1980) arra is felhívja a figyelmet, hogy a hazájukba visszatérők migrációs tapasztalata a közösség tagjainak migrációs terveire is hatással van: közvetlen bátorítással vagy az otthon maradók számára példaként szolgálva (láttatva, hogy a migráció által lehetséges az anyagi gyarapodás, és elegendő tőkével visszatérve egy magasabb életszínvonal fenntartása) ösztönözhetik az elvándorlást, vagy negatív tapasztalataik, kudarcos migrációjuk miatt visszatartathatják azt. Ez utóbbi azonban a szerző meglátása szerint kevésbé fordul elő, mivel a sikertelen migránsok kevésbé térnek vissza eredeti közösségeikbe, illetve hajlamosak arra, hogy migrációs tapasztalataikat – még ha azok kudarcosak is – kedvező színben tüntessék fel.

vannak a vándorlást illetően, és esetükben az „első lépéssel együtt járó bizonytalanság” sem nehezíti a migrációs döntést.

Magyarországon a felnőtt lakosság migrációs szándékairól, terveiről 1993 óta rendszeresen készültek vizsgálatok (lásd: Czibere – Rácz, 2016; Gödri, 2016; Koltai – Sik – Simonovits, 2020; KSH, 2018; Sik, 2012; Sik, 2013; Sik – Szeitl, 2016). A TÁRKI Magyar Háztartás Monitor és Omnibusz adatfelvételek eredményei szerint a magyar lakosság migrációs potenciálja a kétezres években jelentősen megnőtt, 2012-ben minden korábbinál magasabb (19%-os) migrációs potenciált mutattak az adatok, ami azt követően (2013-tól egészen 2016-ig) 13 és 16% között állandósult (Sik, 2012; Sik, 2013). Sik és Szeitl (2015) ugyanezen adatokon alapuló eredményei azt mutatják, hogy míg a migrációs hajlandóság esélyét növeli, ha a kérdezett fiatal és férfi, illetve az ingatlantulajdon, a nagyvárosi lét, és az anyagi helyzet javulásába vetett hit, addig a kormánypárt iránti szimpátia csökkenti azt. Rövid távú munkavállalás esetén a budapesti, nyugat-dunántúli és észak-magyarországi lakóhely, illetve a roma származás is migrációs hajlamot növelő hatásúnak bizonyult, hosszú távú munkavállalás és kivándorlás tervezése esetén pedig a jó anyagi helyzet indikátorainak (illetve kivándorlás esetén a szakmunkás végzettségnek) migrációs potenciált csökkentő hatását figyelték meg a szerzők.

2016-ban a mikrocenzushoz is tartozott egy kiegészítő kérdésblokk, ami a magyar lakosság migrációs terveire kérdezett rá. Ekkor a Magyarországon született magyar állampolgárságú, 16–64 éves népesség 8,4%-a (mintegy 510 ezer fő) nyilatkozott úgy, hogy a tervei szerint a következő két éven belül külföldre költözik munka, tanulás vagy egyéb okból, ugyanakkor a komolyan tervezők közé (akik komolyan foglalkoztak a gondolattal vagy már meghozták a döntést) a népesség 4,2%-a (254 ezer fő) tartozott. Az eredmények – alátámasztva a jelen fejezet első bekezdésében leírtakat – jól mutatják a korábbi migrációs tapasztalattal rendelkezők kiemelkedő érintettségét: a költözést tervezők 20%-a, illetve közülük a szilárdabb tervekkel rendelkező, döntést már meghozó válaszadók több mint fele élt korábban külföldön. Míg a külföldre költözés lehetőségét még csak fontolgatók körében magasabb volt a nő, a 40–65 évesek, a migrációs tapasztalattal nem rendelkezők, valamint az idegen nyelveket nem beszélők aránya, addig a komolyan tervezők csoportját inkább a férfiak, a 16–29 éves korcsoportba tartozók, a Közép-Magyarországon élők, valamint az idegen nyelveket beszélők tették ki. A kiegészítő felvétel adatai alapján továbbá látható, a kivándorlást tervezők többsége dolgozni szeretne külföldön, 70%-uk a kivándorlást nem gondolja véglegesnek, és harmaduk Németországba költözne (KSH, 2018).

Tudomásunk szerint 2017 után a magyar lakosság migrációs potenciálját mérő kutatások egyáltalán nem készültek, és – bár Gardner és szerzőtársai (1985) már csaknem 40 éve felhívták a figyelmet a témában végzett longitudinális kutatások szükségességére – az elmúlt évtizedekben csupán két olyan vizsgálatra (lásd: Gödri – Feleky, 2013; Hárs – Neumann, 2008) került sor, amely az elvándorlási szándékok tényleges megvalósulásának követését és az azt befolyásoló tényezők feltárását célozta.⁴⁰ Arról már korábban volt szó, hogy a hivatkozott szerzők elemzéseik során csak gyenge kapcsolatot találtak a migrációs

⁴⁰ Hárs és Neumann (2008) vizsgálata során a 2003. évi Munkaerő-felmérés belföldi és a nemzetközi mobilitásra vonatkozó kiegészítő mintájában szereplő válaszadókat kereste fel 2007-ben újra, Gödri és Feleky (2013) pedig az Életünk fordulópontjai – Erdély című, 2006-ban és 2009-ben megvalósuló panelkutatás alapján vizsgálta a migrációs tervek és a megvalósult migráció közötti kapcsolatot, valamint az elvándorlás szelekciós mechanizmusát.

szándék és a tényleges migráció között. Gödri és Feleky (2013) eredményei alapján az is elmondható, hogy az eredeti terveikkel összhangban cselekvők két csoportja (a szándékos migránsok, akik tervezték a migrációt és meg is valósították terveiket, valamint a helyben maradók, akik nem tervezték a migrációt és korábbi terveiknek megfelelően nem is migráltak) valamennyi vizsgált szociodemográfiai és egyéb ismérven élesen elkülönül egymástól, ugyanakkor az álmodozók (akik tervezték a migrációt, de végül nem valósították meg) csoportja jellemzőit tekintve inkább a szándékos migránsok csoportjához hasonló. A szelekció tehát részben már a szándék kialakulásánál megmutatkozik, ugyanakkor vannak olyan ismérvek (például alacsony iskolai végzettség, egyedülállóság, gyermektelenség, rossz anyagi helyzet és depriváltság, illetve munkával való elégedetlenség), amelyek a szándékos migránsokhoz képest az álmodozókra kevésbé jellemzők. A felsorolt ismérveket kiegészítve elmondható továbbá, hogy bár a férfiak mindkét csoportban nagyobb arányt képviselnek, mint a nők, az álmodozók között kiugróan magas a férfiarány, tehát körükben a másik csoporttal összevetve – Hárs és Neumann (2008) eredményeivel szemben, akik a nőkre vonatkozóan állapította meg ugyanezt – jellemzőbb a korábbi migrációs tervek meg nem valósítása, az álmodozás. Ugyanez megfigyelhető a jövőbe vetett bizalom hiányára, az „elvesztettség” érzésére vonatkozóan is: a migrációs terveiket nem megvalósító álmodozókra jellemzőbb ez az érzés. Továbbá elmondható, hogy a saját egészségi állapotukat jobbnak ítéelő migrációt tervezők nagyobb eséllyel valósították meg tervüket, illetve Hárs és Neumann (2008) eredményei alapján az is látszik, hogy a tervezés utáni cselekvés elmulasztása az idősebb korosztály tagjaira jellemzőbb. Ezek az eredmények jól mutatják a szelekcióban bekövetkező változást a migrációs folyamat két szakasza (tervezés és cselekvés) között.

Bár az előzőekben hivatkozott kutatások eredményei rámutatnak arra, hogy a korábbi migrációs tapasztalat és az ismételt migráció között erős a korreláció, a reemigrációt, illetve annak okait, mozgatóit feltáró kutatások hazánkban nem készültek, és nemzetközi viszonylatban is kevés ilyen témájú tanulmánnyal találkozhatunk.

A fellelhető néhány nemzetközi szakirodalom eredményeit áttekintve jól látható, hogy a reemigrációt egyrészt a szociodemográfiai és egyéb személyhez kapcsolódó jellemzők, másrészt a származási, illetve a fogadó országhoz kapcsolódó (az „itteni” és „ottani” léthez társítható) tényezők befolyásolják. Ezek a következők:

1) A *szociodemográfiai és egyéb, személyhez kapcsolódó jellemzők* közül a nem, az életkor, a családi állapot, az iskolai végzettség és a lakóhely reemigrációt befolyásoló hatása emelhető ki, illetve az, hogy az érintett személy kettős állampolgársággal rendelkezik-e. A felsorolt indikátorok és az ismételt migráció közötti kapcsolat tekintetében az eredmények nem minden esetben konzisztensek, így van ez például a *nem* esetében is: míg Anacka és Wójcicka (2019), illetve Fihel and Górný (2013) arra az eredményre jutott lengyelországi vizsgálata során, hogy a nemi hovatartozás reemigrációra gyakorolt hatása nem jelentős, addig Vadean és Piracha (2009) a férfiak, Jończy (2003; idézi Fihel–Górný, 2013)) pedig a nők újbóli elvándorlásának (körkörös migrációban való részvételének) nagyobb valószínűségét állapította meg. Az életkor és *családi állapot/családszerkezet* tekintetében viszont azonos eredmények születtek, jól látszik, hogy a fiatalabb kohorszok, illetve az egyedülálló, egyszemélyes háztartásban vagy nem rokon háztartástagokkal élő, illetve gyermektelen személyek hajlamosabbak hazatérésük után újra emigrálni, mint az idősebb korosztály tagjai, valamint a gyermekesek és házasságban élők. Fihel és Górný (2013) szerint ezek

az eredmények a) a családosok esetében a gyerekek és partnerek szempontjainak, preferenciáinak figyelembevételéből adódó korlátozott mobilitási képességgel, b) a legidősebb visszatérők esetében a nyugdíjbavonulási tervekkel, c) a 30 feletti (30–39, illetve 40–49 évesek) esetében pedig azzal magyarázható, hogy e korcsoportok tagjai a külföldön töltött (véltetően hosszabb) időszakból adódóan jelentősebb munkatapasztalattal és humán tőkével rendelkeznek a hazai munkaerőpiacon való boldoguláshoz.

A visszatérő migránsok *iskolai végzettségének* reemigrációra gyakorolt hatását illetően is vegyes eredményeket mutatnak a témában készült vizsgálatok: míg Constant és Zimmerman (2011), valamint Fihel és Górný (2013) arra a megállapításra jutott, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezőkre kevésbé jellemző a visszatérés utáni újabb migráció, mint a szakmunkás végzettségűekre, addig Anacka és Wójcicka (2019) eredményei alapján éppen ennek ellenkezője látható. A szerzők szerint – Anacka, Matejko és Nestorowicz (2013) meglátásával egyezően – e mögött az állhat, hogy a szakmunkás végzettségűek inkább a körkörös mozgásokból álló, rövid távú/ideiglenes tartózkodással járó migrációban vesznek részt, céljuk a pénzgyűjtés, kevésbé tervezik a tartós külföldre költözést. Ebből adódóan nem, vagy csak kis mértékben integrálódnak a fogadó társadalomba, és hazatérés után gyakran kudarcként élék meg a külföldön töltött időt – fogalmaz Lados, Hegedűs és Kovács (2022). Ezzel szemben a magasan képzett hazatérőknél az integráció sikeresebb, és hazatérésük után profitálni tudnak a külföldön töltött évek során kibővült társadalmi és szakmai hálózataikból (Konzett-Smoliner, 2016; idézi Lados–Hegedűs–Kovács (2022), ami akár egy újabb migráció előszobája, hajtóereje is lehet.

Fihel és Górný (2013) a visszatérők reemigrációját *iskolai végzettség és településtípus* összefüggésében is vizsgálta, és arra az eredményre jutott, hogy míg a városban lakó, magasan képzett hazatérők képezik azt a csoportot, akik a legkevésbé hajlandóak elhagyni hazájukat, addig a felsőfokú végzettséggel rendelkező vidéki lakosok hozzájuk képest 50%-kal kisebb valószínűséggel maradnak otthon. Vadean és Piracha (2009) – az általa megalkotott modellt szociodemográfiai attribútumokkal (például nem, életkor és iskolai végzettség) kontrollálva – szintén úgy találta, hogy a vidéki lakosok körében nagyobb az újbóli elvándorlás valószínűsége, mint a városban élőkénél. Az iskolai végzettség és lakóhely reemigrációban betöltött szerepét vizsgálva összességében tehát látható, hogy iskolai végzettség tekintetében nem egységesek az eredmények, lakóhely vonatkozásában viszont a vidék nagyobb érintettsége mutatkozik meg. A városból vidékre történő visszatérést, annak okait és következményeit feltáró tanulmányok (pl. Easthope – Gabriel, 2008; Laoire, 2007; Morse, 2017; Pedersen, 2018; Pedersen –Therkelsen, 2022;) fényében ez az eredmény nem meglepő: a vidékről városba történő migráció nem csupán földrajzi értelemben vett elmozdulás, hanem a társadalmi hierarchiában történő mozgás is, a tanulás, karrierépítés és önmegvalósítás lehetőségét jelenti. A városból vidékre visszatérni egy meglehetősen nehéz alkalmazkodási folyamatot jelent, a hazatérőknek új pozíciókat kell kialakítaniuk a társadalmi és kulturális hierarchiában, meg kell küzdeniük az ambivalencia érzésével, így a visszatérést az érintettek gyakran kulturális sokként (McGrath, 1991), illetve visszalépésként, kudarcként élék meg. Ebből a helyzetből pedig egy újabb elvándorlás lehet az egyik kivezető út.

Végül Constant és Zimmerman (2011), valamint Fihel és Górný (2013) eredményei arra is rávilágítanak – nem meglepő módon –, hogy a reemigráció szempontjából a *kettős állampolgárság* szerepe is kiemelkedő, az utóbbi vizsgálat regressziós modellje szerint az újbóli vándorlás egyik legfontosabb előrejelzője.

2) A reemigráció bekövetkeztében szerepet játszó, *származási országhoz kapcsolódó (az „itteni” léthez társítható) tényezők* közül elsőként a *családi kötelek*, családtagok szerepe emelendő ki. Anacka és Wójcicka (2019), valamint Constant és Zimmerman (2011) eredményei szerint a családi okok miatt hazatérők, illetve gyermekekese kisebb valószínűséggel terveznek újabb migrációt.⁴¹ Továbbá látható, hogy a 65 éves vagy annál idősebb személyekkel való együttélés is negatívan kapcsolódik a jövőbeli reemigrációs tervekhez, ami egyrészt azzal magyarázható, hogy kisgyermekes családok esetén a már nyugdíjas nagyszülők jelenléte egyet jelenthet a gyermekeveléssel kapcsolatos segítségnyújtással, amit a gyermeket nevelő párok figyelembe vesznek a migrációs döntés során, másrészt az idős családtagok egészségi állapotukból kifolyólag is visszatartják az elvándorlást, hiszen ellátásukat, gondozásukat távolról nem tudják megoldani a családtagok.

Bilecen (2022) tanulmányában arról is olvashatunk, hogy a nosztalgia miatt, a múlt/”régi szép idők” iránti vágyakozásból visszatérők esetében a reemigráció szempontjából a vágyott emlékek és a valóság közötti diszkrepancia visszatérés utáni megtapasztalása is említésre méltó. A szerző meglátása szerint a nosztalgikus vágyak miatt visszatérő migránsok gyakran optimisták, nem veszik figyelembe, hogy hazájuk, illetve saját értékrendjük/felfogásuk mennyit változott a külföldön eltöltött évek során. Ebből adódóan idegen helyként tekintenek korábbi otthonukra, nehezen alkalmazkodnak, csalódottnak és magányosnak érzik magukat a visszatérést követően (a valóság megtapasztalása után), és ez az érzés ösztönző hatással bír az ismételt migrációra vonatkozó döntésük során.

Az újbóli migráció tervezésében a hazatérés utáni *gazdasági reintegrációnak*, a hazatérők munkaerőpiaci helyzetének is meghatározó szerepe van. Míg a közgazdasági elméletek – a neoklasszikus megközelítés (Neoclassical economics – NE), amely a visszatérő migrációt gazdasági sikertelenségként, kudarcként értelmezi, illetve a munkaerő migrációjának új gazdaságtana (New Economics of Labor Migration Theory – NELM), amely a visszatérő migrációt sikerként, a célok elérése utáni tudatos, előre tervezett stratégiaként írja le – a visszatérő migrációt a fogadó országbeli tapasztalatok tükrében értelmezik, addig a társadalmi, gazdasági és intézményi kontextust figyelembe vevő strukturális megközelítés *„arra is koncentrál, hogy a hazatérők reintegrációja miként alakul, illetve alakulhat a helyi társadalomban”* – fogalmaz Obádovics, Kulcsár és Gödri (2022, p. 61.). E felfogás szerint akkor tekinthető pozitívnak a visszatérés, ha például a külföldön szerzett anyagi, szellemi és kapcsolati tőke hasznosulni tud a származási ország munkaerőpiacán, negatívnak pedig abban az esetben, ha a reintegráció során nehézségek lépnek fel, vagy a visszatérők tőkéjének elpazarlására kerül sor (Gmelch, 1980; idézi Bata-Balog, 2021). A hazai gazdasági és intézményi körülmények tehát befolyásolják a visszatérés utáni tapasztalatokat, és amennyiben a visszatérők reintegrációja nem sikeres, akkor ez a helyzet újabb elvándorláshoz vezethet (Cassarino, 2008). Anacka és Wójcicka (2019), valamint Constant és Zimmerman (2011) eredményei egyaránt azt mutatják, hogy

⁴¹ Trąbka és munkatársai (2022) eredményei arra is rávilágítanak, hogy a visszatérés utáni (gyakran családi okok miatt történő) helyben maradás nem feltétlenül jelent egyet a helyhez való kötődéssel. A szerzők az Egyesült Királyságból legalább egy éves tartózkodás után hazatérő litván és lengyel állampolgárok körében vizsgálták a visszatérés utáni lakóhelyhez való kötődés erősségét és annak reemigrációra gyakorolt hatását, és megállapították, hogy bár a kötődés érzése fontos szerepet játszik a jövőbeli tervek mérlegelése során, annak hiánya nem feltétlenül jelent egyet a reemigráció tervezésével és annak megvalósításával. A családi okok miatt hazatérők esetében például előfordulhat, hogy csupán kötelességből vagy kényszerből történő hazatérésről, illetve otthon maradásról van szó, holott inkább a korábbi fogadó (vagy egyéb külföldi) országhoz kötődnek.

azon visszatérők, akik munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetben vannak (például munkanélküliek, részmunkaidőben foglalkoztatottak, inaktívak), nagyobb valószínűséggel tervezik a reemigrációt, mint a referenciacsoport teljes munkaidőben dolgozó tagjai. Azon visszatérők viszont az újbóli migrációt nem vagy kevésbé fontolgatják közé tartoznak, akik a hazai munkaerőpiaci lehetőségek (például az elvándorlásuk óta javuló munkaerőpiaci helyzet) miatt tértek haza, illetve akik elérték pénzügyi céljaikat.

Massey (1987), valamint Constant és Zimmerman (2011) kutatási eredményei azt mutatják, hogy az újbóli migráció tervezése szempontjából a származási országban lévő *ingatlan-tulajdon* ugyancsak meghatározó, annak megléte – egyrészt a tulajdonlásból fakadó stabilitás érzése, másrészt (főként öröklés vagy visszatérés után történő építkezés esetén) az ahhoz és/vagy annak helyszínéhez való kötődés miatt (Trąbka et al., 2022) – csökkenti a reemigráció valószínűségét.

Trąbka et al. (2022) eredményei szerint a visszatérés utáni lakóhelyi kötődés kialakulása szempontjából az az egyik legfontosabb tényező, hogy a migráció után hazatérő személy az eredeti (a külföldre költözést megelőző) lakóhelyére tért-e vissza, vagy hazájának egy másik településére, tehát történt-e *költözés a hazatérés után*. A szerző eredményei azt mutatják, hogy az eredeti lakóhelyre való visszatérés pozitívan befolyásolja a visszatérés utáni kötődést, így feltételezhető, hogy az eredeti lakóhelyükre visszatérők esetében kevésbé jellemző az újbóli migráció. Ugyanez valószínűsíthető a *jóléti intézmények és szolgáltatások elérhetősége* kapcsán is: azok megléte – a stabilitás és biztonság érzése, valamint az emberek életminőségének javítása által – pozitív hatással van a helyhez kötődésre, féken tartva ezáltal az ismételt elvándorlást. Trąbka et al. (2022) eredményei alapján látható továbbá, hogy a *visszatérés óta eltelt idő* is hatással van a lakóhelyhez való kötődés erősségére: minél több idő telik el hazatérés után (és ebből adódóan minél inkább gyarapodnak, erősödnek a származási országban lévő társadalmi kapcsolatok, és gyengülnek a korábbi célország-beli kapcsolatok), a visszatérők annál inkább kötődnek lakóhelyükhöz, és annál kisebb valószínűséggel terveznek újabb migrációt (Anacka – Wójcicka, 2019; Fihel – Górný, 2013).

Végül – bár érdekes módon a migráns hálózatok meglétét és sűrűségét, a különféle kapcsolati erőforrásokat a vonatkozó szakirodalom nem említi a reemigráció bekövetkeztében szerepet játszó tényezők között⁴² – Anacka és Wójcicka (2019) tanulmányában olvashatunk a *külföldön élő közeli családtagok* reemigrációban betöltött szerepéről is: eredményei szerint az a tény, hogy a kérdezett házastársa/élettársa külföldön él, jelentősen növeli a reemigráció tervezésének valószínűségét.

3) A reemigráció bekövetkeztében szerepet játszó, *fogadó országhoz kapcsolódó (az „ottani” léthez társítható) tényezőként* csak kettőt, a külföldi munkaerőpiaci integrációs tapasztalatokat⁴³, valamint a fogadó országban töltött idő hosszát említi a szakirodalom.

⁴² Gödri (2010) kutatási eredményei alapján feltételezhető, hogy ezek szerepe inkább az első migrációs tervezése és megvalósítása során jelentős.

⁴³ Véltetően az egyéb integrációs mutatók (például a fogadó országban élőkkel való kapcsolatok, a fogadó országhoz kötődés, idegennyelv-ismeret, kívülállóság érzése stb.) is szerepet játszanak az újbóli migráció bekövetkeztében, de erről tudomásunk szerint nem állnak rendelkezésre kutatási eredmények.

Anacka és Wójcicka (2019) eredményei szerint kisebb valószínűséggel terveznek újabb migrációt azok, akiknek hazatérésében a kudarc szerepet játszott. A sikertelenség érzése szempontjából meghatározó például az, ha adott személy elvesztette a munkáját vagy nehezen talált munkát a külföldi munkaerőpiacon, de lényeges az is, hogy képzettségi szintjének megfelelő munkát végzett-e külföldön. Anacka és Wójcicka (2019) a képzettség és a végzett munka összhangjának reemigrációban betöltött szerepét más munkaerőpiaci sikertelenséget mérő mutatóktól függetlenül is vizsgálta, és megállapította, hogy a korábbi migrációjuk során alulfoglalkoztatottak szignifikánsan kisebb valószínűséggel terveznek újabb migrációt, mint azok, akik képzettségi szintjüknek megfelelő, illetve afeletti munkát végeztek, vagy nem tudták biztosan, hogy az általuk végzett munka megfelelt-e képzettségüknek. A fogadó országban töltött idő kapcsán pedig arra a következtetésre jutott, hogy minél tovább tartózkodott az adott személy a fogadó országban, annál inkább szándékozik oda visszatérni.

A továbbiakban saját kérdőíves adatfelvételünk eredményei alapján a 2011-et követő, legalább egyéves külföldi tartózkodás után, 2016-ban vagy azt követően hazatérő Magyarországon született magyar állampolgárok migrációs terveire vonatkozó adatokat tekintjük át. Először leíró és kétváltozós statisztikai elemzési módszert alkalmazva, majd binomiális logisztikus regressziós modellek alapján vizsgáljuk a visszatérők migrációs terveit, különös tekintettel a legutóbbi migrációra vonatkozó, illetve hazatérést követő tapasztalatok és a jövőbeli migrációs tervek közötti összefüggést. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy a különféle demográfiai, társadalmi és gazdasági tényezők, illetve a legutolsó külföldi tartózkodásra vonatkozó tapasztalatok miként befolyásolják a reemigrációs szándékokat, azaz milyen tényezők magyarázzák (segítik, illetve hátráltatják/gátolják) az újbóli migráció tervezését.

A visszatérők jövőbeli migrációs terveire vonatkozóan az alábbi két hipotézist állítottuk fel:

H9. A visszatérés utáni (re)integrációs tapasztalatok [egyebek mellett] a további migrációs tervek előfordulásra is hatással vannak: beilleszkedési nehézségek esetén nagyobb az újabb migrációs szándék kialakulásának esélye.

H10. A korábbi migrációs tapasztalat – az általa felhalmozott tudás, információ, készségek révén – növeli az újabb migrációs szándék kialakulásának esélyét.

Reemigrációs tervek társadalmi-demográfiai jellemzők szerint

A kérdőíves adatfelvételünk migrációs tervekre vonatkozó adatai alapján elmondható, hogy a válaszadók ($n=746$) fele nem tervez a jövőben újból elvándorolni, 21%-uk nem tudja vagy nem kívánt válaszolni a kérdésre, és csupán 29%-uk nyilatkozott úgy, hogy szeretne ismét külföldre költözni. A migrációt tervezők harmada még csak fontolgatja a lehetőségeket, viszont 65%-uk komolyan foglalkozik a gondolattal, vagy már meghozta a döntést.

A 39. táblázat a migrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok (migrációt tervezők/nem tervezők, illetve a tervezőkön belül a fontolgatók/komolyan tervezők vagy már döntést meghozók) alapvető társadalmi-demográfiai jellemzői mellett néhány további ismérvt – gazdasági aktivitás, településtípus és régió – szerinti megoszlását tartalmazza. Látható, hogy a migrációt nem tervezőkhöz képest a migrációt tervezők

között kissé nagyobb arányt képviselnek a férfiak, a tervezők, de még csak fontolgotók csoportjában viszont kiugróan magas a férfiarány, ami – Gödri és Feleky (2013) eredményeihez illeszkedve – vélhetően azzal magyarázható, hogy a férfiak között többen vannak olyanok, akik tervezik ugyan a migrációt, de nem jutnak el a megvalósításig. Életkorukat tekintve a migrációt tervezőkre (a fontolgotókra is, de a komolyan tervezőkre és közülük a nőkre még inkább) fiatalabb korösszetétel jellemző, körükben a 30 év alattiak aránya jóval magasabb, az 50 felettié aránya pedig alacsonyabb, mint azoknál, akik a jövőben nem terveznek külföldre költözni. Az előbbieket között (főként a komolyan tervezők csoportjában, és azon belül is a nők körében) a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is lényegesen magasabb, mint a migrációt nem tervezőknél, továbbá nagyobb arányban vannak közöttük eltartottak, különösen a komolyan tervezők csoportjában, ahol több mint negyedük eltartottnak vallotta magát. Ők jellemzően olyan 30 év alatti fiatalok, akik tanultak vagy önkéntes munkát végeztek külföldön.⁴⁴

Területi megoszlás alapján megállapítható, hogy tervezők között lényegesen magasabb a Közép-Magyarországon élők, és alacsonyabb Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon élők aránya, mint azok körében, akiknek nincsenek migrációs szándékaik a jövőre nézve. A migrációt tervezők két csoportját vizsgálva pedig látszik, hogy mindkét csoportban a Közép-Magyarországon és az Észak-Alföldön élők aránya a legmagasabb, ugyanakkor a komolyan tervezők körében a Nyugat-Dunántúlon élők aránya ötszöröse, a Közép-Dunántúlon élők aránya viszont csak harmada a fontolgotók csoportjára jellemző értéknek. Ebből arra következtethetünk – és az adott régióban élők migrációs terveit vizsgálva ez jól látható –, hogy a Nyugat-Dunántúlon élők, ha terveznek, akkor azt komolyan teszik, a közép-dunántúli régióban élők viszont hajlamosak fontolgotni, így feltételezhető, hogy esetükben a migrációs tervek nagy része meg sem valósul.

Végül elmondható, hogy a migrációt tervezők csoportjában (beleértve a komolyan tervezőket és fontolgotókat is) a községben élők aránya számottevően alacsonyabb, a Budapesten élők aránya pedig magasabb, mint a migrációt nem tervezők körében.

⁴⁴ Mivel a mintában szereplők között alacsony a munkanélküliek és inaktívák aránya, ezért a gazdasági aktivitás változó e két kategóriáját összevontuk az elemzés során. Bár a táblázatban szereplő eredmények azt mutatják, hogy az e csoportba tartozók aránya kisebb a migrációt tervezők egyes csoportjaiban, mint a migrációt nem tervezőknél, a két kategóriát külön vizsgálva az az eredmény rajzolódik ki, hogy a tervezők csoportjában a munkanélküliek aránya magasabb, az inaktívák aránya pedig alacsonyabb, mint azok körében, akik nem tervezik az újabb migrációt. A kis elemszám miatt ugyanakkor ezek az eredmények inkább csak jelzésértékűek, mindenestre illeszkednek a témában végzett korábbi kutatások megállapításaihoz.

39. táblázat:

A reemigrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok társadalmi-demográfiai jellemzői (%)

	Tervez			Nem tervez (n=374)
	Fontolgat (n=74)	Komolyan tervez/ döntött (n=141)	Összesen (n=214)	
Nem				
Férfi	63,0	55,4	57,5	53,7
Nő	37,0	44,6	42,5	46,3
Korcsoport				
			***	
20–29	39,2	41,1	40,2	24,3
30–39	35,1	29,1	31,3	30,7
40–49	14,9	17,7	16,8	28,1
50+	10,8	12,1	11,7	16,8
Iskolai végzettség				
			**	
Max. 8 általános/szakmunkás	28,8	27,0	27,7	26,8
Érettségi	42,5	33,6	36,2	48,0
Felsőfokú	28,8	39,4	36,2	25,2
Gazdasági aktivitás				
			***	
Foglalkoztatott	79,5	68,3	71,6	79,7
Inaktív kereső/munkanélküli	1,4	5,7	4,6	9,5
Eltartott	19,2	26,0	23,9	10,8
Régió				
			**	
Közép-Magyarország	27,9	24,2	25,5	17,5
Közép-Dunántúl	25,0	9,7	15,1	16,1
Nyugat-Dunántúl	2,9	16,1	11,5	7,0
Dél-Dunántúl	4,4	5,6	4,7	12,1
Észak-Magyarország	0,0	3,2	2,1	8,6
Észak-Alföld	29,4	36,3	34,4	30,6
Dél-Alföld	10,3	4,8	6,8	8,1
Településtípus				
			***	
Budapest	21,9	17,3	18,8	12,3
Megyei jogú város	31,5	23,0	25,8	29,1
Egyéb város	34,2	39,6	37,6	26,4
Község	12,3	20,1	17,8	32,3

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: A χ^2 -próba alapján szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. A tervek komolyságára vonatkozó változó (fontolgat vagy komolyan tervez/döntött) esetében néhány cella alacsony elemszáma miatt a χ^2 -próba feltételei nem álltak fenn, így annak eredményeit nem tüntettük fel.

Reemigrációs tervek a migráció jellemzői szerint

A korábbi kutatások eredményei jól mutatják, hogy a reemigrációs tervekre a korábbi migráció jellemzői, az érintettek migrációs tapasztalatai erősen hatnak. A 40. táblázat a migrációs szándék és annak komolysága alapján kialakított csoportok megoszlását a migrációhoz kapcsolódó néhány fontosabb ismérv szerint mutatja. Ezen adatok alapján elmondható, hogy a migrációt tervezők csoportjában (kiváltképp a komolyan tervezők körében) sokkal magasabb azok aránya, akik már többször is éltek külföldön, illetve akiknek az utolsó migrációja rövidebb ideig (kevesebb mint két évig) tartott, és akik tanultak vagy tanultak és mellette egyéb olyan tevékenységet végeztek külföldön, ami nem munkavállalás volt, szemben a migrációt nem tervezők csoportjával. Látható továbbá, hogy valamelyest az utolsó migráció célországa is befolyásolja a terveket: a migrációt tervezők csoportjában a három célországon (Ausztrián, Németországon és az Egyesült Királyságon) kívüli országokból hazatérők aránya magasabb, a Németországból hazatérők aránya pedig alacsonyabb, mint a migrációs tervvel nem rendelkezők körében.

A 2016. évi mikrocenzus adatai (Gábrriel – Horváth, 2019; Horváth, 2022; KSH, 2018), valamint Horváth (2016) kutatási eredményei szerint a visszatérést elsősorban családi okok motiválják, illetve több kutatás (például Lockwood – Smith – Karpenko-Seccombe, 2019; Lu et al., 2019; Safta et al., 2014; Trapenciére, 2017; Turai, 2014) arra is rávilágít, hogy a külföldön dolgozók életét az egyedüllét, az otthontól/családtagoktól való távolság nehezíti, így gyakori körükben a csüggedt, levert lelkiállapot, a depresszió és a magányosság. Ezen eredmények alapján nem meglepő, hogy a migrációt tervezők között azon személyek aránya a leginkább jelentős (és a migrációt nem tervezők csoportjára jellemző értéknek több mint másfélszerese), akik nem egyedül és nem is közvetlen családtaggal, hanem egyéb személlyel (például baráttal vagy munkatárssal) laktak külföldön a hazatérésük előtti időszakban, és nem volt Magyarországon élő hátrahagyott partnerük vagy gyermekük.

Bár a transznacionális kötődés erősségére⁴⁵ vonatkozó eredmények nem mutatnak összefüggést a reemigrációs tervekkel (a tervezők és nem tervezők csoportjában közel azonos a Magyarországhoz és az itthon lévő családtagokhoz, barátokhoz külföldi tartózkodásuk alatt sok, illetve kevés szálon kötődők aránya), a különféle transznacionális tevékenységeket külön-külön vizsgálva a hazalátogatások gyakorisága és a későbbi migráció tervezése közötti összefüggés (ugyan nem szignifikáns) valamelyest látható: a migrációt tervezők között (a fontolgatók és komolyan tervezők csoportjában egyaránt) közel tíz százalékponttal kisebb arányt képviselnek azok, akik migrációjuk idején gyakran vagy nagyon gyakran hazalátogattak, mint azok körében, akik nem terveznek a jövőben külföldre költözni. Természetesen ezen eredmény alapján nem lehet olyan megállapításokat tenni, hogy a hazalátogatások gyakorisága növeli a végleges visszatérésre vonatkozó szándékokat (tehát azok a visszatérők, akik gyakran hazalátogattak a külföldön töltött időszakban, kevésbé akarnak újra

⁴⁵ A transznacionális kötődés erősségét öt kérdés (1: itthon élő családtaggal, rokonokkal, barátokkal való kommunikáció gyakorisága; 2: hazalátogatások gyakorisága; 3: hazautalás gyakorisága; 4: magyarországi hírek, műsorok követésének gyakorisága; 5: itthon élő családtagok külföldre tett látogatásainak gyakorisága) alapján mértük. Azt vizsgáltuk, hogy a kérdőívet kitöltő személy az ötféle transznacionális kötődés közül hány esetben jelölte a gyakran vagy nagyon gyakran válaszokat. Minél több transznacionális tevékenység esetében történt e válaszok megadása, annál erősebb transznacionális kötődést (több szálon kötődést) konstatáltunk (0-1: gyenge/kevés szálon kötődés, 2-3: közepes, 4-5: erős, sok szálon kötődés).

elvándorolni). Ennek az összefüggésnek az alátámasztásához további vizsgálatok szükségesek, ugyanakkor feltételezhető, hogy a transznacionális aktivitást nemcsak a származási országhoz/családtagokhoz való kötődés, illetve a visszatérésre vonatkozó tervek komolysága alakítja, hanem egyéb más tényezők is. A hazalátogatások megvalósulását például bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (időhiány, pénzügyi korlátok vagy munkahelyi kötelezettségek) is akadályozhatják, mint ahogy arra Hung, Xiao és Yang (2013) is felhívja a figyelmet, de szerepet játszhat benne a külföldön töltött idő hossza vagy a származási és célország közötti földrajzi távolság is (lásd: Gábiel – Horváth, 2020).

Pár bekezdéssel korábban volt szó arról, hogy a migrációs tervekkel nem rendelkezőkhöz képest a migrációt tervezők csoportjában nagyobb arányt képviselnek azok, akiknek a migrációja csak rövidebb ideig tartott. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy nemcsak a migráció tényleges hossza, hanem annak tervezett ideje, és valamelyes a tervezett időhöz viszonyított hossza is hatással van a reemigrációs tervekre. Az utóbbi – migrációt tervező – csoportban (és közülük is a komolyan tervezők körében) ugyanis lényegesen magasabb arányt képviselnek azok, akik migrációjukat nagyon rövid (egy évnél kevesebb) időre vagy nagyon hosszú (10 évnél több időre vagy végleg) tervezték, illetve a komolyan tervezők között azok, akik a tervezetthez képest tovább maradtak külföldön, szemben a migrációs tervekkel nem rendelkezőkkel. Látható továbbá, hogy a tervezők (és közülük is a komolyan tervezők) csoportjában a másik csoporthoz viszonyítva magasabb arányt képviselnek azok, akiknek az integrációja sikeres volt külföldön, tehát az integrációjuk foka magas volt. Mivel ez az összefüggés nem volt szignifikáns, ezért az integrációra vonatkozó kérdéseket külön-külön is elemeztük a migrációs tervek vonatkozásában. Ezek alapján egyértelműen látható, hogy erős a kapcsolat az egyes integrációs mutatók és a jövőbeli tervek között: akik tervezik a migrációt, szignifikánsan nagyobb arányban éreztek kötődést a fogadó országhoz, töltöttek időt a helyi lakosokkal, ismerték a fontos helyi ügyeket/politikai kérdéseket, és szignifikánsan kisebb arányban érezték kívülállónak magukat a fogadó országban, mint azok, akik nem terveznek külföldre menni. Az integrációs tapasztalatok újbóli migrációra vonatkozó döntésben betöltött szerepéről az egyik interjúalanyunk a következőképpen nyilatkozott:

„Igazából, nem fenéig tejfel Anglia, tehát amit itthon beszélnek róla, hogy kolbászból van a kerítés, ez egyáltalán nem igaz, úgyhogy ez nekünk nagyon nehezen indult, és pont ezért nem is mennék vissza újra. Nem konkrétan a külföldön lakással van a bajom, csak az időjárás sem túl jó, a kinti mentalitás sem az, amire én számítottam, tehát (...) hogy mit hoz a jövő, azt nem tudom, de nem tervezem. Szeretek itthon lenni.” (I01 – nő, 25 éves, 2 év az Egyesült Királyságban).

Továbbá elmondható az is, hogy a komolyan tervezők vagy döntést már meghozók csoportjában magasabb azok aránya, akik migrációjuk kezdetén folyékonyan vagy annál magasabb szinten beszéltek a fogadó ország nyelvén, mint a migrációt nem tervezők csoportjában.⁴⁶

⁴⁶ A nyelvismeretnek a későbbi migrációs tervekre gyakorolt hatása vélhetően más lenne (feltételezhető, hogy még inkább mutatná a vizsgált két csoport közötti különbségeket) abban az esetben, ha a jelenlegi (adatfelvétel idején aktuális) nyelvismeretet vennék alapul, hiszen a külföldön töltött időszakban a nyelvtudás szintje sokat változhatott.

40. táblázat:

A reemigrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok a migráció jellemzői szerint (%)

	Tervez			Nem tervez (n=374)
	Fontolgat (n=74)	Komolyan tervez/ döntött (n=141)	Összesen (n=214)	
Korábbi migrációs tapasztalat			***	
Egy volt	89,2	63,0	71,8	83,7
Több volt	10,8	37,0	28,2	16,3
Utolsó migráció célországa			*	
Ausztria	20,7	22,1	21,6	22,2
Németország	17,4	28,8	24,7	34,0
Egyesült Királyság	34,7	19,0	24,4	23,3
Egyéb ország	27,2	30,0	29,4	20,5
Utolsó migráció hossza				
Kevesebb mint 2 év	32,7	35,9	35,1	27,0
2-3 év	48,4	35,0	39,5	41,1
4 év vagy annál hosszabb idő	18,9	29,1	25,5	32,0
Külföldön végzett tevékenység			***	
Csak dolgozott	77,7	79,6	78,9	87,2
Dolgozott és tanult/dolgozott és egyéb tevékenységet végzett	11,8	10,1	10,7	9,2
Tanult/tanult és egyéb tevékenységet végzett	10,5	9,0	9,6	2,1
Egyéb tevékenységet végzett (ami nem munkavállalás vagy tanulás/ nyelvtanulás)	0,0	1,3	0,9	1,6
Háztartásszerkezet hazaköltözés előtt			**	
Egyedül élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek	9,5	14,8	12,8	13,4
Egyedül élt és volt hátrahagyott partner/gyerek	1,4	3,1	2,5	3,8
Partnerrel/gyerekkel élt	12,2	16,4	14,8	28,8
Más személlyel élt és nem volt hátra- hagyott partner/gyerek	67,6	48,4	55,7	35,5
Más személlyel élt és volt hátraha- gyott partner/gyerek	9,5	17,2	14,3	18,5
Társadalmi integráció foka külföldön				
Alacsony	21,9	21,8	22,6	27,0
Közepes	61,6	52,6	54,8	56,5
Magas	16,4	25,6	22,6	16,5

	Tervez			Nem tervez (n=374)
	Fontolgat (n=74)	Komolyan tervez/ döntött (n=141)	Összesen (n=214)	
Integrációs mutatók				
A fogadó országhoz való kötődés érzése	20,9	27,1	25,3	10,4
Kivülállóság érzése a fogadó országban	8,3	13,8	11,8	22,8
Időtöltés az ott élő lakosokkal, helyi állampolgárokkal	50,8	51,5	51,5	38,0
Szivességnyújtás helyieknek	31,0	43,1	39,2	32,1
Fontos helyi ügyek, politikai kérdések ismerete a fogadó országban	18,8	32,9	27,9	20,9
Beszélgetés helyiekkel az országot érintő fontos kérdésekről, ügyekről	34,9	30,6	32,4	25,0
Fogadó ország nyelvének ismerete a migráció kezdetén				
Egyáltalán nem beszélte	26,0	21,6	23,0	24,0
Alapszinten beszélte	46,5	39,5	41,7	40,0
Közepesen, társalgási szinten beszélte	25,9	24,7	25,4	26,7
Folyékonyan vagy annál magasabb szinten beszélte	1,6	14,2	9,8	9,4
Migráció tervezett hossza				
Kevesebb, mint 1 év	4,1	8,8	7,1	3,5
1-4 év	59,5	37,2	45,0	55,1
5-10 év	5,4	3,6	4,3	8,6
Több, mint 10 év/akár végleg is	8,1	15,3	12,8	7,0
Nem tervezte előre	23,0	35,0	30,8	25,8
Migráció hossza a tervekhez képest				
Több (tovább maradt)	5,6	36,2	24,6	24,4
Nagyjából addig volt kint, mint tervezte	58,3	44,1	49,2	50,3
Kevesebb (hamarabb tért vissza)	36,1	19,7	26,1	25,3

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: A χ^2 -próba alapján szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. A tervek komolyságára vonatkozó változó (fontolgat vagy komolyan tervez/döntött) esetében néhány cella alacsony elemszáma miatt a χ^2 -próba feltételei nem álltak fenn, így annak eredményeit nem tüntettük fel. A táblázatban a migráció jellemzőit leíró változók közül csak azok szerepelnek, amelyek statisztikailag szignifikáns vagy nem szignifikáns, de figyelemre méltó hatást gyakoroltak a reemigrációs tervekre.

Reemigrációs tervek a visszatérés utáni helyzet és tapasztalatok szerint

A visszatérés utáni helyzet és tapasztalatok vonatkozásában a hazatérés óta eltelt (itthon töltött) idő, a hazatérés utáni költözés, az anyagi helyzet, a hazahozott javak, az étellel való elégedettség és néhány egyéb társadalmi reintegrációs mutató, valamint a visszatérésben

szerepet játszó okok reemigrációs tervekre gyakorolt hatását volt lehetőségünk vizsgálni. A 41. táblázat e változók mentén mutatja a migrációs szándék és annak komolysága alapján kialakított csoportok megoszlását.

Az elvégzett elemzésünk alapján – Anacka és Wójcicka, 2019; Fihel és Górný, 2013, valamint Trąbka et al. (2022) eredményeihez illeszkedve – jól látható a hazatérés óta eltelt idő és a reemigrációs tervek közötti erős összefüggés: a migrációt nem tervezőkhöz képest a migrációt tervezők csoportjában fele akkora arányban vannak olyanok, akiknek hazatérése óta már több mint 6 év eltelt, és több mint kétszer (a komolyan tervezők között több mint háromszor) magasabb azok aránya, akik kevesebb mint egy éve vannak itthon. Másként fogalmazva, minél több idő telik el a hazatérés után, annál kevésbé jellemző az újbóli elvándorlás tervezése: eredményeink szerint míg a hazatérésük óta egy évnél kevesebb időt itthon töltők 57%-a tervezi, a tervezők 90%-a pedig komolyan tervezi az újbóli migrációt, addig a több mint 6 éve itthon lévőeknek csupán negyedére jellemző ugyanez. Az is jól látható továbbá, hogy a migrációt tervezők csoportjában (szemben a másik vizsgált csoporttal) kicsit magasabb azok aránya, akik eredeti/külföldre költözést megelőző lakóhelyükre tértek vissza (tehát nem költöztek a hazatérés után), és majdnem fele akkora arányban vannak olyanok, akik hazatérés után elköltöztek korábbi otthonukból. Ez az eredmény ellentmond Trąbka et al. (2022) azon elméletének, amely az eredeti lakóhelyre történő visszatérés és a visszatérés utáni kötődés közötti erős összefüggést, és ebből adódóan az újbóli migráció előfordulásának kisebb valószínűségét feltételezi. A migrációt tervezők csoportján belül a hazatérés után költözők lényegesen kisebb arányát viszont magyarázhatja az, hogy ők feltehetően kevésbé érzik visszalépésként, kudarcként hazajövetelüket, hiszen bár visszatértek – talán éppen a külföldön összegyűjtött erőforrásoknak köszönhetően – sikerült előre lépniük, elköltözniük korábbi lakóhelyükről, otthonukból (például fiatalok esetében a szülői házból).

A migráció előtti és utáni anyagi helyzet változása szempontjából ugyancsak szignifikáns eltérést mutatnak az adatok. Látható, hogy az itthon maradni szándékozókhoz képest a migrációt tervezők csoportjában számottevően (a komolyan tervezők körében pedig még inkább) nagyobb azok aránya, akik anyagi szempontból migrációjukat sikeresebbnek értékelték, úgy nyilatkoztak, hogy anyagi helyzetük sokkal jobb lett a migráció után.⁴⁷ Ugyanez elmondható a hazahozott javak⁴⁸ tekintetében is: a migrációs tervekkel rendelkezők csoportjában kiugróan

⁴⁷ Az a tény viszont nem befolyásolja a migrációs terveket, hogy az érintett személy hazatérés után rendelkezett-e megtakarítással. A migrációt tervezők és nem tervezők csoportjában is hasonló arányban szerepelnek megtakarítással rendelkezők, illetve nem rendelkezők, és csupán a megtakarítás felhasználásának egyetlen módja mutat szignifikáns kapcsolatot a későbbi migráció tervekkel: a megtakarítással rendelkező migrációt tervezők között lényegesen kisebb azok aránya, akik megtakarításukat ház/lakás vásárlására vagy építésére fordították, mint a helyben maradni szándékozók csoportjában. Úgy tűnik tehát, hogy saját adataink fényében is helytálló Massey (1987), valamint Constant és Zimmerman (2011) azon eredménye, hogy az ingatlanulajdon megléte –nemcsak a tulajdonlásból fakadó stabilitás érzése és az ahhoz való kötődés, hanem az ingatlan kapcsolatos (például a megtakarítást kiegészítő lakáshitelből adódó) elköteleződés miatt is – csökkenti a reemigráció valószínűségét.

⁴⁸ A hazahozott javak változó 6 kérdésből (Mennyi igaz Önre, hogy ...? [0: nem (egyáltalán nem/inkább nem/igen is, meg nem is)/1: igen (inkább igen/teljes mértékben igen) – 1: a külföldön megszerzett tapasztalataim és tudásom jól kamatoztatható Magyarországon; 2: sokat fejlődött a nyelvtudásom; 3: a külföldi tapasztalataim miatt nyitottabb lettem az enyémtől eltérő kultúrákra és gondolkodásmódokra; 4: a külföldi tapasztalat miatt talpraesettebb lettem; 5: sok új személyes kapcsolatot, barátságot létesítettem külföldön; 6: sok új szakmai kapcsolatot létesítettem külföldön] létrehozott index (Chronbach alpha=0,799) alapján készült. Az index magasabb értéke több hazahozott javat jelöl, így a hazahozott javak mennyiségét 4 alatti érték esetén „kevés”, 4 és 5 közötti érték esetén „sok” kategóriába soroltuk.

magas azok aránya, akik többet profitáltak a külföldi munkából (sok javat: tudást/nyelvtudást, nyitottságot, kapcsolatokat stb. hoztak haza). Ők szignifikánsabb nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy sokat fejlődött a nyelvtudásuk, talpraesettebbek lettek, nyitottabbak váltak más kultúrák és gondolkodásmódok iránt, illetve sok új személyes kapcsolatot, barátságot és szakmai kapcsolatot sikerült létesíteniük külföldön, mint az itthon maradást tervezők.

A válaszadókat megkérdeztük arról is, hogy a hazaköltözést követően mennyire értékelték társadalmi reintegrációjukat sikeresnek, 1) milyen gyakran érezték, hogy nehéz újra felvenni a régi kapcsolatokat, barátságokat az itthon lévőkkel; 2) milyen gyakran érezték magukat magányosnak vagy kívülállóknak, illetve 3) milyen gyakran érezték azt, hogy visszavágyódnak külföldre. Az e kérdések alapján kialakított reintegrációs mutatónak nem mutatkozott számottevő hatása az újbóli migrációval kapcsolatos tervekre, csupán a hazatérés utáni visszavágyódás érzése bizonyult szignifikánsnak: a migrációs tervezők csoportjában háromszor, a migrációt komolyan tervezők csoportjában négyszer nagyobb volt azok aránya, akik ezt érezték a hazatérésük után, mint azok körében, akik a jövőben is Magyarországon szeretnének maradni.

Az előzőek mellett egyértelműen látható az is, hogy az étellel való elégedettség érzése, illetve annak változása is fontos előrejelző, szignifikáns hatást gyakorol a reemigrációs tervekre. A vizsgált két csoportot összehasonlítva elmondható, hogy a migrációt tervezők körében jóval magasabb azok aránya, akik hazatérésük után egyáltalán nem vagy inkább nem voltak elégedettek életükkel, és akik esetében az étellel való elégedettség érzése negatív irányba változott, a migráció előtti időszakhoz képest kicsit vagy sokkal rosszabb lett a hazatérés után.

Végül a jövőbeli migrációs terveket a visszatérés motivációi (1: családi okok/honvágy; 2: magyarországi lehetőség [pénz, karrier, tanulás]; 3: a kivándorlás elérte célját; 4: kudarc [integráció nem volt sikeres]) (lásd: 5.3.2. *fejezet*) alapján is elemeztük. A visszatérést motiváló tényezőkből kialakított kategóriák közül csak a családi okok/honvágy migrációs tervekre gyakorolt hatása bizonyult szignifikánsnak, illetve említésre méltónak: jól látható, hogy a migrációt tervezők csoportjában sokkal kisebb arányt képviselnek azok, akiknek a visszatérésében családi okok, illetve a honvágy érzése szerepet játszott, mint a migrációt nem tervezők csoportjában. A hazaköltözés melletti döntést meghatározó tényezőket külön-külön vizsgálva ugyanakkor a következő látható: a nem tervezőkhöz képest a migrációs tervekkel rendelkezők körében számottevően kisebb azok aránya, 1) akik úgy nyilatkoztak, hogy a külföldi tartózkodás nem váltotta be a hozzá fűzött reményüket; 2) akik szerették volna, hogy a gyermekük Magyarországon nőjön fel, járjon iskolába; 3) akiknek/akik partnerének honvágya volt; 4) akik magasabb fizetésre számítottak Magyarországon; illetve 5) akiket jobb munkalehetőségek, karrierlehetőségek, munkafeltételek vártak Magyarországon.

A gyerekek igényeinek, szempontjainak figyelembevételét néhány interjúalany is kiemelte a jövőbeli terveikre vonatkozó kérdés kapcsán:

„Most Magyarországon vagyunk, és ha a Covid elmegy, valószínűleg továbbállunk Kínába, ha minden úgy alakul. (...) Lehet, hogy Magyarországon kötünk ki végül, de nekem az a gondolkodásom, (...) hogy amíg Bence kicsi, addig rohangálhatunk, mert, ha iskolába jár, nem akarom kirángatni a kis közösségből. Tehát míg 5 éves nem lesz, rohangálunk, még belefér 2 év Kína.” (I02 – férfi, 30 éves, 5 év az Egyesült Államokban)

5. EREDMÉNYEK

„Mindig azt mondjuk, ha valami úgy alakul, ha itt nagyon ég a ház, az ország, akkor persze, visszamegyünk, de amúgy nem. (...) Most kell a fix pont, mert már annyi helyen laktunk, egy kicsit hadd szokjon meg [az interjúalany gyermeke] pár évet. (...) Kell neki a stabilitás, a barátok, a kis ovija, meg minden. Most maradunk a fenekünkön.” (I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

41. táblázat:

A reemigrációs szándék és annak komolysága alapján elkülönülő csoportok a visszatérés utáni helyzet és tapasztalatok szerint (%)

	Tervez			Nem tervez (n=374)
	Fontolgat (n=74)	Komolyan tervez/ döntött (n=141)	Összesen (n=214)	
Itthon töltött idő			***	
Kevesebb, mint 1 év	5,4	25,0	18,3	7,8
1–2 év	18,9	25,0	23,0	22,8
3–4 év	23,0	17,1	19,2	24,7
5–6 év	37,8	25,0	29,6	29,2
Több, mint 6 év	14,9	7,9	9,9	15,5
Költözés hazatérés után			*	
Nem költözött (eredeti lakóhelyére tért vissza)	95,7	89,3	91,1	83,9
Költözött (nem az eredeti lakóhelyére tért vissza)	4,3	10,7	8,9	16,1
Élettel való elégedettség hazatérés után			*	
Egyáltalán nem volt elégedett/ inkább elégedetlen volt	32,4	60,0	50,5	41,3
Kifejezetten elégedett volt/ inkább elégedett volt	67,6	40,0	49,5	58,7
Élettel való elégedettség érzése migráció előtt és után			***	
Nem változott	21,6	21,6	21,4	15,5
Kicsit jobb lett	40,5	32,4	35,3	55,1
Kicsit rosszabb lett	21,6	20,1	20,5	9,6
Sokkal jobb lett	10,8	20,1	17,2	18,7
Sokkal rosszabb lett	5,4	5,8	5,6	1,1
Anyagi helyzet változása migráció előtt és után			**	
Nem változott vagy rosszabb lett	45,7	40,8	42,6	46,5
Kicsit jobb lett	37,1	15,4	22,8	28,2
Sokkal jobb lett	17,1	43,8	34,7	25,4
Hazahozott javak mennyisége			***	
Kevés javat hozott haza	36,2	37,1	36,5	54,0
Sok javat hozott haza	63,8	62,9	63,5	46,0

	Tervez			Nem tervez (n=374)
	Fontolgat (n=74)	Komolyan tervez/ döntött (n=141)	Összesen (n=214)	
Hazahozott javak				
Sokat fejlődött a nyelvtudásom.			***	
	79,7	82,0	81,3	68,2
Úgy érzem, a külföldi tapasztalataim miatt nyitottabb lettem az enyémtől eltérő kultúrákra és gondolkodásmódokra.			*	
	79,5	77,9	77,8	69,9
Úgy érzem, a külföldi tapasztalat miatt talpraesettebb lettem.			***	
	90,4	87,8	88,7	77,5
Úgy érzem, sok új személyes kapcsolatot, barátságot létesítettem külföldön.			***	
	63,5	69,1	67,3	55,0
Úgy érzem, sok új szakmai kapcsolatot létesítettem külföldön.			***	
	51,4	53,2	52,6	37,3
Visszavándorlás motivációja				
Honvágyam volt (vagy a partneremnek volt honvágya).			***	
	25,7	23,9	24,8	53,7
Szerettem volna, hogy a gyermekem Magyarországon nőjön fel, járjon iskolába.			***	
	6,8	6,1	6,3	19,1
A külföldi tartózkodás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.			***	
	8,0	1,4	3,7	14,8
Magasabb fizetésre számítottam Magyarországon.			*	
	1,4	5,8	4,3	9,1
Jobb munkalehetőségek, karrierlehetőségek, munkafeltételek vártak Magyarországon.			*	
	4,1	3,8	4,3	7,8

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: A χ^2 -próba alapján szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. A tervek komolyságára vonatkozó változó (fontolgat vagy komolyan tervez/döntött) esetében néhány cella alacsony elemszáma miatt a χ^2 -próba feltételei nem álltak fenn, így annak eredményeit nem tüntettük fel. A táblázatban a migráció jellemzőit leíró változók közül csak azok szerepelnek, amelyek statisztikailag szignifikáns vagy nem szignifikáns, de figyelemre méltó hatást gyakoroltak a reemigrációs tervekre..

Reemigrációs terveket befolyásoló tényezők

Az előzőekben bemutatott kétváltozós elemzések során a migráció tervezésével, illetve annak komolyságával összefüggést mutató tényezők közül bizonyára vannak olyanok, amelyek egymásra is hatással vannak, így annak érdekében, hogy ezt kiszűrjük, és a reemigrációt ténylegesen meghatározó tényezőket feltárjuk, logisztikus regressziós elemzést végeztünk.

Az elemzés során csak a legalább egyéves külföldi tartózkodás után hazatérők újbóli migrációs terveit volt lehetőségünk vizsgálni.⁴⁹ A logisztikus regressziós modellek függő változót a „Tervezi-e Ön, hogy legalább 12 hónapra ismét külföldre költözik?” kérdés alapján alakítottuk ki. Értelemszerűen „igen” válasz esetén tekintettük úgy, hogy a válaszadó tervezi a migrációt, tehát a migrációs tervekre vonatkozó kérdésből kialakított kétértékű függő változó „nem” válasz esetén 0, „igen” válasz esetén 1-es értéket vett fel.

A reemigrációt befolyásolható (ösztönözhető vagy gátolható) – a vonatkozó szakirodalomban és a kétváltozós elemzés eredményei alapján már ismertetett – tényezők sokfélesége miatt a modellek kialakítása során Gödri és Feleky (2013) metodikáját alkalmaztuk: az első alapmodellbe három változót (nem, korcsoport, iskolai végzettség), majd a második alapmodellbe további két változót (régió és településtípus) vontunk be, és ezeket a további tényezők vizsgálatakor már kontroll-változóként kezeltük. Az 1. és 2., illetve a teljes modellekbe csak azokat az előző bekezdésekben vizsgált változókat építettük be, amelyek egyváltozós hatása az első alapmodell változóira kontrollálva szignifikánsnak bizonyult. Ezek a modellek a második alapmodellre épültek, az 1. modell a migrációval kapcsolatos változókat, a 2. modell az itthoni/visszatérés utáni helyzettel és tapasztalatokkal kapcsolatos változókat, a teljes modell pedig mindkét változócsoporthoz tartalmazza (42. táblázat).

A modellek esélyhányadosait figyelembe véve elmondható, hogy míg a nemnek és az iskolai végzettségnek nem volt szignifikáns hatása a reemigrációs tervekre, addig az életkor jelentős hatást gyakorolt arra. Látható, hogy a legfiatalabb (20–29 éves) korcsoporthoz képest az idősebb korcsoportokhoz tartozók szignifikánsan kisebb eséllyel tervezik az újabb migrációt, és ez a hatás valamennyi modellben szignifikáns maradt. A témában végzett korábbi elemzéseket figyelembe véve ez az eredmény nem meglepő, minden bizonnyal szerepet játszik benne a (családi kötelezettségektől még független) fiatalok kíváncsisága, kalandvágya, illetve a külföldi munkatapasztalat szerzésének és a jövő megalapozásának szándéka, amit – a korábbi migrációs tapasztalatuk miatt – a nyelvtudás hiánya, vagy az újtól való félelem is kevésbé befolyásol. Az idősebb korcsoportok tagjait viszont a családi kötelezettségek jobban az otthonukhoz kötik, a külföldön töltött (véltetően hosszabb) időszakban összegyűjtött anyagi és szellemi erőforrásaik által – mint arról már volt szó – jobban tudnak érvényesülni hazájukban, és esetükben az újbóli változással járó nehézségek is kevésbé teszik vonzóvá a reemigrációt, mint ahogy azt az alábbi interjúrészlet is szemlélteti: *„Ennyi idősen már nehezebb a változás. (...) Beilleszkedni, újra felépíteni az életemet..., nem gondolnám. (...) Ez arra volt jó, hogy megalapozzunk valamit. (...) Ha nincs, ami rákényszerítsen, akkor nem. Csak a kényszer miatt mennék.”* (109 – nő, 39 éves, 3 év Ausztriában).

A szignifikáns hatás a visszatérő migráns elhelyezkedését, lakóhelyének régióját, valamint a településtípust figyelembe véve is megfigyelhető. Logisztikus regressziós elemzésünk eredményei azt mutatják, hogy a Közép-Magyarországon élőkhez képest az észak-magyarországi régióban élők lényegesen kisebb valószínűséggel terveznek újabb migrációt, és a fővárosban élőkhez képest a községekben élőkről is elmondható ugyanez. Az előbbi hatás valamennyi modellben érvényesült, ugyanakkor a településtípus változó esetében

⁴⁹ A tervek komolyságát befolyásoló tényezők elemzését a fontolgatók csoportjának alacsony elemszáma miatt nem tették lehetővé az adatok.

megfigyelhető szignifikancia a visszatérés utáni helyzet és tapasztalatok változóival bővített, illetve teljes modellben eltűnt.

A migráció jellemzőit leíró magyarázó változók tekintetében elmondható, hogy az alapmodell változóira kontrollálva az utolsó migráció célországga, a tényleges és tervezett, valamint a ténylegesnek a tervezetthez viszonyított hossza, illetve további néhány integrációs mutató (lásd alább) migrációs tervekre gyakorolt egyváltozós hatása nem bizonyult szignifikánsnak, így ezeket kihagytuk a többváltozós elemzésből. Látható ugyanakkor, hogy a több korábbi migrációs tapasztalat, tehát a cirkularitás komoly előrejelző: a csupán egyszeri alkalommal migrálókhoz képest az ennél több migrációs tapasztalattal rendelkezők kétszer nagyobb eséllyel tervezik az újabb migrációt, és ez a hatás a teljes modellben is érvényesült. A nagyobb reemigrációs hajlandóság a külföldön végzett tevékenység tekintetében (mindkét modellben, de a teljes modellben valamivel gyengébb szignifikanciával) szintén megmutatkozott: azok a visszatérők, akik tanulási céllal voltak külföldön (csak tanultak, vagy tanultak és mellette olyan tevékenységet végeztek, ami nem munkavállalás volt) ötször nagyobb valószínűséggel tervezik az újbóli migrációt, mint azok a visszatérők, akik dolgoztak és más tevékenységet nem végeztek a külföldön töltött időszakban. Továbbá az esélyhányadosok alapján látható, hogy azok esetében is közel háromszoros a reemigráció tervezésének valószínűsége, akik a hazatérésük előtt nem egyedül, hanem (közeli családtagon kívüli) egyéb személlyel (például rokonnal, barátal, munkatárssal stb.) éltek külföldön, és nem volt hátrahagyott partnerük vagy gyermekük, szemben a külföldön egyedül élő személyekkel, akiknek szintén nem voltak hátrahagyott családtagjaik.

A társadalmi integrációra vonatkozó kérdésekből kialakított integráció fokát mérő változó reemigrációra gyakorolt (alapmodell változóira kontrollált) hatása nem mutatott szignifikanciát, így annak alkotóelemeit képező itemeket külön-külön is ellenőriztük, illetve ugyanezt tettük a – társadalmi integráció szempontjából szintén meghatározó – nyelvtudást mérő változóval is. Ezek közül csak a *fogadó országhoz való kötődés érzése*, az *időtöltés a helyi lakosokkal/állampolgárokkal*, valamint a *kívülállóság érzése* integrációs mutató reemigrációra gyakorolt hatása bizonyult szignifikánsnak, de a migráció jellemzőit tartalmazó modellben, illetve a teljes modellben ez a hatás az előbbi kettő mutató esetében eltűnt, és csak a kívülállóság tekintetében maradt szignifikáns: azok, akik kívülállónak érezték magukat a fogadó országban, kevésbé tervezik az újabb migrációt.

Bár feltételezhetnénk, hogy a társadalmi-kulturális integráció mértéke nemcsak a reemigráció,⁵⁰ hanem a reemigráció szempontjából is fontos mutató (a visszatérők közül azok tervezik nagyobb eséllyel az újbóli migrációt, akik a külföldi tartózkodásuk alatt jobban integrálódtak), többváltozós eredményeink ezt a feltételezést nem támasztják alá. Sokkal inkább az látható, hogy a visszatérők újbóli migrációja szempontjából inkább egyéb tényezők, például az itthoni helyzet és visszatérés utáni tapasztalatok meghatározóak.

⁵⁰ A társadalmi-kulturális integrációs elmélet (Socio-cultural integration theory – SIT) negatív kapcsolatot feltételez a migránsok társadalmi-kulturális integrációja és a visszatérési szándék között (Snel – Faber – Engbersen, 2015), és a társadalmi-kulturális integráció sikerességének visszatérési szándékokra gyakorolt negatív hatása a szakirodalmi forrásokból is jól ismert tény (lásd például: Carling – Bivand Erdal, 2014; Carling – Pettersen, 2014; Tezcan, 2019). De Haas, Fokkema és Fihri (2015) szerint a migránsok visszatérési szándékát vizsgálva a társadalmi-kulturális integráció foka még a strukturális vagy gazdasági integráció mértékénél is fontosabb mutató.

A korábbiakban vizsgált, itthoni helyzethez és visszatérés utáni tapasztalatokhoz kapcsolódó változók tekintetében elmondható, hogy azok egyváltozós hatása az alapmodell változóira kontrollálva minden esetben szignifikánsnak bizonyult, és ez a hatás többé-kevésbé (a gazdasági aktivitást, a hazatérés óta eltelt időt, az anyagi helyzet változását, illetve a hazahozott javak mennyiségét jelölő összetett változót leszámítva) a további modellekben is megőrizte szignifikanciáját.

Bár a reemigrációs terveket illetően az elemzéshez rendelkezésre álló, az itthoni helyzetet leíró pénzügyi és gazdasági változók (gazdasági aktivitás és anyagi helyzet változása) hatása egyéb tényezők bevonása mellett nem bizonyult szignifikánsnak, a kétváltozós összefüggéseknél megfigyelhető negatív szelekciót interjú kutatásunk eredményei jól mutatják. Ugyanez elmondható a hazatérés óta eltelt idő vonatkozásában is: bár annak reemigrációs tervekre gyakorolt szignifikáns hatása a visszatérés utáni helyzet és tapasztalatok modellben, illetve a teljes modellben eltűnt, néhány interjú során az itthon maradás mellett szóló érv volt a megszokás, egészen pontosan az, hogy minél több idő telik el a hazatérés után, minél inkább megszokják a hazatérők az itthoni körülményeket és berendezkednek itthon, annál kevésbé akarnak újra külföldre menni. Ez részben – mint arról már volt szó – a visszatérők életkorából is adódhat (az idősebb korcsoportokba tartozók jobban ragaszkodnak az állandósághoz, és kevésbé vágnak az újra), de szerepet játszhat benne az is, hogy rendelkeznek-e magyarországi ingatlantulajdonnal, ami ugyancsak egyfajta stabilitást jelent. Kétváltozós elemzésünk eredményei alapján láthattuk, hogy a hazatérésük után megtakarításukat lakás/ház vásárlására fordítók kevésbé tervezik az újbóli migrációt, és ezt az összefüggés – az első alapmodell változóira kontrollálva – a logisztikus regressziós elemzés, valamint az interjú kutatás eredményei alapján is helytállóan bizonyult. Az e bekezdésben felsorolt tényezők reemigrációs terveket befolyásoló szerepéről az interjúalanyok a következőképpen nyilatkoztak:

„(...) már nem is igazán tudom, hogy itthon akarom-e elképzelni, amit odakint elképzelttem, hogy itthon tők jó lenne. (...) amikor kint voltam, akkor nagyon vágytam arra, ami itthon volt, de most, mióta itthon vagyok, egy éve, azóta már nagyon vágyom arra, ami ott kint volt. (...) egyrészt a munkavállalást és az anyagi helyzetemet sem látom túlságosan biztosnak. Nem gondolnám, hogy egy hülye ember lennék, ennek ellenére nagyon-nagyon nehéz bármilyen olyan jellegű munkát találnom, ami nem betanított munka vagy egyéb ilyen fizikai munka. Nehéznek látom az érvényesülést bármilyen olyan terepen, ahova esetlegesen nem tudnak betolni. Jelenleg az a tapasztalatom, hogy kapcsolatok nélkül igen nehéz normális munkát szerezni. És hát az itthoni trendek alakulását nézve, vagy a jelenleg zajló politika számomra taszító, és nem szívesen vennék ebben részt. (...) Jelenleg azon munkálkodom, hogy kimenjek Japánba angolt tanítani. Ha a világ egyik vége már megvolt, akkor most jöhet a másik. Meglátjuk. Hogy ha nem tetszik, akkor repülök tovább máshová. De most ez az elképzelésem, ezen dolgozom.”
(I11 – nő, 28 éves, 2 év az Egyesült Államokban)

„Itthon nem szeretnék nagyon dolgozni, mert (...) itthon ismerem a vendéglátást, hét napból majdnem hét nap munka, kevés pénzért. Kint, ha hét napból hatot vagy ötöt dolgozok, azt legalább háromszorosan, négyszeresen megfizetik, mint itthon, tehát akkor inkább megyek. De mi itthon tervezünk, mi nem akarunk kint élni. Mi itthon akarunk élni, mert itthon van a család, igazából ennyi. Inkább itthon szeretnék lenni, de ha nagyon muszáj, és probléma van, vagy pénzhiány, vagy valami, akkor (...) megyek vissza. Mert azt a pénzt,

„amit ott egy hónap alatt megkeresek, azt itt kb. három-négy hónap alatt keresném meg. És igazából megint sajnós a pénzre lyukadok ki, mert nekem itthon, Magyarországon az adóvisszatérítésem mindig tök véletlenül nullára jött ki. Mindig nullára. Kint Ausztriában az első adóvisszatérítésem, kérlek szépen, 1200 euró volt, szóval ilyen 400 ezer forint, és így néztem, hogy ezt most mire kaptam. És nem értettem, hogy ez most miért van így Ausztriában, nálunk pedig miért nincs, Magyarországon. (...) Szóval, miről beszélünk?” (I13 – férfi, 32 éves, 2 és fél év Ausztriában)

„Nekem elég volt külföldről. Valószínű, a gyerekek ki akarnak menni, ahogy így hallgatom őket. Ha akarnak, nem fogom őket visszatartani, mert minket sem tartottak vissza a szüleink. Lehet, hogy ha nagymama leszek, akkor majd megyek utánuk, de most, az elkövetkező 10-20 évben nem nagyon terveztem külföldre menni. Jó nekünk itthon. Most van időnk végre kicsit a kertben is dolgozni. Mikor megjöttünk, még kertészeink voltak, most már megtanultuk, tehát úgy szép lassan az ember kezdi beélni az életét az új környezetbe, ebben van egy csomó jó dolog is. Én nem érzem azt, hogy újra költözni szeretnék, van egy csomó dolog, amit csinálni szeretnék még itt.” (I03 – nő, 49 éves, 15 év Svájcban)

„Anyukám nézett egy hirdetést, ikerháznak az egyik fele. Mi rá se kerestünk, mert ikerházban nem akartunk élni. Azért elmentünk megnézni, mert érdekelt. (...) Megnéztük, körbejártam, megnéztük az udvart, ki tudjuk fizetni, meg tudtunk egyezni és akkor mondtam: »Na, most érzem azt, hogy nem akarok visszamenni«. Egészen addig (...) folyamatosan visszavágytam. Hazaértünk 2021 nyarán és én 2021 novemberéig sokszor visszavágytam. Nálam ez hosszú volt, mert nem volt meg a helyem. A férjem dolgozott, meg úgy elvolt, én meg otthon voltam a picivel, vágytuk már az otthont, amit elképzeltünk. Nekem ez nagy segítség volt (...) meglett az otthonunk, és (...) azóta nem érzem azt a késztetést, hogy visszamenjünk. Mindig, ha volt egy negatív élmény, akkor mondtam a férjemnek, hogy vissza kéne mennünk. Most már nem mondom.” (I08 – nő, 30 éves, 4 év Luxemburgban)

A második és teljes modellben a hazahozott javak mennyiségét jelölő változó hatása ugyancsak elveszett, csupán a migrációból adódó talpraesettség érzésének mutatkozott erőteljes hatása az újbóli migrációval kapcsolatos terveket illetően: azok a visszatérők, akik úgy nyilatkoztak, hogy a külföldi tapasztalat miatt talpraesettebbnek érzik magukat, háromszor nagyobb valószínűséggel tervezik a reemigrációt, mint akik nem éreztek ugyanígy, és ez a hatás a teljes modellben még jelentősebb, közel négyszeres volt. Bár gyengébb szignifikanciával, de a külföldön létesített sok új szakmai kapcsolat reemigrációra gyakorolt pozitív hatása is megmutatkozott a teljes modellben.

A hazatérés utáni költözés (tehát nem az eredeti, migráció előtti lakóhelyre való visszatérés) mindkét alapmodell változóira kontrollálva szignifikánsan csökkentette az újbóli migráció esélyét, ám a teljes modellben ez a hatás elveszett. A szubjektív jóllét egyik kulcsváltozójának, az élettellel való elégedettségnek a reemigrációra gyakorolt hatása viszont a teljes modellben is érvényesült. Az eredmények azt mutatják, hogy a hazatérésük után életükkel inkább vagy teljes mértékben elégedettek fele akkora valószínűséggel tervezik az újabb migrációt, mint az ezzel kapcsolatban ellentétesen nyilatkozók. Továbbá az is látható, hogy azok a visszatérők, akiknek az élettellel való elégedettsége pozitív irányba változott (kicsit jobb lett vagy sokkal jobb lett) a migráció előtti időszakhoz képest migráció után,

szignifikánsnak kisebb valószínűséggel tervezik újra elhagyni az országot, mint azok, akik e tekintetben nem tapasztaltak változást.

Végül a többváltozós elemzésünk eredményei alapján elmondható az is – illeszkedve kétváltozós elemzésünk eredményeihez –, hogy visszatérést motiváló tényezőkből kialakított kategóriák (lásd: 5.3.2. fejezet) közül – az alapmodellek változóira kontrollálva – csak a családi okok/honvágymigrációs tervek gyakorolt hatása volt szignifikáns, negatívan befolyásolta azt. A visszatérést motiváló tényezők reemigrációs tervek gyakorolt hatását egyenként vizsgálva ugyanakkor jól látható, hogy ez kevésbé a családi okok és (a háztartás/partner magyarországi munkájából/tanulmányaiból, a gyerekek nevelésének körülményeiből és tanulmányi kötelezettségeiből, valamint a családtagok támogatásának/gondozásának stb. szükségességéből adódó) kötelezettségek miatt van így, hanem sokkal inkább a honvágyszézés érzésének hazatérésben betöltött szerepével magyarázható: akik visszatérés melletti döntésében a honvágyszézés érzése nagy szerepet játszott (mind a 2. bővített, mind a teljes modell eredményei alapján), kisebb valószínűséggel terveznek újabb migrációt. A visszatérést motiváló tényezők közül még egyetlen esetben bizonyult szignifikáns eredmény: a kudarcos migráció (külföldi tartózkodás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket) mindkét alapmodell változóira kontrollálva szignifikánsan csökkentette az reemigráció esélyét a bővített modellekben.

A teljes modellt tekintve összességében megállapítható, hogy a reemigrációs tervek szempontjából – bár egyéb változók hatása is érvényesült – a cirkularitás, a külföldön végzett tevékenység és háztartásszerkezet, valamint a hazahozott javak közül a talpraesettség érzése bizonyult a legjelentősebbnek, miközben a korcsoport kontrollváltozó, illetve a régió kontrollváltozó Észak-Magyarország kategóriája is szignifikáns maradt. A több migrációs tapasztalat, a tanulási célú migráció, a más ismerős személyekkel együtt történő és családtagok hátrahagyásával nem járó migráció, illetve a korábbi külföldi tapasztalatnak tulajdonított talpraesettség érzése egyértelműen növelte, az idősebb életkor, valamint az észak-magyarországi régióban élés viszont csökkentette az újbóli migráció tervezésének valószínűségét. Eredményeink tehát egyértelműen alátámasztják 10. hipotézisünket, amely szerint a korábbi migrációs tapasztalat – az általa felhalmozott tudás, információ, készségek révén – növeli az újabb migrációs szándék kialakulásának esélyét. Ugyanakkor a 9. hipotézisünket – melyben azt feltételeztük, hogy a visszatérés utáni (re)integrációs tapasztalatok [egyebek mellett] a további migrációs tervek előfordulására is hatással vannak: beilleszkedési nehézségek esetén nagyobb az újabb migrációs szándék kialakulásának esélye – eredményeink alapján nem tudtuk egyértelműen igazolni. Bár kétváltozós elemzésünk alapján elmondható, hogy a reemigrációt nem tervezőkhöz képest az újbóli migrációt tervezők csoportjában szignifikánsabb nagyobb 1) az eltartottak, illetve azok aránya, 2) akik anyagi helyzetüket a migráció előtti időszakhoz képest migrációjuk után lényegesen jobbnak ítélték, és szignifikánsabb kisebb azok aránya, 1) akik megtakarításaikat ház/lakás vásárlására fordították itthon, illetve 2) akik elégedettebbek voltak életükkel a hazatérés után (és ez utóbbi összefüggést a logisztikus regressziós elemzésünk eredményei is megerősítik), a társadalmi reintegráció sikerességére vonatkozó mutatók alapján nem találtunk szignifikáns eltérést a két csoport között. Ebből adódóan – és mivel elemzésünk több korlattal is bír (például a migrációs tervekre választ adók 77%-a foglalkoztatott volt és egyéb gazdasági sikerességet mérő mutatóval nem rendelkezünk, illetve a reintegrációra vonatkozó kérdések többsége a migráció utáni időszakra és nem a jelenlegi helyzetre vonatkozik) e hipotézis vizsgálatához szükségesnek tartjuk további elemzések elvégzését.

42. táblázat:

A reemigrációs terveket befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)

	Alapmodell 1 (kontroll- változók)	Alapmodell 2 (kontroll- változók)	Modell 1 (A2+migráció jellemzői)	Modell 2 (A2+visszatérés utáni helyzet)	Teljes modell
Nem (ref.: férfi)					
Nő	0,73+	0,78	0,77	0,76	0,75
Korcsoport (ref.: 20–29)					
30–39	0,56**	0,50**	0,59+	0,41**	0,42*
40–49	0,35***	0,35***	0,51*	0,27***	0,26**
50+	0,40***	0,42**	0,59	0,35**	0,37*
Iskolai végzettség (ref.: max. 8 osztály vagy szakmunkás)					
Érettségi	0,82	0,7	0,63+	0,57+	0,66
Felsőfokú	1,58+	1,05	0,86	0,55	0,78
Régió (ref.: Közép-Magyarország)					
Közép-Dunántúl		1,02	0,88	0,48	0,49
Nyugat-Dunántúl		2,48+	2	1,15	1,33
Dél-Dunántúl		0,55	0,5	0,34	0,4
Észak-Magyarország		0,26*	0,17**	0,09**	0,07**
Észak-Alföld		1,24	0,83	0,67	0,69
Dél-Alföld		0,81	0,72	0,51	0,6
Településtípus (ref.: Budapest)					
Megyei jogú város		0,58	0,72	0,93	0,8
Egyéb város		0,79	0,78	1,22	0,87
Község		0,30**	0,29**	0,55	0,42
Korábbi migrációs tapasztalat (ref.: egy volt)					
Több volt (cirkuláris migráns)			2,37***		1,99*
Külföldön végzett tevékenység (ref.: csak dolgozott)					
Dolgozott és tanult/dolgozott és egyéb tevékenységet végzett			1,16		0,75
Tanult/tanult és egyéb tevékenységet végzett, ami nem munkavállalás volt			5,22**		3,57+
Egyéb tevékenységet végzett, ami nem munkavállalás vagy tanulás volt			0,92		0,89
Háztartásszerkezet hazaköltözés előtt (ref.: egyedül élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek)					
Egyedül élt és volt hátrahagyott partner/gyerek			1,49		2,44
Partnerrel/gyerekkel élt			1,08		0,81
Más személlyel élt és nem volt hátrahagyott partner/gyerek			2,58**		2,55**
Más személlyel élt és volt hátrahagyott partner/gyerek			1,91		1,71
Integrációs mutató (ref.: nem/inkább nem érezte)					
Kívülállóság érzése a fogadó országban			0,68+		0,55*

5. EREDMÉNYEK

	Alapmodell 1 (kontroll- változók)	Alapmodell 2 (kontroll- változók)	Modell 1 (A2+migráció jellemzői)	Modell 2 (A2+visszatérés utáni helyzet)	Teljes modell
Költözés hazatérés után (ref.: nem költözött, eredeti lakóhelyén élt hazatérés után)					
Költözött, nem az eredeti lakóhelyén élt hazatérés után				0,44*	0,47
Élettel való elégedettség hazatérés után (ref.: egyáltalán nem volt elégedett/inkább elégedetlen volt)					
Kifejezetten elégedett volt/ inkább elégedett volt				0,44*	0,37*
Élettel való elégedettség változása (migráció előtt és után) (ref.: nem változott)					
Kicsit jobb lett				0,40**	0,43*
Kicsit rosszabb lett				0,81	0,86
Sokkal jobb lett				0,39+	0,26*
Sokkal rosszabb lett				1,22	1,34
Hazahozott javak (ref.: egyáltalán nem/inkább nem/ igen is, meg nem is)					
Úgy érzem, a külföldi tapasztalat miatt talpraesettebb lettem.				2,87**	3,70**
Úgy érzem, sok új szakmai kapcsolatot létesítettem külföldön.				1,41	1,95+
Visszavándorlás motivációja (ref.: nem játszott szerepet/kis szerepet játszott)					
Honvágym volt (vagy a partneremnek volt honvágya).				0,39***	0,49*
A külföldi tartózkodás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.				0,31*	0,29*
N	604	589	577	488	481
Nagelkerke R ²	0,075	0,144	0,241	0,357	0,419

Forrás: Visszatérő migráció – szelekció, okok és hatások: Külföldről hazatérő magyarok c. adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzések: A szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; + p<0,1. A táblázatban a reemigrációt magyarázó tényezők közül csak azok szerepelnek, amelyek (vagy amelyek valamely kategóriájának) hatása a 2. alapmodell változóira kontrollálva szignifikánsnak bizonyult.

6. KONKLÚZIÓ

Kutatásunk egy kevésbé vizsgált témában sok alapvetést állított fel, amelyek további elemzések kiindulópontjaként szolgálhatnak. Ezek közé tartozik a visszatérő migráció mértékének, társadalmi-demográfiai összetételének feltárása során bizonyított hipotézis, mely kimondja, hogy a visszatérő migráció növekedéséből adódóan a migrációs tapasztalattal rendelkező népesség aránya a teljes népességen – és különösen a munkavállalási korúak csoportján – belül növekszik. Feltártuk a hosszútávú migrációs tapasztalattal rendelkezők területi mintázatát, és kimutattuk a népesség területi mintázatától való eltérését. Kimutattuk, illetve megerősítettük azt a feltételezést, hogy a visszatérőket nagyobb arányban vonzzák a gazdaságilag fejlettebb, jobb munkaerőpiaci feltételekkel jellemezhető régiók. Elemeztük a visszatérő migránsok munkaerőpiaci helyzetét a fogadó országban és a visszatérés után. Eredményeink alapján bebizonyosodott, hogy a külföldön szerzett munkatapasztalatot a kivándorlók társadalmi-demográfiai jellemzői befolyásolják, valamint a külföldi munkaerőpiaci tapasztalat hatással van a visszatérés utáni munkaerőpiaci helyzetre.

Lényeges kérdés volt mind a kivándorlás, mind a visszavándorlást meghatározó tényezők feltárása. Ezek közé tartozik a fogadó országban az integráció sikeressége, a transznacionális kapcsolatok a kint tartózkodás ideje alatt, valamint a külföldön töltött időszak sikeressége. A visszatérő migránsok különböző típusait különítettük el. Megállapítottuk, hogy vannak a visszatérők között sikertelen migránsok (akiknek a fogadó országbeli céljaikat nem sikerült megvalósítaniuk), az eredeti céljukat elérő visszatérők, ezen belül anyagi, vagy humán tőkével gazdagodottak, és azok itthoni befektetését tervező ún. innovatív visszatérők. A visszatérőmigráns-típusok eltérő társadalmi-demográfiai (nem, életkor, családi állapot, iskolai végzettség) mintázatot mutatnak, és ez összefüggésbe hozható a hazatérés utáni lakóhely változtatással, a hazatérés utáni reintegráció sikerességével, valamint az újabb migrációs tervekkel is.

További kutatási tervek: A visszatérő migráció hatása a magyarországi népesség számának és összetételének változására

Az el- és a visszavándorlás mértéke és összetétele a népesség létszámára és korösszetételére is hatással van. Az országot elhagyó népesség fiatal korösszetétele nemcsak a korszerkezetet befolyásolja negatívan, hanem a születések számára is hatással van. Attól függően, hogy az elvándorlást milyen időtávon belül és milyen arányú visszatérés követi, illetve a visszatérők hogyan szelektálódnak a fontosabb demográfiai jellemzők szerint, az elvándorlás negatív demográfiai következményei is mérséklődhetnek.

Magyarországon a nemzetközi vándorlással kibővített népesség-előreszámítások készítésére a kétezres évek elején került sor, korábban ilyen modellszámítások, hatásvizsgálatok nem készültek, így a migráció hatásait sem lehetett jól becsülni. A népesség alakulását befolyásoló tényezők közül azonban a vándorlás a legbizonytalanabb: míg a bevándorlásról többé-kevésbé megbízható adatokkal rendelkezünk, addig az el- és a visszavándorlásról ez már kevésbé mondható el. Az elmúlt években a nemzetközi vándorlás becslésére egy több adatforrás felhasználásával készült új módszer került kidolgozásra. Az erre épülő elvándorlási forgatókönyvekből kiindulva, valamint a külföldi tartózkodás után visszatérők száma, főbb jellemzői és a külföldön töltött időtartamuk alapján megbecsülhető a visszavándorlás jövőbeli várható alakulása, majd ezt az előreszámítási modellbe beépítve az el- és visszavándorlás népességszámra és összetételre gyakorolt hatása is. A visszavándorlás jövőbeli alakulásának – mértékének, összetételének és időbeli ütemezésének – becslése korábbi elemzések eredményeire épül. A jelenlegi mintázatok és trendek alapján az előreszámítás 25 éves időtávra elkészíthető. Ugyanakkor egy olyan interaktív modell kialakítására is lenne lehetőség, amelyben a migrációs mintázatok módosításával a koréves népesség-előreszámítás 50 éves időtávra megvalósítható lehetne nemenként, így lehetővé tenné a migráció népességre gyakorolt hatásának interaktív módon történő modellezését.

HIVATKOZÁSOK

- Afulani, P. A. – Torres, J. M. – Sudhinaraset, M. – Asunka, J. (2016). Transnational ties and the health of sub-Saharan African migrants: The moderating role of gender and family separation. *Social Science & Medicine*, 168, 63–71.
- Alaazi, D. A. et al. (2018). Transnationalism, parenting, and child disciplinary practices of African immigrants in Alberta, Canada. *Child Abuse & Neglect*, 86, 147–157.
- Alcantara, C. – Chen, C. N. – Alegría, M. (2015). Transnational Ties and Past-Year Major Depressive Episodes among Latino Immigrants. *Cultur Divers Ethnic Minor Psychol*, 21(3), 486–495.
- Alcantara, C. – Molina, K. M. – Kawachi, I. (2015). Transnational, Social, and Neighborhood Ties and Smoking Among Latino Immigrants: Does Gender Matter? *Am J Public Health*, 105(4), 741–749.
- Amoyaw, J. A. – Abada, T. (2016). Does helping them benefit me? Examining the emotional cost and benefit of immigrants' pecuniary remittance behaviour in Canada. *Social Science & Medicine*, 153, 182–192.
- Anacka, M – Fihel, A. (2012). *Selectivity of the recent return migration to Poland*. Paper presented at European Population Conference 2012, Stockholm.
- Anacka, M. – Wójcicka, A. (2019). *Impacts of Return Migration in Poland*. Vienna: International Centre for Migration Policy Development (ICMPD).
- Anacka, M., Matejko E. and Nestorowicz, J. (2013). Ready to move. Liquid return to Poland. In Birgit Glorius, B., Grabowska–Lusinska, I. and Kuvik, A., (eds.), *Mobility in Transition Migration Patterns after EU Enlargement* (p. 277–308.). IMISCOE Research: Amsterdam University Press.
- Backer, E. (2011). VFR travellers of the future. In Yeoman, I. – Hsu, C. H. C. – Smith, A. – Watson, S., (eds.), *Tourism and demography* (p. 74–84). Oxford: Goodfellow Publishers Limited.
- Backer, E. (2012). VFR travel: It is underestimated. *Tourism Management*, 33, 74–79.
- Backer, E. (2019). VFR travel: Do visits improve or reduce our quality of life? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 161–167.
- Bálint, L. – Obádovics, Cs. (2021). Belföldi vándorlás. In Monostori J. – Öri P. – Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai Portré 2021* (211–226. o.). Budapest: KSH Népszégtudományi Kutatóintézet.
- Bastia, T. (2011). Should I stay or should I go? Return migration in times of crises. *Journal of International Development*, 23, 583–595.

- Bata-Balog A. (2021). A remigráció diskurzusa: a hazatérés mozgatórugó- inak és fejleményeinek áttekintése – különös tekintettel a magyar nyelvű szakirodalomban. *Tér Gazdaság Ember*, 3–4(9), 49–68.
- Bettin, G. – Lucchetti, R. (2016). Steady streams and sudden bursts: Persistence patterns in remittance decisions. *Journal of Population Economics*, 29(1), 263–292.
- Bijwaard, G. E. – Schluter C. – Wahba, J. (2011). *Does unemployment cause return migration?* Southampton. ESRC Centre for Population Change, Briefing 1.
- Bijwaard, G. E. – Wahba, J. (2014): *Do high-income or low-income immigrants leave the country faster?* Southampton: ESRC Centre for Population Change, Briefing 18.
- Bilecen, T. (2022). To Stay or to Return? A Review on Return Migration Literature. *Migration Letters*, 19(4), 367–385.
- Bilgili, O. (2015). Economic Integration to Send Money Back Home? *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 13(4), 379–400.
- Bilgili, O. – Kuschminderz, K. – Siegel, M. (2018). Return migrants' perceptions of living conditions in Ethiopia: A gendered analysis. *Migration Studies*, 6(3), 345–366.
- Blaskó Zs. – Gödri I. (2014). Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Blaskó Zs. – Gödri I. (2016). A Magyarországról kivándorlók társadalmi és demográfiai összetétele. In Blaskó Zs. – Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2015* (59–71. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet.
- Bodnár K. – Szabó L. T. (2014). *A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra*. Budapest: MNB-tanulmányok 114.
- Brown, R. – Carling, J. – Fransen, S. – Siegel, M. (2014). Measuring remittances through surveys: Methodological and conceptual issues for survey designers and data analysts. *Demographic Research*, 31, 1243–1274.
- Bruder E. – Szabó E. (2022). A magyar munkavállalók mobilitással kapcsolatos elvárásai és azok teljesülése három nyugat-európai ország példáján keresztül. In Obádovics Cs. – Széles Zs., (szerk.), *Történelem – társadalom – vidék* (133 –151. o.). Sopron: Soproni Egyetem Kiadó.
- Bukodi E. (2002). Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 2, 28–58.
- Cachia, R. – Jariego, I. M. (2018). Mobility types, transnational ties and personal networks in four highly skilled immigrant communities in Seville (Spain). *Social Networks*, 53, 111–124.
- Carling, J. – Bivand Erdal, M. (2014). Return Migration and Transnationalism: How Are the Two Connected? *International Migration*, 52(6), 2–12.
- Carling, J. – Pettersen, S. V. (2014). Return Migration Intentions in the Integration – Transnationalism Matrix. *International Migration*, 52(6), 13–30.
- Carling, J. – Pettersen, S. V. (2014). Return Migration Intentions in the Integration–Transnationalism Matrix. *International Migration*, 52(6), 13–30.
- Carling, J. (2008). The determinants of migrant remittances. *Oxford Review of Economic Policy*, 24(3), 581–598.
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration. The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 6(2), 253–279.
- Cassarino, J. P. (2008). Conditions of Modern Return Migrants –Editorial Introduction. *International Journal on Multicultural Societies*, 10(2), 95–105.

- Castro-Martín, T. – Cortina, C. (2015). Demographic Issues of Intra-European Migration: Destinations, Family and Settlement. *European Journal of Population*, 31(2), 109–125.
- Cela, E. – Fokkema, T. – Ambrosetti, E. (2013). Variation in Transnationalism among Eastern European Migrants in Italy: The Role of Duration of Residence and Integration. *Southeast European and Black Sea Studies*, 13(2), 195–209.
- Cho, E. – Allen, T. D. (2019). The transnational family: A typology and implications for workfamily balance. *Human Resource Management Review*, 29, 76–86.
- Cieslik, A. (2011). Where Do You Prefer to Work? How the Work Environment Influences Return Migration Decisions from the United Kingdom to Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(9), 1367–1383.
- Co, C. Y. – Gang, I. N. – Yun, M.-S. (2000). Returns to returning. *Journal of Population Economics*, 13(1), 57–79.
- Constant A. F. – Zimmermann K. F. (2011). Circular and Repeat Migrations: Counts of Exits and Years Away from the Host Country. *Population Research and Policy Review*, 4(30), 495–515.
- Czibere I. – Rácz A. (2016). A külföldre irányuló migráció és a migrációs hajlandóság jellemzői a magyar fiatalok körében. *Kultúra és Közösség*, 4(1), 62–74.
- DaVanzo, J. S. – Morrison, P. A. (1981). Return and Other Sequences of Migration in the United States. *Demography*, 18(1), 85–101.
- de Haas, H. – Fokkema, T. – Fihri, M. F. (2015). Return Migration as Failure or Success? The Determinants of Return Intentions Among Moroccan Migrants in Europe. *Journal of International Migration and Integration*, 16(2), 415–429.
- de Haas, H. (2010a). Migration and development: a theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264.
- de Haas, H. (2010b). Remittances, Migration and Development: Policy Options and Policy Illusions. In Hujo, K. – Piper, N., (eds.), *South-South Migration. Social Policy in a Development Context* (p. 158–189). London: Palgrave Macmillan.
- De Jong, G. F. – Root, B. D. – Gardner, R. W. – Fawcett, J. T. – Abad, R. G. (1985). Migration Intentions and Behavior: Decision Making in a Rural Philippine Province. *Population and Environment*, 8(1/2), 41–62.
- Domokos T. et al. (2010). A szükséglet-meghatározás nemzetközi és hazai tapasztalatainak, az alkalmazott eszközök használhatóságának összefoglalása. Budapest: Nemzetközi Drogmegelőzési Intézet.
- Dövényi Z. (2009). A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. *Statisztikai Szemle*, 87(7–8), 748–762.
- Easthope, H. – Gabriel, M. (2008). Turbulent lives: exploring the cultural meaning of regional youth migration. *Geographical Research*, 46(2), 172–182.
- Emilia, P. – Colin, C. – Noah, C. (2013). 'I know that I have a university diploma and I'm working as a driver' Explaining the EU post-enlargement movement of highly skilled Polish migrant workers to Glasgow. In Grabowska-Lusinska, I. – Kuvik, A., (eds.), *Mobility in Transition Migration Patterns after EU Enlargement* (p. 133–154.). Amsterdam: IMISCOE Research, Amsterdam University Press.
- Engbersen, G. – Snel, E. (2013). Liquid migration Dynamic and fluid patterns of post-accession migration flows. In Glorius, B., Grabowska-Lusinska, I. and Kuvik, A., (eds.), *Mobility in Transition Migration Patterns after EU Enlargement* (p. 21–40.). Amsterdam: IMISCOE Research, Amsterdam University Press.

- Engbersen, G. (2012). Migration transitions in an era of liquid migration. Reflections on Fassmann and Reeger. In Okólski, M., (ed.), *European Immigrations Trends, Structures and Policy Implications* (p. 91-106.). Amsterdam: IMISCOE Research Amsterdam University Press.
- Erdal, M. B. (2014). 'This is My Home'. Pakistani and Polish Migrants' Return Considerations as Articulations About 'Home'. *Comparative Migration Studies*, 2(3), 361-383.
- Eurofound (2012). *Labour mobility within the EU: The impact of return migration*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- European Migration Network [EMN] (2011). Temporary and Circular Migration: empirical evidence, current policy practice and future options in EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fassmann, H. – Hintermann, Ch. (1998). Potential East-West Migration. Demographic Structure, Motives and Intentions. *Czech Sociological Review*, 6(1), 59-72.
- Fassmann, H. – Musil, E. – Bauer, R. – Melegh, A. – Gruber, K. (2014). Longer-Term Demographic Dynamics in South-East Europe: Convergent, Divergent and Delayed Development Paths. *Central and Eastern European Migration Review*, 3(2), 150-172.
- Fihel, A. – Górný, A. (2013). To Settle or to Leave Again? Patterns of Return Migration to Poland During the Transition Period. *Central and Eastern European Migration Review*, 2(1), 55-76.
- Fokkema, T. (2011). "Return" migration intentions among second-generation Turks in Europe: the effect of integration and transnationalism in a cross-national perspective. *Journal of Mediterranean Studies*, 20(2), 365-388.
- Fong, E. (2012). Return Migration from Canada to Hong Kong. *China Review*, 12(1), 25-43.
- Fouarge, D. – Ester, P. (2009). Understanding migration decisions in Eastern and Western Europe: perceived costs and benefits of mobility. In Fassmann, H. – Haller, M. – Northampton, D. L., (eds.), *Migration and mobility: trends, patterns and control* (p. 51-72.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Földházi E. (2014). Magyarország népességének várható alakulása 2060-ig – különös tekintettel a nemzetközi vándorlásra. *Demográfia*, 57(3-4), 241-269.
- Gábrriel D. – Horváth V. (2020). Visszatérő migránsok transznacionális gyakorlatai a hazatérést megelőzően. *Demográfia*, 63(1), 35-71.
- Galgóczi, B. – Leschke, J. – Watt, A. (2012). EU labour migration and labour markets in troubled times. In Galgóczi, B. – Leschke, J. – Watt, A., (eds.), *EU labour migration in troubled times. Skill mismatch, return and policy responses* (p. 1-45.). Aldershot: Ashgate Publishing.
- Gardner, R. W. – De Jong, G. F. – Arnold, F. – Cariño, B. V. (1985). Te best-laid schemes: an analysis of discrepancies between migration intentions and behaviour. *Population and Environment*, 81(2), 63-77.
- Glick Schiller, N. – Basch, L. – Blanc-Szanton, C. (1992a). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1-24.
- Glick Schiller, N. – Basch, L. – Blanc-Szanton, C. (1992b). Towards a Definition of Transnationalism. Introductory Remarks and Research Questions. Elérhető: https://www.researchgate.net/profile/Nina-Glick-Schiller/publication/281748933_Transnationalism_A_New_Analytic_Framework_for_Understanding_Migration/links/56e0693908aec4b3333d0b8e/Transnationalism-A-New-Analytic-Framework-for-Understanding-Migration.pdf (Letöltve: 2024. március 16.)

- Gmelch. G. (1980). Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, 9, 135–159.
- Gödri I. – Feleky G. A. (2013). Migrációs tervek megvalósulása egy követéses vizsgálat tükrében. Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe. *Demográfia*, 56(4), 281–332.
- Gödri I. – Horváth V. (2021). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021* (227–250. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2010). Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. Kutatási jelentések 89. Budapest: KSH NKI.
- Gödri I. (2015). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (187–211. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2016). Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon. (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 98). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2018). Nemzetközi migráció. In Monostori J., Őri P., Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai Portré 2018* (237–270. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri, I. – Soltész, B. – Bodacz-Nagy, B. (2014). Immigration or emigration country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: A longer-term historical perspective. Working Papers on Population, Family and Welfare No. 19. Budapest: Hungarian Demographic Research Institute.
- Hablicsek L. (2004). A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására. *Demográfia*, 47(3–4), 300–320.
- Hárs Á. – Neumann L. (2008). A nemzetközi és a belső vándorlás kapcsolata. Részletes kutatási beszámoló. OTKA-kód 49518. Elérhető: <https://real.mtak.hu/1987/> Letöltve: 2024. február 16.
- Hárs Á. – Simon D. (2016): Munkaerő-migráció, ingázás, kivándorlás. In Blaskó Zs. – Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrök 2015*. Budapest: MTA KRTK, 72–85.
- Hárs Á. (2011). *Magyarok külföldi munkavállalása*, Budapest: Kopint-Tárki.
- Hárs Á. (2012). Munkapiaci válságok, változások, válaszok. In Kolosi T. – Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi riport 2012* (159–189. o.). Budapest: TÁRKI.
- Hárs Á. (2016). Elvándorlás, bevándorlás és a magyar munkaerőpiac. Jelenségek, hatások, lehetőségek. In Kolosi T. – Tóth I. G., (szerk.), *Társadalmi riport 2016* (243–262.o.). Budapest: TÁRKI.
- Hárs Á. (2016a). Elvándorlás és bevándorlás Magyarországon a rendszerváltás után – nemzetközi összehasonlításban. In Blaskó Zs. és Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrök 2015* (39–54. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Hausmann, R. – Nedelkoska, L. (2018). Welcome home in a crisis: Effects of return migration on the non-migrants' wages and employment. *European Economic Review*, 101. 101–132.
- Hazans, M. (2015). *Return Migration Intentions to Latvia, Based on Recent Survey of Emigrants*. Presentation at the conference Labour Migration in the Nordic-Baltic Region. New trends of labour migration – ready for the changes? Tallinn, Estonia.
- Hegedűs G. – Lados G. (2017). A visszavándorlás és az identitásváltozás kapcsolatának vizsgálata a hazatérő magyarok példáján. *Területi Statisztika*, 57(5), 512–536.

- Horváth Á. (2015). Visszatérő kivándorlók. In Blaskó Zs. – Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci tükör 2015*. Budapest: MTA KRTK, 109–115.
- Horváth Á. (2016). Visszatérő kivándorlók. In Blaskó Zs., (szerk.), *Közélp. Nemzetközi vándorlás* (109–115. o.). Budapest: MTA Közgazdasági-és Regionális Tudományi Kutatóközpont.
- Horváth V. (2022). Magyarországi transznacionális családok. Transznacionális családok elterjedtsége és a külföldön dolgozó szülők jellemzői. *Demográfia*, 65(4), 383–430.
- Horváth V. (2023). Magyarországi transznacionális családok: A Magyarországról Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és távolsági ingázás, valamint annak családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásai (doktori értekezés). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskola.
- Horvát-Militityi T. (2011). Egy kultúraváltás szemszögéből láthatatlan migráncsoport élményuniverzumai: a helyvesztés és a beilleszkedés pszichés dinamikája (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Doktori Iskola).
- Hung, K. – Xiao, H. – Yang, X. (2013). Why immigrants travel to their home places: Social capital and acculturation perspective. *Tourism Management*, 36, 304–313.
- Iara, A. (2008): Skill Diffusion by Temporary Migration? Returns to Western European Work Experience in Central and East European Countries. WIIW Working Papers 46. Vienna: Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche.
- Illés S. (2013). Időskori nemzetközi migráció – magyar eset. Budapest: Tullius Kiadó.
- International Monetary Fund [IMF] (2009). *Balance of Payments and International Investment Position Manual*, 6th edition (BPM6), Washington DC: International Monetary Fund.
- Jackson, R. (1990). VFR Tourism: Is it underestimated? *The Journal of Tourism Studies*, 1(2), 10–17.
- Kaczmarczyk, P. (2013). Matching the Skills of Return Migrants to the Labour Market in Poland, In OECD, (eds.), *Coping with Emigration in Baltic and East European Countries* (p. 111–116). Paris: OECD Publishing.
- Kajdi L. – Ligeti A. S. – Nagy-Jamalia N. – Schwartz A. É. (2019). A külföldi hazautalásokat fogadó magyar háztartások jellemzői. *Statisztikai Szemle*, 97(8), 855–874.
- Kajdi L. (2015). Hazautalt pénzek – nemzetközi áttekintés és a főbb mérési nehézségek. *Statisztikai Szemle*, 93(4), 353–375.
- Kapitány B. (2010). Mintavételi módszerek ritka populációk esetén. *Statisztikai Szemle*, 88(7–8), 739–754.
- Karolak, M. (2016). From Potential to Actual Social Remittances? Exploring How Polish Return Migrants Cope with Difficult Employment Conditions, *Central and Eastern European Migration Review*, 5(2), 21–39.
- Kincses Á. (2015). A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején, KSH Műhelytanulmányok 8. Budapest: KSH
- Klein-Hitpaß, K. (2013). Regional selectivity of return migration. The locational choice of high-skilled return migrants in Poland. In Glorius, B. – Grabowska-Lusinska, I. – Kuvik, A., (eds.), *Mobility in Transition Migration Patterns after EU Enlargement* (p. 237–258.). Amsterdam: IMISCOE Research, Amsterdam University Press.
- Kley, S. (2011). Explaining the stages of migration within a life-course framework. *European Sociological Review*, 27(4), 469–486.
- Koltai, J. – Sik, E. – Simonovits, B. (2020). Network capital and migration potential. *International Journal of Sociology*, 50, 122–141.
- Kovács E. – Zsigmond Cs. (2023). A transznacionalizmus és az integráció néhány jellemzője kivándorolt magyarok körében. *Regio*, 31(3), 3–22.

- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018). *Mikrocenzus 2016 – 10. Nemzetközi vándorlás*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2017–2024). *Demográfiai évkönyv, 2016 –2023*. Budapest: Központi statisztikai Hivatal,
- KSH (2017a). Munkaerő-piaci folyamatok, 2016. I-IV. negyedév. *Statisztikai Tükör*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2018). *Mikrocenzus 2016. 10. Nemzetközi vándorlás*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2024). STADAT 22.1.1.30. Magyar állampolgárok vándorlásának összefoglaló adatai. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html. Letöltve: 2025. január 24.
- Kulcsár L. – Obádovics Cs. (2016). Népeségdinamika és társadalmi szerkezet. *Területi Statisztika*, 56(4), 390–414.
- Lados G. – Hegedűs Z. – Kovács Z. (2022). The Role of Identity and Ontological (In)Security in Return Migration: an Empirical Perspective from Hungary. *Journal of International Migration and Integration*, 24, 445–464.
- Lang, T. – Hämmerling, A. – Keil, J. – Nadler, R. – Schmidt, A. – Haunstein, S. – Smoliner, S. (2012). *Re-Turn Migrant Survey Report: The Migrants' Potential and Expectations*. Leipzig: Leibniz Institute for Regional Geography.
- Lang, T. et al. (2014). Migrants' Capacities and Expectations: Empirical Results Concerning Return Migration. In Lang, T. – Nadler, R., (eds.), *Return Migration to Central and Eastern Europe – Transnational Migrants' Perspectives and Local Businesses' Needs* (p. 7–46.). Leipzig: Leibniz-Institut für Länderkunde.
- Laoire, C. N. (2007). The 'green green grass of home'? Return migration to rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, 23, 332–344.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 1, 47–57.
- Ligeti A. S. (2019). Cirkuláris migráció Magyarországon. *Statisztikai Szemle*, 97(4), 327–346.
- Ligeti A. S. (2021). A földrajzi mobilitás változó mintázatai: Átmeneti elvándorlás, tartós letelepedés és cirkuláris migráció a magyar állampolgárok körében. *Demográfia*, 2–3, 109–135.
- Ligeti A. S. (2023). Magyarok az Egyesült Királyságban: egy korszak vége? *Tér és Társadalom*, 37(1), 132–156.
- Lockwood, K. – Smith, K. – Karpenko-Secombe, T. (2019). Rethinking stories of transnational mothering in the context of international study. *Women's Studies International Forum*, 72, 17–24.
- Lu, Y. – Wei-Jun Yeung, J. – Liu, J. – Treiman, D. J. (2019). Migration and children's psychosocial development in China: When and why migration matters. *Social Science Research*, 77, 130–147.
- Marschall, S. (2017). Transnational migrant home visits as identity practice: The case of African migrants in South Africa. *Annals of Tourism Research*, 63, 140–150.
- Martin, R. – Radu, D. (2012). Return Migration: The Experience of Eastern Europe. *International Migration*, 50(6), 109–128.
- Massey, D. S. – Espinosa, K. E. (1997). What's Driving Mexico-U.S. Migration? A Theoretical, Empirical, and Policy Analysis. *American Journal of Sociology*, 102(4), 939–999.
- Massey, D. S. – Parrado, E. (1994). Migradollars: The remittances and savings of Mexican migrants to the USA. *Population Research and Policy Review*, 13(1), 3–30.
- Massey, D. S. (1987). Understanding Mexican Migration to the United States. *American Journal of Sociology*, 92(6), 1372–1403.
- McAuliffe, M. – Khadria, B. (2019). *World Migration Report 2020*. Geneva: International Organization for Migration.

- McGhee, D. – Moreh, C. – Vlachantoni, A. (2017). An ‘undeliberate determinacy’? The changing migration strategies of Polish migrants in the UK in times of Brexit. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(13), 2109–2130.
- McGrath, F. (1991). The economic, social and cultural impact of return migration to Achill Island. In King, R., (ed.), *Contemporary Irish Migration. Geographical Society of Ireland Special Publication No. 6.* (p. 55–69.). Dublin: Trinity College.
- Michalkó G. (2010). Boldogító utazás. A turizmus és az életminőség kapcsolatának magyarországi vonatkozásai. Budapest: MTA Földrajztudományi kutatóintézet.
- Moreh, C. (2014). A Decade of Membership: Hungarian Post-Accession Mobility to the United Kingdom. *Central and Eastern European Migration Review*, 3(2), 79–104.
- Moreh, C. (2014). Magyar bevándorlók az Egyesült Királyságban: demográfiai, földrajzi és szociológiai körkép. *Demográfia*, 57(4), 309–343.
- Moreh, Ch. (2014). A decade of membership: Hungarian post-accession mobility to the United Kingdom. *Central and Eastern European Migration Review*, 3(2), 79–104.
- Morse, C. (2017). The emotional geographies of global return migration to Vermont. *Emotion, Space and Society*, 25, 14–21.
- Nadler, R. – Kovács, Z. – Glorius, B. – Lang, T., (eds.), (2016). *Return migration and regional development in Europe: mobility against the stream.* London: Palgrave Macmillan.
- Németh B. – Lőrincz L. (2019). Hálózati hatások a belföldi migrációban. *Szociológiai Szemle*, 29(1), 117–145.
- Nguyen, C. V. (2016). Does parental migration really benefit left-behind children? Comparative evidence from Ethiopia, India, Peru and Vietnam. *Social Science & Medicine*, 153, 230–239.
- Niedermüller P. (2005). Transznacionalizmus: elméletek, mítoszok, valóságok. In Kovács N. – Osvát A. – Szarka L., (szerk.), *Etnikai és politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötések* (52–66. o.). Budapest: Balassi Kiadó.
- Obádovics Cs. – Kulcsár L. – Gödri, I. (2022). A külföldről hazatérő magyarok demográfiai-társadalmi jellegzetességei és mobilitásukraható tényezők vizsgálata. *Demográfia*, 65(1), 55–88.
- OECD (2008). Return migration: a new perspective. International Migration Outlook: SOPEMI – 2008 Edition. Paris: OECD Publishing.
- Okólski, M. (2001). Incomplete Migration: A New Form of Mobility in Central and Eastern Europe. The Case of Polish and Ukrainian Migrants. In Wallace, C. – Stola, D., (eds.), *Patterns of Migration in Central Europe* (p. 105–128.). London: Palgrave Macmillan.
- Örkény A. – Székelyi M. (2009). Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In Örkény A. – Székelyi M., (szerk.), *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja* (81–120. o.). Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Pedersen, H. D. – Therkelsen, A. (2022). Being a part of and apart from. Return migrants’ ambivalent attachment to rural place. *Journal of Rural Studies*, 94, 91–98.
- Pedersen, H. D. (2018). Touched by Place: Identity construction, place attachment and place attractiveness from a life course perspective in the context of migration. Aalborg: Aalborg University Press.
- Pohjola, A. (1991). Social Networks – Help or Hindrance to the Migrant. *International Migration*, 29(3), 435–444.
- Portes, A. (1997). Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities. *The International Migration Review*, 31(4), 799–825.
- Ravenstein, E. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 2, 167–227.

- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235.
- Richmond, A. H. (1968). Return Migration from Canada to Britain. *Population Studies*, 22(2), 263–271.
- Safta, C. G. – Stan, E. – Iurea, C. – Suditu, M. (2014). Family Deconstructing as a Results of Workforce Migration. Romanian Realities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2549–2555.
- Scârnci-Domnişoru, F. – Csesznek, C. (2017). Ethnographic Reflections Of Return Migration In A Romanian Rural Community. *Dve Domovini*, 46, 89 –102.
- Schneider, J. – Parusel, B. (2011). Circular and Temporary Migration. Empirical Evidence, Current Policy Practice and Future Options in Germany. Nürnberg: Federal Office for Migration and Refugees (BAMF).
- Sik E. – Örkény A. (2003). A migrációs potenciál kialakulásának mechanizmusa. In Örkény A., (szerk.), *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások* (188–200. o.). Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont.
- Sik E. – Szeitl B. (2015). Migrációs szándékok a mai Magyarországon. In Blaskó Zs. és Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2015* (54–58. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet.
- Sik E. (2012, május 23). Csúcson a migrációt tervezők aránya. TÁRKI. Elérhető: https://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html Letöltve: 2024. február 16.
- Sik E. (2013, február 20). Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya. TÁRKI. Elérhető: https://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html Letöltve: 2024. február 16.
- Simon D. (2012). Válaszadó-vezérelt mintavétel: ritka és rejtett csoportok kvantitatív vizsgálata. *Statisztikai Szemle*, 90(4), 249–275.
- Siskáné Szilasi B. – Halász L. (2018). Kivándorlás, mint életstratégia – szubjektív jól-lét szintjei külföldön. In Siskáné Szilasi B. – Halász L., (szerk.), *Boldogulni itthon vagy külföldön? Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban* (64–85. o.). Miskolc: Miskolci Egyetem Földrajz – Geoinformatika Intézet.
- Skeldon, R. (2011). The impact of temporary and circular migration on families and areas of origin. In McLoughlin S. et al., (eds.), *Temporary and circular migration: opportunities and challenges* (56–64. p.). Brussels: European Policy Centre.
- Smoliner, S. – Förschner, M. – Hochgerner, J. – Jana, N. (2013). Comparative Report on Re-Migration Trends in Central and Eastern Europe. In: Lang, T., (ed.), *Return Migration in Central Europe: Current trends and an Analysis of Policies Supporting Returning Migrants* (p. 11–57). Leipzig: Leibniz-Institut für Länderkunde e.V.
- Snel, E. – Faber, M. – Engbersen, G. (2015). To Stay or Return? Explaining Return Intentions of Central and Eastern European Labour Migrants. *Central and Eastern European Migration Review*, 4(2), 5–24.
- Soltész B. (2016). *Migration and diaspora policies for development in Latin America (Doktori értekezés)*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola.
- Stark, O. – Dorn, A. (2013). International migration, human capital formation, and saving. *Economics Letters*, 118 (3), 411–414.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.

- Taylor, J. E. (1986). Differential migration, networks, information and risk. In Stark, O., (ed.), *Research in Human Capital and Development. Vol. 4. Migration, Human Capital, and Development* (p. 147-171.). Greenwich: JAI Press.
- Taylor, J. E. (1999). The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International Migration*, 37(1), 63-86.
- Tezcan, T. (2019). Return home? Determinants of return migration intention amongst Turkish immigrants in Germany. *Geoforum*, 98, 189-201.
- Tóth I. Gy. – Szelényi I. (2018). Bezáródás és fluiditás a magyar társadalom szerkezetében. Adatolt esszé a felső középosztály bezáródásáról. In Kolosi T. – Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 2018* (25-46. o.). Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Toth, G. (2009). Money remittances of Romanian migrants from the Madrid region and their patterns of use. In Sandu, D., (ed.), *Romanian Communities in Spain* (pp. 136-148). Bucharest: Soros Foundation Romania.
- Trąbka, A. et al. (2022). Your heart is where your roots are? Place attachment and belonging among Polish and Lithuanian returnees. *Comparative Migration Studies*, 10(29), 1-16.
- Trana, M. N. D. – Mooreb, K. – Shonec, M. C. (2018). Interactive mobilities: Conceptualising VFR tourism of international students. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 35, 85-91.
- Trapenciere, I. (2017). *Effects of Parental economical migration on Children "left behind" in Latvia*. Riga: Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia.
- Turai T. (2014). Időseket gondozó kelet- és közép-európai nők diskurzusa transznacionális életükről. In Ispán Á. L. – Magyar Z., (szerk.), *Ethno-Lore. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXXI.* (311-327. o.). Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- United Nations Children's Fund [UNICEF] (2019). *UNICEF Working Paper. Children „Left Behind”*. New York: United Nations Children's Fund.
- United Nations Economic Commission for Europe [UNECE] (2012). Measuring return migration: some preliminary findings in times of crisis. Working paper 12. Geneva: UNECE.
- United Nations Economic Commission for Europe [UNECE] (2016). *Defining and Measuring Circular Migration. Final report of the Task Force on Measuring Circular Migration*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe.
- United Nations Statistics Division (1998). *Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1*. New York: United Nations.
- Vadean, F. – M. Piracha (2009). Circular Migration and Permanent Return: What Determines Different Forms of Migration? In Epstein, G. – Gang, I. N., (eds.), *Migration and Culture: Frontiers of Economics and Globalization* (p. 467-495.). Bingley: Emerald Publishing.
- Van Dalen, H. P. – Henkens, K. (2008). Emigration Intentions: Mere Words or True Plans? Explaining International Migration Intentions and Behavior. Tilburg: Tilburg University.
- Van Dalen, H. P. – Henkens, K. (2013). Explaining emigration intentions and behaviour in the Netherlands, 2005-10. *Population Studies*, 67(2), 225-241.
- Van Meeteren, M. – Engbersen, G. – Snel, E. – Fabet, M. (2014). Understanding Different Post-Return Experiences. The Role of Preparedness, Return Motives and Family Expectations for Returned Migrants in Morocco. *Comparative Migration Studies*, 2(3), 335-360.
- Vermot, C. (2015). Guilt: A gendered bond within the transnational family. *Emotion, Space and Society*, 16, 138-146.
- Vertovec, S. (1999). Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447-462.

- Villa-Torres, L. et al. (2017). Transnationalism and health: A systematic literature review on the use of transnationalism in the study of the health practices and behaviors of migrants. *Social Science & Medicine*, 183, 70–79.
- Viruell-Fuentes, E. A. – Schulz A. J. (2009). Toward a Dynamic Conceptualization of Social Ties and Context: Implications for Understanding Immigrant and Latino Health. *American Journal of Public Health*, 99(12), 2167–2175.
- Waldinger, R. (2008). Between “Here” and “There”: Immigrant Cross-Border Activities and Loyalties. *International Migration Review*, 42(1), 3–29.
- Wallace, C. D. (2002). Opening and Closing Borders: Migration and Mobility in East-Central Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(4), 603–625.
- White, A. (2014). Polish Return and Double Return Migration. *Europe-Asia Studies*, 66(1), 24–49.
- Wimmer, A. – Glick Schiller, N. (2002). Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks*, 2(4), 301–334.
- Wong, M. (2006). The gendered politics of remittances in ghanaiian transnational families. *Economic Geography*, 82(4), 355–381.
- World Bank (2019). *Migration and Remittances Data*. Elérhető: <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data> (Letöltve: 2024. március 16.)
- Zaiceva, A. – Zimmermann, K. F. (2012). Returning Home at Times of Trouble? Return Migration of EU Enlargement Migrants during the Crisis. IZA Discussion Paper No. 7111.

FÜGGELÉK

1. függelék: Interjú-vezérfonal

KÜLFÖLDRŐL HAZATÉRŐ MIGRÁNSOK MAGYARORSZÁGON

Interjú-vezérfonal

BEVEZETŐ

Mint tudja, a külföldről hazatérők körében végzünk kutatást. Az interjú anonim, az elhangzottakat csak a jelen kutatás keretén belül használjuk fel. Kutatásunk célja, hogy megértsük a hazatérő migráció jelenségét, annak motivációit, és az azt megelőző körülményeket, valamint a hazatérés utáni helyzetet. Mivel Önnek is van erről tapasztalata, ezért kíváncsiak vagyunk a történetére. A következőkben tehát a külföldre távozás előtti helyzettel, a migrációs döntéssel és külföldi léttel kapcsolatban tennénk fel kérdéseket, majd további kérdések irányulnak a hazatérésre és a mostani helyzetére is.

NARRATÍV RÉSZ

Először arra kérem, hogy mesélje el külföldre távozásának történetét. A válaszba nem fogok beleszólni, itt a történet egészét szeretném meghallgatni. A későbbiekben majd konkrét kérdéseket is felteszek.

Ha az interjúalany valamiért nem kezdené el mesélni a történetét, az interjúkészítő segíteni tudja a következőkkel: „Kezdje ott, ahol gondolja”, „Amit Ön fontosnak tart”, vagy pár percet csendben várhat.

4–5 narratív visszakérdezés a válasz hosszúságának függvényben. (Segítő kérdések visszakérdezéshez: Említette, hogy... pl. a magyarországi munkahelyén nehézségei voltak. Erről mesélne bővebben?)

[Ebben a részben nem teszünk fel olyan kérdéseket, hogy „Mikor? Miért? Hol? Ki?, hanem egy történet elmesélésére bírjuk a válaszadót]

A történet gyakran így fejeződik be: „Ennyi.”

Ekkor térhetünk át a következő részhez.

FÉLIG STRUKTURÁLT RÉSZ

I. A LEGUTÓBBI MIGRÁCIÓ (KÜLFÖLDRE TÁVOZÁS) ELŐTTI HELYZET

Most a legutóbbi, legalább egy éves külföldi tartózkodását megelőző időszakról szeretnék néhány további kérdést feltenni.

Itt vissza lehet csatolni ahhoz, amit már érintett (Említette, hogy... pl. migráció előtt dolgozott/tanult/munkanélküli volt.)

1. Lefestené az élethelyzetét a legutolsó legalább egy éves külföldi tartózkodását megelőzően (*ha nem derült ki*)?
2. Hol élt Ön akkor a külföldre költözést előtt? (Melyik vármegyében található ez a település?)
3. Milyen tevékenységet végzett a külföldre költözést megelőzően?

HA DOLGOZOTT

- 3.1. Mivel foglalkozott ekkor?
- 3.2. Elmondaná, hogy milyen volt ezen a munkahelyen dolgozni?
- 3.3. Mennyire volt elégedett az akkori munkájával?
- 3.4. Mennyire volt elégedett ebből a munkájából származó jövedelmével?
- 3.5. Hogyan tudott (a háztartás) kijönni ebből a jövedelemből?
- 3.6. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott?
- 3.7. Ha vezető beosztásban/vállalkozóként: Hány alkalmazottja/ beosztottja volt?
- 3.8. Hol volt ez a munkahelye?
- 3.9. Összesen mennyi ideig dolgozott ezen a munkahelyen?
- 3.10. Munkája megfelelt a végzettségének/szakképzettségének?
- 3.10.1. Milyen iskolát végzett? (legmagasabb iskolai végzettség)

HA TANULT

- 3.11. Mit tanult ekkor? Hol végezte tanulmányait?
- 3.12. Ez milyen jellegű képzés volt?
- 3.13. Ebben az időben miből élt meg?

HA MUNKANÉLKÜLI VOLT

- 3.14. Mióta volt munkanélküli?
 - 3.15. Ebben az időben miből élt meg?
 - 3.16. Munkanélkülisége idején részesült szociális támogatásban?
4. Kikkel élt ekkor egy háztartásban? (rokonai, egyéb kapcsolatok)
 - 4.1. Ők mivel foglalkoztak?
 - 4.2. Voltak akkor olyan gyermekei, akik nem laktak együtt Önnel?
 - 4.3. Ha volt gyermeke: Gyermekei mikor születtek? Hol élt(ek) ők?
 - 4.4. Milyenek voltak ekkor a lakáskörülményei(k)?
 - 4.5. És milyen anyagi helyzetben volt (a család)?
 - 4.6. Mi volt ekkor az Ön családi állapota? Mióta (ha házas, özvegy, elvált, élettársi kapcsolatban élt)?

II. MIGRÁCIÓS DÖNTÉS, ELŐKÉSZÜLETEK

Most az utolsó legalább egy éves külföldi tapasztalatát megelőző döntésről fogok feltenni néhány kérdést.

5. Fel tudná idézni azt az élethelyzetet, amikor (legutóbb) elkezdett gondolkodni azon, hogy külföldre induljon?
6. Kivel beszélgetett erről a szándékáról? És hogyan viszonyult(ak) hozzá? Idézza fel a beszélgetést, ha lehet!
- 6.1. Milyen érvek merültek fel ezzel kapcsolatban? És milyen ellenérvek?
7. Kérem, mondja el, hogy amikor utoljára több mint 1 évig külföldön élt, milyen célból ment <ország neve>-ba (a célországba)?
- 7.1. Ez a cél változott a kinttartózkodás során?
8. Melyek voltak külföldre költözése fő okai? (VAGY: Említette korábban, hogy első-sorban a ... miatt költözött (legutóbb) külföldre. Kifejtené ezt bővebben?)
- 8.1. Ezen kívül voltak egyéb okok is, amelyek hozzájárultak a döntéséhez? [esetleges szenzitív témák, pl. rossz családi háttér]
9. Miért az adott célországot választotta?
10. Mennyi időre tervezte a külföldön tartózkodást?
11. Volt olyan személy (vagy szervezet), amely segítséget nyújtott Önnek külföldre költözése során?
- 11.1. Ha igen: Miben segítettek?
12. Kivel/kikkel tervezett külföldre menni?
13. Volt olyan családtagja, rokona, barátja vagy ismerőse, aki az adott célországban élt, amikor Ön oda költözött?
- 13.1. Ha igen: Milyen rokoni/egyéb kapcsolatban volt vele?
- 13.2. Ő milyen célból ment az adott országba?
14. Korábbi magyarországi munkahelyén/szakmáján belül *(ha volt)* mennyire volt jellemző az elvándorlás, amikor fontolgatta a döntést?
15. Külföldre költözésekor ismerte a célország nyelvét, vagy egyéb idegen nyelvet?
- 15.1. Ha igen: Milyen nyelveken beszélt?
16. Igényelt valamilyen különösebb előkészületet a külföldre költözés, amelyet fontos lehet megemlíteni?

III. KÜLFÖLDÖN - MIGRÁCIÓS TAPASZTALAT

17. „Említette, hogy korábban is élt/dolgozott már külföldön (...)”

Ha nem derült ki eddig: Legutóbbi külföldi tartózkodását megelőzően élt-e huzamosabb ideig (legalább egy évig) külföldön?

- 17.1. Ha igen: Hányszor, mikor, mely ország(ok)ban élt, milyen célból ment külföldre, és mit csinált ott?
- 17.2. Legutóbbi külföldi tartózkodását megelőzően élt/dolgozott külföldön kevesebb mint egy évig?

Most a legutolsó, legalább egy évig tartó külföldi tartózkodásáról kérdezem.

18. Fel tudná idézni, hogyan utazott ki <ország neve> (a célországba)? Milyen volt a megérkezés?
- 18.1. Az országon belül melyik település volt ez?
19. Ez mikor volt pontosan? Mikor kezdődött ez a külföldi tartózkodása? Összesen mennyi ideig élt itt? VAGY: És meddig tartott, mikor költözött haza? [Ha a célországon belül is költözött, rákérdezni]
20. Kivel lakott együtt külföldön? Ez változott a külföldi tartózkodása alatt?
21. Mesélne a kinti lakhatási körülményeiről?
22. Milyen tevékenységet végzett kint? Változott ez a külföldi tartózkodása alatt? Ha igen, hogyan? [Gazdasági aktivitás időbeli változásait végigkövetni!]

HA DOLGOZOTT

- 22.1. Mivel foglalkozott?
- 22.2. Hogyan találta ezt a munkát?
- 22.3. Mikor, a kiköltözés után mennyi időn belül találta az első munkát?
- 22.4. Elmondaná, hogy milyen volt ezen a munkahelyen dolgozni?
- 22.5. Hol volt ez a munkahely? (Azon a településen, ahol lakott vagy máshol?)
- 22.6. Milyenek voltak a munkakörülményei? Mennyire volt elégedett velük?
- 22.7. Mennyire volt elégedett ebből a munkájából származó jövedelmével?
- 22.8. Ki tudott jönni ebből a jövedelemből? Félre tudott tenni belőle?
- 22.9. Munkája megfelelt a végzettségének / szakképzettségének?
- 22.9.1. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott? És teljes vagy részmunkaidőben?
- 22.9.2. Ha vezető beosztásban/vállalkozóként: Hány alkalmazottja/ beosztottja volt?
- 22.9.3. Összesen mennyi ideig dolgozott ezen a munkahelyen?
- 22.9.4. A munkavégzése be volt jelentve a helyi hatóságoknak?
- 22.9.4.1. Ha nem: Miért nem?

HA TANULT

- 22.10. Mit tanult? Milyen jellegű képzésben folytatott tanulmányokat?
- 22.11. Mennyire felelt meg előzetes elvárásainak a kinti képzés?
- 22.12. A képzést ki finanszírozta?
- 22.13. Ebben az időben miből élt meg?

HA MUNKANÉLKÜLI VOLT

- 22.14. Hány hónapig volt munkanélküli?
- 22.15. Munkanélkülisége idején részesült szociális támogatásban?
- 22.16. Ebben az időben miből élt meg?
23. Hogy érzi, mindent figyelembe véve, mennyire sikerült beilleszkednie <ország neve> (*abba az országba, ahová költözött*)?
- 23.1. *Segítő kérdések:* Milyen volt a kapcsolata a helyiekkel? Milyen nyelven beszélt a munkahelyén? Mennyire tudott azonosulni az ottani életstílussal, értékrenddel?
- 23.2. *Ha nem sikerült/ nehezen sikerült:* Mely tényezők gátolták, vagy nehezítették a beilleszkedést? Mi volt számára idegen, mit tudott nehezen megszokni?
24. <Ország neve>-ban/ben (*célországban*) volt olyan személy (nem családtag), akivel munkaidőn kívül szokott találkozni?

- 24.1. Ha igen: Kikkel? Hány ilyen ember volt?
- 24.2. Hol szoktak találkozni?
- 24.3. Milyen közös programjaik voltak?
25. Amikor úgy adódott, hogy valamilyen háztartási vagy ház körüli munkában, bevásárlásban, gyermekfelügyeletben, szállításban stb. segítségre volt szüksége, volt olyan személy – az Önnel egy háztartásban élő személyeken kívül –, akire számíthatott? Ha igen: kire?
26. Külföldi tartózkodása során volt olyan eset, amikor úgy érezte, előnyös vagy hátrányos megkülönböztetés érte Önt?
- 26.1. Ha igen, melyek voltak ezek? Beszélne róluk?
- 26.2. Ha nem jut eszébe semmi:
- 26.2.1. ... származása miatt?
- 26.2.2. ... munkája miatt?
- 26.2.3. ... kora miatt?
- 26.2.4. ... neme miatt?
- 26.3. Mit gondol, a célországban mit gondolnak a magyarokról /magyar munkaerőről?
27. A célországban milyen kulturális, szabadidős elfoglaltságai voltak?
28. Tagja volt valamilyen kulturális, politikai, társadalmi vagy szakmai szervezetnek, egyesületnek abban az országban, ahová költözött?
- 28.1. Ha igen: Milyen jellegű szervezet volt ez?
29. Magyarországon élő családtagját támogatta anyagilag külföldről?
- 29.1. Ha igen: Milyen gyakran küldött/hozott haza pénzt?
- 29.2. Milyen formában szokott hazaküldeni pénzt?
- 29.3. Összeségében mekkora az a pénzösszeg, amelyet a külföldi tartózkodása utolsó 12 hónapjában a Magyarországon élő családtagjai számára hazaküldött?
- 29.3.1. Mire költötte Ön vagy családja ezt a pénzösszeget? Volt ebbe beleszólása?
30. Magyarországon élő családtagja támogatta Önt anyagilag külföldi tartózkodása során?
- 30.1. Ha igen: Milyen gyakran támogatta Önt?
- 30.2. Milyen formában szokott Magyarországon élő családtagja pénzt küldeni/adni Önnek?
- 30.3. Összeségében mekkora az a pénzösszeg, amelyet a külföldi tartózkodása utolsó 12 hónapjában Magyarországon élő családtagjától kapott?
- 30.4. Mire költötte ezt a pénzösszeget?
31. Milyen gyakran járt Magyarországon a külföldön töltött időszakban?
- 31.1. Milyen célból látogatott Magyarországra?
- 31.2. A hazalátogatások gyakorisága változott a kint tartózkodása alatt?
- 31.2.1. Ha változott: Mi ennek az oka?
- 31.3. Mennyi időt töltött Magyarországon a kint tartózkodása utolsó 12 hónapjában?
32. Voltak olyan Magyarországon élő családtagjai/barátai, akikkel rendszeresen tartotta a kapcsolatot külföldön tartózkodása során?
- 32.1. Ha igen: Kik ők? Milyen rokoni/ egyéb kapcsolatban volt velük?
- 32.2. Milyen formában és milyen gyakorisággal tartotta velük a kapcsolatot?

NARRATÍV RÉSZ

Kérem, mesélje el, mikor merült fel Önben először a Magyarországra visszatérés gondolata, hogyan jutott el a döntésig, illetve a hazautazásig? (3-4 narratív visszakérdezés)

FÉLIG STRUKTURÁLT RÉSZ

IV. HAZATÉRÉS

33. Hogyan zajlott a hazaköltözés?
34. *Ha nem derült ki az előzőekből:* Mikor tért vissza, vagy mikor költözött ténylegesen Magyarországra?
35. Hová költözött haza? Korábbi lakóhelyére, vagy máshová?
- 35.1. Ha máshová: Melyik településre? (Ez ugyanabban a vármegyében található, ahol előtte lakott?)
36. Milyen célból vagy okból költözött (vissza) Magyarországra?
37. Kivel beszélte meg a döntést? Volt olyan személy, akiknek a véleménye meghatározó szerepet játszott az Ön döntésében?
- 37.1. Ha igen: Ki(k) volt(ak) ő(k)?
- 37.2. Hogyan viszonyultak az itthon élő családtagok, barátok ahhoz, hogy visszatér Magyarországra?
- 37.3. Mennyire volt ez nehéz vagy könnyű döntés?
38. Hogyan készítette elő, szervezte meg a hazatérést; hogyan tájékozódott az itthoni lehetőségekről? (pl. tudta-e előre, hogy hol fog dolgozni /ha akart egyáltalán;/ mennyire vette igénybe az itthoni kapcsolatait /és melyeket/ az információszerzéshez, munkakereséshez stb.)
39. Volt-e tudomása hazatérést támogató intézkedésekről, programokról? Ha igen: konkrétan melyekről? És igénybe vette-e ezek közül valamelyiket?
40. Hivatalos szervek vagy egyéb szervezetek részéről kapott-e támogatást a hazatéréshez, vagy azt követően?
41. Milyen tervekkel tért haza?

V. A HAZATÉRÉS UTÁNI HELYZET, TAPASZTALATOK

Most a hazatérést követő időszakról szeretnék feltenni néhány kérdést.

42. A hazatérést követően mivel foglalkozott, illetve jelenleg mivel foglalkozik? (Gazdasági aktivitás időbeli változásait végigkövetni!)

HA DOLGOZOTT/ DOLGOZIK

- 42.1. Mennyi időn belül talált munkát a hazatérést követően?
- 42.2. Hogyan találta ezt a munkát?
- 42.3. Mi volt/jelenleg mi a munkája/foglalkozása?
- 42.4. Összesen mennyi ideig dolgozott/ mióta dolgozik ezen a munkahelyen?
- 42.5. Munkája megfelelt/megfelel a végzettségének/szakképzettségének?
- 42.6. Milyen foglalkoztatási formában dolgozott/dolgozik? És teljes vagy részmunkaidőben?
- 42.7. Ha vezető beosztásban/vállalkozóként: Hány alkalmazottja/ beosztottja van/volt?

- 42.8. Hol volt/jelenleg hol van a munkahelye?
 42.8.1. *Ha külföldön:* Miért külföldön dolgozott/ik? (Nem talált itthon munkát/egyéb (anyagi) okok?)
 42.9. Mennyire (volt) elégedett a munkájával?
 42.10. Mennyire (volt) elégedett ebből a munkájából származó jövedelmével?
 42.11. Hogyan tud/tudott (a háztartás) kijönni ebből a jövedelemből?
 42.12. Munkája során mennyire tudta/tudja hasznosítani a külföldön szerzett tapasztalatokat, készségeket?

HA TANULT/TANUL

- 42.13. Mit tanul(t) ekkor/jelenleg?
 42.14. Milyen jellegű képzésben folytatott/folytat tanulmányokat?
 42.15. Előnyt jelent valamiben a külföldön szerzett tapasztalat?

HA MUNKANÉLKÜLI (VOLT)

- 42.16. Hány hónapig volt/mióta munkanélküli?
 42.17. Munkanélkülisége idején/jelenleg részesült valamilyen szociális támogatásban?
 42.18. Miből élt meg ekkor?
 42.19. A hazatérést követően keresett munkát Magyarországon?
 42.19.1. Ha nem: Miért nem keresett munkát?
 42.19.2. Ha igen: Nem talált egyáltalán munkát, vagy nem talált megfelelőt?
 43. Milyenek a jelenlegi lakáskörülményei(k)
 44. És milyen anyagi helyzetben van (a család)?
 45. Tapasztalt-e nehézségeket a hazatérése után?
 45.1. Ha igen: Milyen nehézségekkel szembesült?
 45.2. Ha nem, *segítő szempontok:* pl. az ügyintézésben, a munkatalálás során, a korábbi (külföldre költözés előtti) kapcsolatokban, a visszailleszkedésben.
 46. Hazatérése után tapasztalt-e itthon változást (például a mindennapi életben, az emberek mentalitásában, a megélhetési lehetőségekben, vagy bármi másban) a korábbi (migrációja előtti) időszakhoz képest?

Tapasztalt-e változást a korábbi (migrációja előtti) időszakhoz képest? [*Ha nem tud semmit mondani, segítő szempontok:*]

- 46.1. az itthoni társadalomban?
 46.2. a mindennapi életben?
 46.3. az emberek mentalitásában?
 46.4. a hivatalos ügyek intézésében?
 46.5. lakhatási feltételekben?
 46.6. megélhetési lehetőségekben?
 47. Változott-e az itthoni családtagjaival/rokonaival/barátaival/ismerőseivel a kapcsolata a hazatérést követően?
 48. Tart-e valamilyen kapcsolatot a fogadó országgal – akár gazdasági/munkahelyi, akár személyes kapcsolatot, pl. az ott élő barátaival/ismerőseivel?
 48.1. Ha igen: Kikkel, milyen gyakran és milyen formában?
 49. Most utólag visszagondolva, hogyan látja, milyen előnyei, illetve hátrányai voltak a külföldi tartózkodásának? Mit „hozott haza” (nemcsak tárgyi, anyagi értelemben), és mit nyert, illetve mit veszített a külföldi tartózkodása során?

50. Bármilyen szempontból (például anyagi, szakmai, családi élete szempontjából, vagy bármi más szempontból) jobb/rosszabb helyzetben volt, amikor külföldön élt, mint jelenleg?

Milyen szempontból volt jobb/rosszabb helyzetben, amikor külföldön élt, a jelenlegi helyzetéhez képest? *(nem soroljuk fel, de rákérdezni, ha kihagy valamit)*

- 50.1. anyagi szempontból?
 50.2. lakáshelyzet szempontjából?
 50.3. szakmai szempontból?
 50.4. baráti kapcsolatok szempontjából?
 50.5. családi élete szempontjából?
 50.6. társadalmi megbecsültsége szempontjából?
 50.7. otthonosságérzet szempontjából?
 50.8. egészségi szempontból?
 50.9. vagy bármely más szempontból?
 51. Tervez-e újabb külföldre költözést vagy külföldi munkavállalást? *(Derüljön ki, hogy melyiket a kettő közül!)*
 51.1. Ha igen: Milyen okból?
 51.2. Mikor tervezi?
 51.3. Melyik országot célozná meg? Miért?
 51.4. Mennyi időre menne?
 52. Van olyan családtagja, aki tervezi a külföldre költözést/ külföldi munkavállalást?
 Ha igen:
 52.1. Milyen okból?
 52.2. Mikor tervezi?
 52.3. Melyik országot célozná meg?
 52.4. Mennyi időre menne?

VI. SZOCIO-DEMOGRÁFIAI ADATOK

53. Neme:
 54. Mikor született Ön?
 55. Hol született? Melyik vármegyében található ez a település?
 56. Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?
 56.1. Melyik évben és hol szerezte meg?
 57. Mi az Ön állampolgársága?
 58. Hol, melyik településen él Ön jelenleg? Melyik vármegyében található ez a település?
 59. Jelenleg mi az Ön családi állapota?
 59.1. Ha házas, özvegy, elvált, vagy élettársi kapcsolatban él: mióta? (Ha változott a külföldre költözés előtti állapothoz képest!)
 60. Jelenleg kikkel él egy háztartásban? És ők mivel foglalkoznak?
 61. Utolsó külföldre költözése óta született/születtek gyermeke(i)?
 61.1. Ha igen: Mikor született/születtek?
 61.2. Jelenleg van(nak) olyan gyermeke(i), aki(k) nem él(nek) Önnel?
 61.2.1. Ha igen: Hol lakik/laknak ő(k)?

KÖSZÖNÖM AZ INTERJÚT!

Forrás: saját szerkesztés.

2. függelék: A kérdőíves felmérés mintájának összetétele

	n	%		n	%
Nem			Célország		
Férfi	425	56,7	Ausztria	170	22,7
Nő	324	43,3	Németország	227	30,3
Korcsoport			Egyesült Királyság	170	22,7
20–29	241	32,1	Egyéb Európa	155	20,7
30–39	223	29,7	Európán kívül	26	3,5
40–49	181	24,1	Migráció hossza		
50–64	89	11,9	Kevesebb, mint 2 év	230	30,7
65+	16	2,1	2–3 év	298	39,7
Iskolai végzettség			Legalább 4 év	221	29,5
Max. 8 osztály	13	1,8	Külföldön végzett tevékenység		
Szakmunkás	167	22,2	Csak dolgozott	607	81,9
Érettségi	331	44,2	Dolgozott és tanult	71	9,6
Felsőfokú	232	30,9	Csak tanult	38	5,1
Gazdasági aktivitás			Dolgozott és egyéb tevékenységet végzett	12	1,6
Foglalkoztatott	550	73,4	Tanult és egyéb tevékenységet végzett	2,7	0,4
Munkanélküli	31	4,2	Egyéb tevékenységet végzett	10	1,4
Inaktív kereső	23	3,1	Összesen	749	100,0
Eltartott	119	15,8			
Régió					
Közép-Magyarország	153	20,4			
Közép-Dunántúl	106	14,2			
Nyugat-Dunántúl	56	7,4			
Dél-Dunántúl	71	9,5			
Észak-Magyarország	39	5,2			
Észak-Alföld	240	32,0			
Dél-Alföld	53	7,1			

Forrás: saját szerkesztés.

3. függelék: Az interjúalanyok szociodemográfiai és egyéb jellemzői

Kód	Nem	Életkor	Lakóhely	Legmagasabb iskolai végzettség	Családi állapot	18 év alatti gyerekek száma (életkora)	Célország (és migráció hossza)	Külföldön végzett tevékenység	Korábbi migrációs tapasztalat (és hossza)	Foglalkozás
101	nő	25	Budapest	érettségire épülő szak-képzés	egyedül-álló	-	Egyesült Királyság (2 év)	cukrász	-	repciós
102	férfi	30	Budapest	felsőfokú (MA)	házas	1	USA (5 év)	energetikai mérnök	Dánia (6 hónap) Malawi (6 hónap) Svájc (3 hónap) Németország (1 év) Kenya (6 hónap)	energetikai mérnök
103	nő	49	Budapest	PhD	házas	3	Svájc (15 év)	kutató	Spanyol-or-szág (3 hónap)	egyetemi oktató, kutató
104	nő	30	Budapest	felsőfokú (BA)	egyedül-álló	-	Csehország (1 év)	önkéntes	-	adminisztratív munkatárs
105	férfi	37	Budapest	PhD	egyedül-álló	-	Svájc (6 év)	kutató	Svájc (2 x 6 hónap)	data scientist
106	férfi	63	község	szakmunkás	házas	-	Németország (15 év)	csőszerelő	-	karbantartó /géplakatos
107	férfi	47	város	érettségi	házas	3	Németország (5 év)	karbantartó	-	gyári munkás
108	nő	30	város	felsőfokú (BA)	házas	1	Luxemburg (4 év)	könyvelő	-	könyvelő
109	nő	39	város	érettségire épülő szak-képzés	házas	1	Ausztria (3 év)	takarítónő	Olaszország (szezonomunkák)	gyermeket nevel (GYES)
110	férfi	31	város	érettségi	egyedül-álló	-	Németország (3 év) Svájc (1 év)	betegápoló/sofőr/gyári munkás	Írország (3 hónap) Skócia (1 év)	repciós
111	nő	28	város	érettségi	egyedül-álló	-	USA (2 év)	bébiszitter	-	munkanélküli
112	nő	30	község	érettségi	élettársi kapcsolat	-	Német-or-szág (2 év)	au pair	-	egyetemi hallgató
113	férfi	32	város	szakmunkás	élettársi kapcsolat	-	Ausztria (2,5 év)	szakács	Belgium (1 év) Ausztria (1 év)	munkanélküli
114	férfi	37	község	szakmunkás	házas	1	Egyesült Királyság (8 év)	asztalos	-	asztalos

Forrás: saját szerkesztés.

4. függelék: A visszavándorlás motivációinak típusai

Dimenzió	Felhasznált itemek
Magyarországi lehetőségek	Jobb munkalehetőségek, karrierlehetőségek, munkafeltételek vártak Magyarországon. Magasabb fizetésre számítottam Magyarországon. Jobb anyagi, megélhetési lehetőségeim voltak Magyarországon. Magyarországon szerettem volna tanulmányokat folytatni.
Családi okok, honvágy	Házastársam / partnerem kapott magyarországi munkát vagy tanulási lehetőséget. Szerettem volna, hogy a gyermekem Magyarországon nőjön fel, járjon iskolába. Itthon élő családtagjaimnak szüksége volt rám. Honvágyam volt (vagy a partneremnek volt honvágya).
A kivándorlás elérte célját	A külföldön szerzett tapasztalataimat akartam hasznosítani. Sikerült összegyűjtenem egy bizonyos összeget.
Kudarcos migráció	Anyagi, megélhetési gondjaim voltak külföldön. A külföldi tartózkodás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Forrás: saját szerkesztés.

6. függelék: A visszatérők és a népesség területi megoszlása (%)

	18 év feletti népesség (n=8 094 141)	18 év feletti visszatérők 2016–2019 (n=78 815)
Megye		
Budapest	17,2	15,1
Baranya	3,9	7,1
Bács-Kiskun	5,3	5,7
Békés	3,6	4,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	6,6	8,3
Csongrád-Csanád	4,2	4,7
Fejér	4,3	3,7
Győr-Moson-Sopron	4,6	3,6
Hajdú-Bihar	5,4	5,5
Heves	3,0	2,3
Komárom-Esztergom	3,1	3,0
Nógrád	2,0	2,0
Pest	12,9	10,8
Somogy	3,2	3,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,7	3,6
Jász-Nagykun-Szolnok	3,8	3,1
Tolna	2,3	2,6
Vas	2,6	2,8
Veszprém	3,6	2,9
Zala	2,9	5,7
Összesen	100,0	100,0
Régió		
Közép-Magyarország	30,1	25,8
Közép-Dunántúl	11,0	9,7
Nyugat-Dunántúl	10,1	12,1
Dél-Dunántúl	9,4	13,0
Észak-Magyarország	11,6	12,6
Észak-Alföld	14,9	12,2
Dél-Alföld	13,0	14,5
Összesen	100,0	100,0

Források: NEAK (2016–2019) és KSH (2019); saját szerkesztés.

7. függelék: A migrációs tapasztalattal rendelkező és a teljes (15–64 éves foglalkoztatott) népesség TEÁOR-kódok szerinti megoszlása, 2022 (%)

	1990 óta hosszú távú migrációs tapasztalattal rendelkező népesség		Teljes népesség	
	n	%	n	%
A: mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	3 473	1,8	161 108	3,6
B: bányászat, kőfejtés	320	0,2	6 064	0,1
C: feldolgozóipar	33 256	17,1	837 668	18,9
D: villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás	1 595	0,8	37 288	0,8
E: hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés	1 191	0,6	43 873	1,0
F: építőipar	15 666	8,1	332 620	7,5
G: kereskedelem gépjárműjavítás	22 640	11,6	577 461	13,1
H: szállítás, raktározás	11 847	6,1	280 518	6,3
I: szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	13 500	6,9	208 213	4,7
J: információ, kommunikáció	11 769	6,0	152 659	3,5
K: pénzügyi, biztosítási tevékenység	5 252	2,7	97 389	2,2
L: ingatlanügyletek	2 080	1,1	36 713	0,8
M: szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	13 603	7,0	202 846	4,6
N: adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	9 953	5,1	216 317	4,9
O: közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás	13 384	6,9	439 651	9,9
P: oktatás	13 999	7,2	305 399	6,9
Q: humán-egészségügyi, szociális ellátás	11 096	5,7	300 076	6,8
R: művészet, szórakoztatás, szabadidő	4 290	2,2	77 087	1,7
S: egyéb szolgáltatás	4 823	2,5	104 653	2,4
T: háztartás munkaadói tevékenysége, termék előállítása, szolgáltatás végzése saját fogyasztásra	429	0,2	5 288	0,1
U: területek kívüli szervezet	431	0,2	1 263	0,0

Forrás: 2022. évi népszámlálás; saját számítás.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982

1. (Előszót írta: Monigl István): Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982–1985). A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet távlati tevékenységének irányelvei (1982–1990).
2. S. Molnár Edit: Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Összeállította: Nemeskéri János, Juhász Attila: Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. Szabó Kálmán: A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. Valkovics Emil: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. Bies Klára: A területi népességprognózisok előkészítése.
7. Készítette az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának megbízásából az MTA Demográfiai Bizottsága: A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983

8. S. Molnár Edit – Pataki Judit: Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Máday Lajos: Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873)
10. Vukovich Gabriella: A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Hoóz István: Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Joubert Kálmán: Születési súly és születési hossz standard az 1973–78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Pongrácz Tiborné: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. Hoóz István: A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984

15. Bies Klára – Hablicsek László: Területi népességelőreszámítás 1981–2001.
16. Szabó Kálmán: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981–2001 (előzetes változat).
17. Hablicsek László – Monigl István (szerk.): Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17–18.
18. Klinger András: A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Moksony Ferenc: Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. Csernák Józsefné: A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. Összeállította: Cseh-Szombathy László, Klinger András, Monigl István, Vukovich György: A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Szukicsné Serfőző Klára: Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák. 1985.
23. Rátay Csaba – Tusnád Gábor: Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Terestényi Tamás: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. Káposztás Ferenc (szerk.): A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25–26.
26. Hablicsek László – Monigl István – Vukovich Gabriella: A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880–2050.
27. Munkácsy Ferenc – Szentgáli Tamás – Szívós Péter: A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986

28. Szukicsné Serfőző Klára: A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. S. Molnár Edit (szerk.): Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma, Budapest, 1985. november 12–13.
30. Munkácsy Ferenc: Népesedés és foglalkoztatás.

1987

31. Káposztás Ferenc – Monigl István (szerk.): A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet nemzetközi szemináriuma, Budapest, 1986. október 14–15.
32. Pongrácz Tiborné: Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása.
33. Barabás Miklós (szerk.): Az erősen fogyó népességű települések demográfia jellemzői.

1988

34. Habcsek László – Monigl István (szerk.): Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma, Budapest, 1987. január 28.
35. Csernák Józsefné – Szabó Kálmán: A családok és háztartások előreszámítása, 1986–2021.

1989

36. Fóti János: A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990

37. Monigl István (szerk.): Népesedési viták Magyarországon, 1960–1986. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos vitaülése, Budapest, 1988. június 2.
38. S. Molnár Edit – Virágh Eszter: Közvélemény-kutatás népesedési kérdésekről – 1989.

1991

39. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Abortuszkérdés Magyarországon – 1991.
40. Joubert Kálmán – Gárdos Éva: Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése)
41. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Sokgyermekes családok.

1992

42. Habcsek László: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. Fóti János – Illés Sándor: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. Falussy Béla – Miltényi Károly – Mórítz Pálné – Paksy András: Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.
45. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
46. Csernák Józsefné – Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993

47. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
48. Szukicsné Serfőző Klára: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
49. Tóth Pál Péter: Nemzetközi vándorlás – Magyarország.

1994

50. Illés Sándor: Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989–91-ben?
51. Szukicsné Serfőző Klára: A szülők és gyermekeik iskolázottsága.

52. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.
53. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995

54. Habclicsek László: Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.
55. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

1996

56. Szűcs Zoltán: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi–demográfia jellemzői.
57. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné: Változások a gyermeknevelési támogatások rendszerében és azok megítélése a közgondolkodásban
58. Illés Sándor – Habclicsek László: A külső vándorlások népesség hatásai Magyarországon 1955–1995 között.
59. Szukicsné Serfőző Klára: Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján

1997

60. Daróczi Etelka: A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992.

1998

61. S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Habclicsek László: Házasságon kívüli szülések.

2000

62. Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után.
63. Illés Sándor: Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben.
64. Daróczi Etelka – Spéder Zsolt (szerk.): A korfa tetején. Az idősök helyzete Magyarországon.
65. Melegh Attila: Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig.

2001

66. Gödri Irén: A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása.
67. Tárkányi Ákos: A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980–98-ig.
68. Habclicsek László: A népességreprodukció alakulása a 20–21. században.
69. Spéder Zsolt – Monostori Judit: Mozaikok a gyermekszegénységről.
70. Joubert Kálmán – Gyenis Gyula: A 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfejlettsége I.

2002

71. Illés Sándor – Lukács Éva: Migráció és statisztika.
72. Tóth Pál Péter – Valkovics Emil: Népesedési helyzetünk.
73. Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.): Népeség – értékek – vélemények.

2003

74. Daróczi Etelka (szerk.): Kettős szorításban.
75. Őri Péter: A demográfiai viselkedés mintái a 18. században.

2004

76. Tóth Pál Péter: Külföldiekkel vagy idegenekkel.
77. Daróczi Etelka – Kovács Katalin: Halálozási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak.

2005

78. Habcsek László: A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.
79. Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor: Migrációs politikák és jogharmonizáció.
80. Gödri Irén – Tóth Pál Péter: Bevándorlás és beilleszkedés.
81. Kamarás Ferenc – Kapitány Balázs – Vaskovics László: Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon.

2006

82. Blaskó Zsuzsa: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka.
83. Joubert Kálmán (szerk.): Az Országos Longitudinális Gyermeknövekedés-vizsgálat eredményei születéstől 18 éves korig I.

2007

84. Habcsek László – Kovács Katalin: Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005.

2009

85. Illés Sándor (szerk.): Magyarország vonzásában.
86. Spéder Zsolt (szerk.): Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón.
87. Kovács Katalin: Munkapiac, munkakörülmények és egészség.

2010

88. Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén: „Azt hittem célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban.
89. Gödri Irén: Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.
90. Bálint Lajos: A területi halandósági különbségek alakulása Magyarországon, 1980–2006.

2011

91. Pongrácz Tiborné (szerk.): A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai.
92. Kovács Katalin: Társadalmi egyenlőtlenségek a mortalitásban Magyarországon (1971–2008) és az epidemiológiai átmenet elmélete.
93. Németh Zsolt: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között.

2013

94. Murinkó Lívia: Első elköltözés a szülői házból Magyarországon.
95. Pakot Levente: Nemek és nemzedékek. Demográfiai reprodukció a 19–20. századi Székelyföldön.

2015

96. Gál Róbert Iván – Vargha Lili: Jövedelemáramlás együtt élő korosztályok között: a nemzeti transzfeszámmlák és nemzeti időtranszfeszámmlák.

2016

97. Murinkó Lívia – Spéder Zsolt (szerk.): Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–4. hullámához.
98. Gödri Irén: Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon.

2018

99. Veroszta Zsuzsanna (szerk.): Kohorsz ,18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás. A várandós kutatási szakasz előkészítése.
100. Veroszta Zsuzsanna (szerk.): Kutatási koncepció. Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.

2019

101. Gábrriel Dóra: A Magyarországról Ausztriába irányuló idősgondozói migráció

2020

102. Szabó Laura – Boros Julianna – Fábián Ildikó – Gresits Gabriella – Hortobágyi Anna – Kapitány Balázs – Kis Réka – Kopcsó Krisztina – Leitheiser Fruzsina – Rohr Adél – Spéder Zsolt – Veroszta Zsuzsanna: Várandós kutatási szakasz. Technikai riport. Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.

2021

103. Faragó Tamás – Óri Péter: A magyarországi történeti demográfiai kutatás vázlatos története (1945–2020).
104. Veroszta Zsuzsanna – Boros Julianna – Kapitány Balázs – Kopcsó Krisztina – Leitheiser Fruzsina – Szabó Laura – Spéder Zsolt: Várandósság Magyarországon - Jelentés a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat 1. hullámáról.

2022

105. Veroszta Zsuzsanna – Boros Julianna – Fábián Ildikó – Kapitány Balázs – Kis Réka – Kopcsó Krisztina – Leitheiser Fruzsina – Szabó Laura – Spéder Zsolt: Féléves kutatási szakasz. Technikai riport. Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.
106. Veroszta Zsuzsanna – Boros Julianna – Kapitány Balázs – Kopcsó Krisztina – Leitheiser Fruzsina – Sándor Nikolett Gabriella – Szabó Laura – Spéder Zsolt: Csecsemőkor Magyarországon – Jelentés a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat 2. hullámáról
107. Kopcsó Krisztina (szerk.): Egyéves kori mérések. Jelentés a Dél-dunántúli Vizsgálatról. Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.

2023

108. Ökrös Fruzsina – Boros Julianna – Fábián Ildikó – Kapitány Balázs – Kis Réka – Kopcsó Krisztina – Sándor Nikolett Gabriella – Šindýlková Zsófia – Spéder Zsolt – Szabados Dániel – Szabó Laura – Veroszta Zsuzsanna: Jelentés az Anyai Munkavállalás Vizsgálatról. Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat.
109. Szabó Laura – Boros Julianna – Fábián Ildikó – Kapitány Balázs – Kopcsó Krisztina – Ökrös Fruzsina – Spéder Zsolt – Veroszta Zsuzsanna: Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat. Másfél éves kutatási szakasz. Technikai riport.

2024

110. Ökrös Fruzsina – Boros Julianna – Kapitány Balázs – Kopcsó Krisztina – Szabó Laura – Veroszta Zsuzsanna: Kora gyermekkor Magyarországon. Jelentés a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat 3. hullámáról.

2025

111. Kopcsó Krisztina – Boros Julianna – Fábián Ildikó – Kapitány Balázs – Ökrös Fruzsina – Szabó Laura – Veroszta Zsuzsanna: Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat. Hároméves kutatási szakasz. Technikai riport.